TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ)
ANABİLİM DALI

BOURDIEU VE BAUMAN'IN SOSYOLOJİ TEORİLERİNİN KAMU MALİYESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: MALİ SOSYOLOJİYE ELEŞTİREL BİR KATKI

Yüksek Lisans Tezi

SEMA NUR TEKİN

Ankara-2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ)
ANABİLİM DALI

BOURDIEU VE BAUMAN'IN SOSYOLOJİ TEORİLERİNİN KAMU MALİYESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: MALİ SOSYOLOJİYE ELEŞTİREL BİR KATKI

Yüksek Lisans Tezi

SEMA NUR TEKİN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ceyhun GÜRKAN

Ankara- 2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ)
ANABİLİM DALI

Sema Nur TEKİN

BOURDIEU VE BAUMAN'IN SOSYOLOJİ TEORİLERİNİN KAMU MALİYESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: MALİ SOSYOLOJİYE ELEŞTİREL BİR KATKI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ceyhun GÜRKAN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	**İmzası**
1- Doç. Dr. Ceyhun GÜRKAN	
2- Doç. Dr. Yiğit KARAHANOĞULLARI	
3- Dr. Öğr. Üyesi Zeynep AĞDEMİR	

Tez Savunması Tarihi

07.07.2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doç. Dr. Ceyhun GÜRKAN danışmanlığında hazırladığım "Bourdieu ve Bauman'ın Sosyoloji Teorilerinin Kamu Maliyesi Açısından Değerlendirilmesi: Mali Sosyolojiye Eleştirel Bir Katkı (Ankara-2020)" adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim. (……/……/….20)

Tezi Hazırlayan
Öğrencinin
Adı Soyadı

Sema Nur TEKİN

İmzası
……
……..

TEŞEKKÜR

Aklın ve bilginin değerine duyduğu inancı, araştırma azmini ve bilim yapma anlayışını hayatımın kalanında kendime rehber edinmekten onur duyacağım kıymetli hocam Doç. Dr. Ceyhun Gürkan'a yol göstericiliği, emeği, sabrı ve içten desteği için çok teşekkür ederim. Tez jürimde yer alan hocalarım Doç. Dr. Yiğit Karahanoğulları ve Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Ağdemir'e değerli önerileriyle çalışmayı daha öteye taşımaya yönelik teşvik ve katkıları için çok teşekkür ederim.

Yalnızca varlığı ile bile her mücadeleyi olduğundan daha baş edilebilir kılan, beni cesaretlendirmekten hiçbir zaman yılmayan, yaptığım her işe desteğiyle bambaşka bir anlam katan ve ortaya çıkanı görmek için her zaman benden daha çok meraklanan sevgili dostum Berna'ya tüm kalbimle teşekkür ederim.

Ömrüm boyunca desteklerini ve sevgilerini bir an olsun esirgemeyen, savunulmaya değer gördüğüm pek çok kavramın insani karşılığını bulduğum, her adımımda tam da yanımda durduklarını görmekten tarifsiz bir onur ve mutluluk duyduğum anne ve babama sonsuz teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....v

İÇİNDEKİLER.....vi

KISALTMALAR.....viii

GİRİŞ.....1

BİRİNCİ BÖLÜM

BOURDIEU'NÜN KURAMSAL ÇERÇEVESİYLE KAMU MALİYESİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK.....9

1.1.Bourdieu'nün Ekonomiye Sosyolojik ve Antropolojik Yaklaşımının Genel Hatları.....9

1.1.1. Piyasayı 'Ekonomik Alan' Olarak Düşünmek.....11

1.1.2. Ekonomik Alanın Yapısı ve Oyun Teorisi Eleştirisi.....13

1.1.3. *Homo Economicus*'u 'Ekonomik *Habitus*'un Öznesi Olarak Yeniden Tanımlamak.....19

1.2.Vergi Devletinin ve Kamusallığın Doğuşu ile Bürokratik Alan Olarak Devleti Yeniden Düşünmek.....22

1.2.1. Devlet Sermayesi ve İktidar Alanı.....28

1.2.2. Devlet ve Piyasa İlişkisi Yerine Bürokratik Alan ve Ekonomik Alan İlişkisi....33

1.2.3. Komisyon.....40

1.3.Neoliberalizm.....43

1.3.1. Sınırsız bir Sömürü Ütopyası Olarak Neoliberalizm.....44

1.3.2. Neoklasik İktisattan Neoliberalizme Uzanan Siyasal Bir Program Olarak Neoliberalizm.....47

1.4.Bourdieu ile Kamusal Tercih Teorisinin Eleştirisi.....50

1.4.1. Bürokrasinin Ekonomik Analizine Karşı Bourdieu'nün Çıkar Yaklaşımı.....52

1.4.2. Bürokratik Alanın Özerklik Mücadelesinde Yeniden Dağıtım Meselesi.....57

1.4.3. Topluma Varışın Haritası: Kural mı, *Habitus* mu?.....63

İKİNCİ BÖLÜM

BAUMAN'IN TOPLUM VE MODERNİTE TEORİSİ BAĞLAMINDA KAMU EKONOMİSİNİN SOSYOLOJİSİ.....70

2.1. Özgürlük ve Modernite İlişkisi.....71

2.2. Katılık ve Akışkanlığın Mali Anlamı: Panoptikon'dan Post-Panoptikon'a Modernitenin Gelişimi.....75

2.3. Ağır Kapitalizmden Hafif Kapitalizme Devletin Mali Biçimleri ve Rejimleri....86

2.4. Neoklasik ve Neoliberal Maliye Teorisinin Birey ve Toplum Soyutlamalarının Bauman Sosyolojisi ile Eleştirel Bir Değerlendirmesi.....97

2.5. Kamu Maliyesinin Dönüşümünün Katı ve Akışkan Modernite Ayrımı Bağlamında Yeniden Değerlendirilmesi.....103

2.6. Bauman'ın Sosyolojisinde Nüfusun Ekonomi Politiği ve Artık Nüfusun Mali Anlamı.....112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BOURDIEU VE BAUMAN'IN İZİNDE KAMU MALİYESİNİN ELEŞTİREL POLİTİK SOSYOLOJİSİ.....120

3.1. Kamu Maliyesinin Dönüşümünde Refah Kavramının İzini Sürmek.....122

3.2. Eşitsizlik ve Meşruiyet İkileminde Kamu Maliyesi.....127

3.3. 2008 Krizi ve Kamu Maliyesi.....130

3.4. Demokrasinin ve Düşüncenin Krizi Bağlamında Kamu Maliyesi: Tartışmalar ve Çözüm Arayışları.....132

3.4.1. Mali Teknokrasinin Akışkan Modernitedeki Durumu: Bilgi Sosyolojisi ve İktidar İlişkileri Bakımından Bir Değerlendirme.....135

3.4.2. Kamu Maliyesinin Politik Sosyolojisi Çerçevesinde Tekno-Bilim Paradigmasına Karşı Kolektif Entelektüel……141

3.4.3. Mikro Arayışlar: Temel Gelir.....146

3.4.4. Makro Arayışlar: Küreselleşmenin Sonuçlarına Karşı Maliyeyi Kamusallığın Yeni Mekânlarıyla Düşünmek.....153

SONUÇ.....159

KAYNAKÇA.....164

ÖZET.....184

ABSTRACT.....185

KISALTMALAR

Bkz. : Bakınız

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

Ed. : Editör/Editörler

vb. : Ve Benzeri

vd. : Ve Diğerleri

GİRİŞ

2000'li yıllarda yaşanan gelişmeler ışığında mali kavram ve olguların siyasal ve toplumsal alandaki tartışmaların odağına yerleştiği görülmektedir. Bu gelişmeler arasında finansal kriz olarak başlamış ancak ardından mali krizler silsilesini tetiklemiş 2008 krizini özellikle bir kırılma noktası olarak değerlendirmek mümkündür. 2008 krizini salt iktisadi ya da mali bir olgu olarak görmenin kısıtlılıklarına karşı, krizi finansal piyasalardan mali sistemlere sıçrarken geniş kapsamlı bir meşruiyet sorunsalını açığa çıkartan tarihsel bir eşik olarak konumlandırmak gerekmektedir (Calhoun, 2014; Streeck, 2016a). Başka bir ifadeyle, bir krizler çağı başlatan 2008 krizi yakın dönemimizde kopan bir fırtına olarak değil, yankıları 1980'lerden günümüze varan ve ucu açık bir geleceğe doğru uzanacağı görülen neoliberalizmin krizi olarak toplumsal, politik, ahlaki, kültürel, kurumsal ve ekonomik bütünlüğü içinde çözümlenmelidir (Brown, 2018; Streeck, 2017; Wallerstein, 2014). Bu tez 2008 krizinin tetiklediği ve içinde devletin mali krizi olgusunun da yer aldığı kriz dalgalarıyla birlikte gündeme gelen kamu maliyesine yönelik yeni ekonomi politik ve sosyolojik ilgilerin biçimlendirdiği tartışma gündemine bağlanmaktadır ve Pierre Bourdieu ile Zygmunt Bauman'ın sosyolojik yaklaşımlarını kamu maliyesi perspektifiyle inceleyerek bir katkıyı hedeflemektedir.

Çalışmanın gerekçeleri arasında değerlendirilen 2008 sonrası kriz dalgalarının içinde doğup gelişen 'Öfkeliler', '*Occupy* hareketi' ve 'Sarı Yelekliler' gibi tek bir çerçevede ele alınamayacak pek çok toplumsal muhalefet hareketi incelendiğinde, sorgulamaların yansıması olan kaygı, öfke ve taleplerde kamu maliyesinin özel ve kritik bir yeri olduğu görülmektedir (Gürkan ve Karahanoğulları, 2014). Bunun yanında 2008 sonrası keskinleşen iklim krizi, mülteci sorunu ve yine bu çalışmanın yapıldığı dönemde ortaya çıkan küresel pandemi gibi olgular, mali meselelerin kamusal, siyasal ve etik boyutuna ilişkin çelişkileri eleştirel zemini güçlü bir güncellikte görünür kılmaktadır. Bu durum, mali meselelerin toplumsal dönüşümün belirtisinden ziyade belirleyicisi de olma niteliğini vurgulayarak eleştirel maliye teorilerinde önemli bir dönüşümü tetikleme imkânı taşımaktadır. Modernitenin işleyişine dair derinlere kök salmış kavram ve inanışlara dair yıkım ve yeniden inşa arasında eskinin içinden yeninin doğmasına dair bir sürecin uzayacağı biçiminde genelleşen fikir (Streeck, 2016b), yeni bir gelecek tasarımı için "şimdinin eleştirisini" (Foucault, 2014) gerekli kılmaktadır. Bu durum 19.

yüzyıldan bugüne dek disiplinler arasındaki katı ayrışmayı (Gulbenkian Komisyonu, 2003) aşmak için de önemli bir fırsatı ve zorunluluğu içinde barındırmaktadır.

Dolayısıyla bu çalışmayı esinleyen dönüşüm, bahsedilen kritik eşikte siyasal ve toplumsal tartışmaların odağına kamu maliyesinin yerleşmesiyle birlikte, iktisadi ve mali süreçlerin sosyolojik ve politik çerçevesinin sosyal bilimlerin çok sesli bütüncül bilgisi ışığında değerlendirilmesine duyulan ihtiyaçtır. Bu ihtiyaca cevaben, sürecin tetiklediği demokrasi, eşitsizlik, yoksulluk, kent ve çevre krizi, mülteci sorunu ve toplumsal cinsiyet meselesi gibi farklı disiplinlere ait görünen pek çok başlığın mali meselelerle ilişkilendirilmesine dair çabalar hız kazanmaktadır (O'Hagan, 2016; Piketty, 2014; Soederberg, 2016; Streeck, 2018; Wacquant, 2009).

Maliye teorisi ve politikalarının bir disiplin olarak kurumsallaşma tarihi John Maynard Keynes'in (1936) *The General Theory of Employment, Money and Interest* eseri ile başlatıldığında 19. yüzyıldan itibaren disiplinler arasında keskinleşen sınırlardan son derece yoğun biçimde etkilendiği söylenebilir. Disiplinlerin hem içerik hem de yöntem bakımından katı sınırlarla birbirinden ayrıştırılması maliyenin sosyal bilimlerle bütüncül bir diyalogdan mahrum kalmasına ve neoklasik iktisadın yoğun etkisi altında saf tümdengelimsel yönteme dayalı yanlış soyutlama düzeyleri ile statik biçimde kurgulanmasına neden olmuştur. Bu durumun en önemli sonuçlarından biri, maliye teorisi ve politikalarında özgün bir yöntem ve kavram tartışmasının eksikliğiyle maliyenin anaakım iktisadın bir alt disiplini gibi konumlandırılması olmuştur. Neoklasik iktisattan devşirilen indirgemeci ve gerçeklikle bağı kopuk soyutlamalara dayalı yöntem ve kavramlar ile kamu maliyesi, iktidar ilişkilerini yadsıyan ve kesinlik arayışı ile olguların nesneleştirilmesi ve sınıflandırılmasına dayanan teknisist bir anlayışla kurgulanmaktadır. Bu açıdan maliyenin zaman ve mekândan kopuk bir disiplin olarak kurgulanması kavramların salt ekonomik saiklerle tanımlanması ve çalışmaların ise giderek niteliksel boyutları açıklamada yetersiz ve hatta dışlayıcı niceliksel sonuçlar üretir hale gelmesi, maliyenin düşünsel zenginliğini ve açıklama gücünü azaltmıştır. Disiplinlere ayrışmanın bu kritik sonucu eleştirel mali sosyolojiyi disiplinler arası bir çaba olarak gerekli ve anlamlı kılmaktadır (Backhaus, 2001: 6-8). Devlet, toplum ve piyasa gibi kavramların başlı başına politik, ekonomik, toplumsal ve tarihsel yapılar olarak oluşturdukları ilişkiselliğin sorgulanması, mali meselelerin anlamlandırılmasında neoklasik ve neoliberal maliye yaklaşımının marjinalist yöntemi ve salt ekonomik saiklerin sınırlılığını aşmak için önemli hale gelmektedir.

Mali sosyoloji, ekonomik kavramların egemenliğindeki bu soyutlamayı aşmayı ve kamu maliyesinin kavramlarına kurumsal ve tarihsel perspektiften yaklaşarak toplumsal ilişkilerin çok yönlülüğüne dayanan zengin bir neden sonuç çerçevesi çizmeyi amaçlamakta ve böylece bir sosyal bilim olarak kamu maliyesinin açıklama gücünü artırma imkânı vaat etmektedir (Campbell, 1993: 164). Mali sosyoloji yaklaşımında mali kavramlar, olgular ve değişimler tarihsel ve ilişkisel süreçler olarak okunmakta ve makro düzeyde sosyolojik neden-sonuçlarıyla ele alınmaktadır. Böylece mali meseleler toplumların gidişatlarındaki baskın motiflere dair önemli bir açıklama gücü kazanmaktadır. Joseph A. Schumpeter (1991 [1918]) ve Rudolph Goldscheid (1958 [1917]) mali sosyolojinin öncü kuramcıları olarak, 1. Dünya Savaşı sonrasındaki koşullar sonucunda devlet ve toplum arasında karşılıklı ilişkiyi kurumsal ve tarihsel yapının evrimsel gelişimini odağa alarak vergi devletinin oluşumu ve krizi sorunsalını farklı açılardan ancak benzer bir eleştirel çaba ile incelemişlerdir.

Schumpeter (1991 [1918]) mali meseleleri toplumu anlama çabasında önemli bir başlangıç noktası olarak değerlendirmekte, bu anlayış kapsamında yaptığı *Vergi Devletinin Krizi* (*The Crisis of the Tax State*) çalışmasında vergi ve devlet arasında kurulan ilişkiyi salt parasal boyuttan çıkararak toplumsal yapıdaki dönüşümün derinliklerine uzanan ilişkisel bir süreç şeklinde ele almaktadır. Schumpeter'e göre devlet ve vergi arasında birbirini koşullayan bağımlılık ilişkisi, önce verginin devleti yaratması ve şekillendirmesi biçimini alsa da, devletin toplumsal bir varlık olarak doğuşuyla birlikte devlet mali araçları ve bu araçlar üzerinden toplumu şekillendirmeye başlamıştır. Bu şekillendirme devletin dışsal ve tekil bir aktör olarak dahil olduğu bir süreç değildir, aksine toplumsal güçlerle belirlenen vergiler aynı zamanda mali talepler aracılığıyla mevcut yapıyı dönüştürmenin esas araçlarından biri olmuştur.

Benzer biçimde Goldscheid (1958: 202) sosyal bilimlerde sosyolojik arka planın eksikliğine işaret etmektedir. Goldscheid kamu maliyesi araçları olarak harcama ve gelirlerin bileşimi, konuları ve yöneldikleri toplumsal sınıfları toplumun yapısı üzerinde temel belirleyiciler olarak ele almaktadır (1958: 202-203). Dolayısıyla bu bakış açısı bütçeyi sınıf mücadelesinin belirli bir zaman aralığındaki derinlikli tasviri olarak görme eğilimindedir. Toplumsal yapıdaki dönüşümlerin mali olguların analizi aracılığıyla anlamlandırılması her iki bakış açısının da sosyolojik zeminde buluşmasını sağlamaktadır. Ancak mali sosyoloji maliye teorisi alanında olduğu gibi farklı kuramsal yönelimlere sahiptir. Vergi mücadelelerini en eski sınıf çatışması türü olarak gören

Goldscheid'ın (1958: 202) aksine, mali sosyolojinin diğer öncü temsilcilerinden Joseph Schumpeter gibi iktisatçı ve maliyecilerin vergi ve harcama temalarının toplumsal niteliğine uzanırken sınıfsal bağıntılar temelinde politik içeriği analiz dışında bıraktıkları görülmektedir. Örneğin, Goldscheid savaşın maliyetlerini kreditörlerle devlet ve kamusal mülkiyetle sınıfsal ilişkisi çerçevesinde ele alınırken, Schumpeter artan maliyetleri vergi baskısı ve girişimci öznenin yitirilmesi odağında ele almaktadır (Backhaus, 2001: 10-11). Bu doğrultuda özellikle 1980'lerden itibaren mali sosyolojinin, Schumpeter'in yaklaşımına daha yakın kabul edilecek bir kolu Jurgen Backhaus ve Richard Musgrave gibi isimlerle, Goldscheid'ın sınıfsal çözümlemesine yakın diğer bir kolu ise mali siyaset yaklaşımıyla "*Devletin Mali Krizi*" tezini geliştiren James O'Connor (1973) gibi isimlerle gelişmeyi sürdürmüştür. Mali sosyolojinin çeşitli disiplinlerden katkılarla yeniden üretken ve hedeflediği biçimde eleştirel bir zemin haline gelmesi hatta John L. Campbell'in (2009) tabiri ile mali sosyolojinin "rönesansı" ise 'yeni mali sosyoloji' (*new fiscal sociology*) olarak isimlendirilmektedir.

Mali sosyoloji ekolünün içerdiği eleştirel yön olarak kamu maliyesindeki dönüşümleri salt mali olgular olarak değil, ekonomik, politik ve toplumsal düzlemlerdeki değişimlerin 'semptomları' olarak karşılaştırmalı ve tarihsel bir okumaya tabi tutmanın önemine yapılan vurgunun yeni mali sosyolojide muhafaza edildiği görülmektedir (Martin, Mehrotra ve Prasadra, 2009: 2). Yeni mali sosyoloji yaklaşımının yeni ve güçlü yanı ise, semptomdan ziyade nedenselliğe odaklı teorik formülasyonunun daha kapsamlı ve boyutlu bir şekilde öne çıkmasıdır. Ayrıca temel mali kategorilerin neoklasik ve neoliberal maliyenin marjinalist tutumundan arındırılarak toplumsal ölçekte ele alındığı izlenmektedir. Yeni mali sosyoloji alanında vergi ile modernite arasında kurulan bağın eleştirel sosyal ve mali teori ile ilişkilendirilmesini sağlayan daha geniş bir disiplinlerarası zeminin yaratıldığı görülmektedir (2009: 3, 13-14). Eski mali sosyoloji, özellikle Schumpeter özelinde incelendiğinde, vergi ve devlet arasındaki makro ilişkiye odaklanırken sınıflı toplumun çatışmacı doğasına dair ekonomi politik içeriğin dolayısıyla mali ilişkilerin siyasal boyutunun büyük ölçüde ıskalandığı öne sürülebilir. Yeni mali sosyoloji bu eksikliği tamamlamaya dönük olarak mali temaların piyasa dışı ilişkiler üzerindeki etkilerini mikro ve makro düzeylerde ele almayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda disiplinler arası diyalogun sınırlarını genişletmeye yönelmekte ve 'demokrasi', 'neoliberalizm', 'refah devleti', 'toplumsal dayanışma', 'küreselleşme' gibi politik sosyolojinin gündemindeki

kavramları da maliye teorisi ve politikasının temel kavramlarıyla ilişkilendirmeyi önermektedir (Campbell, 2009: 257-260; Martin, Mehrotra ve Prasadra, 2009: 14).

Bu çalışmada Bauman ve Bourdieu'nün eleştirel sosyal teorileri ve özgün kavramsal çerçeveleri ile mali sosyolojinin odağındaki meselelere yeni bir bakış açısı kazandırmak ve yeni mali sosyolojide özellikle sosyoloji ve siyaset arasında artırılması hedeflenen temasa bu çerçevede katkıda bulunmak hedeflenmektedir. Bilgi üretiminin ekonomikleştiği ve bu ölçüde teknikleştiği neoliberal dönemde sosyal bilimlerin kendi bilim yapma zeminine ve araçlarına eleştirel biçimde yönelme ihtiyacı söz konusudur. Bu minvalde kamu maliyesinin çalıştığı temel kavramların sosyolojik ve politik içerimlerini yeniden değerlendirmek ve maliyenin 'kamu'sunu yeniden ve ısrarla düşünmek için her iki düşünür son derece elverişli bir zemin sunmaktadır. Bu zemin neoklasik ve neoliberal maliyenin varsayımlarını yöntemsel anlamda tartışma imkânı sunarken, aynı zamanda neoliberal politikaların birey, toplum ve devlet arasındaki mali ilişkilerde yarattığı dönüşümün siyasal sonuçlarını yeniden değerlendirmeyi sağlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın hedefi belli mali meselelerin düşünürlerin çizdiği çerçeveye sadık kalınarak hem ekonomi politik, hem modernite bağlamında anlamlandırılma çabasıdır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Bourdieu'nün kuramsal çerçevesi alan, *habitus*, sermaye, çıkar gibi özgün kavramları tanıtılmakta ve kamu maliyesinin temel kavram ve sorunsallarıyla ilişkilendirilerek tartışılmaktadır. Bourdieu'nün teori ve kavramları, düşünürün sosyal teorideki klasik ikilikleri (öznelcilik-nesnelcilik, birey-toplum vb.) aşma yönündeki çabası, çalışma alanlarının çeşitliliği ve fikirlerindeki konjonktürel dönüşümler nedeniyle zaman zaman okuyucu için zorlu bir görev halini alabilmektedir. Bu durum Bourdieu'nün özellikle bu çalışmada odaklanılan 'ekonomi' ve 'devlet' üzerine çalışmalarının İngilizce dilinin hakim olduğu bilim dünyasında önemli ölçüde göz ardı edilmesine neden olmuştur. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde ilk olarak Bourdieu'nün kamu maliyesinin belli başlı kavramlarına yönelen derinlikli analizlerini maliye teorisi ve politikalarının güncel durumuna dair eleştirel bir çerçevede bir araya getirmek amaçlanmaktadır. Ayrıca mali sosyoloji yaklaşımının eleştirel niteliğindeki payı sıkça vurgulanan 'tarihsellik' boyutu *habitus* kavramı ile karşılanırken, zaman boyutunun 'alan/mekân' kavramı ile tamamlanmasına yönelik farklı bir yöntemsel çerçeveye başvurulmaktadır.

Bölümde özellikle ‘alan’ kavramının içerdiği ‘mekân’ ve ‘iktidar’ vurguları doğrultusunda piyasa, devlet ve toplum üçgenini yeniden tartışmak hedeflenmektedir. Bourdieu bu kavramların homojen ve verili kullanımlarına karşı özerk toplumsal ‘oyun’ alanları/mekânları olarak ele alınmalarını savunmaktadır. Böylece mali kavramların bu özgün iktidar yapıları çerçevesinde kurumsallaşmış nesnel bağıntılar biçiminde analizi mümkün olmaktadır. Bu çerçevede ilk olarak piyasa kavramının neoklasik iktisat ve maliye teorisindeki ‘mekânsız’ dolayısıyla iktidar ilişkilerinden kopuk ele alınış biçimine karşı Bourdieu’nün ‘ekonomik alan’ kavramının eleştirel potansiyeli açığa çıkarılmaktadır. Bu doğrultuda neoklasik iktisattan beslenen ‘oyun teorisinin’ oyun kavramına yaklaşımı ile Bourdieu’nün alan, *habitus* ve strateji kavramlarıyla bütünleşen toplumsal oyun kavrayışı arasındaki ayrışmalar ele alınmaktadır. Ardından neoklasik iktisadın sosyal bilimlere ihraç ettiği evrenselleştirilmiş ideal tip olarak *homo economicus* ile toplumsal evrene gömülü olan ekonomik ‘*habitus*’ kavramının karşılaştırılmasına dayanan yöntemsel bir tartışma yürütülmektedir. Devamında Bourdieu’nün devletin ‘bürokratik alan’ olarak yeniden kavramsallaştırılmasına dayanan devlet teorisi ele alınmaktadır. Bu kısımda öncelikle bürokratik alana özgü oyun ve çıkarın oluşumu bir tekelleşme ve mülksüzleştirme süreci olarak kamusallık fikri ve ‘vergi devleti’ kavramı doğrultusunda tartışılmaktadır. Ardından geleneksel kamu maliyesinde verili kabul edilen kamu çıkarı yerine devlet ve piyasa ilişkilerinin alanlar arası ilişkiler olarak materyalist bir zeminde ‘devlet sermayesi’, ‘iktidar alanı’, ‘simgesel iktidar’ gibi düşünürün özgün kavramları aracılığıyla çözümlenmesi hedeflenmektedir. Nihayetinde devletin ‘sağ’ ve ‘sol eli’ arasındaki çatışma temelinde ele alınan neoliberal dönüşüm toplumsal ve siyasal sonuçları ile tartışılmaktadır. İzleyen alt başlıkta Bourdieu’nün neoliberalizm üzerine düşünceleri ele alınarak düşünürün neoliberalizm analizindeki özgünlükler vurgulanacaktır. Bourdieu’nün neoliberalizmi ele alış biçimindeki temel farklılık devlete yaklaşımındaki özgün ‘alan’ formülasyonunda gizlidir. Devleti, kuralları belirleyen ve öznellikleri, toplumsal ilişkileri ve piyasaya uygun kolektif temsilleri üreten temel fail olarak yeniden yerleştirme ve ele alma zorunluluğu neoliberalizmi yaygın kanının aksine devlet odaklı bir mali analizle çözümleme imkânı sunmaktadır. Bu doğrultuda Bourdieu’nün tespitleri neoliberal dönüşümü öncelikle devletin/bürokratik alanın yapısal dönüşümü biçiminde anlamlandırma çabası olarak tartışılmaktadır. Ardından küreselleşmenin piyasa iktidarının neoliberal iş görme biçimiyle ilişkisi ve çelişkili yapısı ele alınmakta ayrıca siyasal bir proje olarak ele alınan neoliberalizmin neoklasik iktisattan devraldığı yöntemsel miras irdelenmektedir.

Son olarak Bourdieu'nün çıkar, alan, *habitus*, oyun gibi temel kavramları aracılığıyla siyaset ve bürokrasinin iktisadi analizine odaklanan 'kamu tercihi teorisinin' hem neoklasik iktisattan beslenen metodolojik varsayımlarına hem de neoliberal maliyeyi biçimlendiren savlarına yönelik bir eleştiri geliştirmek hedeflenmektedir. Bu doğrultuda öncelikle Bourdieu'nün 'çıkar' kavramının tarihsel, mekânsal ve toplumsal niteliği ile neoliberal maliyenin 'salt iktisadi çıkar' tanımının ne şekilde farklılaştığı ele alınmaktadır. Devamında bu farklılaşma devlet/bürokratik alan ve kamu çıkarı yaklaşımına bir mali tartışma olarak genişletilmekte ve 'devletin sol eli', 'refah devleti' ve 'yeniden dağıtım' kavramlarından faydalanılarak değerlendirilmektedir. Bölümü bitirirken toplumsallığın *habitus* ve 'kural' ile ele alınışından doğan olası sonuçların karşılaştırmalı analizi yapılmaktadır. Böylelikle maliyenin kamusallıkla ilişkisinde neoliberal dönüşümün etkileri düşünürün politik ve sosyolojik zemininde araştırılmaktadır.

İkinci bölümde Bauman'ın toplum ve modernite teorisini şekillendiren özgün kavramları çerçevesinde kamu maliyesinin yönetim mantığı ve birikim rasyonalitesi ile eş zamanlı ilişkisi incelenmektedir. Düşünürün moderniteyi dönemlendirirken başvurduğu 'katılık' - 'akışkanlık', tüketim, özgürlük, iktidar, mekân ve disiplin gibi kavramlar maliye teorisini hem birikim rejimindeki hem de yönetim aklı ve tarzındaki dönüşümle ilişkilendirmek adına son derece elverişli bir zemin yaratmaktadır. Bu doğrultuda ilk olarak özgürlük kavramının liberalizmle birlikte modernite ve kapitalist birikim tarihi arasındaki eklemlenmeyi ifade eden yönetsel işlevine odaklanılmaktadır. Böylece kamu ekonomisi hem yönetim mantığı hem de piyasa rasyonalitesindeki dönüşümlerin okunaklı kılındığı bir zemin olarak ele alınmaktadır. Ardından bu çerçeve katı ve akışkan modernitenin ayrım kriterleri olan panoptik ve post-panoptik disiplin, fordizm ve post-fordizm, hafif ve ağır kapitalizm, liberalizm ve neoliberalizm, özgürlük ve güvenlik ikilemi, yerel-küresel çatışması, iktidar ve siyaset ayrışması gibi kavramlarla detaylandırılmaktadır. Kamu maliyesindeki dönüşümlerin katı ve akışkan modernitede şeklindeki ayrıma oturan nitelikleri tespit edilmekte ve maliye tarihi çalışmalarındaki genel yöntemin dışında bir dönemlendirmeye kapı aralanmaktadır. Ardından Bauman'ın birey ve toplum kavramlarına dair tespitleri neoklasik ve neoliberal maliye teorilerinin metodolojik bireyciliğine karşı eleştirel potansiyeli ile ele alınmaktadır. Özellikle tüketimin bireyi tanımlamakta toplum fikrini ikame eden bir doğrudanlık kazanmasının demokrasi ve vatandaşlık kavramları içinde doğuracağı

sonuçlar da tartışılmaktadır. Devamında akışkan modernitede neoliberal dönüşümün bütçe ilkeleri, kamu gelirleri ve harcamalarında yarattığı değişimler değerlendirilmektedir. Son olarak, Bauman'ın 'artık nüfus' kavramı aracılığıyla piyasa dışı kalan kesimlerin içerilmesinde maliyenin değişen rolü tartışılarak sınıflı toplum ve nüfusun ekonomi politiği ayrımına gidilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde her iki düşünürün kavramsal ve teorik çerçeveleri yeni mali sosyolojinin siyaset bilimi ile temasının güçlü olduğu refah devleti ve eşitsizlik temaları üzerinden ele alınmaktadır. Refah devletinin 'içerme' mantığı ile neoliberal devletin 'dışlama' mantığı modernitenin özgürlük ve güvenlik gerilimi çerçevesinde ele alınmakta ve dönüşümün mali yansımaları tespit edilmektedir. Bağlantılı biçimde eşitsizliklerin çözümlenmesinde çalışmanın genelinde kullanılan ayrım kriterleri temelinde tespitler irdelenmiştir. Ayrıca 2008 krizinin bir finansal krizden öte modernitenin ve neoliberalizmin krizi olarak ne anlam taşıdığına dair tespitlere yer verilmektedir. Ardından entelektüel alanın kendine özgü iktidar yapısı tartışılmakta ve entelektüel alana ilişkin özerklik krizinin demokrasinin kriziyle karşılıklı bağımlılığına odaklanılmaktadır. Bu doğrultuda bu eş zamanlı krizler teknokratik dönüşüm ışığında çözümlenmekte ve 'kolektif entelektüel' kavramı doğrultusunda bir mücadele şeması ele alınmaktadır. Son kısım ise neoliberal açmazlara karşı kamu maliyesine uzanabilecek mikro ve makro düzeydeki önerilerin tartışılmasına ayrılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BOURDIEU'NÜN KURAMSAL ÇERÇEVESİYLE KAMU MALİYESİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

"Nesnel insan bir aygıttır, pahalı, kolayca bozulabilir, solabilir ölçü aygıtı;
bir aynalar düzeneği olarak saygı duyulmalı, çok dikkatli bakımı yapılmalıdır;
bir amaç değildir ama; bir çıkış ya da yükseliş; bütüncül bir insan da değildir ki, var
olanların geri kalan kendini haklı kılsın onda, sonuç değildir - ve başlangıçtan daha az bir şeydir,
bir üretme ve ilk neden, dayanıklı değildir, güçlü, kendine dayalı efendi olmak isteyen:
Narindir oysa, püf deyince yok olan ince hareketli bir kalıptır,
kendisini 'şekillendirmek' için herhangi bir maddeyi ve içeriği beklemek zorunda kalan,
- alışılmış anlamıyla içeriksiz, *kendisinden yoksun* bir insandır."
Nietzsche - İyinin ve Kötünün Ötesinde

1.1. Bourdieu'nün Ekonomiye Sosyolojik ve Antropolojik Yaklaşımının Genel Hatları[1]

Bourdieu'nün ekonomi sosyolojisine katkılarını değerlendirirken eserlerini tek bir çizgide değerlendirmek katkılarının özgünlüğünü ıskalama ihtimali nedeniyle sorunludur. Ekonomik olgu ve kavramlara ilişkin pek çok eseri olsa da[2] Bourdieu ekonomiye ilişkin yazılarını kendi ifadesiyle, Cezayir üzerine yaptığı çalışmalar (1960), konut piyasasına ilişkin çalışma (2005a) ve kredi üzerine yaptığı çalışmalar olarak sınırlamıştır. Ancak bu çalışmalar Bourdieu'nün sosyolojisinin temel çerçevesinin oluşumunda özellikle de 'habitus', 'alan', 'simgesel sermaye' gibi kilit kavramlarının oluşturulmasında farklı duraklara işaret etmektedir. Bu yüzden Richard Swedberg (2011: 68) Bourdieu'nün 'ekonomi sosyolojisi' yerine 'ekonomi sosyolojilerinden'

1 Başlık olarak iki disipliner yaklaşım; doğrudan Bourdieu'nün sosyoloji, antropoloji ve tarih arasındaki yapay sınırları aşma çabası üzerine öne sürdüğü genetik yapısalcılık ve düşünümsellik araçlarına atfen kullanılmıştır. Bourdieu'nün genel sosyolojisine hakim olan bu görüşe göre, "tarih ve sosyoloji arasındaki sınır hiçbir anlam taşımaz. İş bölümü gelenekleriyle bağlantılı olmak gibi tarihsel bir açıklaması vardır, o kadar. Şayet bu sınır halen varlığını devam ettiriyorsa bunun nedeni disiplinlerin mevcudiyetleriyle bağlantılı toplumsal çıkarların bulunmasıdır…sosyoloji ile tarih arasındaki bu ayrım, tarihsel olarak inşa edilmiş, tarihsel olarak yapıbozumuna uğratılabilecek, tarihsel bir yapay olgudur" (Bourdieu, 2015: 115-116).

2 Örneğin Fransa özelinde tüketim alışkanlıkları, beğeni ve tercihlerin rasyonel karar mekanizmalarının sonucunda değil; sınıfsal pratiklerin yeniden üretimiyle yapılanan toplumsal olarak inşa edilmiş yatkınlıklara dayalı olduğuna ilişkin detaylı ampirik analizlerle desteklenmiş *Ayrım* (*La Distinction*) (2017c [1984]) kitabı Bourdieu'ye göre ekonomik çalışmaları arasında yer almamaktadır (2005a: 1-2).

bahsetmenin daha uygun olacağını vurgulamaktadır. Bourdieu ekonomiye ilişkin analizlerinin sosyolojik perspektifi aşarak antropolojiye yakınlaştığını öne sürmektedir. Nitekim ekonomiye yaklaşımının programatik haritasını ortaya koyduğu makalesinin adının "Ekonomik Antropolojinin Prensipleri" (*Principles of Economic Anthropology*) olması bunun en temel kanıtıdır. Ancak Cezayir üzerine çalışmaları bu savını oldukça doğrulasa da son dönem çalışmalarından olan *The Social Structures of the Economy* (2005a) ve *Karşı Ateşler* (1998; 2001) Bourdieu'nün genelde ekonomi sosyolojisi içinde anılması sonucunu doğurmuştur.

Ekonomik davranışın sosyal bağlam çerçevesinde anlamlandırıldığı Durkheimcı miras[3] (Steiner, 2011) Bourdieu'nün ekonomik pratiklere yaklaşımında belirleyici olmuştur. Bourdieu'de bu yaklaşım iki açıdan öne çıkar: İlki ekonomik gerçekliği daha genel toplumsal mücadelelere 'sembolik gömülülüğüne' (*symbolic embeddedness*) odaklanarak anlamak ile ilgilidir; ikincisi ise anaakım iktisat teorisini özel bir tür sosyal inanç ve *illusio* ile ilişkilendiren eleştirelliğidir (Schmidt-Wellenburg ve Lebaron, 2018: 10-11). Bu yüzden, toplumsal dünyayı ekonomik davranışların her veçhesine içkin gördüğü için ekonomik pratikleri soyut modellere indirgeyerek basitleştirmek yerine bunların çok yönlülüğünü kavrayabileceğimiz tarihsel model ve kavramlar inşa etmek gerektiğini savunmaktadır (Bourdieu, 2005a). Bourdieu aslında "ekonomik gerçekliği iktisatçıların elinden kurtarmaya çabalamaktadır" (Leander, 2001: 345). Bourdieu bu bağlamda iktisadın hakim paradigmasından kopabilmenin ekonomik mantığın iktisatçılar tarafından rasyonaliteye hapsedilerek idealleştirilmiş tanımını aşmayı gerektirdiğini öne sürmektedir. Bu düşünceye göre kendi çabasındaki amaç "ekonomik mantığı, toplumsal olarak inşa edilmiş yapılar (alanın yapıları) ve yatkınlıklarla diyaloga sokabilecek realist bir tanım" geliştirmektir (Bourdieu, 2005a: 193). Başka bir deyişle, ekonominin herkesin ilişki kurabileceği ve katılabileceği, toplumun tarih dışı ve farklılaştırılmış bir alanı olarak algılanmasının gündelik olarak nasıl yeniden üretildiği anlaşılmak isteniyorsa, ekonomik olanın bir tür 'yapıbozum'dan geçmesi gerektiği bir gerçektir.

3 Bu miras özellikle sembolik sermayenin içerdiği inanç nosyonu ile birlikte okunduğunda anlam kazanacaktır. Zira Emile Durkheim'ın ekonomik yatkınlık ve pratiklerle 'kolektif inanç' temelinde analiz ettiği dinsel pratikler arasında kurduğu ilişki, Kıta Avrupası temelinde şekillenen ekonomi sosyolojisi anlayışının Anglo-Amerikan geleneğine dayalı "yeni ekonomi sosyolojisinden" ayrıldığı temel noktaya işaret etmektedir (Schmitt-Wellenburg ve Lebaron, 2018: 10-11). Toplumsal olarak üretilen inançlar, ekonominin genel bir sosyal bağlamda temellendirilmesi gerektiği ve matematiksel biçiminin, neo-klasik ve neoliberal teoride olmadığı gibi, ekonomik süreçlerin kolektif niteliğine saygı duyması gerektiği anlamına gelmektedir.

1.1.1. Piyasayı 'Ekonomik Alan' Olarak Düşünmek

'Ekonomik alan' kavramı piyasanın neoklasik kavranışı ile bir ayrışmayı temsil etmesi bakımından önemlidir.[4] Bu açıdan Bourdieu'nün piyasayı ekonomik alan olarak analiz etmesinin temel nedeni toplumsal dünyayı etkileşimler ya da özneler arası ilişkiler yerine nesnel bağıntılar üzerinden ele almasıdır.[5] Kendi ifadesiyle, alan terimleriyle düşünme "bağıntı terimleriyle düşünen bir tekniğe" dayalıdır. (Bourdieu ve Lamaison, 1986: 41-42; 2003: 80-81). Zira neoklasik iktisadın piyasa anlayışı ekonominin toplumsal ilişkilere yerleşik zemininden koparılmasına ve tam rekabet halindeki bireyler arasındaki mübadele ilişkileri toplamıyla karakterize edilen 'tarihsiz ve mekânsız' bir kurguya indirgenmesine dayanmaktadır (Köse ve Öncü, 2011: 97-99). Bu nedenle, Bourdieu neoklasik iktisadın hakim paradigmasından kopabilmenin, ekonomik mantığın bireysel rasyonalitenin dar tanımına hapsedilerek salt birey ve bilincinin hesaba katıldığı öznelci tanımını aşmayı gerektirdiğini öne sürmektedir (Bourdieu, 2005a: 193).[6] Dolayısıyla, iktisadi ve mali ilişkiler özelinde yapıdan alana, norm ve kuraldan strateji ve *habitusa* doğru epistemolojik geçişin anlamı 'iktidar ilişkilerinin mekânsızlaştırılması' yoluyla görünmezleştiği, salt özneye dayalı metodolojinin ürettiği yanılgıyı aşmaktır.

Bourdieu'nün alan kavramını "alanın etkisinin görüldüğü mekân olarak" (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 85) özetlemesinde ima edildiği şekliyle alan karşımıza iktidar ilişkilerinin çözümlenebileceği materyalist zemin olarak çıkmaktadır. Bu çıkarım iktidar ilişkilerinin mekânsız bir rekabet ve etkileşim temelinde ele alındığı neoklasik

4 Ekonomiyi piyasaya indirgeyen neoklasik iktisat ve türevlerinin bakış açısına tezat biçimde; ekonomiyi piyasayı aşan, toplumsal ve tarihsel bir alan olarak ele almak, iktisadın yeniden tanımlanmasını sağlayabilir. Bu yeniden değerlendirme ekonomi politiğin politik ve toplumsal bütüncüllüğüne dönüş anlamında önemli bir katkı sayılabilir (Özveren, 2007: 18). Coğrafyanın sosyal bilimler içinde 19.yüzyıl sonundaki ayrışmaya bağlı kurumsallaşmaya karşı direnç göstererek aldığı ikincil konum mekân temasının sosyal bilimler içinde sıkça ihmaliyle son derece ilişkilidir (Gulbenkian Komisyonu, 2016: 31-32). Ancak mekânı yeniden teoriye kazandırmak için farklı çabalar olduğu da hatırlanmalıdır. Ekonomiyi alan üzerinden ele alan Bourdieucü bakış ile sosyolojideki "mekansal dönüş" *(spatial turn)* olarak bilinen akım arasında bu açıdan bir paralellik vardır (Reed-Danahay, 2017: 2).

5 "Alan; konumlar arasındaki nesnel bağıntıların konfigürasyonu ya da ağı olarak tanımlanabilir. Bu konumlar, varoluşları ve kendilerini işgal edenlere, eyleyicilere ya da kurumlara dayattıkları belirlenimler açısından, farklı iktidar ya da sermaye türlerinin dağılım yapısındaki mevcut ve potansiyel durumlarıyla, ayrıca diğer konumlara nesnel bağıntılarıyla (tahakküm, itaat, benzeşme vb.) nesnel olarak tanımlanır" (Bourdieu, 2003: 81). Bu açıdan Bourdieu'nün Marx aracılığıyla birey ve toplum ikiliğine verdiği yanıt bağıntısal yaklaşımın özünü ortaya koymaktadır: "Toplum bireylerden ibaret değildir, bireylerin içinde bulundukları bağların ve bağıntıların toplamını ifade eder" (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 25).

6 Bourdieu, öznelciliği aşma çabasında Marx'ın (2011: 25-26) "insanların varlığını belirleyen bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen toplumsal varlıklarıdır" görüşüne yakınlaşmaktadır. Fakat alan ve *habitus* ilişkisinin epistemolojik hedefinin öznelciliği aşmak olduğu kadar nesnelciliği de aşmak olduğunu vurgulayan Bourdieu toplumsal yapılar ile zihinsel yapılar arasındaki diyalektiği ele almaktadır. Zira aktörün bakış açısı önemlidir, ancak bu bakış açısı aktörün baktığı noktanın içinde konumlandığı mekânın/uzamın yapısı ile anlamlıdır (Bourdieu, 2007: 45-46).

piyasa anlayışı için de, verginin yapısal ilişkilerden bağımsız salt bir mübadele meselesine indirgendiği neoliberal görüşlerde de iktidar ilişkilerini yadsıma eğilimini vurgulamaktadır. Bir başka açıdan, Bourdieu (2003: 86) toplumsal iktidar ilişkilerinin formları olarak formüle ettiği sermaye türleri için "bir alanla bağıntılı olması hali dışında var olmaz ve işlev göremez" derken iktidar ile mekân arasındaki ilişkinin teşhisini vurgulamaktadır. Buna göre ekonomik alan olarak piyasa,

> ...Simmel'in 'dolaylı çatışma' kavramını içerecek biçimde, rekabet eden failler arasındaki mübadele ilişkilerinin diğer bir deyişle, alanla ilişkili farklı faillerin uygulayabildikleri kısıt ya da değişikliklerle özellikle de devlet iktidarı üzerindeki kontrol ya da yönlendirme güçleri ölçüsünde, çeşitli derecelerde katkıda bulundukları güç ilişkilerinin toplumsal olarak yapılandırılmış yapısına dayanan doğrudan etkileşimlerin toplamıdır (Bourdieu, 2005a: 204).

Dolayısıyla Bourdieu'nün ekonomik alan kavramı, sadece tekrarlanan mübadele ile değil, aynı zamanda alanın içerdiği farklı sermaye dağılımlarının temsil ettiği farklı hiyerarşileri içeren yapısal etkileriyle anlamlı hale gelmektedir (Swedberg, 2011). Böylelikle, Bourdieu doğrudan kurumlardan bahsetmese de, iktisadi olgu ve süreçleri ekonomik alanın toplumsal olarak inşa edilmiş yapıları aracılığıyla anlamlandırma çabası ile "ekonomiyi kurumsallaşmış bir süreç" (Özveren, 2007: 17) olarak ele alan eski kurumsal iktisatla teorik bir köprü kurmaktadır. Zira Bourdieu için hem piyasa hem firma birer alan olarak değerlendirilmektedir ve ekonomi piyasayı aşan bir toplumsal zemine yerleştirilmektedir. Bu açıdan Bourdieu'nün piyasaya alan ve *habitus* kavramları üzerinden gelişen iktisadi anlayışı alanların ilişkiselliği ve bağıntıların analizi bakımından bütüncüldür (Schmidt-Wellenburg ve Lebaron, 2018: 21-22). Özellikle devletin ekonomik alana etkilerini vurgulayan Bourdieu bu anlamda ekonomik alanın mevcut iktidar ilişkilerini dönüştürmenin anahtarının devlet müdahalesi olduğunu ima etmektedir (Bourdieu, 1994: 80-81).[7] Bu yüzden ekonomik alan ancak piyasaya indirgenmiş kapalı bir devre olmaktan çıkarılarak, öznelci bakışın rasyonel seçim mantığını aşarak, Walrasçı denge gibi metafizik mekanizmaların dengesizlik ve çatışma ile ikamesiyle, yapısal etkileri göz önüne alan uzun vadeli bir inşa temelinde anlaşılabilir.

7 Devlet ile ekonomik alanın failleri arasındaki sosyal sermayeye bağlı ilişkiler kullandığımız biçimiyle Le Patronat (1978) eserindeki gibi olgusal bir tespittir. Bu tespitin müdahalenin ne amaçla olması gerektiğine dair normatif bir nitelik kazanması ancak Bourdieu'nün 'devletin çekilmesi' temasıyla geliştirilen neoliberalizm eleştirilerini içeren *Karşı Ateşler* (1998; 2001), *Weight of the World* (1999) gibi eserlerinde netleşmiştir. Zira Bourdieu bu eserlerinde net biçimde refah devletinin kurumsal ve felsefi temellerinin savunulmasının gerekliliğini bir müdahale mantığı üzerinden dile getirmektedir.

Dolayısıyla alan kavramı ekonomiye mekân olarak yaklaşmanın bir yolu olarak kavrayışın dilini de dönüştürmekte; strateji, dağılım, oyun gibi yeni kavramları dahil ederek iktidarı ekonomik eylemin gündelik akışında yakalama imkanı sağlamaktadır. Mekân iktidar ilişkilerinin ön koşuludur ve yine bu bağıntı iktidarı bilgi sorunu olarak ele almaya zemin hazırlamaktadır. İlerleyen bölümlerde ele alınacağı gibi kamu maliyesi ve iktisatın iktidar ilişkilerindeki dönüşümlerle paralelliğini teşhis etmek ve bilginin yapı, özne ve ilişkiler üzerindeki inşa edici yönünün açığa çıkarılması da 'mekân' ile koşullanmaktadır.

1.1.2. Ekonomik Alanın Yapısı ve Oyun Teorisi Eleştirisi

Bourdieu'ye göre ekonomik alan bir 'mücadele alanı' ya da iktidar ilişkileri alanı olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda farklı sermaye bileşimlerine sahip faillerin mevcut konumlarını korumak veya dönüştürmek için karşı karşıya geldikleri sosyal olarak yapılandırılmış bir eylem alanıdır (Bourdieu, 2005a: 200; 2005b: 78-81). Ekonomik alanın kilit unsuru olan firmalar, bu alanda, amaç ve etkinlikleri doğrultusunda "alan içindeki konumlarına işlemiş kısıtlar, mümkünler ve kendi konumları ile rakiplerinin konumuna dair bilgileri" ışığında stratejilerini yönlendirmektedirler. Bu doğrultuda Bourdieu, firmaya yönelik neoklasik 'kara kutu' (*black box*) (Rosenberg, 1982) yaklaşımını iktidar ilişkilerinden soyutlanmış bir iktisadi bakışın ürünü olarak görmektedir. Zira, Bourdieu'ye göre ekonomik alanın failleri olarak firmaların kendileri de bizzat görece özerklik kazanmış bir alanı oluşturmaktadırlar. Kazandıkları özerklik firmanın ekonomik alan içindeki konumuna bağlı olarak tabi olduğu kısıt ve imkanlar çerçevesinde şekillenmektedir (Bourdieu, 2005a: 205-206).[8]

Bu doğrultuda firmalar sahip oldukları sermayenin bileşimi ve miktarı aracılığıyla tanımlanırken, aynı zamanda bu sermayenin ifade ettiği iktidar ilişkileri ile kendilerini belirleyen ekonomik alanın yapısını da belirlemektedirler (2005a: 194). Sermaye, elde

8 Bourdieu firmanın ekonomik oyundaki çıkarı ve ödüllerinin "aydınlanmış bir karar vericinin rasyonel hesaplamaları" ile değil firma alanı içindeki iktidar ilişkileri ile firmanın ekonomik alandaki konumu arasındaki ilişki aracılığıyla tanımlandığını vurgulamaktadır. Bu süreç alanın düzenliliklerinden doğan hiyerarşiye uygun stratejiler geliştirmek anlamında rasyonel olmaktan ziyade stratejiktir (Bourdieu, 2005a: 207). Neoklasik iktisadın firmaya bir "kara kutu" olarak yaklaşması özünde neoklasik iktisadın fiyat mekanizmasının işleyişi aracılığıyla yönetimsel meselelerle arasına koyduğu sınırın ifadesidir. Bu "kara kutuyu aralayan" Ronald Coase ve Yeni Kurumsal İktisat firma analizleri üzerinden iktisadi analizi neoklasiklerin irrasyonel dedikleri alana doğru genişletecektir. Bu temelde geliştirilen yönetişim anlayışı neoliberalizm ile "insanları salt ekonomik kategoriler aracılığıyla idare etme sanatına" yönelik bir siyasi tekniğe dönüşmüştür (Brown, 2018).

edilen bileşimi ve miktarı ölçüsünde "hem bir ödül hem de bir silah olarak" firmaların alan içindeki görece güçlerini ve başarı ihtimallerini şekillendirmektedir (2003: 82-83).[9] Bir diğer açıdan ise sermayelerin ve maliyetlerin dağılımı firmalar arasındaki ilişkinin hiyerarşik yapısında somutlaştırabileceğimiz gibi alanın yapılarını belirlemektedir. Yani ekonomik alanda, alanın yapıları alan içinde faaliyet gösteren faillerin eylemlerini belirleme gücüne sahipken, failler olarak firmalar da mücadeleleri ve stratejileri ile alanı yapılandırmaktadır. Örneğin, yüksek sermaye bileşimi ve miktarına sahip bir firma, alan içinde iktidar sahibi olarak ekonomik oyunun giriş bedelini yükseltebilmektedir. Aynı şekilde firma teknolojik yatırımlar aracılığıyla maliyetlerini düşürerek kâr payını ve nihayetinde pazar payını artırabilmekte ve diğer firmaları sermaye bileşimlerini değiştirmeye zorlayabilmektedir (2005a: 195).

Bu anlamda yapılar alan içi iktidar dağılımı aracılığıyla, faillerin başarı ve kâr şanslarının çeşitli yollarla dağılımını yönetmektedir. Belli faillerin alan içindeki hakim konumları ise bu yapıları (dolayısıyla hakim iktidar ilişkileri yapısını) yeniden üretme eğilimi ile belli bir hiyerarşinin 'düzenliliğe' dönüşmesini sağlamaktadır (2005a: 196). Bourdieu için önemli olan bu düzenliliklerin doğal olmaktan ziyade inşa edilmiş olması, alan içindeki hakim konumdakilerin çıkarına işlemesi ve dolayısıyla firmaların mücadelesinde 'etkileşime dayalı' stratejilerin ötesinde yapısal etkinin öneminin fark edilmesidir.

Alanın inşa edilmiş ve inşa gücü olan yapılarından doğan bu 'yapısal etkinin' faillerin eylemleri üzerindeki belirleyici gücü, özellikle bireyselci ve zayıf yapısalcılık

9 Bu anlamda sermaye ile alan arasındaki bu sıkı ilişkinin kurulmasında Bourdieu'nün oyun metaforu ile alan kavramı arasında tespit ettiği analoji etkili olmuştur. Bourdieu toplumsal evreni oluşturan kısmen özerkleşmiş alanların her biri için tanımlı özgün çıkar temelinde işleyen kendine özgü bir sosyal oyunun varlığını vurgulamaktadır. Oyun metaforu Bourdieu için bahis, oyun duygusu, belirsizlik, strateji ve doğaçlama gibi pek çok kavramın mekansal zemini olarak iş görürken, aynı zamanda toplumsal hayatın özerk oyun alanlarının toplamında işleyen iktidar ilişkilerinin nesnel temelde analiz edilmesine imkan vermektedir (Bourdieu, 2003: 26, 82-83). Böylece alan, sermaye ve *habitus* ile bütünsellik oluşturarak iktidarın farklı çehrelerde işleyişini analiz etmek için; özneyi dışlamayan ama salt öznellik düzeyinden kaçınan, nesnel yapıya belirlenimin tüm yükünü yüklemekten kaçınan ama yapısal etkilerin inşacı gücünü vurgulayan bir metodolojinin temel kavramı haline gelmiştir. Bu anlamda ekonomik alana özgü nitelikler kazanmış sermayeler; "finansal, sosyal, kültürel, teknolojik, hukuki, örgütsel, sembolik sermayeler ve reklam sermayesi" olarak sıralanmaktadır (2005a: 194).
Bu anlamda Bourdieu'nün katkısı iktidar kaynaklarını kuran çok çeşitli sermaye formları anlamında alanların otonomisini ve alanlara özgü iktidar ilişkileri ve yapılarının özgünlüğünü vurgulamaktır. Çünkü odak noktalarından biri; birey ve grupların toplumsal düzendeki konumlarını korumak veya yükseltmek için sermaye biriktirme, yatırım ve sermaye biçimlerini birbirlerine dönüştürme stratejilerini nasıl ve hangi koşullarda kullandıkları sorusudur (Swartz, 2015). Ancak Emrah Göker'in (2007: 299-300) belirttiği gibi, "Marksist ekonomi politik eleştirisini genelleştirme" hedefine yönelen Bourdieu'nün sermaye teorisindeki sermaye formlarının çeşitliliği ekonomik sömürü ve birikim ilişkisinin belirsizleşmesi sorununu da gündeme getirmektedir (Fine, 2011; Göker, 2007: 299-300).

temelindeki etkileşimci bakış açıları tarafından sıklıkla ihmal edilmektedir (Bourdieu, 2005a: 196-197; Swedberg, 2011: 73-74). Özellikle oyun teorisi temelinde somutlaştırabileceğimiz, firmalar arasındaki ilişkilerin yapı/mekândan bağımsız, salt "etkileşime dayalı olduğu" görüşü etkileşimin ötesinde ortaya çıkan yapısal etkileri göz ardı etmektedir (Bourdieu, 2005a: 198; Leander, 2001: 348-350). Çünkü oyun teorisinde yapılar oyunun kuralları olarak ve bir kişinin belirli bir eylemi seçme nedeni ise eylem fırsatlarını yapılandıran oyunun kurallarından ayrıştırılarak ele alınmaktadır. Oysa oyunların kuralları Bourdieu'ye (1986) göre eylemlerin hem oluşumunda hem de düzenlenmesinde etkilidir. Hatta *habitus* ve alan ilişkisinde eylem ve yapı arasında varsayılan organik ve bütüncül yapı bu ikisinin birbirinden ayrılarak açıklanmasını imkansız kılmaktadır. Zira Bourdieu, oyunların aslında oyuncuların bilinçli hesaplamalarına ya da stratejilerine değil, genellikle *habitus* veya oyun hissi olarak adlandırdığı derinden kök salmış yatkınlıklara dayanarak hareketlerde bulunulan somutlaşmış deneyimler olduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla Bourdieu'nün bahsettiği 'stratejik doğaçlamacılar' olan bireylerin stratejileri bilinçli hesaplamalardan değil, içselleştirilmiş prensiplerden doğmaktadır. Oyun teorisi ise bu ilişkiyi tek yönlü, salt düzenleyici yönüyle ele almaktadır (Varoufakis ve Hargreaves-Heap, 2004: 34-35). Dolayısıyla oyuncuların stratejileri kurallar ve oyunun yapısı tarafından kısıtlansa da inşa edilmemekte, yani sosyal yapıların oyuncuların stratejileri ve amaçları üzerinde pozitif ya da negatif bir kurucu gücü bulunmamaktadır. Diğer taraftan, Bourdieu'nün sosyal oyunlar teorisi faillerin öznelliklerini, stratejilerinin altında yatan mantığı ve sonuçların yorumlanma biçimini şekillendiren etken olarak görmektedir (Sharone, 2013: 187-188). Özellikle ekonomik nitelikli sözleşmeler temelinde somutlaştırdığı gibi:

> Etkileşimin hakikatinin etkileşimin kendisinde bulunamayacağını hatırlamak için daha iyi bir zaman olamazdı. Çünkü iki taraflı ilişkiler, aslında iki faile içinde konumlandıkları toplumsal evrenin dahil olmasıyla her zaman üç taraflı ilişkilerdir (Bourdieu, 2005a: 148).

Bu yapısal etkiler sermayenin eşitsiz dağılımına dayalı tekelci niteliği ve bu tekelci yapının doğrudan bir etkileşimden bağımsız şekilde faillerin 'mümkünler uzamını' kısıtlayıcı etkileri şeklinde tanımlanabilecek etkileri içermektedir (2005b: 76-77). Buna göre, ekonomik alandaki 'hakim-tabi' ilişkisini kuran bu alan yapıları hakim konumdaki firmanın tabi konumdaki firmaya doğrudan müdahalesi ya da onunla etkileşimi olmasa dahi onun eylemlerinin sınırlarını belirleme gücünü ifade etmektedir.

Zira, hakim konumdaki firmaya bu gücü veren alanın yapılarını belirleyen sermaye bileşimi ve miktarındaki büyük payıdır. Hakim konumdakilerin alanın yapıları aracılığıyla tabi konumdakilerin 'mümkünler uzamını' görece belirleme güçleri ekonomik oyunun kurallarını inşa etme güçlerine işaret etmektedir.[10] Buna göre, hakim firma/firmalar fiyat değişikliği, ürün yeniliği ya da pazarlamaya dönük yeniliklerle alan içindeki konumunu koruma yönündeki çıkarına uygun oyun tarzı ve oyun kuralları dayatabilme gücüne sahiptir. Dolayısıyla, hakim firma/firmaların stratejileri tabi firmalar için oyuna girişin ve oyunun devamlılığına ilişkin belirleyici değişkenlerden biri haline gelerek uygulayacakları stratejilerin çerçevesini çizmektedir (2005a: 201).[11] Hakim konumdaki firma/firmaların bu belirleyici etkileri öncelikle alana yeni girenler veya meydan okuma stratejisi izleyen diğer rakipleri ortadan kaldırmak için ekonomik alanın yapısının ifadesi olarak fiyat mekanizmasını etkileme güçlerinden kaynaklıdır. Bu fiyat belirleme iktidarı sayesinde hakim konumdaki firma/firmalar, ekonomik alana giriş veya alan içindeki ekonomik kısıtlamaları dolayısıyla karlılığa ilişkin mümkünler uzamını kontrol ederek alan içinde değişime dirençli bir avantaj sağlarlar (2005a: 202).

Bu nedenle Bourdieu'nün ekonomik alan teorisi piyasanın neoklasik ve ondan türeyen versiyonlarına içkin fiyat mekanizmasına tartışmasız gerçeklik atfeden, faillerini atomize, mekanik biçimde ele alarak tercihlerini fayda fonksiyonları aracılığıyla dışsallaştıran kurgusuna karşıdır. Bu doğrultuda, Bourdieu'nün neoklasik iktisat ve onun yönteminden türeyen oyun teorisi gibi yaklaşımlara yönelik eleştirilerinin bir kolu da yapısal etkilerin göz ardı edilişine dayanmaktadır (2005a: 198).

Çünkü oyun teorisinin temelinde faillerin etkileşimleri sonucunda kararlarıyla bir diğerinin eylemini etkileme gücünün eşit olduğu ve ötekinin kararlarını hesaplamaya ve

10 Örneğin James Buchanan (1988) kuralların faillerin rasyonel beklentileri doğrultusunda şekillendirileceğini öne sürerken, Bourdieu beklentilerin doğrudan *habitus* ve alan etkileşiminden doğan yapısal etkiler doğrultusunda eşitsiz biçimde şekillenen yapılarını vurgulamaktadır. Bu durum kuralların akla referansla tarafsız belirlenimine dayalı öznelci miti kırmaktadır.

11 Yapısal etkilerin faillerin mümkünler uzamını şekillendirme gücü yapının etkileşimden bağımsızlaşan etkiler üretme eğilimini içermektedir. Zira bu yapısal etkiler aktörlerin çıkar ve stratejilerini üreten *habitus*ların yatkınlıklarını yeniden inşa etmekte etkilidir. Bu Bourdieu'nün faili dışladığı anlamına gelmez, zira *habitus* yapının etkilerini 'üretken biçimde' dolayımlamaktadır, ki bu failin 'stratejik doğaçlamacı' olarak ele alınmasının temel sebebidir. Oysa oyun teorisindeki haliyle strateji bir seçime indirgenirse neoklasik iktisattaki mekanik öznenin yeniden üretimi tuzağına düşülecektir. Bu stratejiler belli bir sosyal oyuna dair pratik hissinin ürünüdür (Bourdieu ve Lamaison, 1986: 112). Bu nedenle kurallar yerine stratejileri ele alan Bourdieu oyunun nasıl oynanacağına dair bilginin habitustan doğan stratejilere işlemiş olan oyun duygusundan kaynaklandığını öne sürmektedir, kurallar ise sadece kartların değerini tanımlamaktadır. Yani kısıtlar ve gereklilikler büyük ölçüde oyunun yapısına kazınmıştır, kısmen de kurallar ve oyuncuların oyun hissine kazınmıştır (1986: 113-114).

tahmine yönelik tek belirleyicinin bilgi olduğu varsayımı yatmaktadır (Varoufakis, 2004).[12] Neoklasik iktisat ise, sadece ekonomik rasyonalitenin buyurduğu kârı maksimize etme güdüsü doğrultusunda kurulan nesnel ilişkileri hesaba katmaktadır ve Bourdieu'ye göre bu noktada rekabetin dinamiklerini tanımlamak için piyasanın disiplin unsuru olarak fiyat mekanizmasına başvurmaktadırlar.

Fiyat Bourdieu için kritik bir örnektir, zira ekonomik alan kavramı, serbest rekabetle karakterize edilen neoklasik piyasalar kavrayışındaki gibi fiyatların otomatik, mekanik ve ani olarak belirlenmesinin soyut mantığı ile doğrudan çelişmektedir (Bourdieu, 2005a: 196-197; Swedberg, 2011: 73-74). Ekonomik alan neoklasik piyasa kavrayışındaki gibi arz ve talep güçlerinin kendiliğindenliği içinde optimal noktada kesişmesine dayanan (Benicourt ve Guerrien, 2017: 103) metafizik bir fiyat mekanizmasına sahip değildir.[13] Tam tersi ekonomik alanda fiyat hem bir silah hem de bir ödül olarak firmalar arasındaki iktidar ilişkilerinin yapısının sınırları içinde şekillenen kısıt ve mümkünler aracılığıyla oluşmaktadır. Dolayısıyla "her şeyi belirleyen fiyatlar değildir, fiyatlar her şey tarafından belirlenir" (Bourdieu, 2005a: 197). Başka bir deyişle, fiyat kavramı Bourdieu'de stratejik bir iktidar ilişkisi olarak yapısal bir kavrayışın konusudur ve bu yönüyle neoklasik iktisat ve oyun teorisinin fiyat teorisinden farklılaşmaktadır. Neoklasik iktisadın 'fiyat yapıcı görünmez el' kurgusu piyasadaki iktidar ilişkilerini doğallaştırıp görünmezleştirirken, Bourdieu iktidarın açık, tamamlanmamış ve belirsiz yapısına vurgusuyla neoklasik iktisattan net bir kopuş sergilemektedir.

Bourdieu, firmaların stratejileri ile alan arasındaki ilişkiyi 'hem bir ödül hem de bir silah olarak' ele aldığı ve bizzat bu etkileşimin sonucu olan fiyat kavramıyla temellendirmektedir. Bu doğrultuda 'blöf', 'caydırma' ya da 'baştan çıkarma' gibi

12 *Habitus*'un doğaçlama kabiliyeti olarak 'pratik ustalığı' -özellikle oyun teorisinde- rakibinin niyetini tahmin etme türü rasyonel risk hesaplamalarına indirgenmektedir. Burada niyetlerin bilinçli ve belirli olduğu varsayımı hakimdir ve başkasının davranışındaki kandırma ihtimali rasyonel olarak hesaplanabilir bir risk olarak görülmektedir. Aslında ekonomik ortodoksinin "bildiğimi, bildiğini biliyorum" minvalindeki entelektüalizm ile çözdüğü bu problem diğerlerinin davranışlarını tahmin etmeye izin veren geniş ölçüde uyumlu ve çakışan motifler üreten "habitusun orkestrasyonu" aracılığıyla pratiğin zamanında ve pratiğin içinde çözülmektedir (Bourdieu, 2005a: 215; 2018a: 163-164).

13 Bourdieu fiyatı sembolik ekonomideki armağan ilişkisinin kapitalist dönüşümle birlikte kamusal biçimde itirafıyla ilişkilendirmektedir. Bu 'fiyat gerçeği' ekonomik alana diğer alanların sahip olmadığı bir 'şeffaflık' niteliği ve fiyata 'acımasız bir nesnellik ve evrensellik' boyutu kazandırmaktadır: "Simgesel metalar ekonomisinin karşıtı olarak ekonomik mübadeleler ekonomisini özgün bir biçimde tanımlayan fiyat, her türden ekonomik mübadelenin içerdiği mübadele oranı üzerindeki uzlaşmanın simgesel bir ifadesi olarak işlerlik gösterir. Mübadele oranı konusundaki bu uzlaşma, bir simgesel mübadeleler ekonomisinde de mevcuttur ancak terimleri ve koşulları gizli bir biçimde bırakılmıştır" (Bourdieu, 1995: 180).

biçimler alabilen stratejiler alanın yapılarını belirleyen ve sermayelerin yoğunlaşma miktarı ve bileşimi tarafından belirlenen iktidar ilişkilerinin 'belirli bir andaki görünümüne bağlı' olarak şekillenmektedir (2005b: 79). Zira bu yoğunlaşma miktarı ve bileşimi pazar payının az ya da çok sayıdaki firma arasındaki dağılımını belirlemektedir ve bu belirlenim tam rekabet ve monopol kutupları arasında değişen çeşitlerde olabilmektedir (2005a: 200-201). Bu doğrultuda Bourdieu, ekonomik alanın ulusal anlamda birleştirilmesi ve özerkleşmesinden itibaren tekelci eğilimler taşıdığını, günümüzde ise endüstrinin çoğu alanında mücadelenin az sayıda güçlü firma arasındaki rekabet ile sınırlı kaldığını öne sürerek ekonomik alanın 'oligopol' niteliğini vurgulamaktadır (2005a: 201).

Bununla beraber Bourdieu ekonomik alanı salt bir yeniden üretim alanı olarak tanımlamamaktadır. Ancak hakim iktidar ilişkilerinden doğan düzenlilikler ürettiği yapısal etkiler nedeniyle değişime dirençlidir. Dönüşüme dair dinamikler ise iki yönlü tanımlanmıştır. (1) İlk olarak alan içindeki dönüşüm dinamikleri; etkili -muhtemelen alana yeni giren- bir failin benimsediği meydan okuma stratejisi, yeni bir teknolojinin benimsenmesi veya daha büyük bir pazar payının edinilmesi, diğer şirketler tarafından tutulan tüm sermaye türlerinin bileşimini ve firmaların göreli konumlarını değiştirmektedir (2005a: 203). Özellikle maliyetleri düşürme ve üretkenliği artırma konusunda etkili olan teknolojik sermaye birikimi alan içi dönüşümlerde belirleyici olmaktadır. Fakat bu sermayenin yapısı gereği "diğer sermaye biçimleri ile ilişkilendirilme" (2005b:80) zorunluluğu özellikle orta-ölçekli firmalar için dezavantaja dönüşmektedir. Zira dev firmalar teknolojik yeniliklere ulaşma, finansal kredibilite ve ölçek ekonomileri sayesinde yüksek kârlar elde edebilme, küçük firmalar ise daraltılmış bir hedefte uzmanlaşmaya gidebilme imkanına sahipken orta-ölçekli firmalar her ikisi için de uygun olmayışları nedeniyle nispeten düşük kâr oranlarına sahiptir (2005a: 202-203). Bu durum Bourdieu'nün dönüşüm dinamikleri içinde esas etkinin alan dışından kaynaklandığını öne sürmesinin temel nedenidir. (2) Bu doğrultuda ikinci dönüşüm dinamiği de Bourdieu'ye göre, alan dışından ekonomik alanın yapılarını yapılandıran etkiler, özellikle de devletle kurulan ilişkilerdir.[14] "Firmalar arasındaki rekabet çoğu zaman devlet sermayesi üzerindeki iktidara ilişkin bir rekabet halini almaktadır" (2005a:

14 Bourdieu'de devletin ekonomik alanın yapılanmasındaki temel unsurlardan biri olarak ele alınması hem maliye teorisinin yönetim ve ekonomi kesişimine yaptığı vurgu ile hem de ekonomiye yaklaşımın maliye disiplini üzerindeki belirleyiciliği açısından önem kazanmaktadır. Daha açık ifadeyle, ekonomi politikten neoklasik iktisada geçiş salt entelektüel alan içindeki bir paradigma değişimi olarak değil, alanlar arası ilişkilerin özellikle de bürokratik alanın ekonomik alanla ilişkisi temelinde yönetimin bilgisindeki değişim olarak da anlaşılmalıdır.

204).[15] Hukuki düzenlemeler, yönetmelikler, sübvansiyonlar, vergiler ve mülkiyet hakları ile ilgili olmak üzere devlet müdahalesiyle şekillenen fırsat ve kısıtlar bu rekabetin temel odaklarıdır. Ekonomik ve bürokratik alan arasındaki bu geçişlilik, hakim firmaların 'sosyal sermayeleri' aracılığıyla devletin ilgili kurumları üzerinde baskı ve etki yaratması, kendi çıkarları doğrultusunda 'oyunun kurallarını yeniden inşa etme' çabasına karşılık gelmektedir (2005a: 204).[16] Dolayısıyla ekonomik alan firmaların kontrol edebildikleri devlet iktidarı oranında değişik şekillerde etkilenmekte ve yapılandırılmaktadır. Buna göre, Bourdieu devlet-piyasa ilişkisini anaakım iktisadın öne sürdüğü şekilde birbirlerini dışlayan kaynak bölüşümü üzerinden ve verimsizlik-verimlilik temelinde kurmayı reddetmektedir. Aksine ekonomik alanın içsel dönüşümlerinin ve yapısal etkilerinin bir açıklayıcısı olarak devlete başvurmaktadır.[17]

1.1.3. *Homo Economicus*'u 'Ekonomik *Habitus*'un Öznesi Olarak Yeniden Tanımlamak

Bourdieu'ye göre, "*homoeconomicus,* ekonomik ortodoksinin (açıkça ya da örtük biçimde) kavradığı şekliyle antropolojik bir canavardır" (Bourdieu, 2005b: 83). Bu metafor, Bourdieu'nün neoklasik iktisadın özgür ve bilinçli tercihe dayalı öznelcilik ile yarı-mekanik nesnelcilik arasında sıkışmış 'hayali antropolojisine' yönelttiği eleştirinin

15 Bu iddia özellikle Bourdieu'nün devlet üzerine görüşlerinin tartışıldığı devlet teorisi başlığı altında genişletilmiştir.

16 Bourdieu için bu sermayenin anlamı: "[B]ir bireyin ya da bir grubun, kalıcı bir ilişkiler ağına az çok kurumlaşmış karşılıklı tanıma ve tanınmalara sahip olması sayesinde elde ettiği gerçek ya da potansiyel kaynakların toplamıdır" (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 108). Bourdieu için sosyal sermayenin hacmi; failin sahip olduğu bağlantı ağının seferber edilebilme kapasitesine ve ilişkide olduğu kişilerin sermaye hacmine bağlıdır. Bourdieu (1986) bu bağlılığı mevcut sermaye hacmine uygulanan bir çarpan etkisine benzetmektedir. Failler sosyal sermaye aracılığıyla kendi sermaye birikimlerinin ötesinde bir iktidarı harekete geçirme kabiliyeti kazanmaktadırlar. Sosyal sermaye literatüründen aforoz edilen Bourdieu'nün kavrama yüklediği anlamın aksine günümüzdeki hakim bakış açısı, sosyal sermayeyi güven, iletişim, sosyal normlar, sosyal bağlar gibi temalar üzerinden anlaşılan, toplumu oluşturan birey ve kurumlar arasındaki koordinasyonu destekleyen böylece ekonomik açıdan verimliliği artıran bir çatı kavram olarak ele almaktadır (OECD, 2001: 41-42). Buchanan da benzer biçimde sosyal sermayenin mali yeniden dağıtım ilkesinden türeyen politizasyona bağlı mali sorumsuzluk ilkesinden doğan davranışlarla ikame edilmesini eleştirmektedir (Buchanan ve Musgrave, 1999: 220-221). Bu eleştiri "sosyal sermaye" kavramının iktisat emperyalizmi adına elverişli bir belirsizleştirme aracı olma niteliğinin örneğidir. Zira sosyal sermaye "oksimoron bir ifade" (Fine, 2011: 53) olarak tarihten ve toplumsallıktan arınma işlevini yüklenen "bireylerden bağımsız olarak var olan bir toplumsal kaynaklar" bütünü olarak ele alınmaktadır (2014: 184).

17 Devlet ile ekonomik alan arasındaki ilişkisellik devlet teorisi bölümünde derinleştirileceği için şu an bu seviyede bırakılmıştır. Alandaki güç ilişkilerinin dönüşümüne katkıda bulunabilecek diğer dış faktörler arasında, arz kaynaklarının dönüşümleri (örneğin, yirminci yüzyılın başındaki büyük petrol buluntuları) ve demografik değişikliklerle belirlenen talep değişiklikleri (örneğin, doğum oranlarındaki düşüş veya artmış yaşam beklentisi) veya yaşam tarzlarındaki (örneğin kadınların işgücüne katılması, bu kadının geleneksel rolüne ilişkin tanımlı bazı malların talebini düşürürken, yeni piyasalar oluşturmuştur) değişiklikler sayılabilir (Bourdieu, 2005a: 204-206).

özünü içermektedir (1990: 46-47). Eleştirilerin ilki soyut varsayımlar ve matematiksel formülasyonlardan türetme anlamında tümdengelimci yönteme ilişkindir.[18] Buna göre, neoklasik iktisat gerçekliğin gözleminden ziyade tasarlanmış idealin inşasına yönelen soyut, indirgemeci, tek yönlü bir kurguyla temellenen 'bir mantıksal çıkarım serisine' dayanmaktadır (Bourdieu, 2005a: 220). İkincisi, failler nedenlerle kurulan mekanik bir ilişki doğrultusunda belirlenen atomize varlıklar, 'tarih aşırı saf bilinçler' olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda birey ancak kendi rasyosunda verili haz noktası ile ilişki kuran, izole edilmiş bir varlık şeklinde değerlendirilmektedir (Bourdieu, 2005b: 85-86).

Son olarak, pratikler açık niyet ve amaçlarla ilişkilendirdiği ölçüde bireyin ekonomik tercih ve kararları tarihin iki yüzünden de soyutlanmaktadır. Böylelikle birey geçmiş deneyimlerinden ve kolektif tarihle ilişkisinden koparılarak, tarihsel dalgalanmalara bağışık, dar bir bireysel fayda denklemine sıkıştırılarak formüle edilmektedir (2005a: 221). Bu anlamda bilinçli, hesapçı, fayda maksimizasyonu temelinde amaçlı olarak düşünen ve pratiğe yönelen birey kurgusu, sosyal bilimlerde çok yaygın olan 'skolastik yanılgının'[19] ete kemiğe bürünmüş versiyonudur (1995: 219-224; 2005a: 209). Kendisini evrensel açıklayıcı ilke olarak sunan bu ekonomik yaklaşım Bourdieu'ye göre "dışsallaştırma prensibi aracılığıyla" yani bireysel tercihleri dışsal, evrime kapalı, statik ve koşulsuz kabul ederek sadece ekonomik alana içkin davranışları değil, diğer alana özgü davranış ve çıkarları da kendi ekonomik kriterlerine indirgemeye kapı aralamaktadır (2005a: 209-210).[20] Zira neoklasik iktisatçı ekonomiye

18 *Homo economicus*'un tümdengelime dayalı türetilişi, başlangıç varsayımlarının sınanma şekli varsayılan insan doğası kurgusuna dayandığı ölçüde yanlışlanamaz, inşacı ve indirgemeci bir nitelik kazanmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik davranışın rasyonalitesini rasyonalite ile açıklamaktan öteye gidemediği ölçüde 'totolojik' ve 'teolojik' bir niteliğe de bürünmektedir. Çünkü matematiksel formulasyon kendi inşası içinde eleştirilemez bir nitelik kazanmaktadır (Lebaron, 2003: 564; Schmidt-Wellenburg ve Lebaron, 2018: 16-17). Bu açıdan Bourdieu'ye (2017a) göre ekonominin temelleri üzerine yeniden düşünmenin bu denli zorlu bir girişim olmasının temel nedeni ekonomik ortodoksinin matematik aracılığıyla kazandığı tarafsızlık ve bağlantılı biçimde bilimsel otorite niteliğidir. Bu eleştiri ancak toplumsalla ekonomik olanın ayrıştırılması temelinde konumlandırılabilir. Neoliberal politikalar aracılığıyla neoklasik iktisadın yöntemsel indirgemeciliğinin piyasa aklına uygun inşa gücünün katlanarak artması günümüzde bu konuyu bir kat daha önemli kılmaktadır.

19 "Skolastik yanıltıcılık *(scholastic fallacy)* söylemin kökenine söylem-ötesini, pratiğin kökenine pratik-ötesini koymaya dayanır'" (Bourdieu, 1995: 221). Böylece Bourdieu'ye göre, skolastik bakış açısının içerdiği "epistemik *doxa* niteliğindeki önvarsayımların" yarattığı görünmez etkilerin en zararlı olanı ise "bilim adamını makineye sokma" anlamında bilim adamını tüm toplumsal faillerin bilincinde konumlandırma yani neoklasik iktisat ve türevlerinde açıkça tespit ettiği biçimde entelektüelizm ya da mekanizm tuzaklarına düşmektir (1995: 219-224).

20 Bourdieu'nün bahsedilen eleştirel yöntemini neoklasik iktisat ve rasyonel eylem kuramından doğan ve maliye literatürünü en fazla etkileyen teorilerden olan kamusal tercih kuramı ve anayasal iktisat teorisine genişletme gerekliliği bu tespitle temellendirilebilir. Zira dünyaya bu tarz bir ekonomik bakış diğer alanların varlığıyla (bürokrasi, bilim, din vs.) sınırlansa dahi, sosyal hayatın bütüncüllüğünü domine ederek diğer alanların varlığını, "ekonomik mantığın imparatorluğunda sembolik direnişin küçük adacıklarına" indirgemektedir (Schmidt-Wellenburg ve Lebaron, 2018: 11).

ilişkin bakış açısını tekelleştirerek "...kendisinin belirli grupların kısmi, belirli bakış açılarını aşma yeteneğine sahip olduğunu beyan etmektedir" (1990: 28).

Bu doğrultuda *habitus* kavramıyla Bourdieu'nün iktisada -hatta sosyal bilimlere- katmak istediği, Kartezyen felsefeden koparak ekonomi politiğin insan tahayyülünü içeren dolayısıyla finalizm ve salt determinizmin yerine *habitus*'un içerdiği doğaçlamanın yatkınlıklar/eğilimlere dayalı yapısını koyan bir insan kavrayışıdır (2005a: 210-211).[21] Bourdieu'nün doğaçlama kavramı alan ve *habitus*'un ilişkisine bağlı bir belirlilik ve belirsizlik döngüsü olarak işlemektedir; bu yüzden mekanik neden-sonuç ilişkileriyle kavranan belirli bir insan doğasının ötesine geçerek 'yatkınlıkların (eğilimlerin) teşhisi' ile anlaşılabilen ve salt determinizmi aşan bir niteliktedir.[22] Bu açıdan, *habitus* ve alan bu yöntemsel çağrının birbirini tamamlayan iki yüzü gibi ele alınmaktadır. Zira *habitus*, pratiği bilimin mantığına dair bir şeyleştirmeye maruz bırakmadan sadece pratiğin teorisi olarak ele almayı sağlamaktadır. Bu yönüyle *habitus*,

> ampirizme karşı, bilgi nesnelerinin edilgen biçimde kaydedilmiş değil, inşa edilmiş olduğunu ortaya koyar; entelektüalist idealizme karşıysa, bu inşanın ilkesinin, aşkın bir özneye has evrensel kategoriler ve a priori biçimler sistemi değil, habitusun oluşturduğu tarihsel aşkınlık olduğunu, toplumsal olarak inşa edilmiş, pratikle edinilmiş ve sürekli olarak pratik işlevlere yönlendirilmiş, yapılanmış ve yapılandırıcı yatkınlıklar sistemi (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 110-111)

olarak *homo economicus*'un karşısında konumlandırılmaktadır. İktisattaki hakim paradigmadan epistemolojik kopuş aracı olarak başvurulan *habitus* bu niteliğini inşa mantığına gizli 'zamansallıktan' almaktadır.[23] Bu doğrultuda *habitus* hem bireysel ve kolektif tarihten oluşan ikili tarihselliğinde birey, "toplumsal fail; bir kolektif birey, objektif yapıların somutlaşması gerçeği ile bireyselleşmiş bir kolektivite" olarak karşımıza çıkmaktadır (Bourdieu, 2005a: 212). Dolayısıyla *habitus*'un ima ettiği çok yönlü inşa edilmişlik hem neoklasik iktisadın tam rasyonalitesini, hem de yeni kurumsal iktisat ve oyun teorisi tarafından benimsenmiş 'sınırlı rasyonalitesini'[24] *(bounded*

21 *Habitus*; mekanik bir etki-tepki temelinde değil, aksine "koşullu ve sınırlı bir doğaçlamacı" gibi işlemektedir (1994: 85).

22 Politik ekonomiye yönelttiği eleştiride Walras "bilimin sanat ve etikten ayrılması gerektiğini" öne sürerek nicel olanın nitel olana üstünlüğünü vurgulamıştır (Walras, 1954: 57-62). Bu tespit neoklasik iktisatın ekonomiye içkin öteki ile ilişki temelinde ele alınan mübadele mantığını, bireyin şeylerle kurduğu ilişkiye indirgemiş hem de toplumsal evreni irrasyonel ve rasyonel ayrımına tabi tutmuştur.

23 Bireylerin tercihleri, zevkleri, beklentileri bireysel ve kolektif tarihin ürünü olarak toplumsal evrendeki konumları ve hamleleriyle ilişkili olarak belirlenmektedir. Dolayısıyla "toplumsal olarak rasyonel kabul edilen ekonomik davranış da belirli ekonomik ve sosyal koşulların ürünüdür". Ekonomik ve toplumsal olasılık koşulları bireysel ve kolektif tarihin ürünü olan *habitus*'ta somutlaşmaktadır. Buna göre; ekonomik mantığın kategorileri olarak ihtiyaç, hesaplama, tercih gibi araçları anlayabilmek ancak ekonomik ve sosyal koşulların bireyin ve onun kolektif tarihiyle ilişkilendirilmesi ile mümkün olacaktır (Bourdieu, 2005a: 211).

24 Bourdieu'nün *habitus* kavramının içerdiği sınırlılık, bir bilinçli kısıtlanma ya da bilinçsiz temelinden ziyade içselleştirilmiş yatkınlıkların düşünüm öncesi düzeyinde işleyen bir üretken güç olarak ele

rationality) aşmaktadır. Çünkü, Bourdieu'nün *habitus* kavrayışında insan zihni toplumsal ve tarihsel bir inşanın ürünü olarak zaten içselleştirdiği sınırlılıklar çerçevesinde eyleyen bir 'doğaçlamacı' olarak ele alınmıştır (1986: 113). Sonuç olarak, yatkınlıkların ürünü olarak *habitus*, alanın düzenliliklerinin tekrarlı deneyimi sonucunda içselleştirilmesiyle oluştuğu için, yeni durumlara uyarlanabilen rasyonel (*rational*) değil, akla yatkın (*reasonable*) beklentiler yaratmaktadır (2005a: 9; 214-215).

Bourdieu'ye göre *homo economicus'*un kendisini istatistiksel boyutta doğrulama zemini tam da *habitus*'tan doğan pratiklerin, bilince dayalı bir uyum arayışı olmaksızın nesnel koşulların bir ürünü olmasına dayalı işleyiş mantığıdır. Çünkü *habitus*'un alanla ilişkisinden doğan pratikler koşullar ile uyumlu olduğu noktada; "*habitus* yanlışladığı teorinin gerçekliğini açıklamaya izin verecektir" (2005a: 214-216). Bu nedenle neoklasik iktisat sadece "skolastik bir yanılgı" ya da "hayali bir antropoloji" değil, aynı zamanda da "iyi yapılandırılmış bir illüzyon" niteliği taşımaktadır (Bourdieu, 2005b: 86-87). Bu doğrultuda ekonomik habitusun toplumun ekonomik yapısıyla örtüşme oranı arttıkça, habitus temelli bir açıklama gereksiz görünebilir. Ancak, habitus bir yeniden üretim ve tekrarlama ilkesi ya da statik bir kavram değil aksine toplum dönüşümün izlenebileceği kavramsal bir araçtır (2002: 27-30). Ki Bourdieu'nün Cezayir üzerine çalışmalarında vurguladığı kapitalist dönüşümün geleneksel habitusları yeniden inşa etmesi meselesi ile neoliberalizm analizlerinde Chicago gettolarındaki insanlara atfen tespit ettiği 'bölünmüş/kırılmış habitus' *(dismantled habitus)* arasındaki paradoksal ortaklaşmaların nedeni de habitusun bu niteliğinde yatmaktadır. Bu histerezis, uyum ve karşı-adaptif uyumsuzluktaki gecikmenin etkileri, habitusun tamamen değişime kapalı olmasa da nispeten dirençli karakteristiğinden kaynaklanmaktadır (2005a: 213-214).

1.2. Vergi Devletinin ve Kamusallığın Doğuşu ile Bürokratik Alan Olarak Devleti Yeniden Düşünmek

Bu bölümde maliye teorisinin temelindeki aktör olarak Bourdieu'nün devlete yaklaşımının özgün yanları tartışılmaktadır. Bourdieu'nün devleti yeniden düşünme yönündeki akademik merakının, kamu reformlarının siyaset ve maliye literatürlerini domine etmeye başladığı Post Washington Konsensusu sürecine rastlaması dönüşümleri

alınmaktadır (Bourdieu, 2002). Oysa Herbert Simon tarafından ortaya atılan sınırlı rasyonalite kavramında birey etki-tepki çerçevesinde uyarılan bir davranışsal mekanizma olarak hafızaya dayalı tanımlanmış ve alışkanlıklar düzeyinde ele alınmıştır (Simon, 2000 ; Collet, 2009).

tartışma açısından dikkat çekicidir.[25] Bourdieu'nün devlet analizinin temel yönü Gaston Bachelard'ın "bilimsel olgunun önce fethedildiği, daha sonra inşa edildiği" savından doğan 'düşünümsellik' *(reflexivity)* ve 'genetik' *(genetic)* yaklaşımlara dayanmaktadır (Bourdieu, 2015: 134). Bu yaklaşımların özü; sosyal bilimlerin disipliner sınırlarını ihlali zorunlu kılmalarıdır. Çünkü devletin düşünümsellik ve sosyo-genetik analizi, devletin 'oluş tarihine yönelik hafıza kaybının'[26] giderilmesini hedefleyen bu anlamda tarihsel analizin de ötesine geçerek düşüncelere ve kavramlara işleyen içerimleri çözümlemeye yönelen bir araçtır (2015: 116-117). Bu doğrultuda neoliberalizmin belli bir ekonomik anlam temelinde kavramlara yönelen bir yeniden değerlendirme ve yeniden tanımlama süreci olarak Bourdieu'nün (2017a; 2017b) hedefinde olması şaşırtıcı değildir. Zira devleti düşünmek "devleti yeniden üreten ve aynı zamanda devleti yeniden inşa eden bir nitelik göstermektedir. Toplum biliminin kendisi de, başlangıcından beri, bizatihi devlet gerçekliğinin bir parçası olan devlet tasarımı oluşturmanın, ayrılmaz bir parçasıdır" (1994: 2).

Bourdieu devletin ortaya çıkışını 'bürokratik alan' kavrayışı aracılığıyla "hususi bir uzamın, içerisinde hususi bir oyun oynanan hususi bir alanın özerkleşmesi süreci" olarak ele almaktadır (Bourdieu, 2015: 234). Bürokratik alanın ortaya çıkması ve dolayısıyla devlet aklının diğer alanların mantığından özerkleşmesi[27] ise farklı sermaye türlerinin (özellikle de sembolik, fiziksel, ekonomik ve kültürel sermayenin) tek bir noktada yoğunlaşmasına dayalı karmaşık ve çok yönlü bir sürecin sonucudur (1994: 4). Bourdieu "özel devlet tekelinden kamusal devlet tekeline geçişin" temelindeki sermaye

25 Bourdieu'nün devlet teorisinin en kapsamlı ifadesi olan College de France 1989-1992 derslerini takiben 'devletin çekilmesi' ve 'alanların özerkliğini yitirmesi' temelinde neoliberalizm eleştirisine odaklanan *Weight of the World* (1999) ve *Karşı Ateşler I-II* (2017a [1998]; 2017b [2001]) gibi eserler vermiştir.

26 Bourdieu'nün devletin sosyo-genetiği ile amaçladığı oluşu *(genesis)* incelemenin temel mesele ve mücadeleleri içerme niteliğidir. Devleti düşünürken düşüncenin bizzat onun nesnesi olma ihtimaliyle asli unsurları kavramak giderek güçleşmektedir. Bu açıdan tarihselleştirme tarih tarafından bilinçdışına yerleştirilen bu tarihsel boyunduruklardan kurtarma işlevini görmektedir. Dolayısıyla Durkheim'ın "[b]ilinçdışı tarihtir" sözünden yola çıkarak tarihselleştirmeyi kavram ve olguların yapıbozumu temelinde kullanmaktadır (2015: 17, 116-117).

27 Bourdieu özünde bu özerkleşmeyi kronolojik olarak 4 farklı aşama üzerinden ele almaktadır. Bu aşamalar bürokratik alanın ortaya çıkışından bu yana kesintisiz bir iktidar yoğunlaşmasını teşhis ederken her süreç alanın yeniden üretim stratejilerindeki özgüllükler üzerinden bir sonraki aşamayı doğuracak olan çelişkilerin taşıyıcısı haline gelmektedir. İlk aşama çalışmanın esas amacına uygun biçimde detaylandırılacak olan ve bürokratik alanın *genesis*'ini karakterize eden yoğunlaşma sürecidir. İkinci süreç, Bourdieu'nün 17. yüzyıl öncesi 'hanedan devleti mantığı' olarak işaretlediği büyük ölçüde aile ölçeğindeki verasete dayalı yeniden üretim stratejileri ile ifade edilen devlet formudur. Üçüncü süreç, "kralın evinden devlet aklına geçişle" ifade edilen aile ölçeğindeki yeniden üretim tarzından eğitim sisteminin belirleyici bir rol oynadığı daha bürokratik bir yeniden üretim tarzına geçiştir. Son süreç ise, bürokratik devletten refah devletine geçişle ifade edilen devletin inşası için yaşanan mücadelelerden, devletin varlığı ile bağlantılı kendine has bu sermayenin temellükü için verilen mücadelelere geçiştir (Bourdieu, 2015: 233-236).

yoğunlaşmasını analiz ederken özellikle Norbert Elias'ın sosyo-oluşum modelinden faydalanmıştır (2015: 160, 133-134). Buna göre devletin temelindeki yoğunlaşma süreçlerinin fiziksel güç sermayesinin (asker ve polis güçleri) ve vergi tekeli vasıtasıyla ekonomik sermayenin yoğunlaşması olarak belirlenmesi düşüncesine katılmaktadır (2015: 159-164, 1994: 4-8). Ancak bu görüşe yönelttiği başlıca eleştiri Pascal'ın "her iktidarın meşruiyet zırhına ihtiyacı olduğu" yönündeki görüşünü takip ederek fiziksel güç ve vergi tekellerinin oluşturulmasında sembolik boyutun önceliğinin göz ardı edildiği şeklindedir (Wacquant, 1993: 25). Zira Bourdieu'ye göre, sembolik sermaye yoğunlaşması mali tekel anlamında ekonomik sermaye ve fiziksel güç sermayesinin yoğunlaşma süreçlerinin ön şartıdır (Bourdieu, 2015: 250; 1994: 8).

Sembolik sermayeye Bourdieu tarafından atfedilen bu önemin nedeni, diğer yoğunlaşma süreçlerinin içeriğinde açığa çıkmaktadır. Elias'a göre, vergi ve ordu üzerindeki tekeller "aynı tekel konumunun iki yüzü" olarak birbirlerine bağlıdır (Elias, 2007: 149). Bu nedenle, fiziksel zor sermayesinin yoğunlaşması, etkili bir maliyenin oluşturulmasıyla mümkündür; ki bu da, ekonomik alanın birleştirilmesi, yani ulusal piyasanın yaratılması ile el ele giden bir süreçtir (Bourdieu, 1994: 5). Çünkü vergi tekeli, merkezi bir hazinenin, idari örgütlenme ve tekniklerin dolayısıyla merkezi bir ekonomik iktidarın inşasıyla alakalıdır.[28] Bu merkezi ekonomik iktidarın oluşumu devlete özerk bir ekonomik uzamın inşasına ya da ulusun birleşmiş bir ekonomik uzam olarak inşasına katkı sağlama gücü vermektedir[29] (2015: 244-246). Bu açıdan mali kaynakların yoğunlaşması simgesel bir kabullenme anlamında meşruiyet sermayesinin yoğunlaşması ile ilişkilendirilmektedir. Buna göre, tedricen kurulan özel ekonomik mantık olarak kapitalizm ile devletin ilişkisinde, ekonomik sermayenin yoğunlaşma sürecini önceleyen meşruiyet ilkesi, verginin karşılıksız ve yeniden dağıtım nitelikleri kazanmasına dayanmaktadır (2015: 231-234; 1994: 5-6).[30] Bu doğrultuda, Elias'ın

28 Birleşik bir maliyenin kurulması ile ekonomik sermayenin yoğunlaşması arasındaki ilişkiye, bilişsel sermayenin (kültürel sermaye bunun bir boyutudur) yoğunlaşması ve kültürel pazarın birleşmesi eşlik etmektedir. Çünkü Bourdieu'ye göre devletin yönetim aklı nesneleştirmeye ve tüm nesneleştirme tekniklerine göbekten bağlıdır. Devletin özellikle mali iktidarını kurarken başvurduğu istatistik teknikleri bu anlamda bireysel bilgilerin totalizasyonu yoluyla, bireylerden hiçbirinin elinde bulunmayan bir bilgiyi elde etme imkanı sağlamaktadır (Bourdieu, 2015: 258 ; 1994: 6-7).

29 Özünde, "vergi tekeliyle vergi tabanlı ekonomik bir iktidarın oluşumunu" ekonomik uzamın birleştirilmesi ve ulusal bir pazarın yaratılmasıyla eş zamanlı konumlandıran Bourdieu, Karl Polanyi'nin temel savını tekrarlamaktadır. Polanyi'nin gösterdiği gibi ulusal piyasa doğal olarak ortaya çıkmaktan çok uzak, tam tersine özellikle merkantilist devlet politikalarının etkili olduğu siyasi bir çabanın ürünüdür (Polanyi, 1986: 108, 112-113, 201).

30 Bourdieu Max Weber'in bürokratik rasyonalizasyon aşamalarına katılmaktadır. Bu doğrultuda; vergi koymanın meşruluğunun tanınmasını sağlamak amacıyla bağış ve ihsanlarla karakterize edilen, vergi benzeri ödentilere dayalı kaynakların "patrimonyal" kullanımından, "kamusal harcamalar" olarak "bürokratik" bir tarzdaki kullanımına tedrici geçiş, hanedan devletinden "gayrişahsi" bürokratik devlete dönüşümün en belli başlı boyutlarından biri olarak görmektedir. Bu anlamda verginin meşruiyeti kavramı

(2007) gangster çetesi ile devlet arasında kurduğu analojiyi Bourdieu için ilgi çekici kılan unsur mali yoğunlaşmanın meşruiyete duyduğu ihtiyaç ve meşruiyeti yaratma şeklindeki çift yönlü sembolik boyutudur. Çünkü vergiyi haraçtan ayıran nitelikler doğrudan meşruiyet, dolayısıyla sembolik sermaye birikimine işaret etmektedir. Bourdieu'ye göre, Elias'ın kurduğu bu benzerlikte devletin "sembolik anlamda meşru bir haraç çetesi" olduğuna ilişkin ima tekelleşmeyi önceleyen bir meşruiyet meselesini içermektedir[31] (Bourdieu, 2015: 160-161). Dolayısıyla 'vergi devletinin' doğuşu temelinde maliye, Bourdieu için sembolik sermaye tekeli ile doğrudan bağlantılı hale gelmektedir. Zira, meşruiyet ekonomik sermayenin yeniden dağıtım aracılığıyla sembolik sermayeye dönüşümünün sonucudur (2015: 245). Bu yüzden 'bir tür meşru iç savaşın' sonucunda kurumsallaşan vergi toplama hakkının temeli, devlete '*doxa*' tarzı bağlılık yerleştikçe fiziksel zor araçlarından ziyade, sembolik iktidar ile ilişkili hale gelmiştir. Bu açıdan, "savunma ihtiyacı vergi için gerekçe oluşturur, fakat vergide kesintililikten sürekliliğe geçilmesi büyük bir sembolik inşanın sonucunda gerçekleşmiştir" (2015: 246).

Bourdieu'ye göre bürokratik alandaki yoğunlaşma, evrenselleşme ve tekelleşme süreçlerini eş zamanlı olarak içeren paradoksal bir seyir izlemektedir. Buna göre, tekelleşmeye dayalı kamusal bir iktidarın inşası, toplumsal dünyanın tikelliklerden arındırılması anlamında bir mülksüzleştirmeyi de içermektedir (Bourdieu, 2015: 241-245). Buna göre devlet iki çehreli bir gerçeklik olarak: "...daha üst bir evrenselleşme derecesine doğru ilerleme ve aynı hareketlilik dahilinde tekelleşmeye, iktidarın yoğunlaşmasına doğru ilerleme ve merkezi bir tahakkümün şartlarının oluşması" şeklinde işlemektedir (2015: 269-270). Buna göre toplumsal evreni oluşturan farklılaşmış ve görece özerk alanların inşasına onlara karşılık gelen uzamların birleşmesi ve birleşmiş bir uzamın inşası eşlik etmektedir. Kısacası, devlet kendisini inşa ederken toplumsal dünyayı bütünleştirmekte ve ayrıştırmaktadır.[32] Bütünleşmenin tahakkümden ayrı düşünülememesi de bu yüzdendir. Çünkü evrensel olma iddiası

ancak tedrici olarak, vergi, kralın kişiliğinden aşkın bir alıcının, yani Devlet denen "sanal bünye"nin gereksinimlerini karşılamaya yönelik bir şey olarak görülmeye başlandığında ortaya çıkmaktadır (Bourdieu, 1994: 6). Bununla birlikte verginin meşruiyetinin tam anlamıyla sağlanamadığının en temel kanıtı vergi kaçakçılığının tarihsel seyridir.

31 Feodal vergi toplama biçimlerinin bir tür yağmalamaya eş görüldüğü hatırlandığında, vergi toplayan ile vergiyi ödeyen arasındaki ilişki gayri-şahsileşip kamusal bir ilişkiye evrilmeye başladığı anda devletle birey arasındaki ekonomik alışverişin yeniden dağıtım temelinde işleyen meşruiyet ile simgesel bir sermayeye dönüşmesi mümkün ve gerekli olmaktadır.

32 Bourdieu'nun düşüncesini özetler şekilde Michel Foucault (2000: 332) devlet iktidarını 'totalleştirici' ve 'bireyselleştici' bir yönetim iktidarı olarak çözümlemektedir (Lemke, 2015: 20).

evrensele erişim hakkının eşitliği hakkında bir şey içermemektedir.[33] Hatta evrensel olana erişimin şartlarını evrenselleştirmek ancak siyasi çabanın sonucu olabilmektedir (2015: 279).[34] Bu siyasi çabayla şekillenen toplumsal mücadeleler bürokratik alanı -özellikle sol eli[35]- yapılandıran önemli tarihsel süreçler olarak iz bırakmıştır. Fakat devletin elde ettiği bu evrensellik tekelinin işlerliği ancak evrensel olana görünüşte dahi olsa bir itaat ve meşruiyet üretilmesine bağlıdır. Bu sembolik inşa çıkarsızlıktaki çıkar ve evrensellik fikirleri doğrultusunda kamunun icadı ve kamu çıkarı fikri ile doğrudan ilişkilidir.[36] Bourdieu'nün bürokratik alanın kurucu unsurunu 'nesnelleştirilmiş ve kodifiye edilmiş sembolik sermaye olarak hukuki sermayenin' yoğunlaşması biçiminde görmesi devleti tanımlayan ve dolayısıyla onu üreten -ve bu süreçte kendilerini de devlet soyluları olarak üreten- hukukçuların kamudan/kamusal çıkardan özel çıkarları olmasından kaynaklanmaktadır (1994: 10; 2015: 254-256). [37] Bu doğrultuda Bourdieu'ye göre, evrenselliğin çıkarsızlık görünümünde sunulması tasarımın evrensel olarak kabulünün tek koşuludur (1994: 17). Dolayısıyla, bürokratik alanı ve bu alanın temel eyleyicileri olarak devlet soylularını çözümlemek devleti var eden 'evrensellik etkisinin' içerdiği simgesel boyutun çözümlenmesini zorunlu kılmaktadır. Bourdieu'nün devlet teorisine en özgün katkısı da bu doğrultuda açığa çıkmaktadır.[38]

33 Modern devletin ve piyasanın bütünleştirme edimleri ekonomik ve toplumsal anlamda iki çehreli bir oyunda mülkiyet ve siyasal haklar açısından biçimsel bir eşitliğe dayansa da Bourdieu farklı hazırlık ve kaynak birikimlerine sahip insanların bu şekilde aynı oyuna dahil edilmesini eşitsizliğin dolaylı bir tescili olarak görmektedir. Biçimsel eşitlik bu anlamda kolektif kaynaklardan mahrum bırakılmanın ya da mülksüzleştirilmenin meşru yolu olarak düşünülmektedir (Calhoun, 2015 :88).

34 Bourdieu haklar temelindeki eşitliğin doğallaştırdığı eşitsizlik ve tahakküme karşı toplumsal mücadelenin önemini vurgulamaktadır. Aslında Bourdieu biçimsel eşitliğin gerçeklikte inşasına yönelik Polanyi'nin "çifte hareket" kavramına benzer bir tamamlayıcı sosyal haklar kategorinin inşasını, devletin özellikle mali ve sosyal politika araçları ile müdahalesini ima etmiştir.

35 Sol el, bürokratik alan/devlet içinde sağ elin sınıf tahakkümüyle doğrudan ilişkilenen otoriter mizacı ile çatışma halinde olan 'sosyal' işlevleri ile özetlenebilecek yeniden dağıtım ve refah kanadıdır. Sosyal güvenlik, iş hukukuna dair düzenlemeler, eğitim ve sağlığın kamusal niteliği başta olmak üzere kamusal mal ve hizmet üretimi ve dağıtımı sol el bakanlıkları çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu konu ileride detaylı biçimde ele alınmaktadır.

36 Modernite tutkular ve çıkarlar ayrımıyla karakterize edilmektedir. Tutkunun giderek doğaya dair, dolayısıyla aklın inşa ettiklerine karşıt konumlandırılmasını, aklın bilgi ve aktarım mekanizmalarıyla işleyen ve toplum fikrinin de mayası olarak ele alınması izlemiştir. Bu yüzden çıkar bir tutku olarak ele alınsa da özünde icat edilen, doğal dürtülerden tasarlanmış yapısıyla farklılaşan ve özünde toplumsalı inşa edecek özü taşıyacak olan yapılandırılmış ve yapılandırma görevi yüklenmiş bir kategoridir. Dolayısıyla çıkar ve tutku arasında kurulan karşıtlık modernitenin toplum ve birey ikiliğindeki gibi bir yapay-doğal karşıtlığını her zaman içinde taşımaktadır. Dolayısıyla çıkar ve tutku hem bireyi kendi doğasında ikiye bölerken hem de çıkarların inşası toplumun yönetimine ilişkin aklı, nesneyi ve hedefi ortaya koymaktadır (Hirschman, 2018).

37 Vergi toplamakla görevlendirilecek ve bu görevi iktidarın şahsı ya da -ya da sonrasında kamu yararı- adına yerine getirecek olan faillerden bir vekalet zinciri yaratılması gerekir (Bourdieu, 1994: 6). Fakat her seferinde fiziki güce başvurmamak için yetkililerin sembolik otoritesinin tanınması gerekmektedir. Dolayısıyla bu insanları yetkilendiren otoritenin meşru olması gerekmektedir. Aynı zamanda vekalet zincirinin de denetimi zorunludur. Yolsuzluk yapanlara dair kralın bu indirgenemezliği fikri özel hukuku aşan bir kamu hukukunun da temelinde yatmaktadır (2015:247).

38 Eleştirel maliye teorisi de aslında bu fikrin üzerine kuruludur. James O'Connor'a göre: "Geleneksel "kamu maliyesi" ifadesi bütçenin gerçek amaçlarına dair sorunsal hakkında peşin hüküm vermesi itibari ile ortodoks iktisat düşüncesinin ideolojik içeriğini gösterir. [Bu çalışmada] "devlet maliyesi" ifadesi

Simgesel boyutun varlığı devletin çıkarları ayrıştırırken evrensele bağlılık, inanç üreten bir X olarak ele alınmasını sağlarken simgesel kamu(sallık) olarak anlaşılabilecek bu boyut, kamu ekonomisini sembolik iktidar aygıtı olarak konumlandırmayı mümkün kılmaktadır. Bourdieu'nün sembolik boyutun analizine dayalı devlet tanımı, Weber'in 'meşru şiddet tekeli' tanımından türetilmiştir. Buna göre devlet, "belirli bir toprak parçası ve buna tekabül eden nüfusun tamamı üzerinde fiziksel ve simgesel şiddetin meşru kullanım tekelini kazanmış bir X'tir (bu X belirlenecektir)" (1994: 3). Hatta Bourdieu sembolik şiddet tekelinin bizzat Weber'in tanımladığı fiziksel şiddet tekelinin temelinde yer alan meşruiyet koşuluna vurgu yaptığını öne sürerek devletin doğrudan "meşru sembolik şiddet tekeli" olarak tanımlanabileceğini ileri sürmektedir (2015: 18).

Devlet tekelinin sembolik boyutu devletin hem nesnel açıdan, yani tikel yapı ve mekanizmalar biçiminde hem de öznellikte, yani zihinlerde bilişsel yapılar ve algı kategorileri şeklinde var olmasından kaynaklıdır (1994: 3-4). Bu açıdan Bourdieu devleti sembolik bilinçdışı formlar anlamındaki bir tür kamu düzeni esası üzerinden değerlendirmektedir. Devlet, tahakküm ilişkilerinin korunmasını ve meşrulaştırılmasını sağlayarak toplumsal düzeni yeniden üreten doksalara ve tahakkümün meşruiyetine olan inancı üretmektedir (Paolucci, 2014: 65-68). Bu doksa üretimi bahsedilen bütünleştirme/ayrıştırma dinamiği temelinde sosyal gerçekliğin rasyonalizasyonunun ötesine geçerek onu bizzat inşa eden bir unsur olarak anlaşılmalıdır (Loyal, 2017: 70). Bu yüzden devletin en genel işlevlerinden biri "toplumsal sınıflandırmaların üretilmesi ve kanonlaştırılmasıdır" (Bourdieu, 2015: 25). Bu yüzden, devletin bütünleştirme edimini, Bourdieu'ye (1996) göre, Durkheim'dan miras aldığı toplumsal dünyanın "mantıksal ve ahlaki bütünleşme" süreci üzerinden anlamak gerekmektedir. Bu mantıksal bütünleşme, toplumsal dünyanın öznelerinin toplumsal dünyanın anlamına ilişkin benzer algı kategorilerini paylaşmalarından kaynaklı olarak inşa edilen "ortak kanıyı", yani belirli değerler üzerindeki mutabakatı ifade etmektedir (1994: 15). Dolayısıyla toplumsal düzenin temelindeki bu mantıksal ve ahlaki bütünleşme "düşünüm öncesi, zımni ve dolaysız bir sözleşmenin temeli" olarak işlemektedir (1994: 13-14). Sosyal düzeni yeniden üreten sembolik iktidarın işleyişi hakim konumdaki

"kamu maliyesi"ne (ve "devlet sektörü" "kamu sektörü"ne, vb.) tercih edilir, çünkü devlet sektöründe yer alan gerçek ve mali işlemlerin nasıl "kamusal" (public) olduğu araştırılması gereken bir konudur. Örneğin, birçok kamu yatırımı olarak adlandırılan [yatırım] yalnızca özel yatırımların özel biçimleridir" (O'Connor, 1973: 10).

grupların toplumsal vizyonunun tabi konumdakilere dayatılmasını içermektedir. Fakat toplumsal dünyanın anlamına ilişkin üretilen sınıflandırma ve semboller tahakkümün keyfi doğasını gizleyerek tahakkümün yanlış tanınması aracılığıyla bu sistemi sürekli yeniden üretmekte ve tabi konumdakilerin düşünüm ötesi suç ortakları şeklinde bu yeniden üretime katılmalarını sağlayabilmektedir (Wacquant, 1993: 34-35).[39] Bu açıdan devletin toplumsal dünyanın uzlaşı[40] temelinde inşası ve sermaye birikiminin koşullarını sağlama niteliği belli bir tür ortodoksi ve bu ortodoksi temelinde işleyen temel bir toplumsal oyun ve buna bağlı olarak alanlarda süren bir dizi oyuna bağlıdır (Bourdieu, 2015: 19-21). Bu sadece devletin ne olduğunu anlamak adına değil, genel anlamda devletin dahil olduğu her türlü toplumsal ilişkiyi ve iktidarı çözümlemek adına Bourdieu'nün ortaya attığı temel bir ipucudur. Böylece devletin kriz dönemleri haricinde, yani meşruiyetinin sorgulamaya açıldığı dönemler dışında iktidarının büyük kısmı sembolik düzlemde işlemektedir (1994: 15).

1.2.1. Devlet Sermayesi ve İktidar Alanı

Devletin farklı sermaye türlerini kendi bünyesinde toplaması sonucunda, Bourdieu'ye göre, iktidarın farklı formları olarak kavramsallaştırılan farklı sermayeler üzerinde iktidar uygulayabilme niteliğine sahip meta-sermaye biçiminde bir "devlet sermayesi" *(statist capital)* ya da kamusal sermaye ortaya çıkmaktadır (Bourdieu, 2015: 4-5, 239). Bu özgün sermaye "devletin farklı alanlar ve farklı tikel sermaye türleri üzerinde, özellikle de bunlar arasındaki kur değerleri üzerinde (dolayısıyla da onları elinde tutanlar arasındaki güç ilişkileri üzerinde) bir erk kurmasını sağlar" (1994: 4-5).

Böylece bürokratik alan farklı sermaye türlerine sahip olan faillerin farklı sermaye türlerine iktidar bahşeden devlet sermayesinin yeniden üretimi ve bu sermayenin temsil ettiği tekele bağlı avantajların elde edilmesi üzerine mücadele ettikleri bir oyun uzamı oluşturmaktadır (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 114-115;

39 Bu yanlış tanımayı *doxa* kavramı ile anlatan Bourdieu, sembolik sermayenin inanç ve itaat üretimi ile olan ilişkisinin sosyal düzenin temelinde yer alan mutabakatı oluşturan algı kategorileri şeklinde somutlaşmasını kastetmektedir. Zira bütünleşme devlette yoğunlaşan iktidarın tüm boyutları belli bir tür habitus ve onun belli türdeki yatkınlıklarının inşası aracılığıyla kolektif biçimde tanınmasına/yanlış tanınmasına bağlıdır (Loyal, 2017: 68).

40 Diğer açıdan, bütünleşmeye ilişkin uzlaşının temellendiği gerçeklik ve değerlerin ortak inşasından sorumlu olan devlet aynı zamanda ayrışmanın koşullarını da belirleyen faildir. Çünkü uzlaşmazlığa ilişkin ifadeler dahi Bourdieu'ye göre uzlaşının ve uzlaşıyı var eden kategorilerin kabulü ile ortaya çıkmaktadır (Bourdieu, 2015: 19).

Bourdieu, 1994: 17). Dolayısıyla Bourdieu'ye göre devlet bir yandan toplumsal evrenin görece özerk alanlara ayrışmasının bir sonucudur. Diğer taraftan devlet bu alanlar üzerinde iktidar sahibi olacak miktar ve bileşimde sermayeyi elinde toplayanların devlet sermayesi için mücadelelerini içeren, dolayısıyla "bizzat tarihin yeni failleri olan bu alanlar arasındaki mücadelelerin oluşturduğu bir uzam" biçiminde ortaya çıkan iktidar alanının sonucudur (Bourdieu, 2015: 452; 1995: 55-56). Zira iktidar alanının giderek farklılaşması, bürokratik alanın/devletin aynı zamanda çeşitli alanları yöneten kuralları belirleyen bir meta-alan olarak şekillenmesi ile birlikte gelişen süreçlerdir (2004: 33). Bu yüzden bu meta sermayenin içeriği aslında sermaye sahiplerinin farklı iktidar türleri arasındaki 'tahvil oranı' üzerinde mücadele verdiği yer olan iktidar alanı mefhumuyla birleştirildiğinde somutlaşmaktadır (2015: 239; 1995: 56). Böylece 'devlet sermayesi' aynı anda "hem bir toplumsal mücadele aracı, hem de toplumsal mücadelelerin konusu" haline gelmiştir (2015: 235-236).

Bu modelde devlet/bürokratik alana dair inşa mücadelesi yerini devlet sermayesinin sağladığı özgün getirilerin bölüşümü için, yani devletin kendi üzerinde topladığı bu üst sermayenin yeniden bölüştürülmesi için verilen sürekli bir mücadeleye bırakmıştır. Bu anlamda devlet sermayesi bu mücadelenin hem aracı hem de ödülü haline gelmiştir (2015: 410). Bu nedenle devlet/bürokratik alan "tüm iktidarlar üzerinde iktidara sahip faillerin uzamı" olarak '*par excellence*' alan yani bir "meta-alan" olarak konumlandırılmaktadır (2015: 436).[41] Buna göre, bürokratik alanın doğuşuna dair "iktidarın belli bir noktada yoğunlaşması merkezi bir iktidar öznesi değil, kudretlilerden oluşan eşitsiz bir karşılıklı bağımlılık ağının" ortaya çıktığı Bourdieu tarafından öne sürülmektedir (2015: 163). Dolayısıyla Bourdieu'nün Elias'ın devlet kuramındaki güç ilişkilerini sermaye ilişkileri ile tamamlayıp geliştirdiğini ve çatışan güçlerin bir merkeze doğru karşılıklı bağımlılıklar ve bağlılıklar üreterek akışından doğan bir devlet kavramına yöneldiği söylenebilir. Bu sava göre bürokratik alan/devlet merkez-kaç kuvvetlerin çatışmasının birbirlerini yok etmemek için dışsallaştırdığı yeni bir savaşım alanı olarak çatışmanın, eşitsizliğin çözüldüğü yer değil, tam tersine üretildiği, istikrar kazandığı alandır.

41 Hanedan devletinden bürokratik devlete geçiş sürecinde öne çıkan iktidar alanı inşası kralda toplanan iktidarın kralın iktidarına tabi olanların kontrolünü zorlaştırırken, mahiyetindekilerin rekabetinden yararlanma kapasitesini artıran yoğunlaşmadan doğmaktadır. Zira çeşitlenen ve çatışan çıkarların varlığı iktidarın kullanılmasında temel bir unsura dönüşmektedir. Bu yüzden kralın toplumsal üstü bir konuma yerleşmesi, ittifak ya da rekabet içindeki tüm öteki unsurların kendini ölçüt almaları gerektiğini içermektedir. Dolayısıyla mesele tek noktada yoğunlaşmanın ötesine geçmektedir (Bourdieu, 2015: 162-163).

‘İktidar alan’ı, ‘siyasal alan’la karıştırılan yapısına rağmen diğer tüm alanlardan farklı bir tarihsel yapıya sahiptir. Bu alanda hakim sınıftaki failler, iktidar ilişkilerini korumayı veya dönüştürmeyi amaçlayan stratejiler kullanarak birbirleriyle yüzleşirler.[42] Bu mücadelelerin odaklanacağı muhafazakar veya yıkıcı stratejiler, farklı sermaye biçimleri arasında elde edilen ‘dönüşüm oranı’ olarak adlandırılabilecek duruma bağlıdır (1996: 264-265).

Devlet sermayesinin mücadelenin aracı, alanı ve hedefi olma niteliği doğrultusunda iktidar alanında devlet sermayesi ile ilişkilenen iki temel mücadele tarif edilmektedir. İlki, *tahakkümün* ilkesi olarak sermaye formlarının hangisinin belirleneceği üzerine yürütülen mücadele -ki burada ekonomik sermayenin tarihsel olarak kültürel sermayeye kıyasla hakim konumda olduğunu öne sürmektedir-; ikincisi ise *meşruiyet* ilkesi üzerine -sembolik iktidar anlamında bir tür tanımlama iktidarı kastedilmektedir- yürütülen mücadeledir (Wacquant, 1993: 24-25). Fakat bu iki kutup arasında ekonomik sermayenin belirleyiciliği nedeniyle entelektüel kutbun mülk sahiplerine kıyasla tabi konumda oluşundan kaynaklı rekabetin sürekliliğini vurgulasa da tarafların “tahakküm emeğinin bölüşümünde organik dayanışma” olarak adlandırdığı şeyle sonuçlanan belli bir suç ortaklığını paylaştıkları öne sürülmektedir (Bourdieu, 1996: 386; Wacquant, 1993: 24-25).

Bourdieu’nün iktidar alanı ekonomik ve kültürel sermayeler çerçevesinde tanımlanan çift kutuplu yapısıyla kapitalizmin kurduğu eşitsiz tarihsel hiyerarşinin tasarım, örgüt ve yönetim yönlerini de kapsayan, dolayısıyla ekonomik sömürüye ilişkin kavrayışı tahakküm nosyonuyla ile tamamlayacak bir ‘iktidar teorisi’ sunması nedeniyle özellikle önemlidir.[43] Zira Bourdieu kapitalizmin birikim mantığına içkin ekonomik sömürünün tek başına işleyemeyeceğini öne sürerek, kendi teorisinde sömürü yerine ekonomik tahakkümden bahsetmekte ve sömürü/tahakküm ikilisinin çeşitliliği ve

42 İktidar alanının yapısı iki toplumsal hiyerarşi ilkesi olarak ekonomik ve kültürel sermayenin çatışmasına dayanan “şiazmatik bir yapıya” sahiptir ki modern sanayileşmiş toplumlarda iktidar mücadelesi bu iki kutbun çatışmasıyla şekillenmektedir (Swartz, 2015: 192-193). Bourdieu iktidar alanının hakim ya da yönetici sınıfı içerdiğini fakat salt buna indirgenmemesi gerektiğini savunmaktadır. Zira iktidar alanının temel amacı hakim sınıfın kendi konumunu yeniden üretmenin ötesinde hakim yapıyı ve yapıyı oluşturan ayrımları yeniden üretmektir. Bu mücadeleler farklı sermaye türlerinin göreli değerleri (sermaye türleri arasındaki kur değeri) dolayısıyla sermaye türleri birer iktidar formu olarak düşünüldüğünde iktidar ilişkilerinin mevcut yapısının korunması ya da dönüştürülmesi üzerine yoğunluk kazanmaktadır (1995: 56-57).

43 Bu tespit Jacques Bidet tarafından ‘öte-yapısal’ yaklaşım çerçevesinde bir iktidar çözümlemesi olan *Foucault’yu Marx’la Okumak* (2016) kitabına dayanmaktadır. Eserde Foucault ve Marx’ın teorik miraslarının sentezine atıfla öne sürülen tahakküm ve sömürü temalarını içeren, dolayısıyla mülkiyet iktidarının ötesinde bir çift kutuplu iktidar anlayışının Bourdieu’nün teorisinde de mevcut olduğu öne sürülmektedir (Bidet, 2016: 58).

tamamlayıcılığını simgesel boyutu da içerecek şekilde çözümlemektedir. Çünkü Bourdieu için tanımlayan, nesneleştiren, sınıflandıran ve inşa eden bir iktidar olarak sembolik iktidar diğer sermaye dolayısıyla iktidar türlerinin anlam ilişkilerini oluşturmaktadır. Bunun en açık kanıtı Bourdieu'nün sınıf mücadelesini bir simgesel mücadele temelinde ele almasıdır.

Bahsedilenler doğrultusunda devletin gelişim sürecindeki tarihsel mücadeleler devlet tekelini reddetmek değil, devlet tekeli üzerinde iktidar elde edebilmek ya da bu tekelin maliyet ve faydalarının bölüşümünde söz sahibi olmak üzerine odaklıdır (Bourdieu, 2015: 162-164). Bu yüzden devlet farklılaşmış modern toplumlarda, "bizzat kendisinin mekânı olduğu mücadeleler yoluyla" iktidar alanının yeniden üretim esasından nisbeten özerk politikalar üretebilmektedir (2015: 453-454). Çünkü bürokratik alan olarak devletin kendisi de bir alan olarak otonomisini diğer alanların özgün oyun ve çıkar tanımlarından özerkleşmesine borçludur. Dolayısıyla vergi tekeli sadece ekonomik anlamı ile değil devletin diğer alanlarla kurduğu ilişkideki otonomisi açısından kavranmalıdır. Sermaye yoğunlaşması süreci bu açıdan basit bir kapitalist birikim süreci olarak değil, tekil bir oyunun inşası olarak anlaşılmalıdır. Bürokratik alanın inşasıyla toplumsal evrenin alanlara ayrışması özellikle de ekonomik alanın özerkleşmesi ile birlikte tikel ve yerel oyunların yerini alan merkezi oyunda tüm oyuncular bu oyun uzamında belirli bir konumda yer almak durumunda kalmaktadır (2015: 254).

Bourdieu ekonomik alanın özerkleşmesi meselesini kapitalizmin devlet ve birey arasındaki iktidar ilişkilerinin liberal düzenlemesi olarak toplumsal çıkar oyunu üzerinden analiz etmektedir. Çünkü gayri-şahsileşmiş devleti var eden ve onu sınırlayan kamu yararı merkantilist devletin zenginlik ve güç temalı hedeflerinden farklı şekilde özel ile kamusal, piyasa ile kamu gücü arasındaki çıkar oyunu ile tanımlıdır. Dolayısıyla bu tekil oyun birey ile devlet arasındaki ilişkinin habitusa referansla bir 'toplum ve kamusallık fikriyle' kurulmasını içermektedir. Bourdieu'nün bürokratik alanı konumlandırdığı nokta bu çıkar oyununun politik, toplumsal ve ekonomik veçhelerinin dengelenmesinde 'maliyeyi' merkeze yerleştirmektedir. Zira oyunun kapitalist ethosa dayalı (mülkiyet hakları temelinde somutlaşan) ekonomik niteliği devletin bütünleştirme mantığı gereği sosyal bir nitelikle tamamlanmalıdır. Devlete biçilen rol ise meşruiyetine dayanarak ekonomik alanın sonuçlarından doğan eşitsizlikleri toplumsal bir oyun içinde sürdürebilmektir. Devlet sermayesi ile kamu yararı ilişkisi bu anlamda devletin oyunun

herkesi içermesine yönelik asgari şansları temin etmeye yönelen 'oyunun kuralları' temasıyla eşleşmektedir (2015: 425-426). 'Kamu maliyesi' bu yüzden Bourdieu'nun iktidar teorisine bu tikel çıkar oyununun ekonomik ve sosyal nitelikleri arasındaki içerme ve dengeleme mekanizmalarının politikalara dönüşümü bağlamında dahil olmaktadır.

Ekonomik sermaye dahil olmak üzere diğer sermaye türleri üzerinde iktidar kuran bir sermaye olan devlet sermayesinin Bourdieu tarafından 'genel çıkar sermayesi' olarak tanımlanması ve bu yönüyle kamusal iktidarın temelinde yer alması bu bakımdan anlamlıdır (2015: 410).[44] Çünkü kamu yararı ve özel çıkar kavramlarının ayrılmasının temelinde yer alan paradoksal süreç, Bourdieu'ye göre iktidar alanı ve kamusal alanın doğuşudur.[45] Bu anlamda her iki alanın doğuşu devlet sermayesinin ortaya çıkması ve bunun birikim süreciyle el ele giden bürokratik alanın söz konusu sermayenin ve buna karşılık gelen iktidarın kontrolü için bir mücadele alanı olarak ortaya çıkması süreci ile anlaşılmalıdır[46] (2004: 34). Bürokratik uzam, tüm alanlara hakim vaziyette duran sübvansiyonlar, vergi düzenlemeleri gibi mali politikalar ile veya emekliliğe ya da çalışma koşullarına ilişkin bir düzenleme gibi hukuki olabilen müdahalelerin düzenlendiği alandır. Dolayısıyla diğer alanlara dair normların üretildiği alan olarak bürokratik alanın bizzat kendisi de daha önceki bütün mücadelelerin izlerini taşıyan bir mücadele alanıdır. Bourdieu'nün maliye bakanlıklarıyla harcama yapan bakanlıklar arasında öne sürdüğü ayrımla örneklediği 'sağ ve sol el' devletleri bu tarihsel mücadelenin bütçe temelinde açığa çıkan temel kalıntılarından biridir (2015: 436). Bu çıkarım bütçeyi salt hukuki bir belge olmaktan çıkarıp bürokratik alanda somutlaşan sınıfsal ve toplumsal mücadelelere içkin iktidar yapısının temsiline dönüştürmektedir.[47]

---

44 Dolayısıyla devlet sermayesi tam olarak tanımlı farklı 'çıkarların manipülasyon' gücünü içermesi anlamında meta-sermaye olarak kabul edilmektedir. Çıkarlar, bu anlamda yönetimin nesnesi, sınırı ve hedefidir (Foucault 2019: 40-41). Bourdieu'nün kamu yararını 'çıkarsızlıktaki çıkar' olarak bürokratik alana içkin bir çıkar olarak görmesi aslında tam olarak buna işarettir.

45 Bourdieu kamusal alanı açıkça iktidar alanının karşısında fakat onu bütünleyen özerk bir uzam olarak konumlandırmamıştır. Fakat bu iki alanın tersine çevrilmiş mantıklar sergiledikleri Bourdieu tarafından açıkça belirtilmese de kuvvetli şekilde anlaşılmaktadır. Zira ilk alanın faillerinin çıkarı meşru iktidar yapısının muhafazası yönünde stratejiler üretirken, ikincisinin çıkarı sürekli yıkıcı stratejilerle bu yapıyı değiştirme temasıyla hareket etmektedir (Emirbayer ve Schneiderhan, 2015: 231-232).

46 Bourdieu toplumsal mücadeleyi tanımlarken doğrudan sivil topluma atıfta bulunmamaktadır: "...Daha ziyade ikiliği terk edip bunun yerine bürokratik düzenlemelere, idari ve hukuki yapıya, yönetmeliklere ve bu kaynaklar üzerindeki iktidara eşitsiz erişimden bahsetmeliyiz" (Bourdieu, 2005a: 163-165).

47 R.Goldscheid'ın analizinde de benzer şekilde kamu maliyesi araçları olarak harcama ve gelirlerin bileşimi, konuları ve yöneldikleri toplumsal sınıflar toplumun yapısı üzerinde temel belirleyiciler olarak görülmektedir (Goldscheid, 1958: 202-203). Dolayısıyla bu bakış açısı bütçeyi sınıf mücadelesinin belirli bir zaman aralığındaki derinlikli tasviri olarak görme eğilimindedir. Toplumsal yapıdaki dönüşümlerin kamu maliyesi ile doğrudan ilişkilendirilmesi her iki bakış açısında da mali olayların sosyolojik zeminde okunmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü toplumsal ve ekonomik yapı ile mali ve hukuki yapı arasındaki ve içindeki çatışmanın ihmal edilmesi kadar bu çatışmanın doğurduğu sonuçların tarihsel zorunluluklar

1.2.2. Devlet ve Piyasa İlişkisi Yerine Bürokratik Alan ve Ekonomik Alan İlişkisi

Bourdieu'ye göre devlet bütünleşik, tutarlı bir fail değil, aksine kamu otoritesinin ve özellikle "kamusal problemlerin" ne olarak ve nasıl ele alınacağı konusundaki simgesel mücadelenin alanıdır (Wacquant, 2012: 68-72). Diğer bir ifadeyle, parçalanmış bir kuvvet alanı olarak devlet "...bir blok değil, bir alandır. İktidar alanının özel bir dalı olarak idari alan, bir alandır; yani özgün sermaye ve farklı çıkar biçimlerine bağlı karşıtlıklara göre yapılandırılmış bir uzamdır" (Bourdieu, 2015: 37). Bu yön maliye teorisi adına oldukça kritiktir çünkü kamusal malın tanımlanma ve dağıtımının tekelleştiği örgütlenmeler kümesi olarak bürokratik alanın en temel alt alanlarından birinin de 'mali alan' olduğu söylenebilir.

'Mali alan' (*fiscal space*) neoliberal maliye literatüründe giderek popüler hale gelse de özünde belirsiz bir tanımsal[48] zemine sahiptir. Genel kabul gören anlamı finansal pozisyonunun sürdürülebilirliğine zarar vermeden hükümete ek kaynak kapasitesi sağlayan bir "bütçe odası" (*budgetary room*) şeklindedir (Heller, 2005: 3). Söz konusu ek kaynak kapasitesi mali sürdürülebilirlik, bütçe denkliği ve orta vadeli harcama sisteminin 'etkinlik' kriterleriyle ilişkilendirildiği ölçüde borç yönetiminin unsuru haline gelmektedir. Nitekim IMF'nin mali alan uygulamasından beklentisi birbiriyle bağlantılı iki unsurla anlaşılmaktadır: İlki verginin tabana yayılması ve harcamaların rasyonalizasyonu (ki bu adım kemer sıkmaya karşılık gelmektedir); ikincisi ise borç sürdürülebilirliği ve makro ekonomik istikrarın sağlanabilmesi ile yeni borçlanma imkanları yaratabilmek ile ilgilidir (2005: 6-9). Dolayısıyla özünde ihtiyaç

olarak kabul edilmesi de hatalıdır (1958: 206). Bourdieu'nün çıkarımlarının, kamu maliyesinin tarihsel bir kavrayış ve iktidar ilişkilerinin yokluğunda, sosyolojik bir altyapı olmaksızın nesnel bir teori ortaya koyamayacağını kanıtladığı görülmektedir. Bu bakış açısı, devletin piyasa başarısızlıkları doğrultusunda başvurulan zorunlu bir kötülük olarak ya da piyasa aktörlerine özdeş rasyonel bir aktör olarak toplumun üzerinde ya da dışında tanımlanması ve kamu maliyesinin bir bilme biçimi olarak devletin gelir ve gider rakamlarına indirgenerek sosyal/siyasal içeriği saklayan bir tür teknik bütçe analizi halini alması sonucunda maliyenin bir sosyal bilim olarak açıklama gücünü yitirmesine karşı önemli bir savunma aracıdır (Campbell, 1993: 164).

48 Neoliberal kuramlarda tanımsal çerçevelerin 'belirsizliğinin' neoliberalizm kavramının bizzat kendisinin de mustarip olduğu enteresan bir nitelik olduğu söylenebilir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacağı gibi, mali alan küreselleşme, sürdürülebilirlik, sosyal sermaye gibi pek çok kavramın neoliberal kavranışına benzer şekilde basitleştirici fakat soyut ve ideolojik referanslarla bezelidir, ayrıca tanımsal bir uzlaşıdan yoksundur. Ben Fine (2007: 566), sosyal sermaye özelinde bu durumu kavramların eski 'çatışmacı' ve zengin düşünsel geleneklerinden soyutlanması ile "verdiği ışıktan fazlasını alan" bir yeniden tanımlama olarak görmektedir.

duyulan borçlanabilme imkanı ile mevcut borçlanabilme imkanı arasında oluşan 'piyasa güveni' eksikliğini gidermeye yönelik oluşturulan 'garanti' mahiyetindeki kaynak yaratım koşulları 'borç devleti'nin disiplin metotlarından biri olarak iktidar yüklü bir alana işaret etmektedir. Ancak '*fiscal space*' terimi 'mali alan' olarak kullanılsa da '*space*' kavramının mekânsal/alansal referanslarından ziyade anlaşılması gereken mali kurallara uyulmasıyla bir 'boşluk' yaratma fikridir.[49] İlerleyen bölümlerde 'mali kural' ve 'tekniğin' etkileri açısından derinleştirilecek bu tartışmada şimdilik Bourdieu'nün neoliberal iktidarın tanımladığı biçimin tam karşısında konumlandırılabilecek 'mali alan' analizinin temelleri incelenecektir.

Bourdieu'nün mali alan kavramı iktidar ilişkilerini gizleyen değil, bu ilişkileri siyasal boyutuyla somutlaştıran ve failleri görünür kılan bir zemin niteliğindedir. Bourdieu alan analizi gereği politika kararında etkili olan failleri ve bu failleri işbirliği ya da çatışmaya sevk eden koşulları alanların sınırlarını sorgulayarak analiz etmektedir.[50] Bu yüzden konut piyasası örneği üzerinden bürokratik alan, daha özelde ise mali alan kavrayışına ilişkin açığa çıkarılmak istenen temel unsur yeknesak devlet anlayışında toplulaştırılarak değerlendirilen ve bu yüzden çıkar çatışmaları gizlenen faillerin kendi içlerindeki ve alan dışı eyleyicilerle olan mücadelelerdir (2005a: 436-437). Öyle ki, hem ekonomik alanda hem de politik alandaki eyleyiciler politik vizyonunu uygulamak veya özel çıkarlarını geliştirmek için bürokratik ve mali alana -dolayısıyla devlet sermayesine- ve parlamento, komisyonlar vb. gibi temsilciler alanına nüfuz etme eğilimindedir (2005a: 93). İleride detaylandırılacağı gibi 'kamu tercihi okulu' da benzer bir sorunsaldan yola çıkmakta ancak bu saptamanın kamusal tercih teorisinden önemli ve temel farkı iktidar ilişkilerini kavrama biçiminde yatmaktadır. Örneğin Buchanan (Buchanan ve Brennan, 1985) siyasal ilişkileri dar bir şekilde

49 "[D]evletin ekonomik yapısı içerisinde bir 'boşluk' yaratılarak herhangi bir harcama veya yatırım için finansman imkânı oluşturulması araştırmacıları mali alan kavramına yöneltmektedir" (Eroğlu ve Maraş, 2019: 174).

50 Bu noktada Bourdieu'nün devlet yerine bürokratik alan kavramını kullanmasının temel nedeni daha da netleşmektedir. Çünkü büyük bankaların yöneticileri ile üst düzey bakanlık görevlileri ve inşaat şirketleri arasındaki mücadelenin bürokratik alanı kutuplaştırması ya da Maliye Bakanlığı ile Ulaştırma ve İmar Bakanlığı arasındaki mücadeleler ve bu meseledeki konumları yeknesak bir devlet anlayışıyla anlaşılmaz hale gelmektedir. Bu yüzden Bourdieu meseleye dahil olan, meseleden etkilenen tüm failleri, bu faillerin kendi içindeki hiyerarşisini, alınan kararları ve tüm bu anlatının ürettiği tarihi, bir alana yerleştirerek ele almaktadır. Konut politikası bu açıdan bir örnek olarak konuyu anlamak için elverişlidir, zira bu düzenlemenin ortaya çıktığı alan, farklı pek çok alanın temel faillerini bir araya getiren ama kendine ait dinamiklerle işleyen yapılandırılmış bir alandır: "[B]u alanda bir yandan bürokratik aktörler arasındaki çatışan çıkar ve güç ilişkileri diğer yandan ise; lobicilik, baskı ve çıkar gruplarının kendi çıkarları ya da destekledikleri grupların çıkarları adına yaptıkları ittifaklar ve mücadeleler söz konusudur. Yani özünde bu alanı izlemek -diğer alanlardan bir parça daha fazla- farklı *habitus*'ların ve çıkarların işbirliği ve çatışmasının somutlaştığı bir örnektir" (Bourdieu, 2005a: 92).

seçmen-bürokrat-politikacı düzeyinde sınırlarken Bourdieu siyasal ilişkilerin sadece bir yönüne işaret ettiği tüm iktidar ilişkilerini alan üzerinden kavramaya çalışmaktadır.

Bu doğrultuda, üst düzey kamu hizmeti alanı, hem devletin işlevleri üzerine tartışmaların hem de bürokratik alanda konumlanan mücadelelerin odak noktasıdır (Bourdieu, 2005a: 93-102). Bürokratik alandaki tüm failler memurlardan, üst düzey bakanlık yetkililerine kadar "göbekten bağlı oldukları" kamu hizmetinin varlığını savunmak ve bu işlevlerin yerine getirilmesi için çalışarak varlıklarını savunmaya meyillidirler. Örneğin Maliye Bakanlığı ile Ulaştırma ve İmar Bakanlığı arasındaki karşıtlık, taş yardımı gibi kolektif bir modeli destekleyen daha devletçi kesim ile kişiselleştirilmiş yardımı savunan daha bireyci ve liberal kesim arasındaki çok daha temel ve tarihsel bir mücadelenin izini taşımaktadır (2005a: 35-37).

Bourdieu'ye göre, alanlar arası ilişkiler incelenirken dikkat edilmesi gereken nokta her alanın bürokratik alana nüfuz gücünün eşit olmamasıdır. Örneğin, ekonomik alanın doğuşu ile devletin bürokratik alan olarak inşası arasındaki ontolojik bağ, ekonomik alanın diğer alanlara kıyasla devlet fikrine çok daha yerleşik olduğunun en büyük kanıtıdır[51]: "İktisat daha çok bir devlet bilimidir ve bu yüzden devlet fikrine takılıp kalmıştır" (2005a: 10). Devletin evrenselleştirme etkisi ekonomik alanda bu yüzden daha bariz hale gelmektedir. Çünkü devletin kendisini meşrulaştırması ve toplumsal düzeni yeniden üretebilmesi için ihtiyaç duyduğu meşruiyetin en önemli kaynağı piyasanın işleyişine içkin eşitsizlik, belirsizlik ve güvensizlik hissiyle yeniden dağıtım temelinde kurduğu toplumsal ilişkidir.[52] Dolayısıyla devlet ekonomik ve mali politikalarında hem piyasanın bu niteliğini sürdürmeyi, hem de piyasanın yarattığı hasarın etkilerini sınırlamayı ve yumuşatmayı birlikte hedeflemektedir. Bu açıdan devletin özellikle bütçe aracılığıyla yarattığı yapısal etkilerle sürekli şekilde bu alandaki iktidar ilişkilerini düzenlediği, konumları sınıflandırdığı ve bu alanı örgütlediği görülmektedir. Fakat bu müdahale mantığı piyasaya içkin olsa dahi devletin ekonomik alana yönelik politikalarının evrensellik ve doğallık perdesi altında

51 Görüldüğü gibi yalnızca ekonomik alanın konumu değil, entelektüel alan içinde de iktisatçıların devlet fikrine yerleşikliği ölçüsünde hakim konumu vurgulanmaktadır.

52 Aslında yeniden dağıtımın sembolik sermaye birikiminin yegane unsuru olduğu tespitinde ima edilen devletin meşruiyetinin piyasanın işleyiş mantığından doğduğudur. Bu doğrultuda Bourdieu'de bürokratik ve ekonomik alanların eş zamanlı özerkleşmeleri savı, hak ve ödevler temelindeki toplumsal oyunun özünde bir ekonomik oyunun tamamlayıcısı olarak doğduğu gerçeğini içermektedir. Bu tamamlama mantığı burjuva ve yurttaş diyalektiğinde açığa çıkmaktadır. Bourdieu'nün devlet sermayesinin özgül niteliğinin devrim sonrasında ortaya çıkan koruyucu devletten ziyade refah modelinde bürokratik mantığın tam anlamıyla özerkleşmesi ile belirginleştiğini öne sürmesi bu açıdan yeniden dağıtımın toplumsal içeriği ile kapitalist birikim arasında kurulan bağı vurgulamaktadır (Bourdieu, 2015: 235-236).

çıkarsızlaştırılması/kamu yararı ile ilişkilendirilmesi dolayısıyla 'yanlış tanınması' gerekmektedir (Paolucci, 2014: 69).

Bourdieu'nün konut piyasasına odaklanmasının temel nedeni, "bu piyasanın bizzat devlet tarafından inşa edilmiş" olduğuna dair öngörüsüdür (Bourdieu, 2005a: 90). Örneğin devlet finansal desteğini belli tipte konutlar, belli tip tüketiciler ya da pek çok diğer koşul doğrultusunda kısıtlayabilmektedir (2005a: 89-92). Bu politika tercihi hem birey ve ailelerin tercihlerini şekillendirme, hem inşaat sektörü içindeki hem de bürokratik alan içindeki hakim-tabi konumları yeniden şekillendirebilmek niteliği taşımaktadır.[53] Konut piyasasının inşası arz ve talep yönlerinin toplumsal inşasını içeren çift taraflı bir süreci ifade etmektedir. Buna göre Bourdieu iktisadi kararlara dahil olan bireysel eğilimler, tercihler ve zevkleri oluşturarak talebi belirleyen toplumsal kategorilerin inşasında devletin rolünü vurgulamaktadır (2005a: 16-24). Çünkü, bireysel tercih sistemlerinin yeniden biçimlendirilmesi ve bunun için gerekli kaynakların elde edilmesi gerekli mali ve hukuki düzenleme ve tanımlamaların yapılmasını gerektirmektedir (2005a: 22-23, 89). Arz yönünün inşası özellikle finansal aktörlerle ilişkili belirlenen devlet politikaları yoluyla inşaat firmalarının kredi koşullarının düzenlenmesi, kullanılan üretim araçlarının niteliğine ilişkin düzenlemeler ile birlikte pazara giriş koşullarının belirlenmesi gibi inşaat firmalarının alan içindeki konumunu yeniden tanımlayacak düzenlemeleri içermektedir (2005a: 16). Böylece devlet mali, idari ve hukuki düzenlemeler aracılığıyla ekonomik alanda önemli yapısal etkiler yaratmaktadır:

> Ulaşım, enerji, konut ve telekomünikasyon alanlarında, altyapıya yapılan harcamalar yoluyla (veya vergiden muaf olma), yatırım, ödeme ve kredileme araçlarının kontrolü, işçilik eğitimi ve göçmenlik düzenlemesi ve örneğin iş sözleşmesi gibi ekonomik oyun kurallarının tanımlanması… (Bourdieu, 2005a: 12-13).

53 Bourdieu'nün bürokratik alan ve neoliberalizm analizlerini konut üzerinden geliştirmesi tesadüf değildir. Konut devletin rolünü somut bir alan/mekan olan üzerinden yakalama imkanı sunarak yöntemin teorinin somut odağını kurmasını sağlamış gibi görünmektedir. Bourdieu'nün teorisindeki inşa, yapı, alan, *habitus* gibi bütün metaforların coğrafi, mekansal, mimari kaynaklı olması bu intibayı desteklemektedir. Ayrıca konutun sosyolojik derinliğe sahip bir mal olması ile devletin doğrudan bireylere verdiği konut edinmeye yönelik finansal destek birlikte okunduğunda karşılaşılan tablo dikkate değer çıkarımlara imkan vermektedir. Konut hakkı refah devletinin emeğin yeniden metalaşması görevi kapsamında ele aldığı temel unsurlardan biriydi. Tıpkı eğitim ve sağlık gibi sosyal harcamalarda olduğu gibi konut ve barınma harcamaları da hayırseverlik değil, emek gücünün yeniden üretimi ve bu kapsamda içerilmesi anlamında ideolojik bir kalemdi (Bourdieu, 2005; Harvey, 1989; Soederberg, 2016). Bu açıdan refah devletinin 'metasızlaştırma' *(decommodification)* niteliğinin (Esping-Andersen, 1990) dönüşümünde somutlaştığı gibi devletin emeğin yeniden metalaştırılması görevinden çekilmesi ile konut hakkının piyasalaşması birbirini kesen gelişmelerdir.

gibi mali, hukuki ve idari önlemler bürokratik alanı makroekonomik bir teşvik unsuruna dönüştüren, ekonomik alanın istikrarını ve öngörülebilirliğini sağlamada rol oynayan politik müdahalelerdir.

Piyasanın işleyişi, maliye teorisini büyük ölçüde biçimilendirmiş neoklasik iktisadın iddiasındaki gibi piyasaya özgü arz ve talebin evrensel ve doğal işleyişlerinin kesişiminden değil, politik bir toplumsal inşa ediminden doğduğu öne sürülmektedir (2005a: 72-73). Bourdieu'ye göre bireysel beklenti ve isteklerin inşası, devlet tarafından desteklenen ve onaylanan toplumsal dünyadaki yasalar ve ekonomik alanda tanımlı özgün çıkarları ilişkilendirmektedir. Dolayısıyla, anaakım ekonomik söylemin aksine, Bourdieu'ye göre tamamen politik bir yapının ürünü olan piyasa ilişkilerinin ekonomik doğası hakkında doğal ve zorunlu bir şey yoktur. Konut piyasasının analizi, Bourdieu'nun araştırmasının kapsamını genişleterek, hem ampirik hem de teorik olarak ekonomik yasaların, devlet tarafından uygulanan politikaların tarihsel olarak belirlenmiş bir ürünü olduğunu açıkça göstermektedir.

Bu dönüşüme bakıldığında, 1970-1973 yılları arasında yeni bir konut politikası izlenmeye başlanan Fransa'da inşaat sektörünü sübvanse etmeye yönelik taş yardımı politikasının yerini alıcılara destek amaçlı şahıs yardımları almıştır. Bu reformun temel aktörü ise Barre Komisyonu'dur (2015: 34). Konut politikasının önemi, bürokratik alan içinde sosyal politikayı savunanlar olarak karakterize ettiği 'devletin sol eli' ile radikal liberalizmi savunanlar olarak sınıflandırdığı 'devletin sağ eli' arasındaki ilk çatışma alanlarından biri olmasıdır. Devletin sol eli bir diğer deyişle "devletin alt düzey soyluları", yürürlükte olan, kolektif olarak ve kamusal anlamda tanınmış "sosyal haklar" tanımını genişletmek veya sürdürmek amacıyla hareket etmektedir (1999: 183-191). Buna göre 'devletin sol eli' çalışma, sağlık, barınma, eğitim vb. sigorta, işsizlik yardımı, konut yardımı, aile yardımı vb. sosyal hakların bölüşüm kıstasını "ihtiyaç" ilkesine göre değerlendirmektedir. Diğer yanda ise, refah devletinin sosyal kazanımlarını tasfiye etmeyi hedefleyen ve kamusal mal ve hizmetlerin piyasa aklıyla yeniden tanımlanması, böylece sosyal hakların piyasalaşmasının önünü açan 'sağ el devleti' vardır. Bu doğrultuda sağ el sosyal hakları piyasa ile doğrudan ilişkilendiren 'gelir' ilkesine göre değerlendirmekte ve bireylerin sosyal haklarının nihai ölçütü olarak parasal gelirlerinin belirlenecek bir oranının alınması gerektiğini savunmaktadır (2005a: 120-121). Bu doğrultuda Fransa'da Maliye Bakanlığı ve temsilcisi olduğu devletin sağ eli, Barre Raporu'ndaki kişisel yardım önerisinde somutlaşan liberal vizyonun saf biçimini

savunarak bina sübvansiyonlarını kişisel yardım ile birleştiren karma çözümü reddetmiştir. Bu politika değişimi devletin tanımlama iktidarı ile neoliberal dönüşümün ne denli ilişkili geliştiğini açıkça göstermektedir. Çünkü bina sübvansiyonlarının azaltılması için geliştirilen kişisel yardım biçimleri önerisi konut hakkının devlet ile ilgili olmadığı, dolayısıyla sosyal konut stoğunun korunması ve geliştirilmesi için kamu maliyesi araçlarını kullanmanın gereksizliği savlarını zımnen içermektedir. İnşaat için birincil sorumluluğa sahip olan Altyapılar Bakanlığı ve temsilcisi olduğu sol el ise, mevcut sistemin devamını, yani Barre komisyonunun bina sübvansiyonları yerine kişisel yardıma geçilmesine dönük radikal liberal projesinin reddini önermektedir (2005a: 111-113). Bu çeşitli pozisyonların benimsenmesinde temel kaygı, bürokratik kurumların ve ilgili memurların "var olma konusunda ısrarcı olmaları", yani tüm bürokratik yapının yönetim aklını kaybetmelerini engelleme eğilimidir (2005a: 35-37).[54] Bourdieu'nün konut piyasası örneğinde ortaya çıktığı gibi sosyal konut projeleri, konut sübvansiyonları gibi unsurların kaldırılmasına bürokratik alanda en büyük muhalefet Altyapı Bakanlığından gelmiştir. Zira inşaat sübvansiyonlarının kaldırılması doğrudan bu bakanlığın 'varoluş' nedenine zarar vermektedir. Bina sübvansiyonlarının yönetilmesi ihtiyacı özellikle altyapı bakanlığı ve ilişkili bakanlıklardaki kamu görevlilerinin faaliyetlerine meşruiyet ve amaç kazandırmaktadır. Bourdieu'ye göre neoliberallerin bürokrasinin hantallığı ve savurganlığı eleştirisine en çok konu olan bu kurumlar aynı zamanda toplumsal ilerlemenin kazanımları olarak kurumsallaşmıştır (2005a: 113).

Çalışmanın buraya kadar olan kısmına dair Bourdieu'nün teorisinde kamu yararının bürokratik özel çıkarlarla özdeşleştirilmesine dair oluşabilecek eksik ya da kamu yararı diye bir şeyin olmadığına dair yanlış izlenimlere karşı kamu çıkarının ele alınış biçimini bir ara değerlendirme mahiyetinde açıklığa kavuşturmakta fayda vardır. Bourdieu kamu çıkarının iktidar ilişkilerine gömülü olduğunu dolayısıyla çalışmanın konusu açısından geleneksel maliyenin 'peşinen' veri kabul edip, iş görebileceği bir kamusallık, kamu yararı olmadığını vurgulamaktadır.

54 Bu varoluş mücadelesi Buchanan'ın bürokrasi ve siyasetin ekonomik analizi temelinde geliştirdiği çıkar teorisini akla getirmektedir. Ancak bu çerçeveye yönelik tamamlayıcı ya da dışlayıcı olabilecek iki farklı varoluş mücadelesinden bahsetmek mümkündür. İlki ekonomik/biyolojik yaşamın sürdürülmesi/fiziki olarak varolma/varoluş mücadelesi diğeri ise tanınma (*recognition*) mücadelesidir. Buchanan yalnızca ilk mücadeleyi önemseyerek bu mücadelenin çıkarını salt ve basit bir iktisadi çıkar olarak tanımlarken Bourdieu ise böyle rasyonalist bir çıkar hesabı yerine, içinde bürokratların kendi iktisadi çıkarlarına dahi ters düşecek unsurlar barındıran bir tanınma mücadelesini işaret etmektedir.

Sol el devleti kamu çıkarının/yararının halk sınıflarının en kritik mücadele alanı olarak kurumsallaşmasına karşılık gelen halkın toplumsal oyundaki varlığını sürdürmesine yönelik bir tür garantör olarak işleyen alt-alandır. İleride ele alınacağı gibi kamu yararı ilişkisi sol el mensubu yöneticilerin olduğu kadar halk sınıfının habitusuna da işlemiş bir kategori olarak kurumsal yapıya eklemlenen ortak bir kamusallık savunusunun soyut temelinin bugün bile var olduğunu göstermektedir. Kamu yararını özelleştiren neoliberal dönüşüme rağmen toplum sözleşmesinin zemini olan bu vaadi talep etmekte inat etmek sol el ile halk sınıflarını birleştiren bir varolma çabası ve aynı zamanda siyasal strateji olarak özellikle "*Karşı Ateşler I-II"* (2017a [1998]; 2017b [2001]) eserlerinde vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda kastedilenin bürokratik alanın toplumsal alanda konumunu sağlama alan salt öz çıkara referansla davranan yönetici değil, ayrıca toplumsal alandaki gelişmelere farklı tepki gösteren ideolojik sınıflar olarak yöneticiler olduğunu hatırlatmak bu noktada önem kazanmaktadır. Bu bağlamda bürokrasinin kamu çıkarına yaklaşımı ve kamu çıkarı için müdahale biçimleri, kapitalizmin gelişimindeki değişimler, birikim rejiminin (meşruiyet ihtiyacı da dahil) gereklilikleri, halk sınıflarının sermayeye sınıfsal tepkisine geliştirilen yanıtlar ve dolayısıyla sınıf mücadelesinin tarihsel kazanımları olmak üzere farklı ve çatışan güçlerin etkisinde anlaşılmalıdır.

Bourdieu'nün kamu yararı ve sol el devleti analizini 'geciktirmesi' yönetici sınıfa verdiği önemle benzer bir kaynağa dayanmaktadır. Zira Bourdieu'nün bürokratik alan kurgusuna seçtiği örneklemin Fransız bürokrasisi olması ayırt edicidir.[55] Fransız yönetici sınıfı için savaş sonrası dönemin kurumsal yapılanmasındaki iki belirleyici unsur 'devlet güdümlü sanayileşme stratejisi' (*dirigisme*)[56] ve refah devleti olmuştur. Fransa'daki refah devleti genişlemesi savaş sonrası yapıyla doğrudan bağlantılı olmadığı gibi refah devletinin genişlemesi devlet güdümlü sanayileşme politikaları ile ortak bir amaca hizmet edecek şekilde geliştirilmiştir. Dolayısıyla neoliberal dönüşümün hedefi de enflasyonist büyüme stratejisinin ve Fransız sanayisinin rekabet gücünün tartışmalı hale gelmesi ile şekillenmiş, öncelikli sorunsal refah harcamalarından ziyade devletin müdahaleci sınai politikaları olmuştur (Kus, 2006: 512-515). Bu olgu

55 Örneğin İngiltere 1970'lerdeki krizin yetersiz büyüme oranları, işsizlik, enflasyon ödemeler dengesi açığı gibi semptomlarına monetarist bir cevap üretmiş ve Keynesyen uzlaşının efektif talep ayağının yıkılmasıyla kriz doğrudan devletin kurumsal yapısının krizi olarak görülüp değerlendirilmiştir. Dolayısıyla neoliberal dönüşüm doğrudan Keynesyen mirasa karşıtlık üzerine kurgulanmış ve refah devleti kurumları ile uygulamalarını hedef almıştır (Kus, 2006: 511).

56 Bu açıdan devlet güdümlü sanayileşme stratejisi; ulusal planlama ve araçsal ve amaçsal açıdan aktif devlet müdahalesi, sanayinin millileştirilmesi, devalüasyon ve ucuz kredilerle yerli sanayiyi dış rekabetten korumak şeklinde özetlenebilir.

Fransa'da piyasa ve devlet ilişkisinde bürokrasinin özellikle önemli bir konumda olmasının ve sol el devletinin siyasal açıdan gücü ile neoliberal dönüşümü geciktirmesi olarak da yorumlanabilir.

1.2.3. Komisyon

Banka ve firmaların sorumluları olarak ekonomik failler sahip oldukları sosyal sermaye aracılığıyla üst düzey kamu hizmeti yetkilileri arasındaki ilişkilerini kullanabilirler ve devlete kendi çıkarları yönünde etki edebilirler. Söz konusu bu çıkar konut hakkının yeniden tanımlanmasıyla bireyler ve firmalara yönelik kredi için bir piyasa oluşturmaktır (Bourdieu, 2005a: 114). Dolayısıyla devletin piyasa ile ilişkisini bürokratik, ekonomik - ve aslında entelektüel- alanların ilişkisi olarak yeniden formüle etmenin bir diğer önemli unsuru, bürokratik alanın evrensellik etkisinin altında yatan tarafsızlık inancının nasıl kullanıldığını görmektir. Devletin, kamu yararı dolayısıyla çıkarsızlık anlamında evrensel çıkarları temsil etme niteliği büyük ölçüde tarafsız bir hakem konumunda olduğuna dair inançla ilişkilidir (Loyal, 2016: 80). Bu noktada Bourdieu klasik liberallerin devlet algısından temel bir kopuş önermektedir. Çünkü devletin kamu yararını gözetme görevi ile karakterize edilmiş tarafsız bir bekçi olarak görülmesine zıt biçimde Bourdieu bu algının devletin "tüm bakış açılarının kendisine göre şekil alması dolayısıyla kendisi artık bir bakış açısı olmayan, en tepede duran tüm bakış açılarının üzerindeki bakış açısı" şeklinde var olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir (Bourdieu, 2015: 19). Bu doğrultuda devletin toplumsal uzamın üzerinde ya da dışında konumlandırılan bir aktör olarak tanımlanmasını 'tanrısallaştırma' gerekçesiyle eleştiren[57] Bourdieu bu durumun devletin meşruiyetinde temel bir örtmece olduğunu vurgulamaktadır (2015: 47).

Bu doğrultuda Bourdieu'nün özellikle önem verdiği unsur 'komisyonların' yarattığı etkidir. Komisyon Bourdieu'ye göre, "kamu çıkarı doğrultusunda bir görevle yükümlü kılınmış ve evrensel önermeler sunmak üzere kendi tikel çıkarlarını aşmaya davet edilen insanlardan oluşan bir bütün olarak" tanımlansa da, aslında resmiyet retoriği aracılığıyla belli bir çıkarlar bütününü meşru ve evrensel görüş olarak sunma gücüne sahiptir (1994: 17). Kamu ve evrensel adına konuşma hakkına sahip olabilmesi komisyonların "temsiliyet ile temsil edenler arasında birbirlerini yeniden üreten ilişki"

57 Devletin bizzat kendi mevcudiyeti ile değil, işlevleri üzerinden yürütülen tartışmaların kaçırdığı temel nokta devletin toplumsal ilişkilerle yapılanan ve toplumsal ilişkileri yapılandıran özel niteliğidir. Benzer biçimde, Marksist yaklaşımda da iyicil işlevselciliğin - uzlaşı aygıtı olan, ihtilafların üstesinden gelinen tarafsız mekan olarak devlet- yerini doğrudan her daim egemenlerin hizmetinde olan "kötücül işlevselcilik" almaktadır (2015: 20-21).

şeklinde açıklanabilecek temsil simyasının bir ürünü olmasıyla ilişkilidir (1991: 106). Bu açıdan komisyonlar, bürokrasinin kendi tanımlı amaç ve kurallarıyla diğer alanlarla ilişki kurmasını sağlayan örgütsel icatlardır. Kolektif bir konuyla ilişkilendirilmesinden kaynaklanan kısmi evrenselleşme etkisiyle hem gizlenen hem de meşrulaştırılan bu icat, bürokratik sömürünün özel bir biçimi olsa da "resmiyet" sıfatı ile belli bir grubun çıkarlarıyla ilişkilendirilmekten korunmaktadır (2005a: 119). Konut piyasası örneğine dönecek olursak, Barre Komisyonu, kamusal bir mesele olarak tanımlanmış bir sorun olarak konut hakkının yeni ve meşru bir tarifini yapmaktadır. Bu anlamda esas görevi "*doxayı* mobilize etmek, toplumsal bir düzenin tüm üyelerinin o düzene atfettiği zımni olarak doğalmış görünen şeyi dönüştürmektir" (2015: 44, 53). Yani komisyonun Bourdieu için önem arz eden yönü, tespitlerini çıkarsızlık kisvesinde, bilimsel uzmanlık otoritesi ile devletin tanımlama iktidarının bileşiminden doğan bir tür yetkinlik iktidarının sonucu olarak normlara dönüştüren, böylece pozitiften normatife geçişi sağlayan bir mekanizma olarak işlemesidir.

Devletin sınıflandırma iktidarının ekonomik alt yapısı, inşaat ruhsatları, muafiyetler, izinler, sübvansiyonlar gibi mali ve idari düzenlemelerde anlam kazanmaktadır. Bu tanımlama gücü Bourdieu'ye göre devlet sermayesinin özgünlüğü ile ifade ettiği şekilde özgün bir bürokratik menfaat türünü doğurmaktadır. Zira her düzenlemenin uygulanışı ya da muafiyetlerin tanınması hedef alınan alanın iktidar yapısını etkileme gücü taşımaktadır. Bourdieu bu "hak ve iltimas diyalektiğini" bürokrasiye içkin bir eğilim olarak tanımlamaktadır (2015: 39). Bu doğrultuda bürokrasi sahip olduğu devlet sermayesi aracılığıyla ekonomik alan üzerinde belirleyici olma gücüne sahiptir. Bourdieu kamu otoritelerinin 'konut' meselesini özel sektöre bırakmak yerine, kamusal üretim ve dağıtım koşullarını düzenlemeyi seçmelerinin nedenini piyasa mantığının fiyat mekanizması aracılığıyla ortaya koyduğu eşitsizliğin yumuşatılması ve barınmanın vatandaş-devlet ilişkisine içkin bir hak olarak tanımlanması olduğunu belirtmektedir. Ki bu hak tanımlamasının altında yatan şey siyasi alandaki eyleyicilerin ihtiyaç duyduğu kamuoyu desteği ya da "seferber edilmiş kanaattir" (Bourdieu, 2005a: 93; 2018b: 257, 258). Aslında Bourdieu burada herhangi bir kamusal malın tanımlanma koşullarını da ortaya koymaktadır. Bu yüzden konut piyasasının inşası aslında 'konutun kamusal niteliğinin yeniden sınıflandırılmasıyla' mümkün olmuştur.

Dolayısıyla, Bourdieu'nün konut piyasasında komisyon temelinde somutlaştırdığı gibi mali analize en büyük katkılarından biri bürokratik alan ile

ekonomik alan arasındaki aktörlerin ilişkisinde eksik bir kutbu tamamlamasıdır. Bürokratik alanın (sağ ve sol el diyalektiği akılda tutularak) karlılık anlamında piyasaya verebileceği en büyük destek "kamusalı özelleştirme yönünde" sınıflandırma iktidarı, yani simgesel sermaye tekelini kullanmaktır. Ki bu tanımlama iktidarı her zaman bilimsel uzmanlık otoritesine ihtiyaç duyduğu için komisyonlar entelektüel-bürokratik-ekonomik alanlar arasındaki ilişkiyi, daha açık söylersek iktidar alanının mevcut iktidar ilişkilerinin yapılarını yeniden üretmesinin temel örneklerinden birine dönüşmektedir.

Emeğin ve sermayenin yeniden metalaşması göreviyle kapitalist olma niteliğini sürdüren Keynesyen devlet neoliberal formda ancak bu şekilde kapitalist olma niteliğini sürdürmektedir.[58] Bu açıdan komisyon, bürokratik ve entelektüel alanların çıkarsızlıkla/kamu çıkarıyla karakterize edilen yapılarının, faydaların üretildiği yer anlamında ekonomik alandan farklı bir mantıkla işleyen ama ekonomik olan bir altyapısı olduğunu göstermektedir (Bidet, 2016: 62). Dolayısıyla iktidar alanı kavrayışının sunduğu iktidarın çoklu kutupları arasındaki ilişki, özellikle neoliberal dönemi anlamlandırmaya çalışırken analizin üretim alanının ötesinde örgütsel boyutun dahliyle ele alma gerekliliğini vurgulamaktadır. Söz konusu konut meselesinde kişilere bireysel yardım ya da bankalar tarafından bireysel kredi imkanı sunulması gibi önlemler Bourdieu'ye göre sadece mülk sahipliğini teşvik etmekle kalmamaktadır. Özünde bu reformun amacı kolektiviteye ve toplumsala karşı bir silah olarak tasarlanmasıdır. Çünkü basit bir sınıflandırma değişikliği ile hem uzun vadeli kredi ilişkisiyle bankacılık sektörüne atıl fonlarını kârlı biçimde değerlendirme fırsatı sunulmakta, hem de kalıcı borçluluk ile mülk sahiplerinin bankaya vermeleri gereken teminatlar ekonomik ve sosyal düzene uzun dönemli entegre edilmelerinin aracına dönüşmüştür (Bourdieu, 2005a: 121-122). Bu anlamda kredi gibi bir kavram Bourdieu için ekonomik niteliğinden ziyade "çok karmaşık örgütsel bir icat" olarak anlaşılmaktadır (2015: 44).

1.3. Neoliberalizm

Bourdieu'nün neoliberalizme yaklaşımı eleştirel bir çizgide şekillenmiş ve Washington Konsensusu ardından dayatılan yapısal reformların toplumsal maliyetlerinin yavaş yavaş somutlaştığı 1990'lı yıllardan itibaren analizleri toplumsal

58 Jürgen Habermas'a göre (1975) devlet emeği ve sermayeyi yeniden metalaştırmasıyla kapitalist nitelik kazanırken, Bourdieu devlet ve sermaye birikimi arasında mali ve hukuki yönleriyle öne çıkan sembolik boyutu vurgulamaktadır.

haklar, artık nüfus, prekaryalaşma, istihdam, kamu hizmeti gibi başlıklara yönelmiştir. Özellikle *Weight of the World* (1999) ve *Karşı Ateşler* (1998) gibi neoliberalizmin eleştirel analizine adanmış eserlerinde görüleceği gibi Bourdieu neoliberalizmin sosyolojik yapısını ve nedenlerini toplumsal etkiler üzerinden teşhis edildiği ve nesnelleştirildiği bir yöntem ile ele almaktadır. Bu anlamda Bourdieu'nün neoliberalizme yaklaşımı "yaratıcı olmaktan ziyade metodik" bir nitelik göstermekte ve genel sosyolojisini karakterize eden kavramsal setin tatbiki ile oluşan bir analize dayanmaktadır (Laval, 2017: 64-67). Ki bu durumun en açık örneği neoliberal dönüşümün etkilerine ilişkin tespitlerinin, Bourdieu'nün alan, *habitus*, simgesel iktidar gibi pek çok kilit kavramının zeminini oluşturan Cezayir'deki kapitalist dönüşüme dair gözlemleriyle içerdiği paradoksal ortaklıklardır (Bourdieu, 2017b: 44, 102). Zira modern toplumun inşasında alanların farklılaşması ve özerkleşmesi düşüncesi, ekonomik alanın özerkleşmesi anlamında kapitalist dönüşüm ile diğer taraftan ekonomik alanın kendine özgü oyununun diğer alanların özerk mantıklarına sirayet etmesi anlamında neoliberal dönüşümü birbirine bağlayan temel noktalardan biridir. Ayrıca Bourdieu için her iki süreçte de "tarihsel olarak keyfi ve genellikle maddi açıdan eşitsiz olanın hangi mekanizmalardan geçerek doğal ve adil görünebileceği" sorusu merkezdedir. Bu iki odak Bourdieu'nün her iki analizinde de sembolik boyutun ekonomik boyutu öncelemesinin ve alan temelli yapısal dönüşümleri habitus temelli yatkınlıkların inşasıyla ilişkisel olarak çözümlemesinin zeminidir.

Diğer açıdan, Bourdieu neoliberalizmin "iktisadi ilişkileri belirleyenlerin iktisadi seçimlerini yönlendirerek ve böylece iktidar ilişkilerinin tümüyle kendi simgesel gücünü katarak oluşmasına katkı sağladığı iktidar ilişkileri dünyasını tümüyle kendi bünyesinde barındıran yapısıyla" (2017b: 23-24, 1998) 'güçlü söylem' (Goffman, 1961) niteliğine dikkat çekmektedir. Bu nitelik neoliberalizmin analiz ve mücadele zemininin müphemliğini bir nevi 'kendi dünyasını yaratan' bir kavram olmasıyla ilişkilendirmektedir. Dolayısıyla neoliberalizmin 'güçlü söylem' niteliği, entelektüel alanın özerkliğinin giderek ekonomik ve politik oyunların çıkarları doğrultusunda erimesi ve bilimsel uzmanlık otoritesinin mevcut ekonomik iktidarın meşrulaştırılmasında seferber edilmesi anlamında 'simgesel emek' ile ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu açıdan neoliberalizmin ideolojik ve politik tercihlerinin iktisadi zorunluluklar ve rasyonalitelere sıkıştırılmasıyla çıkarsızlaştırılması ve evrenselleştirilmesi olarak ifade edebileceğimiz simgesel iktidarı, bürokratik alanla ilişkili olduğu kadar entelektüel alanla da ilişkilidir. Bu doğrultuda, neoliberal

politikalar siyasi tercihler değil bilimsel, doğal ve zorunluluk olarak kendilerini dayattıkları için eleştiriye özellikle de toplumsal muhalefete bağışıktır ve karşıttır. Bunun yanında politikaların etkileri ve toplumsal maliyetleri gecikmeli ve bir araya getirilmesi zor veriler halinde ortaya çıktığı için eleştiriye temel oluşturacak teşhir de zorlaşmaktadır (2017b: 82). Bu yüzden Bourdieu'nün neoliberalizm analizi bir yandan temelindeki doksaları analiz etmek, onu üreten ve belleten düzenekleri çözümlemek diğer yandan ise, ampirik çalışmalarla neoliberalizmin devletin simgesel iktidarı aracılığıyla inşa ettiği alan ve yatkınlıklara bağlı sonuçları teşhis etmeye yönelmiştir (2017b: 43).

1.3.1. Sınırsız bir Sömürü Ütopyası Olarak Neoliberalizm

Bourdieu'nün neoliberalizm analizinin önemli bir kolu küreselleşme kavramına odaklanmıştır. Buna göre küreselleşme "hem tanımlayıcı hem de kural koyucu düzmece bir kavram" olarak ekonomik alanın inşasındaki bütünleştirme/ayrıştırma ikiliğinden türeyen bir tek düzeyleşmeyi içermektedir. Çünkü Bourdieu'nün ulusal anlamda ekonomik uzamın birleşmesi ve devletin ortaya çıkış süreçleri arasında tespit ettiği ilişkide de gösterdiği gibi[59], birleşmenin sonucu bir homojenleşmeden ziyade, tekelleşme ve mülksüzleşme ikilisi ile karakterize edilmektedir (Bourdieu, 2005a: 223-224). Fakat ulusal ekonomik alanda birleşme gümrük kuralları, mal ve emek dolaşımına getirilen sınırlar, kambiyo denetimlerinin gösterdiği şekilde, ulus devlet formuna bağımlılığı nedeniyle territoryal sınırlar vurgusuyla gerçekleşmiştir. Dolayısıyla günümüzde ekonomik alanların ulus üstü birleştirilmesi ve özellikle finansal sermaye ile zamansal mesafelerin yok edilmesi, böylece mekânsızlaşma eğilimi bu sınırların yitirilmesi ve küresel bir ekonomik alanın inşasını mümkün kılmaktadır (2017b: 88-89). Böylece küreselleşme, birleşmenin önünde engel teşkil eden kolektif yapıların yıkımını hedefleyen hukuki-politik önlemler bütünüyle ekonomik alanın birleştirilmesini hedefleyen kasıtlı bir "ekonomi politikasını" işaret etmektedir (2005a: 224-225). Dolayısıyla ulusal ekonomik alanın inşasındaki gibi küresel piyasa da "politik bir yaratım" olarak ekonominin işleyişine içkin yasaların doğal sonucu olmaktan uzaktır

59 Bourdieu'nün Cezayir çalışmalarında görülebileceği şekilde parasal mübadelelerin genelleşmesi tüm toplumsal failleri eşitsiz donanımlarla aynı ekonomik oyuna dahil etme anlamı taşımaktadır. Ekonomik oyunculara dönüşen faillerin her biri farklı ekonomik ve kültürel sermaye donanımlarına sahip olarak biçimsel açıdan eşit görünen ama özünde eşitsiz koşullarda bu oyuna dahil olmuştur. Yani ekonomik alanın birliği, failleri üretici güçlerin ve daha etkin üretim tarzlarının rekabetinin nesnel olarak dayattığı norma tabi kılma eğilimindedir (2017b: 87-88).

(2017b: 89). "[B]irleşme egemenlerin yararınadır, farklılık sadece -ilişkiye girme biçimi bakımından- sermaye olarak kendini gösterir" (2017b: 88)[60]. Bu nedenle küreselleşmenin Amerikan sosyal bilimler literatüründe giderek modernizasyon kelimesinin yerini almaya başlaması küreselleşmeyi modernizasyonun içerdiği evrenselleştirme ilkesinin çağdaş uygulayıcısı olarak belletme çabasının ürünüdür. Oysa küreselleşme evrenselleştirmenin içerdiği güvenlik ve belirlilik ilkelerinin aksine daimi bir belirsizlik ve "eşitsizlik içinde entegrasyona bağlı bir tahakküm etkisi" üretmektedir (2017b: 94). Bu açıdan küreselleşmenin Bourdieu tikel bir toplumsal gelenekten doğan ekonomik anlamı evrenselleştirerek "evrensellik emperyalizmine" hizmet ettiğini öne sürmektedir (2017b: 90-91; 2005a: 225).

Bourdieu'ye göre küresel ekonomik alan dünya çapında ayrışmış ve her biri rekabet halindeki işletmeler bütününü ifade eden oligopolistik nitelikteki alt alanlar şeklinde örgütlenmektedir (2017b: 95). Alt alanların yapısı küresel anlamda rekabet gücüne bağlı gerçekleşen sermaye dağılımının yapısına karşılık gelmektedir. Bu nedenle bu farklı alanlar günümüzde finansal sermayenin hakim niteliğinden ötürü yapısal olarak dünya finans alanına tabidir (2005a: 230-231). Neoliberal mali oyunun egemenleri -büyük ölçüde finans sermayesi- mali sermayeyi devletler ve de işletmeler üzerinde hem bir koz hem de bir silah olarak kullanmaktadır. Finans sermaye kısa vadeli kârının kurallarına tabi tuttukları devletlere ve işletmelere, bunların dahil oldukları oyunun kurallarına, kendi yasasını dayatan öznesiz ve istikrarsız bir süreç işletmektedir (2017b: 40-41). Finansal sermaye serbestleşme politikaları ile ulusal siyasi denetime bağışık hale gelerek, özellikle reel yatırım aleyhine, spekülasyonu, kısa vadeli kârdan başka amacı olmayan finansal işlemleri giderek daha da teşvik eden özerk bir güç halini almıştır (2017b: 96).[61]

60 Bourdieu ulusal piyasaların birleştirilmesi sürecindekine benzer biçimde küresel ekonomik alanın birleştirilmesinde de temel meselenin inşa edilen ekonomik oyunun eşitsizliğinin biçimsel eşitlik ile pekiştirilmesi olduğunu vurgulamaktadır (2017b: 90). Üstelik küresel piyasalar ulusal piyasanın aksine siyasal bir özne olmaksızın birleştiği ölçüde eşitsizlikle mücadele araç ve amaçlarından yoksundur.

61 Keynesyen dönemde borcun yatırım ile, faizin ise kâr oranları ile ilişkili kavramlar olarak ele alınması finansal birikim ile reel birikim arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır. Buna göre, alınan borcun faiz ve anapara ödemesi yatırımdan elde edilecek kâr aracılığıyla ödenmektedir. Dolayısıyla kâr oranlarının faiz oranlarından büyük olması sistemin sağlıklı çevrimi için temel şarttır. Fakat finansal yatırımlara yönelim arttıkça reel yatırımların (borç ve kredilerin faizlerini ödeyecek olan karların kaynağı olan) kâr oranları baskılanmaya başlamaktadır. Baskılanan kâr oranları borcu çevirebilme adına ücretleri baskılamaya yönelmekte ve bu hem emek ile sermaye arasındaki makası bozmakta hem de sermaye kesiminin kendi içindeki sınai-finans sermayedarları arasındaki kâr makasını da finans lehine genişletmektedir. Fakat Elmar Altvater'in (1997) analizine göre kredi-borç ilişkisi ödenebilirliğini dolayısıyla çevrimini kâr oranları dolayısıyla reel birikimden tümüyle koparamaz. Bu nedenle kâr oranlarındaki sürekli baskılanma, ücretlerdeki sürekli düşüş borçların ödenememesi ile sonuçlanacaktır. Yani finansal birikime içkin, reel yatırıma bağlı kâr ve ücretleri baskılama eğilimi aslında borçluluk döngüsünün dolayısıyla finansal birikimin sınırlarını çizen kriz mekanizmasıdır. Bu yüzden finansal birikimin sonsuz bir döngü yaratması

Finansal birikim mantığı reel yatırımları yükümlülük altına sokmanın, yatırıma teşvik etmenin ya da caydırmanın özgürlüğünü hareket kabiliyetlerine borçludur ve böylece sınai sermayenin kârlılık koşullarını da zamansal ve mekânsal olarak belirleme gücü elde etmektedir. Diğer yandan, küreselleşme Bourdieu'ye göre "bir depolitizasyon politikası" olarak özgürleştirme vaadiyle ekonomik liberalizm, serbestleşme, kuralsızlaştırma ve esnekleşme gibi söylemsel silahları kullanarak ekonomik belirlenimleri politik denetimden kurtarmayı başarmıştır (2017b: 51).[62] Alanların özerk niteliklerinin yitirilmesi ile sosyal politikalara daha geniş anlamda toplumsal meselelere yaklaşımı belirleyen de özünde bu kısa vadeli kâr anlayışı haline gelmiştir. Dolayısıyla mekânsızlaşan ekonomik güçlerin toplumsalı yadsıma, toplumsalı ve bileşenleri olarak vatandaşları tabiyet temelinde yeniden inşa etmesini mümkün kılmıştır. Bu noktada serbestleşme retoriği piyasa güçlerinin daha önce belli teritoryal sınırlar içinde müzakere ve uzlaşıya mecbur olduğu, belli bedelleri ödemek zorunda olduğu refah mutabakatından kurtulmasını, siyasetten özgürleşmesini ifade etmektedir (2017b: 51-56). Böylece "küresel spekülasyon ekonomisi" merkez bankaları gibi ulusal nitelikteki düzenleyici kurumların denetiminden kurtularak, mali kararların ve uzun vadeli kâr oranlarının belirlenim koşullarını finansal alanın faillerine bırakma eğilimi yaratmaktadır (2017b: 96-97).

Küresel ekonomik alana entegrasyon amacıyla dayatılan yapısal reformlar adındaki tabiyet talimatları bölgesel ve ulusal iktidarları zayıflatma eğilimiyle ulusal mali politikaların egemenler çıkarına yeniden inşa edilmesine ve demokratik siyasetle bağlantısının kesilmesine neden olmaktadır. "Egemenlerin çıkarlarına uygun güç ilişkilerini dayatan şey alan mantığı ve tek elde toplanmış sermayenin kendi gücüdür" (2017b: 99). Bu birleşme Bourdieu'ye göre ulusal ekonomik alanın inşa tarihinin aksine devletsiz gerçekleştiği ölçüde egemen çıkarları temsil gücü artmaktadır. Buna göre küresel anlamdaki ekonomik oyun ulusal ekonomik oyun gibi devletin ve toplumsal müdahalelerin dış etkilerinden muaf biçimde işlemektedir. Aynı zamanda içerme mantığının uygulayıcısı kolektif yapılardan yoksundur. Bu yoksunluk ise

ancak devlet müdahalesine bağlıdır. Bu nedenle neoliberal dönüşüm başından beri piyasa için yöneten, dolayısıyla denetim bakımından iktidarsız fakat sınıf ilişkilerini yönetmesi bakımından güçlü bir devlete muhtaçtır. Yine bu nedenden ötürü kapitalist birikim tarihinde reel birikimden finansal birikime doğru yapılan vurgu değişiminin toplumsal ve politik etkileri öne çıkmaktadır (Arın, 2011).

62 Frederik Lebaron'a (2014: 50-51) göre Bourdieu'nün finansallaşmaya yönelik temel ilgisi davranış biçimlerini ve yeni kurumları doğuran ortak inançları ve kolektif bilinci dönüştürme niteliğidir. Bu anlamda birikim rejimindeki bu dönüşümü daha ziyade ekonomik alandan yayılan belirli bir sembolik devrim olarak ele almaktadır. Ekonomik alan giderek merkezileşirken, finansal söylem ve kriterler çağdaş toplumların temel meşruiyet ilkesine dönüşmektedir.

ekonomik nitelikteki küresel faillere egemen çıkarlara hizmet eden iktidar ilişkileri yapısını oyunun kuralları biçiminde evrenselleştirme ve meşrulaştırma imkanı sunmaktadır (2017b: 100). Dolayısıyla neoliberal politikaların küresel üretim alanı WTO, IMF, DB gibi aktörlerde somutlaşan, paranın harekete geçirdiği think tankler ile desteklenen, teknokratlardan oluşan komite ve komisyonların eşlik ettiği 'görünmez bir dünya hükümeti' (2017b: 83) biçiminde ulus devletler üzerinde konumlanmaktadır. Yani küreselleşme bir özdeşleşme değil, tam tersine, birkaç egemen ülke nüfuzunun ulusal mali alanlar bütünü üzerinde yaygınlaşmasıdır. (2017a: 51) Bu uluslararası sermaye piyasası ulusal sermaye piyasalarının özerkliğini azaltmaya ve bir avuç devletin sahip olduğu güçle gitgide daha fazla belirlenir hale gelen kambiyo fiyatları ve faiz oranları üzerinde ulusal denetimi yıkmaktadır. Bourdieu küresel alanın yapısına işaret ederek şunu belirtir: "Bir devletin siyaseti büyük ölçüde dünyanın iktisadi alanının yapısını belirleyen mali sermayenin dağılımındaki konumuna bağlıdır" *(*2017a: 51).

Neoliberal dönemde devletin küreselleşme ile ıskartaya çıkarıldığına dair sav bu yüzden Bourdieu için çelişkili görünmektedir. Çünkü ulusal ve uluslararası alanda her firmanın konumu kendi avantajlarının ötesinde ulusal aidiyetinden kaynaklı ekonomik, politik, kültürel ve dilsel avantajlarına da bağlıdır. Bu tür bir ulusal sermaye farklı firmaların yapısal rekabet gücü üzerinde olumlu ya da tersi bir çarpan etkisi yaratmaktadır (2017b: 96). Bourdieu'ye göre bu durum uluslararası politik alanda özellikle ABD'nin hegemonik konumunda somutlaşan bir hakim-tabi ilişkisini pekiştirmektedir. Zira tabi konumdaki ulusal güçler giderek finansal spekülatörlerin yönlendirdiği sermaye hareketlerinin kriz tehditleriyle yüz yüze kalmaktadır.

1.3.2. Neoklasik İktisattan Neoliberalizme Uzanan Siyasal Bir Program Olarak Neoliberalizm

Bourdieu'ye göre neoliberalizme dair teşhisi gereken temel mesele, "siyasal programa dönüştürülmüş olan neoliberalizm ütopyasının" 'neoklasik iktisat' kuramının varsayımlarına dayanan ve kendisini gerçekliğin bilimsel yorumu olarak ortaya koymasını sağlayan örtmecelerin ifşasıdır. Zira neoliberalizm Bourdieu için 'ekonomik değil simgesel' niteliği ile öne çıkmaktadır. Nitekim aynı niteliğinden ötürü "sembolik iktidarın merkez bankası olan" devlet ile neoliberal dönüşüm hakim dışlama söyleminin

aksi biçimde ele alınmaktadır. Bourdieu için neoliberalizme "güçlü söylem" niteliğini kazandıran neoklasik iktisadın "bireysel rasyonaliteye özdeş kılınmış dar ve katı tanımlı bir rasyonalite" üzerinden yeniden inşa ettiği insan doğası, neoliberalizmde siyasi, ahlaki ve yönetimsel bir zeminde ele alınmıştır (Bourdieu, 2017a: 122-123). Dolayısıyla neoliberalizmin sırtını yasladığı ekonomik kuram moderniteye içkin kurumsal ve toplumsal yapının, *homo economicus* tipinde somutlaşan nitelikler doğrultusunda yadsındığı bir soyutlamaya dayanmaktadır. Bu yüzden Bourdieu (1998) neoliberalizmi tanımlarken sürekli neoklasik iktisada referansta bulunarak ikisi arasındaki köprünün iyi kavranmasının önemini vurgulamaktadır. Zira neoliberalizmin ekonomik mirası "rekabet ve verimlilik vaadi üzerine kurulu saf iktisadi mantık ile hakkaniyet kuralına tabi toplumsal mantık arasında kendi varlığıyla mevcut kıldığı ve sıkı sıkıya sarıldığı keyfi karşıtlıktaki ölümcül inadı Walras'ın saf kuram mitolojisine dahil böylesi bir ilk günahtan" doğmaktadır (2017a: 123).

Tüm toplumsal ve iktisadi dünyanın 'denklemleştirilmesine' yönelik modern özlemi piyasa aklı adına araçsallaştıran neoliberalizm matematiği ve daha açık söylersek neoklasik iktisadın 'indirgemeci' yöntemselliğini kullanarak "tarihin sonunu ilan etmiştir" (2017a: 47-48). Matematiksel formülasyonların soyutlama gücüne yapılan vurgu Bourdieu'nün neoklasik iktisatla neoliberalizmin inşa gücü arasındaki temel bağlantıyı oluşturmaktadır. Bu inşa faaliyeti ise kolektivitenin daha geniş anlamda toplumsallığın felsefi ve pratik temellerinin sistematik yıkımına dayalıdır. Bu yüzden neoklasik iktisadın saf tümdengelim yöntemi teorilere yön veren ekonomik mantığın, toplumsal evrende diğer bilme biçimlerini domine edecek şekilde yayılma mekanizmalarının ve meşrulaştırıcı doğallık ve evrensellik ilkelerinin üreticisidir.

Bu bağlamda neoliberalizmi tehlikeli kılan fikir 'toplumsalı yadsımanın' ötesine geçerek onu 'ekonomikleştirmeye' yönelen "siyasi bir eylem programına dönüşmüş bilimsel bir bilgi programı" olmasıdır (2017a: 124). Neoliberalizmin ardındaki yoğun siyasi ve bilimsel (ya da simgesel) çaba iktisadi tasarının işleyiş koşullarını inşa etme hedefi taşıması yönüyle vazgeçilmezdir.

> Toplumsal gücünü, çıkarlarını temsil ettiği kişilerin siyasi-iktisadi gücünden alan neoliberal program, iktisat ile toplumsal gerçeklerin birbirlerinden kopuşunu küresel ölçekte beslemekte ve böylelikle kuramsal tarife uygun iktisadi sistemi, yani iktisadi etmenleri harekete geçiren zorunlu kurallar zinciriymiş görüntüsünü veren bir tür mantıksal mekanizmayı gerçek hayatta inşa etmeye yönelmektedir (Bourdieu, 2017a: 125).

Bu anlamda neoliberalizm sembolik gücünü devletin tanımlama iktidarı üzerinden kullanarak bir nevi 'piyasa için yöneten' araçsallaştırılmış (ama hala aygıt diyemeyeceğimiz) bürokratik alanın inşasını içermektedir. Bourdieu'nün sağ elde somutlaşan piyasa mantığı üzerinden vurguladığı da tam olarak bu dönüşümdür. Bu açıdan neoliberalizmin siyasal ajandası sadece kolektif yapıların tasfiyesini değil, aynı zamanda bu yapıların tekrar inşasını sağlayacak olan toplumsal değerlerin de neoklasik tarzda sorgulayıcı olmayan bilimsel uzmanlık otoritesiyle meşrulaştırılan ve dayatılan doksalar aracılığıyla eritilmesini içermektedir.

Bourdieu bu yüzden neoliberal ütopyanın en büyük kurbanının neoliberalizmi işleten mekanizmalarla baş edebilme gücü olan tek şey olarak işaret ettiği kolektif yapı ve değerler olduğunu öne sürmektedir. Bu anlamda 'birleştirici ve evrenselleştirici' iktidarı ile kamu düşüncesiyle ilişkili tüm evrensel değerlerin emanetçisi olarak devletin egemenliğini yitiriyor oluşu özellikle önem kazanmaktadır (2017a: 131). Dolayısıyla devlet artık birleştirmekten ziyade ayrıştırıcı bir disipliner iktidar içeriği kazanmıştır. Fakat ayrıştırma içeride yeniden dağılım ve kontrol şeklinde değil, dışarıya atarak-artık/fazla nüfus üreterek ayrıştırma ya da dışsallaştırma biçimindedir.[63] Bilinçli ya da bilinçsiz devletten piyasa aklının pratiklerine yönelik gelebilecek en küçük eleştiri ya da kolektiviteye dair bir girişim kendi çıkarları peşinde koşan politikacı ya da bürokratların parasal ya da güç ve mevkiye dayalı çıkarlarını maksimize etme adına hantallaşmış, ilkel ve irrasyonel kamuyu genişletmek çabası olarak yaftalanmaktadır (2017a: 132). Bu argümanı özellikle 'anayasal iktisat' gibi kamunun piyasa ilkeleriyle disipline edilmesinin hukuki çerçevesini çizen neoliberal kuramlarda görmek mümkündür. Neoliberal ütopyaya giden yolda mali alanlardaki kuralsızlaştırma siyasetine öncelik veren Bourdieu'nün devletin ve kolektif yapıların iktidarının çözülmesine ilişkin incelenmesini önerdiği temel örnekler Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (*MAI*) ve Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (*GATS*) gibi anlaşmalardır (2017a: 124, 81).[64] Devlet üzerinde

63 Ayrıştırma ve dışsallaştırma temelinde dönüşen disipliner içerikle kamu maliyesi ilişkisi ileride Bauman'ın teorisinin tartışıldığı bağlamda ele alınacaktır.

64 *GATS*'a bakıldığında kamusal hizmetlerin piyasaya tahvil edilerek metalaştırılmasını mümkün kılan ve bu anlamda devlet ile ekonomik alan arasındaki iktidar ilişkilerini yeniden yapılandıran bir hukuki dayatma görülmektedir. Bu yalnızca kamusal üretim ve dağıtımın sınırlarının daraltılması olarak değil, aynı zamanda eğitim, sağlık gibi toplumsal yeniden üretim mekanizmaları üzerindeki devlet tekelinin çözülmesi adına da anlamlıdır. Zira Bourdieu için eğitim ulusal kültürün inşası, sınıf ethoslarının içselleştirilmesi ve eşitsizliklerin doğallaştırılmasını sağlayan habitus mekanizmasının inşasında temel bir rol oynamaktadır (Bourdieu ve Passeron, 2015: 217-229). Dolayısıyla Bourdieu'ye göre; eğitim verimlilik ve etkinlik kıstaslarıyla teknik işlevi açısından ele alındığında devletin simgesel iktidarını yeniden üretme niteliği göz ardı edilmektedir. Neoliberalizm 'güçlü söylem' olarak gerçeklik testini geçebilmesi toplumsal evrenin yapı ve öznelerini inşa gücüne bağlıdır. Deregülasyon sürdükçe finans ve sermayenin karşısında bir cephe oluşturabilecek siyasi kurumlar güçsüzleştiği için neoliberal söylem giderek kendi doğrulanma zeminini inşa etmektedir. Bu yüzden bu tip anlaşmalar hukukun inşacı gücüne

piyasanın bağlayıcı gücünü etkin kılma çabası özünde devletin kolektiviteyle olan göbek bağı temelinde sol elin demokratik siyaset aracılığıyla halk sınıflarıyla ilişkisini bir kurala bağlayarak sınırlama çabasıdır.

1.4. Bourdieu ile Kamusal Tercih Teorisinin Eleştirisi

Bourdieu'ye göre neoliberalizm "belli bir toplumun inanç ve değerler sistemini içeren, belirli bir toplumsal düzenin toplumsal ve bilişsel yapılarıyla bağlantılı olarak şekillenmiş bir ortak ekonomik anlamın evrenselleştirilmesi" şeklinde tanımlanabilir (Bourdieu, 2005a: 10). Bu doğrultuda neoliberal politikaların tarafsızlık ve evrensellik iddiasıyla meşrulaştırdığı pek çok politika, aktör ve kurum tekil bir sosyal tarihin ürünü olan belirli bir ekonomik dünyadan miras kalan varsayımlarla şekillenmiştir. Toplumsal evrendeki tüm varoluş biçimlerini piyasa aklıyla yeniden tanımlayarak genelleştiren bu mantık özünde belirli bir topluma gömülü olan tikelliklerin rasyonalizasyonu ve evrenselleştirilmesine dayanmaktadır:

> Modelin sözde evrensel özelliklerinden bazılarını belirli bir topluma nüfuz etmiş olmasına yani bir inanç ve değer sisteminin içinde kök salmasına ve mevcut haliyle, belirli bir toplumsal düzenin toplumsal ve bilişsel yapılarına bağlı manevi bir dünya görüşüne, kısacası ortak bir ekonomik anlama borçludur (Bourdieu, 2017b: 26).

Bourdieu'ye göre tarafsızlık görüntüsünde oldukça politik tercihleri öngören neoliberal politikalar, neoklasik iktisatın bilimsel iktidarını evrensel bir vizyona dönüştürme projesini belirli bir toplumsal tarihin ve iktisadi dünyanın ürünü olan varsayımları içselleştirmiş fail ve kurumlarla tamamlamıştır. Bu tamamlayıcı modelin kökeni ise ABD'nin özgün tarihsel geleneğinde somutlaştığını işaret ettiği özel bir etik-politik varsayımlar kümesidir. (2017b: 26). Bu doğrultuda Bourdieu, "ekonomik ve bilimsel açıdan oldukça ilerlerken toplumsallık ve kamusallık fikirlerinin şaşırtıcı derecede zayıf kaldığını" öne sürdüğü ABD'ye özgü toplumsal geleneğin temel unsurlarını devlet fikrinin tüm egemenlik ayakları açısından zayıflığı[65], radikal

yaslanarak söylemi güçlendiren bir etmen olarak ulusal hükümetlerin elini kolunu bağlarken mekandan bağımsız şirketlerin alan içindeki hakim konumunu pekiştirmektedir.

65 Bourdieu Amerikan modelinde tespit ettiği bu niteliği devlet teorisinde öne çıkan sermaye yoğunlaşmalarına bağlı tekelleşme üzerinden ele almaktadır. Buna göre, bu modelde ne fiziksel zor tekelinin ne de ekonomik tekelin yerleşememiş olduğunu öne sürmektedir. Fiziksel şiddet tekelinin yerleşemediğinin en temel kanıtlarından biri Charles Tilly'nin (2001) tezinde vurguladığı gibi bireysel silahlanmadaki düşüşün ABD'de her zaman yüksek oranlarda seyretmesidir. Ekonomik tekel ise devletin her türlü iktisadi sorumluluktan istifa ederek sağlık, konut, güvenlik, eğitim ve kültür gibi kamu mallarını ticari mallara ve bunların kullanıcılarını da tüketicilere dönüştürmesi, diğer yandan da kamusal hizmeti piyasaya devrederek, özelleştirme zihniyeti ile kamusal mülkiyet fikrini baltalaması nedeniyle

bireycilik, dinamizm ve esnekliğin yüceltilmesi, sermaye birikiminin bir görev olarak içselleştirilmesi ve bireysel sorumluluk ile rekabet fikrinin bileşiminden doğan bir sosyal Darwinizm ve insan sermayesi[66] görüşü olarak belirlemektedir (2017b: 25-29).

Bourdieu'nün 'Amerikan modeli' çerçevesinde şekillendiğini öne sürdüğü neoliberalizmin kurumsal inşasına ilişkin teşhis ettiği temel nitelikler şunlardır: metalaşma, metodolojik bireycilik, rekabetin genelleştirilmesi, sosyal hakların piyasalaştırılması, devletin refah kanadının/sol elinin olumsuzlanması ve kısıtlanması, ekonomik anlamın toplumsal evrenden ayrıştırılması, piyasanın -ekonomik çıkar temelinde- doğal ve evrensel bir alan olarak diğer alanların özerkliklerini ekonomik anlam çerçevesinde yeniden tanımlaması. Bourdieu'nün neoliberalizmi Amerikan toplumuna içkin bir tikelliğin evrenselleştirilmesi olarak ele alması neoliberal maliyenin temel argümanlarında oldukça etkili olan Virginia Okulu'nun 'Kamusal Tercih Teorisi' ve 'Anayasal İktisat' kuramını eleştirel teori açısından analiz etmek için bir zemin sunmaktadır.[67]

1.4.1. Bürokrasinin Ekonomik Analizine Karşı Bourdieu'nün Çıkar Yaklaşımı

Kamusal tercih teorisi ile Bourdieu arasında karşılaştırmalı bir analiz sunmak üzere ele alınacak ilk sav Bourdieu'nün bürokratik alanın çıkarsızlıktaki çıkar savı ile

yerleşememiştir. Devlet böylece eşitsizlikle mücadelenin kamusal yollarını tasfiye etmiştir (Bourdieu, 2017b: 27-28).

66 Bourdieu bu niteliğin özellikle Anglo Sakson sosyoloji geleneğine yerleşik radikal bireycilik fikriyle eski liberal geleneğin '*self-help*' söyleminin bileşimiyle desteklendiğini öne sürmektedir. Bu doğrultuda kolektif sorumluluk kavrayışı yerine iktisadi başarısızlık, işsizlik, yoksulluk gibi meselelerin toplumsal düzenden değil, bireyden kaynaklı olduğuna varan bireysel sorumluluk anlayışı beslenmiştir. Böylece her bireyden kendi kaynakları ölçüsünde bir nevi kendi kendisinin işvereni olarak piyasada bir yer bulması talep edilmiştir (Bourdieu, 2017b :27-28).

67 Neoliberalizme dair böyle bir analiz zeminini açan isim Foucault (2019) olmuştur. Foucault'ya göre neoliberalizmin Amerikan toplumuna özgü tarihsel ve toplumsal bağlama özgü şekillendiği iddiası birkaç açıdan tutarlı görünmektedir. İlki, ABD'nin bağımsızlık taleplerinde de örneği görülebilecek şekilde devleti meşrulaştırma biçimi ve kurucu ilkeleri ekonomik açıdan liberal bir zemine oturmaktadır. Dolayısıyla Kıta Avrupası'nda yaşandığı şekliyle neoliberal dönüşüm devlet aklını zayıflatmaya yönelik gelişmemiştir. Tam tersine liberal düşünce bürokratik alandan doğan strateji olarak değil, Amerikan toplumunu devletle ilişkilendiren temel ilke olarak toplumsal evrenin her alanındaki oyunların mantığını şekillendirmiştir (Foucault, 2019: 181-183). Ancak Foucault derslerinde en uzun bölümleri ordoliberalizmin analizine ayırmaktadır; bunun nedeni ise neoliberalizmin evrensel olmasa da ideal modelini temsil ediyor olduğunu düşünmesidir. Çalışmanın devamı için ordoliberalizmi değil de kamusal tercih teorisini tartışmaya açmanın daha önemli bir nedeni vardır: Çünkü ordoliberalizmin rekabet temasına uygun meşru devletin inşası hedefinden devletin sınırlandırılması temasına geçen Amerikan neoliberalizmi (özellikle kamu tercihi okulu) ordoliberalizmin birey ve piyasa kurgusunu tüm toplumsal evrene yayan küresel ilkeler/talimat listesi/teorilere dönüştürmüştür denilebilir (Gürkan, 2016: 14).

kamu tercihi teorisyenlerinin 'devlet başarısızlığı' kavramı temelinde geliştirdiği bürokrasinin ekonomik analizidir.[68] William A. Niskanen, Gordon Tullock ve James Buchanan gibi kamu tercihi teorisyenlerine göre bürokratların davranış güdüleri kamu çıkarına değil, kendi çıkarlarını maksimize etme amacına yöneliktir (Tullock, 2005: 53-55). Bu nedenle üretken devletin yeniden dağıtım niteliği ve kamusal tanımın içeriğini genişletmesi kamu yararı adına değil, bürokrat ve politikacıların arz yönünde, vatandaşların ise talep yönünde *homo economicus* olarak davranmalarına bağlanmaktadır.

Bu anlamda kamu tercihi teorisi Weber'in rasyonel bürokrasi ideal tipinde öne sürdüğü bürokratların konumlarına bağlı görevlerini kötüye kullanmayacakları yönündeki savına katılmamaktadır (Weber, 1946: 198-204). Bourdieu'de Weberci bürokratik rasyonalitenin devletin kimin işine yaradığı sorusunu yanıtsız bıraktığını öne sürerek eleştirmektedir (Bourdieu, 2015: 225). Çünkü bürokratik model vekalet zinciri ve vekaletin denetimi[69] sorunları nedeniyle "yeniden bölüştürme devrelerindeki kaçaklar" olarak bahsedilebilecek yozlaşma eğilimi içermektedir (2015: 336-339). Başka bir deyişle, bürokratik yapı geliştikçe yok olan patrimonyal eğilimler yerine bu eğilimlerin vekalet mantığına içkin olması ihtimal dahilindedir (2015: 236). Ancak Bourdieu'nün yozlaşma eğilimi üzerine tespitleri bir önceki bölüme referansla bir yeniden dağıtım sorununa atfedilmediği gibi devlete bürokratik alan temelinde yaklaşımı kamu tercihi teorisinin bireyselci yaklaşımından tamamen farklılaşmaktadır.

Esas farklılık çıkar teorilerinin temellerinde ortaya çıkmaktadır. Zira Bourdieu tıpkı kamu tercihi teorisyenleri gibi bürokratik ve politik alanlar da dahil olmak üzere toplumsal davranışların tümünü çıkarla ilişkilendirmektedir[70] (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 31). Ancak Bourdieu'nün sürdürdüğü gelenek Max Weber ve Georg Simmel gibi

68 Buchanan'a göre kamu tercihi teorisinin bir devlet başarısızlığı olarak kurgulanması teorisi piyasa başarısızlıklarına dayalı refah iktisadına getirilen alternatifin ifadesidir. Başarısızlığın kaynağı yapısal analizlerin farklı motifler üzerinden ele alınması olarak ifade edilmiştir. Bu durumda piyasa ve devlete yönelen simetrik bir analiz dahilinde bir kural reformu ile başarısızlığın ortadan kaldırılması mümkündür (Buchanan, 1983: 15-25). Ki bu anayasal iktisat kuramını kamu tercihi teorisinin normatif tamamlayıcısı haline getiren unsurdur. Bu geçişin altında yatan temel unsur ise devletin bireyci analizi ve bürokratik-politik süreçlerin *homo economicus* tipi çıkar odaklı çözümlemesini mümkün kılan kıt kaynakların dağılımı sorunundan mübadele iktisadına geçiştir. Böylece neoklasik iktisadın irrasyonel olarak dışladığı toplumsal, ahlaki, politik alanlara marjinalist ilkelerin indirgemeci ve inşacı niteliği ihraç edilebilmektedir (Fine ve Milonakis 2014: 26-29).

69 Bourdieu, Çin'de bürokrasi ve yozlaşma üzerine yaptığı tespitlerde aracıların 'ortada yer almakla' alakalı yapısal avantajları olduğunu vurgulamaktadır. Aracılar hem bilginin aşağıdan yukarı ve yukarıdan aşağıya dolaşımını hem de bilgiyle bağlantılı avantajları kontrol altında tutabilecek konumdadır (Bourdieu, 2015: 336-337).

70 Bu anlamda Bourdieu için sorun çıkarı bir analiz motifine dönüştürmek değildir; çıkarın ekonomik, tarih dışı, mekân ötesi ve mekanik yorumunu evrenselleştirmektir.

düşünürlerin temel fikrine dayalı olarak, çıkarların yalnızca toplum çerçevesinde gerçekleştirilebileceği ve toplumsal ilişkilerin rolünün çıkarların analizinde daima göz önünde bulundurulması gerektiği savına dayanmaktadır (Swedberg, 2003: 3). Bu doğrultuda Bourdieu özneyi bir 'çıkar öznesi' olarak ele alsa da çıkarın toplumsal ve tarihsel olarak üretildiğini vurgulamaktadır (Swartz, 2015: 103-105). Her alan kendi özgün yapısına uygun özgün çıkarı üretmekte ve bu alana özgü çıkar onu fark edebilecek algı kriterlerine sahip *habitus*'lar tarafından tanınmakta/yanlış tanınmaktadır. Bu açıdan *homo economicus*'a atfedilen karakteristik olarak kapitalist ekonomiden kaynaklı niteliklerle tarih dışı, doğal ve evrensel çıkar nosyonu ile Bourdieu'nün çıkar kavramı arasında benzerlik kurmak yanlıştır (Bourdieu, 2018b: 40). Çünkü ekonomik anlamda tanımlı olan çıkar:

> ...antropolojik bir sabit olmaktan çok uzaktır; çıkar, kurgusal ve fazlasıyla etnik-merkezci insan kavrayışından apriori çıkarılmamış, ancak tarihsel çözümlemeyle ex post, ampirik gözlemle tanınabilen tarihsel bir inşa, tarihsel bir keyfiliktir (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 105).

Belli bir alana özgü çıkar tanımını diğer alanların çıkarlarını tanımlamak için genişletmek ve *habitus*'ların belli bir yapıyla girdikleri özgün ilişkiyi genelleştirmek Bourdieu'ye göre ekonomizmdir.[71] Bu anlamda kamu tercihi teorisinin yöntemi tam bir indirgeme ve daha açık söylersek iktisat emperyalizmi örneğidir, çünkü *homo economicus*'un tanımlı yapısını politik süreçler başta olmak üzere tüm toplumsal dünyada davranış örüntülerini düzenleyen yegane unsura dönüştürmektir (Fine ve Milonakis, 2014: 78-89).

Bourdieu'nün bürokratik ve politik alanlardaki çıkardan bahsederken "yeterli sebep" ilkesi gereği kurumların, pratiklerin ve şeylerin neden başka türlü değil de olduğu gibi olduğunu açıklama amacı taşıdığını vurgulamaktadır. Bu bakımdan, "evrenselleştirilmiş bir *homo capitalisticus*'tan söz eden neoklasik iktisatçıların varsayımları aksine benim sözünü ettiğim çıkar veya işlevin doğal ya da evrensel hiçbir yanı yoktur" diye yazmaktadır (Bourdieu, 2018b: 42). Bu açıdan Cezayir üzerine yaptığı gözlemler sonucunda teorileştirdiği şeref ekonomisindeki pek çok çıkara dayalı

71 Ekonomizm Bourdieu için "etno merkezciliğin özel bir türüdür" (1990: 112). Özellikle Cezayir'deki pre-kapitalist toplumların kapitalist ethosu keşfetmesi üzerinden yaptığı bu tanım ekonomik alanın "bencil hesaplama mantığının buzlu sularıyla mucizevi biçimde ayrışmış bir kutsal ada olarak" özerkleşmesiyle Marx'ın "çıplak kişisel çıkar" olarak ifade ettiği ekonomik hesaplama mantığına tahsis edilmesini içermektedir (Bourdieu, 1990: 112-113). Bu tespit neoliberalizmin özerkleşmiş ekonomik alanın mantığının toplumsal evreni kendi özgül nomosu çerçevesinde yeniden inşasında 'Amerikan Modelinin' evrensellik emperyalizmi doğrultusunda anlam kazanmaktadır. Bourdieu'ye göre neoklasik iktisat ve türevlerinin sözümona 'saf bilim' olarak tarihsel bir bilim anlayışını dışlamasının temel nedeni de nüfuzlarının bu derinden tarihdışılaşmış varsayımlarından kaynaklanıyor olmasıdır (2005a: 5).

davranışın neoklasik iktisat ve türevlerine yabancı ve akıl dışı görünebileceğini, *habitus* ile çıkar arasında kurduğu tanıma/yanlış tanıma ilişkisinin tam da bu eksikliğe yöneldiğini Bourdieu (2018a) ifade etmektedir. Bu doğrultuda kamu düzeninden ya da kamu yararı fikrinden kaynaklı çıkarın ne olduğu sorusuna Bourdieu'nün verdiği yanıt bu çıkarın aidiyet ve mensubiyetle ilişkili bir 'göbekten bağlılık' durumu olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre, şöyle yazar: "Bentham tarzı çıkardan bahsetmiyorum; basitçe maddi ya da ekonomik çıkarlar değil, son derece karmaşık aidiyete ilişkin çıkarlardır *(interet)* bunlar: *inter esse*, 'ait olmak', '-den olmak' demektir" (2015: 326).

Bourdieu bürokratik ve politik süreçlerdeki çıkar mantığını neoliberalizmin sol elin tasfiyesi ile ilişkilendirildiği konut piyasası örneği üzerinden tartışmaktadır. Bourdieu devleti temsil eden faillerin stratejilerini bizzat tarihlerinde ve tarihlerine kazılı olan çıkarlarda görmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi, Altyapı Bakanlıkları başta olmak üzere sol el bakanlıkları ve memurlarının refah faydalanıcıları ile ortaklıkları; temsil ettikleri toplumsal kazanımlardan doğan değerlerle var olmaları ve bu değerlerin bizzat *habitus*'larına işlemiş olmasıdır. Zira sol elin ilerici aktörlerinin bu tutumu benimsemeleri şahsi olarak ilerici nitelikli bireylerden oluşmaları değil, ilerici düzenleme biçimiyle var olan zümrelerde yer almalarından dolayı varlıklarını ilerici tutumlara borçlu olmalarıdır. Zira toplumsal bir kazanım bir kez kurumsallaştığında varlığı ile doğrudan ilişkili bir zümre yaratmaktadır (2015: 35-37).

Dolayısıyla sol el bakanlıklarının mücadeleye giriş motivasyonu kendi bakanlıklarını, konumlarını, habituslarını ve elbette çıkarlarını korumak olduğu gibi, aynı zamanda varoluşları temsil ettikleri toplumsal kazanımlara 'göbekten bağlı' olduğu ölçüde bu çıkar *homo economicus'*un çıkarından farklılaşmaktadır (2017a: 44-45). Devlet bu açıdan karmaşık bir gerçekliktir, ne egemenlerin hizmetindeki bir araca indirgenmiş ne de tarafsız ve tümüyle bağımsız bir alandır. Fakat Bourdieu'ye göre özerkliğinin temel ölçütü, gücü ve kurumlarına ne derece önemli toplumsal kazanımlar kaydettiği ile ilişkilidir.

*Habitus'*tan doğan pratikler ve toplumsal dünyayla ilişkiler bilinç düzeyinde değil, bilinç dışı ve düşünüm öncesi düzeyde ortaya çıkmaktadır. Konut hakkının piyasalaştırılması yönünde bina sübvansiyonlarının bireysel yardım ve krediye dönüştürülmesi politikasına çıkarları toplu konutlara göbekten bağlı olan en mağdur kesimlerin çıkarları, ezilenlerin çıkarlarına göbekten bağlı olan 'sol el mensupları'

tarafından karşı çıkılmıştır. Zira mevcudiyetlerini ezilenlerin mücadelelerine veya da ezilenler adına konuşan filantropların eylemlerine borçlu olan kurumların üyeleridirler (2015: 438). Ortak *habitus*'u paylaşan her grup varlığını koruma eğilimindedir. Örneğin hukukçular belli bir değer sistemi, belli bir üslup ve hassasiyette ortaklaşırlar ve bunları sadakatle sürdürmek varlıklarıyla yakından ilişkilidir. Bu eğilim, içselleştirilen yatkınlıkların ürettiği pratikler ile tavırlar ve algılardan ibarettir (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 132-133). Radikal dönüşümler ihtimali saklı kalmakla birlikte toplumsal dünyanın yeniden üretimi tam da bu yolla gerçekleşmektedir. Çünkü bu refah devletiyle somutlaşan kurumsal yapı Bourdieu'ye göre,

> Kısaca, bireylerin ve grupların, kullanımlarından yola çıkarak ortak sınıflandırma sistemlerine verdikleri özel anlam, bunların sıradan anlamıyla çıkarlarından sonsuz derecede fazlasını oluşturur; bu, onların tüm toplumsal varlıkları, kendileri hakkındaki düşüncelerini belirleyen her şeydir; 'başkalarına' ve 'ötekilerine' göre kendilerini 'biz' olarak tanımladıkları ve ortak sınıflandırma sistemi tarafından üretilen nitelikler arasından gerçekleştirdikleri 'dışlamaların' ('bize göre değil') ve 'içeri katmaların' temelinde yer alan en temel ve zımni sözleşmedir (Bourdieu, 2017c: 692).

Başka bir ifadeyle neoliberal yapısal reformların dayattığı kurumsal yıkımın etkileri, salt ekonomik açıdan tanımlanmış kriterlerde görünmeyecek biçimde insanların kendilerini tanımladıkları, hayatlarını aracılıklarıyla anlamlandırdıkları toplumsal kurumların yitirilmesidir (Calhoun, 2015: 104).[72] Bu kurumların Bourdieu'nün sıkça eleştirdiği sınıflandırma kategorileri nedeniyle dönüştürülmesi talep edilebilir, ancak bu kurumların daha iyi ya da dengi yapılarla ikame edilmeden sökülüp atılması hem kamusal mal ve hizmetlerden faydalanan kesimi yoksun bırakır hem de topluma ait olma, dayanışma gibi becerilerini azaltarak bu kesimi güçsüzleştirmektedir (2015: 105). Bu açıdan refah kurumları halk sınıflarının daha fazla eşitlik, adalet ve özgürlük talep edecekleri zemini oluşturan ve her şeyden önce demokrasiyi radikalleştirme mücadelesini ilerletebilecek 'kamu' ve 'toplumsallık' fikirlerinin dayanağını oluşturan başarıların izidir. Yalnızca bu yönleriyle eşitsizlikleri ve ikilikleri hakim sınıfın lehine

72 Buchanan'ın savunduğunun tam aksine, bu kurumların yitirilmesi sonucunda ekonomik politikalar ile toplumsal sonuçları arasındaki bağlantı noktalarının belirsizleştirilmesi ve ekonomik olan ile toplumsal olanın ilişkisizleştirilmesi Bourdieu'ye göre temel bir çıkar konusuna dönüşmüştür. Bu çıkar, entelektüel alanın neoliberal dönemde özerkliğini giderek yitirmesiyle piyasa iktidarı adına bilimsel otoritenin araçsallaştırılmasıyla ilişkilidir (Bourdieu, 2005a: 210). Bourdieu'nün neoliberal söylemin inşası ve işleyişinde *think-tankler*in önemini vurgulaması ile paralel biçimde Nancy Mclean'in 'Democracy In Chains' (2017) kitabında Buchanan'ın akademik çalışmalarının *Cato Institute, Heritage Foundation, Americans for Prosperity* ve *Koch Industries* tarafından finansal açıdan desteklendiği açığa çıkarılmıştır. Dolayısıyla Bourdieu'nün eleştirel entelektüele biçtiği görevin entelektüel alanın özerkliğini savunmak, bunun için de entelektüel doksaya karşı eleştirel tutumu çalıştırmak olması bir kez daha vurgulanmalıdır. Zira kamusal hayatın entelektüel hayatın gerçek mantığı olan gerekçelendirme ve çürütme metotlarını yitirmesi entelektüel alanın özerklik yitimiyle oldukça ilişkilidir. Bu nedenle eleştirel entelektüelin gözden düşüşü kamusal aygıta yönelik kötülemelerin bir diğer yüzüdür ve aynı küresel restorasyon girişiminin parçalarıdır. Bu açıdan Bourdieu için eleştirel bir karşı iktidar demokrasi için hayati bir koşuldur (Bourdieu, 2017a: 19-20).

yeniden üretmenin mekânları olmalarının ötesine geçmektedirler ve yitirilmeleri ya da piyasa aklı ile kuşatılmaları modernitenin ilerlemeci yapısının yitirildiğinin açık göstergesine dönüşmektedir. Bourdieu'ye (1998) göre, toplumsal kazanımların hatırlatılmasına yönelik toplumsal taleplerin gericilik olarak yaftalanması alanlar-arası neoliberal ittifakın aktörlerinin çıkarları gereğidir. Zira varlıkları piyasa aklına göbekten bağlı olan bu aktörlerin çıkarları Bourdieu'nün genişletilmiş çıkar teorisi ışığında toplumsal evreni ve dolayısıyla algı ve sınıflandırma kategorilerini piyasa aklı doğrultusunda inşa etmeye ilişkindir. Çıkarın bu şekilde bireysel ve kar hırsıyla karakterize edilen maddi versiyonunun dışına çıkarak varoluş nedeni ile ilişkili ele alınması karşı ateşin çıkarını da ima etmektedir: "ortaklaşa geliştirilmiş ve onaylanmış hedefleri rasyonel biçimde takip eden kolektif yapılara yer açılmış bir toplumsal düzeni yaratmak" (Bourdieu, 2017a: 134).

Bu doğrultuda Bourdieu'nün neoliberalizme dair temel vurgusu, tarihe yayılan toplumsal kazanımların somutlaştığı kurum ve politikaların, piyasanın verimlilik ve etkinliğe sıkıştırılan kriterlerine uymadığı taktirde parçalanması üzerinden kurumsal yapıya verilen zarardır.[73] Neoliberal söylemler refah kurumlarını gericilik ve ilkellikle yaftaladıkları ölçüde bu kurumların geri dönüşsüz biçimde sözde ilerlemeci yıkım mantığının kurbanı olmaları kaçınılmazdır. Yine de sosyal politikaları savunan kesim bürokratik alandaki tüm dönüşüme rağmen Bourdieu'ye göre güçlüdür; zira sosyal kazanımlar tarihsel olarak çok uzun bir zamanda hem nesnel yapılar şeklinde kurumsallaşmıştır hem de *habitus*lara işlemiştir (2005a: 122).

1.4.2. Bürokratik Alanın Özerklik Mücadelesinde Yeniden Dağıtım Meselesi

Bourdieu'nün bürokratik alanı karakterize eden sağ ve sol el diyalektiği, Buchanan'ın (2000[1975]: 88) teorisindeki argümanlardan olan "koruyucu devlet" ile "üretken devlet" arasındaki ayrım ile karşılaştırılmaya elverişlidir. Bourdieu'nün sağ el devleti 'koruyucu devlet', yani hakların ve özgürlüklerin güvence altına alınması, kontrol ve denetimden sorumlu, aynı zamanda da hakim sınıfın eşitsiz iktidar yapısını yeniden üreten devleti ima ederken, sol el devleti ise kamu yararının temelindeki

73 Bu noktada Bourdieu'nün akademik hayatı boyunca devlet-eğitim ilişkisinde hakim sınıfın meşruiyetinin yeniden üretimini görmesi gibi pek çok devlet kurumunu içeren eleştirilerinde keskin bir dönüş yaşandığı göze çarpmaktadır. Zira Bourdieu'ye göre, eğitim hakim-tabi sınıflar arasındaki ayrımları/farkları üreten bir mekanizma olarak kusursuzluktan uzak olsa da, halk sınıflarının toplumsal mücadeleleri ile kazanılmış pek çok fırsatın da somutlaşmış halidir.

yeniden dağıtım işlevinin kurumsallaştığı ve eşitsizliklere karşı toplumsal mücadelelerin sonucu olarak devletin yapısına kazınan tarihsel kazanımlarla ifade edilmektedir (Bourdieu, 1999: 181-182; 2015: 437-438).[74] Bourdieu'nün formülasyonundaki amaç, devletin bir mücadele sahası ve meta-alan olarak toplumsal evrendeki mücadele ve iktidar ilişkilerinin hem yansıması hem de hedefi olduğunu vurgulamaktır. Zira Bourdieu tıpkı devlete yaklaşımındaki gibi topluma da 'bütünleşmiş bir totalite' olarak değil, farklılaşmış toplumsal alanlar/mekânlar yani görece özerk oyun alanları toplamı temelinde yaklaşmaktadır (Bourdieu, 2017c: 723-724; Bourdieu ve Wacquant, 2003: 25-26).[75] Dolayısıyla, Bourdieu'nün koruyucu devlet ile refah devleti arasında teşhis ettiği süreklilik bürokratik alandaki sol ve sağ el diyalektiğinin toplumsal alanların çıkarlarıyla ilişkisi temelinde açıklanmaktadır.[76]

Buchanan'ın devlet teorisini miras aldığı liberal görüşün devlet ve toplum kuramlarındaki en temel arayış devletin arzulanan ilk yönü korunduğunda, ikinci yönünü kısıtlama ve denetlemenin koşullarının nasıl sağlanacağıdır (Rosanvallon, 2004: 54-66). Bu noktada Buchanan, Hobbes'un anayasal bir sözleşme ile anarşik doğal durumdan düzene geçiş olarak bahsettiği koruyucu devletin doğuşunu bireylerin hak ve özgürlüklerinin güvenliği temelinde ele almıştır. Fakat Buchanan koruyucu devleti üretken faaliyetlerin ön koşulu olarak konumlandırsa da, bu devletin kamusal mal ve hizmet tanımını genişleterek üretken devlete dönüşmesini olumsuzlamaktadır (Buchanan, 2000 [1975]: 88-90).[77]

Buchanan kamu tercihi ve anayasal iktisat kuramlarının temel fikirlerini İtalyan ve İsveç neoklasik maliye ekolünün teorilerine borçlu olduğunu sıkça ifade etmektedir. Özellikle Wicksell'in (1994) maliyenin harcama ve vergi yönlerini ilişkilendirerek ele

74 Bourdieu'nün sol el devletini sosyal demokrat refah devletinin uygulamalarında somutlaşan demokratik mücadelelerin tarihsel izleri olarak görmesi ve refah devletinin koruyucu devletin gelişiminde tarihsel bir durak olarak ele alınması nedeniyle böyle bir çıkarım yapmakta sakınca görülmemiştir. Sadece Buchanan bu iki formu birbirini dışlayan biçimlerde ele alırken, Bourdieu'nün kurduğu ilişki bürokratik alanı karakterize eden bir diyalektiğe işaret etmektedir.

75 Devlet ve toplum arasındaki karşıtlığın yerini, ister maddi, ister sembolik, kamusal, müşterek kaynaklara erişimin bölüştürülmesinden müteşekkil bir bütün fikrini koymaktadır (Bourdieu, 2015: 52, 56). Daimi mücadelenin konusu olan bu bölüşümü ters yüz etmek için verilen mücadeleler de toplumsal evreni oluşturan bu sosyal alanların kendilerine has yapılarını ve göreli özerkliklerini vurgulamaktadır: "Toplumsal hayatı bölümlere ayıran bu iktisadi, siyasal, dinsel ve entelektüel 'hayat düzenleri' (*Lebensordnungen*) gibi, her kamp da, modern kapitalizm koşullarında, kendine has değerleri zorunlu kılar ve kendi düzenleyici ilkelerine sahiptir" (Bourdieu, 2003: 26).

76 Refah devletinin temsil ettiği kopuş 3. bölümde tartışılmaktadır.

77 Güvenlik meselesini diğer tüm devlet faaliyetlerinden ayırarak hakların korunmasının devletin temel görevi olduğunu öne sürmektedir. Bu yüzden temel odak noktası koruma-güvenlik faaliyetinin bir kamu malı olarak Samuelsoncu biçimde en üretken sınırlarını teşhis etmektir. Zira çok küçük bir koruyucu devlet Hobbesçu anlamda bir anarşiye yol açabilecekken, çok güçlü bir devlet korumak zorunda olduğu hakları ihlal eden bir Leviathan'a dönüşecektir.

alma ve mali karar alma süreçlerinin incelenmesinde kurumsal/politik yapı ve süreçlere yönelinmesi gerekliliği yönündeki fikirleri Buchanan'ın teorilerinde temel taşları oluşturmuştur (Buchanan, 1967; Buchanan, 1987: 250; Buchanan ve Musgrave, 1999: 384-385). Bu yüzden politik süreçler de ekonomik süreçlere benzer biçimde kamusal mal ve hizmetlerin faydalanıcıları ile üretim maliyetlerini karşılayanlar arasında bir mübadele öngörmekte[78], politik ve iktisadi süreçleri faydacılık temelinde birleştirmektedir (Buchanan, 2003: 14-15). Buchanan'ın bu metodolojik hamlesi yeniden dağıtım işlevinin ortaya çıkmaması adına devlet ile birey ilişkisinin yeniden dağıtım/kamu yararı temelinde şekillenen toplumsal arayüzünde yapısal bir dönüşümün gerekliliğini içermektedir.[79] Bu doğrultuda Buchanan'ın amacı kendi ifadesiyle "ekonominin politizasyon derecesini hafifletmektir" (1991: 4-5).

Oysa Buchanan'ın aşılması gereken bir eğilim olarak değerlendirdiği yeniden dağıtım işlevi tam da Bourdieu'nün devlet teorisinin en kritik unsuru olan simgesel simyadan doğmaktadır. Çünkü Bourdieu maliyenin gelir ve harcama yönlerini ekonomik/mali sermaye birikimini önceleyen bir simgesel sermaye birikim süreci olarak değerlendirmektedir. Buna göre, "devlet maddi kaynakları bölüştürürken simgesel bir etki üretir… sembolik simya tam da yeniden bölüştürmenin içindedir" (Bourdieu, 2015: 326-327). Dolayısıyla Bourdieu devletin ortaya çıkış sürecindeki sembolik sermayenin ilkel birikiminden, refah devletinin savurganlık olarak değerlendirilen refah harcamalarına kadar mali sistemin aslında bir sembolik sermaye birikimi temelinde işlediğini savunmaktadır. Zira devletin bütünleştirme mantığı maddi yeniden dağıtım temelinde sağlanan sembolik sermaye birikimine yani meşruiyet üretimine bağlıdır. O'Connor'ın (1973) refah devletinin toplumsal nitelikli harcamalarını birikim amaçlı harcamaların tamamlayıcısı olan meşruiyet harcamaları olarak sınıflandırması bu açıdan Bourdieu'nün niyetiyle oldukça uyumludur. Böylece ekonomik sermaye ile simgesel sermaye arasında birbirlerini besleyen bir birikim süreci toplumsal sadakat ve tanınma temelinde devletin mali ve simgesel tekel konumunu yeniden üreten bir döngü olarak işlemektedir (Bourdieu, 2015: 327). Bu anlamda koruyucu devletin *par excellence* alan olarak özerkliğini karakterize eden şey çıkarsızlıktaki çıkar anlamında, devlet sermayesinin yani 'genel çıkar sermayesinin' kamu yararı temelinde yeniden bölüşümüne dair mücadelelerdir (2015: 410-411).

78 "Politikanın bir mübadele süreci olarak ele alınması ekonomi politikalarının normatif içerik kazanması adına önemlidir'" (Buchanan, 1987: 246).

79 "Eğer transfer ve yeniden dağıtım mekanizmaları -zenginden fakire doğru ya da başka bir şekilde fark etmeksizin- açıkça politik arenada kullanılırsa, sınıf çatışması ve 'devletin köpürmesi' (*churning state*) garantilenmiş olur" (Buchanan ve Musgrave, 1999: 85-86).

Bu yüzden neoliberallerin üretken devlet ya da refah devleti temelinde yeniden dağıtım temasına açtıkları savaş Bourdieu için alanlar temelinde geçen bir heteronomi/otonomi savaşı olarak ele alınabilir. Bourdieu'nün alanların otonomisi analizinde, bürokratik alan da dahil olmak üzere, her alanın temel mücadelesi, alanın özgün oyununun ve oyun için tanımlı özgün çıkarın meşruluğunun sürdürülmesidir. Alanların otonomisi ilk açıdan özellikle iktisadi ve siyasi iktidardan bağımsızlaşma oranı ile ölçülmektedir (2015a: 61-64). Çünkü alanlar başlangıçta tam anlamıyla özerk olmadıkları gibi otonominin kazanılması alan içi faillerin alanın kurallarını kendilerinin belirlemesi anlamında kurumsallaşmış bir süreci ifade etmektedir (2015a: 72).[80] Bu açıdan alan hem hakim sosyal yapıyla belli benzeşmeler hem de kendi hususi kuralları, değerleri, normları ve yapısı ile farklılaşmalar gösteren bir mikro evren olarak işlemektedir.[81] Dışsal tahakküm kaynaklarına karşı mücadele de alan içindeki mücadelenin bir parçasıdır, zira alan içindeki mücadele alan içindeki tanımlı oyunun çıkarını korumayı içermektedir. Bu doğrultuda bürokratik alanın otonomisine bakıldığında Bourdieu'ye göre devlet egemenlik ayaklarını oluşturan sermaye yoğunlaşmaları temelinde tanımlı kamu yararı çerçevesinde varlığını sürdürdüğü ölçüde özerklik kazanmakta, baskın toplumsal ve iktisadi güçlerden kısmen bağımsızlaşmakta, özellikle iktidar alanındaki hakim faillerin "iradesine yön verme, bu iradeyi yorumlama ve belli siyasetleri esinleme gücüne sahip olmaktadır" (2017a: 44). Neoliberalizmin yeniden dağıtım temasına karşı açtığı savaş bu açıdan bürokratik alanın 'çıkarsızlıktaki çıkar' olarak kamu yararı temelindeki özgün nomosunu çözmeye yönelmektedir. Alternatifsizlik retoriği bu açıdan alanların otonomisinden doğacak eleştirel müzakerelerin yitirilmesiyle ilişkili okunabilir. Zira Bourdieu'ye göre, neoliberalizm simgesel emeğe dayalı bir 'belletme çabasının' ürünüdür, ancak daha da önemlisi yorumun gerçekliğe dönüşmesi için sarf edilen bu simgesel emeğin farklı alanların

80 Alanlar alan içindeki hususi oyunun, ödüllerin, mücadele hedefleri ve nesnelerinin tanımını içeren geniş bir "ortak koordinat düzleminin" görece belirli yapısını, diğer ifadeyle alan içindeki faillerin "mümkünler uzamını" içermektedir. Dolayısıyla Bourdieu'ye göre,; alan içindeki faillerin görece özerk oluşları hem mekan hem de zaman açısından konumlanmış bu mümkünler uzamıyla ilişkilidir. Zira alan içindeki faillerin birbirlerine göre konumlanmalarını sağlayan ortaklık bu uzamdır.

81 Bu açıdan doğrudan birbirlerini karşılamasalar da Kant'ın "kendi içindeki yasaya bağlı olmak" anlamında özgürlükle ilişkilendirdiği otonomi kavramı Bourdieu'nün alanlar için tanımladığı özerklik anlayışı çerçevesinde ele alınan hususi oyun, alanın nomosu gibi kavramlar ile bütünlük oluşturmaktadır (Vincent, 2004: 136). Bourdieu'ye göre alan analizi öncelikle alanın kendi yapısal dinamiklerine odaklanmalıdır; ancak alanların sınırları tartışmasında keskin sınırlar çizmenin pozitivizmle kurduğu bağ nedeniyle Bourdieu dışsal etkileri alanın yeniden üretim ve dönüşüm dinamiklerine içkin biçimde tanımlamaktadır. Hatta bizzat alanın sınırları bir mücadele konusudur. Fakat alana dıştan nüfuz eden etkiler her zaman alanın özgül yapılarıyla dolayımlanarak etki etmektedir. Alanın yapısı dışsal etkileri tıpkı "bir prizma gibi kendi spesifik mantığı doğrultusunda kırmaktadır" (Bourdieu, 1993a: 164). Bu kırılmanın şiddeti hem alan içindeki hiyerarşi ilkeleri arasındaki mücadeleye hem de alanın diğer alanlardan göreli özerkliğine göre değişmektedir (1993a: 182).

ilişkilerinde nasıl ittifaklar doğurduğu önemli bir analiz noktasıdır: "Entelektüel doksozof-iş adamı-teknokrat arasındaki ittifak bu anlamda hem alanların özerkliğinin, hem de çıkar-çıkarsızlık ikiliğinin yepyeni bir analizini zorunlu kılmaktadır" (2017a: 40-42).

Bir diğer açıdan Bourdieu için devletin meta alan olarak bütünleştirici niteliği, inşa edilen toplumsal oyunun içerme mekanizması ile anlaşılmalıdır. Kapitalist sistemde mülkiyet temelli bir toplumsal oyunun ulus devlete ilişkin bütünleştirmeyle ilişkili olan toplum, ulus, vatandaş gibi kategoriler ile işleyebilmesi devletin sosyal haklar aracılığıyla herkes için asgari şansın varlığını yaratmasına yani, eşitsizliği yumuşatmasına bağlıdır. Bu yüzden devlet kamusalı tanımlayarak ve sınıflandırarak tanımladığı mali alana bu tanımlama iktidarının gerektirdiği meşruiyeti üretmek adına da muhtaçtır. Dolayısıyla 'mali oyun' meşruiyet ve toplumsal sadakat üreticisi olarak devletin yeniden dağıtım yönünü, birey ve devlet arasında kurulan belli bir tarihsel ilişkinin dolayımlandığı temaya dönüştürmektedir.[82]

Bu açıdan, Buchanan gibi neoliberal ideologların Bentham ve Smith gibi 18. yüzyıldaki klasik liberal düşünürlerin devlet üzerine sordukları soruları canlandırmaları tesadüf değildir.[83] Bu dönüş iki açıdan önemlidir: İlki, 18. yüzyıldan bu yana süren temel belirsizlik olarak devletin dahil olmaması gereken kısmın rahatça kuramlaştırılabilmesine rağmen Benthamcı terminoloji ile güvenlik temelli *agenda*'nın, *non-agenda*'nın sınırlarını ihlal edecek biçimde sürekli yeniden dağıtım temasını yeniden üretmesidir[84] (Rosanvallon, 2004: 60). Dolayısıyla neoliberalizmin refah devleti eleştirisinin okunması gereken temel çerçeve, refah devletinin koruyucu devletin/sağ elin radikal formu olarak düşünülmesidir. Bu nedenle neoliberal ideologlar, eleştiri ve reform önerilerini koruyucu devlet ve toplumsal sözleşme temelinde

82 Bu ikili yön maliyeyi, tam da özel ve kamusal alanlar arasındaki bir yönetim meselesi olarak anlamanın önemini göstermektedir. Bu açıdan, özellikle maliyenin temelinde yatan piyasa karşısında devletin sınırları, neyin özel ya da kamusal olduğu meselelerine neoliberal yaklaşımın özünde kağıt üzerindeki minimal devletin nasıl hayata geçirileceği sorusu yatmaktadır. Zira kamu tercihi ve anayasal iktisat teorilerinin maliyeyi disipline etme amacı, ilk aşamada devleti ve devletle bireyin liberal ilişkisi anlamında "toplumu disipline etmek" anlamına gelmektedir (Önder, 2016: 106).

83 Buchanan bizzat anayasal iktisat kuramının çabasını anlamak için "liberal görüş açısının romantizm ve sosyalizm tarafından bulandırılmadığı ve devletin gerekli bir kötülük olarak ele alındığı 18. yüzyıl tartışmalarına dönülmesi gerektiğini" vurgulamaktadır. Böylece günümüzdeki devletin sınırları tartışması tekrar devlete duyulan güvenden zorunlu bir ihtiyaç temeline çekilebilecektir (Buchanan, 1994: 2-3).

84 Toplumsal olanın düzenleniş ve işleyiş ilkeleri piyasaya rahatça bırakılsa dahi güvenlik unsuru ekonomikleştirilememiş bir sorunsal olarak devletin siyasal *aurasını* sürekli yeniden üretmektedir. Bu paradoksa getirilebilecek en radikal çözümlerden biri Amerikan neoliberalizmini oldukça derinden etkilemiş olan, toplumsal düzene doğallık atfeden buna karşılık devletin yapısı gereği yapay ve dışsal kalması gerekçesiyle gereksiz, ve hatta yadsınması gereken bir aktör olduğunu öne süren ütopik liberalizm olmuştur.

kurgulamaktadırlar. Bu başlangıca dönüş Bourdieu'nün genetik analizine ilk bakışta benzese de, hem metodolojik hem de ideolojik açıdan tam zıt amaçlara hizmet etmektedirler. Zira Bourdieu'nün '*genesis*' anına verdiği önem doksaların çözümlenmesi yoluyla simgesel iktidarın anti-demokratik yeniden üretim döngüsünü kırmaktır (Bourdieu, 1994: 1-4; 2015: 116-117).

Buchanan'ın amacı ise iktidar alanının hakim iktidar ilişkileri yapısını yeniden üretim mekanizmalarının işleyişini yumuşatma kanalı olarak maliye ile demokrasi ilişkisini kalıcı olarak kesebilecek anti-toplumsal bir inşa arayışıdır.[85] Dolayısıyla, birey-toplum-devlet arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin içerdiği piyasayla sınırlanmış devlet kurgusunu değiştirerek, bizzat piyasa tarafından içerilmiş, dışarıdan hukukla ya da içeriden piyasa ile sınırlanan değil, bizzat piyasadan doğmuş bir devlet kurgusu arayışındadırlar (Foucault, 2019; Brown, 2018: 69-83). Bourdieu alanın özerkliğine karşı bu tarz müdahaleleri Pascal'a referansla "bir düzenin kendi normlarını başka bir düzene dayatması" anlamında 'zorbalık' olarak değerlendirmektedir (Bourdieu, 2015: 267-269).

Zira alanların otonomisinden kasıt sürekli bir 'tahakkümden kurtulma mücadelesi' biçiminde işleyerek alanı giderek özerk bir yapıya dönüştürmesidir. Bu mücadele alanın kendine özgü oyununu kolektif biçimde sürdürmekle ilişkilendirilmiştir (2015a: 77).[86] Buchanan'ın teorisi bu açıdan bürokratik ve politik alanların özerkliğini hem bireyselleştirici metodolojisi hem de özgül çıkar ve oyun mantıklarını ekonomik olana tabi kılarak ihlal etmektedir. Bu açıdan Bourdieu zorbalığın açıkça fiziksel zor araçlarına dayalı değil de, entelektüel cepheden geldiğinde '*allodoxia*'[87] etkisi ile daha derinden bir nesnel ve zihinsel yeniden inşa gücü kazandığını vurgulamaktadır. Bu doğrultuda 'kamusal tercih teorisinin' bürokratik ve politik alanlara yönelen iktisadi analiz mantığı bu alanların özgül yapılarını piyasa aklı doğrultusunda yeniden inşa etmeye dolayısıyla otonomilerine saldırmaya eş değerdir.

85 Demokrasi kamu sektörünün aşırı büyümesine neden olduğu için refah devletinin krizinin çözümü, "politik ve mali oyunun kurallarını değiştirmeye" bağlıdır (Buchanan, 1995: 349,352). Buchanan'ın refah devletinin krizine verdiği yanıt bu yüzden mali karar alma süreçlerinin demokratik süreçlere bağışık kılınması yönünde bir yeniden inşadır.

86 Toplumsal evrenin bir başka parçasında ya da genelinde olan bitenin yorumundan özerk bir alanın yorumuna doğrudan geçiş yapmak Bourdieu için bir "kısa devre" olarak tanımlanmaktadır (2015a: 77). Alanın özerklik düzeyi arttıkça alan içi pratikler giderek alanın tarihiyle ilişkili hale gelerek bu geçişi devre dışı bırakmaktadır. Dolayısıyla görece özerk bir alana yönelen 'zorbalık' alanın özerkliği arttıkça metafizik bir boyut kazanmak zorundadır. Bourdieu'nün neoliberalizmin inşa gücünde simgesel iktidarın payını vurgulamasını bu açıdan da düşünmek faydalıdır.

87 "Ezilenlerin kendilerine ait olmayan, egemenlerin kanaatlarini benimsemeleri" olarak kullanılan bu kelime farklı anlamına gelen *allo* ile *doxa* kavramının bileşiminden türetilmiştir (Bourdieu, 2015: 268).

Bourdieu'ye göre de neoliberallerin çözmek istedikleri mesele, devletin klasik liberal kurgusuna döndürülmesi ya da devletin topyekün tasfiyesi değildir (1999: 181-182). Bourdieu'nün devletin yeknesak bir Leviathan olmaktan ziyade çift kollu bir bürokratik alan olarak ele alması bu açıdan önemlidir. Çünkü neoliberal ideologlar piyasayı, sürmekte olan bir siyasi yaratım olarak aktif bir şekilde teşvik etmek ve desteklemek için piyasanın amaçlarına uygun revize edilmiş devlet araçlarını yani oyunun kurallarını yeniden tanımlamaya ve böylece devleti yeniden konumlandırmaya ihtiyaç duymaktadırlar (Wacquant, 2012: 70-72). Başka bir deyişle, mesele oyunun kuralsızlaştırılması değil, kuralların piyasa amaçlarına uygun biçimde ve aynı zamanda bu amaçlarla çelişen diğer toplumsal içerikli amaçlar tarafından sekteye uğratılmayacak biçimde yeniden kurgulanmasıdır. Bu yüzden Bourdieu (1998) neoliberalizmi "pür piyasa mantığının işleyişini engelleyebilecek kolektif yapıların yıkımı için bir program" olarak tanımlamaktadır. Bu anlamda neoliberalizmin piyasa ütopyasına giden yolda tüm kolektif yapıların piyasa rasyonalitesine atfedilen özgürlük, adalet, mutluluk, verimlilik gibi unsurların karşısında ilkellik, hantallık, etkinsizlik gibi olumsuzlamalarla yeniden tanımlanarak eritilmesi hedeflenmektedir (Bourdieu, 2017a: 124). Bu nedenle 'kamusal tercih teorisinin' hedefi, Bourdieu'nün iktidar ilişkilerinin anlam ilişkilerine dönüştürülmesiyle üretilen sembolik sermaye kavramı ve "sembolik sermayenin merkez bankası" olarak tasvir ettiği devletin tanımlama, evrenselleştirme ve sınıflandırma iktidarı ile oldukça ilişkilidir (Jessop, 2015: 33; Paolucci, 2014: 65-68). Bu açıdan devlet ile neoliberalizm analizlerini bağlayan sembolik iktidar kavramına göre neoliberal söylem devlet tarafından kontrol edilen, meşrulaştırılan ve yayılan bir söylem olarak ele alınmalıdır. Zira devlet meta-alan olarak, oyunun kurallarını belirleyen ve öznellikleri, toplumsal ilişkileri ve piyasaya uygun kolektif temsilleri üreten temel fail olarak yeniden konumlandırılmak zorundadır (Wacquant, 2012: 67-68). Yani piyasa iktidarı toplumsalı piyasa aklına uygun inşa ederken her iktidar gibi meşruiyete muhtaçtır, bu yüzden yalnızca sermayenin genişleyen dinamizmi ve metalaşma yoluyla mutabakatı sağlaması mümkün değildir. "Bürokratik kaldıraç ve siyasi eylemin" etkilerini vurgulayan Bourdieu'nün düşündüğü gibi neoliberalizm "istifa etmeyen" bir devlet işidir, ve devlet toplumların neoliberal mutasyonunun en etkili ajanı haline dönüşmektedir (Laval, 2017: 72).

Bu savın en temel kanıtları küreselleşme politikasının devletlerin yok oluşunu teşvik ettiği yönündeki yaygın kanının aksine, devletlerin kendi egemenliklerini tahrip

eden bu politikanın hizmetinde belirleyici bir rol oynamalarıdır (Bourdieu, 2017b: 64).[88] Bu açıdan Bourdieu kamu tercihi teorisinin neoliberal politikalara yönelik hakim devleti dışlama retoriğinin dışına çıkıp bizzat devleti analiz etmeye yöneldiğini teşhis etmek için önemli araçlar sunmaktadır. Bu anlamda neoliberalizmin kamu tercihine dayanan yönü sembolik gücünü devletin tanımlama iktidarı üzerinden kullanarak bir nevi "piyasa için yöneten" (Foucault, 2019: 107) araçsallaştırılmış (ama hala aygıt diyemeyeceğimiz) bürokratik alanın inşasını içermektedir. Fakat neoliberal siyasi program en temel kolektivite olarak devleti "kolektivitenin sistemli biçimde yok edilmesi" şeklinde varoluş çıkarına zıt biçimde konumlandırdığı ölçüde "devleti ve siyaseti inkar" görüntüsünde işlemek zorundadır (Bourdieu, 2017a: 124).

1.4.3. Topluma Varışın Haritası: Kural mı, *Habitus* mu?

Buchanan'ın 18. yüzyıla dönüş talebinden doğan ikinci çıkarım 18. yüzyılda Hobbes, Rousseau, Hume, Locke gibi entelektüellerin insan doğası ve ahlak felsefesi üzerine geliştirdikleri argümanlar ile toplum sözleşmesi ve devlet kuramları arasındaki sıkı ilişkiye dayanmaktadır. Yönetim aklının çıkar kavramının icadı ile şekillenmesi ve devlet ile bireyin çıkar oyununun sınırlarını toplumsal/kamusal çıkarın dahil olduğu bir toplumsal oyun olarak inşası bu savın en açık kanıtıdır (Hirschman, 2018). Başka bir açıdan, insan doğasına dair tartışmalar salt ahlak felsefesi boyutunun değil, hatta bundan daha çok yönetim aklının şekillendirilmesi çabasının ifadesi olmuştur. Çünkü insan doğasına ilişkin tespitler yönetime uygun özne inşasıyla doğrudan ilişkili ele alınmıştır. Buchanan'ın yeni bir toplumsal sözleşme önerisi olarak anayasal iktisat kuramını geliştirmesi (1975: 146) ve politik düzeninin ahlaki boyutuna yaptığı vurguyla 18.yüzyıl ahlak felsefesine dönüşü önermesi bu yüzden anlamlıdır (Buchanan ve Musgrave, 1999: 206). Buchanan'ın çözümlemesinde politik eylem ahlakın metafizik ilkeleriyle düzenlenir ki, bu ilke piyasanın 'görünmez eli' gibi soyut, normatif ve kapalı mekanizmalarda politikanın somut ve dönüşen yapısını eritmektedir. Bourdieu ise kamusala çıkarların birliğinden, oyunundan türeyen bir maddi etik ilişkisellik içinde yaklaşmaktadır.[89] Bu fark kamu tercihi teorisinin, yeniden dağıtımcı işlevden yalıtılan

88 Bourdieu'ye göre finans piyasaları lehine ulus devlet iradesini zayıflatan politikaların kamu yararının bekçiliğini yapması gereken sosyal demokrat hükümetler aracılığıyla dayatılması da oldukça manidardır.

89 Ahlak metafiziktir, buyurgandır. Etik *yer*eldir. Yani etik coğrafyaya, yeryüzüne, yerin maddi ilişkilerine aittir. Bu nedenle etik yaklaşımda ahlakın aksine hiçbir kavram baştan sona sabit değildir. Yere bağlı olarak dönüşür. Diğer açıdan ise ahlak bireye dışarıdan bir etki ve istek dayatırken (Frenkana, 2007: 15-25), '*ethos*' ve '*habitus*' birbirine neredeyse eş anlamlı olacak şekilde ayrılmaz bir bağlılık

koruyucu devlet kurgusu ile mali süreçlerin politik süreçlerden bağımsızlaştırılması hedefinde somutlaşmaktadır. Bu hedef ise devlet ile birey arasındaki ilişkinin toplum, vatandaşlık ve kamusallık aracılığıyla kurulduğu mevcut liberal versiyonunun kategorilerini aşmayı gerektirmektedir. Zira 'mali oyun' devlet, toplum ve bireyin çıkarları üzerinden bir üçgen olarak tarif edilirse mali ilişkinin kamusallıktan çıkarılarak özelleştirilmesi ilişkinin ara yüzü olan toplumsallığı çözerek özneleri dönüştürmekten geçmektedir.

Sol el/üretken devlet/refah devletinin kurumsal yapısını ifade eden yeniden dağıtım ve kamu yararı fikri özünde bir *habitus*, yani toplumsallık mekanizmasının inşası ile ilişkilendirilmektedir. Çünkü *habitus*[90] en yalın haliyle bireyselliğin içerdiği kolektiviteye, öznel olanın toplumsala içkinliğini ortaya koyan "toplumsallaşmış bir öznellik", "somutlaşmış, bedene dönüşmüş toplumsallık" olarak açıklanmaktadır (Bourdieu, 2003: 116, 119).[91] *Habitus*'ta içerilen birey ve toplum ikiliği hem ikili bir tarihselliğe atıfla inşa edilmekte hem de alanın yapıları dolayımıyla belli bir uzamdaki tanımlı ortaklıklar doğrultusunda yapılanmaktadır. Dahası Bourdieu birey ve devletin iktidar ilişkisini belli bir tarihsellik ve mekânsallık içinde analiz etmeyi sağlayan alan ve *habitus* dolayımıyla ortaya konan toplumsal ve siyasal arayüzü vurgulamaktadır.

Bourdieu'nün (1998) 'kolektivitelerin yıkımı' hedefiyle tanımladığı neoliberalizm aslında *habitus*'tan müteşekkil toplumsal arayüzün parçalanmasını hedeflemektedir.[92]

içinde ele alınmaktadır. Bu etik kavramını aynı zamanda alanla yapılandırılması anlamında mekânsal kılmaktadır, ki evrensel hakikat gücünü de bu maddi zeminden almaktadır.

90 *Habitus*'lar kalıcı yatkınlık sistemleri, yapılandırıcı yapılar şeklinde yani kurallara itaatin ürünü olmadan kolektif olarak harmoni içinde olabilecek, nesnel olarak 'düzenlenmiş' ve düzenli olabilecek pratik ve temsillerin üretilme ve yapılandırma ilkesi olarak işlemeye eğilimli, yapılanmış yapılardır (Bourdieu, 2018a: 158).

91 Buchanan'ın (2008: 470-474) son dönem çalışmalarında kamusal tercih teorisi ve anayasal iktisat tezine ahlaki dayanak olarak yöneldiği Kant'ın 'deontolojik' ahlak anlayışı edimin bu tür eylemler için emredilen kurallara uygun olup olmadığına dair sorguyu sonuçların önünde tutar. Yani ahlaki ölçütler davranışın iyiliğini sonucun iyiliğinden, araçları amaçlardan ayıran saf bir 'prosedüralizme' indirgenmektedir. Bunun temelinde rasyonel bireyin özgürleşme eyleminin tutkulardan bağımsız, akla tabi bir anlam yüklenmesi yatmaktadır (Bauman, 2016: 99-100). Rasyonel birey tanımı gereği kurallarla yönetilirken, rasyonel davranış bazı kurallara uymak anlamını taşımaktadır. Oysa Bourdieu için "Ethos'un gücü, bedene bürünmüş ahlak olmasındandır" (Bourdieu, 1993b: 86). *Habitus* bu anlamda salt aklın değil duygulanımların ve özdeşleşmelerin de öznesidir. Bu yüzden *habitus* Rousseaucu toplum kurgusuna uygun biçimde kamusal aklın pratik bir duyguya dönüşmesi anlamında toplumsal ve siyasaldır.

92 Bu çıkarımdan Rousseau ile bir başka ortak zemin yakalamak mümkündür. Rousseau'da sözleşme sonrasında sosyal düzenin belli kategoriler ve bir siyasal özne inşasıyla el ele gitmesine yönelik vurguya karşın Hobbes'ta sosyal düzenden önceki bireyin doğası ile sonraki birey arasında yapılaşan herhangi bir farklılık yoktur. Bourdieu'nün *habitus* kavramı birey, devlet ve toplum arasındaki iktidar ilişkilerinin belli kategorilerin inşasıyla işlemesine dayandığı ölçüde Rousseau'nun siyasal topluma geçiş süreciyle uyumlu bir çerçevede tartışılabilir. Özellikle de Rousseau'nun eşitlik talebini doğaya atıftan kurtararak siyasal özne ve genel irade kavramlarıyla tamamlaması *habitus*'un içerdiği siyasal ve etik kapasitesinin ortaya çıkarılmasında siyasal içeriğin rolünü anlamak için anlamlı bir çerçevedir. Zira *habitus* hem sınıflandırılabilir pratiklerin üreticisi hem de bunları sınıflandırma sistemi olarak toplumsal evrene şekil

Zira *habitus* aile, eğitim ve sınıfsal bağlam doğrultusundaki inşasıyla bireysel olan ile toplumsal olan arasında bireysel çıkar ile kamusal çıkar arasında bir köprü görevi görmektedir. Toplumun bireylerin toplamından farklı, organik bir totalite olarak işlemesinin temeli toplumsallığın bireysel olanla karşılıklı ilişkisinin *habitus*'ta gizli olmasıdır. Bu durumda sosyal bilimlerin temel nesnesi artık birey ya da toplum değil, bu klasik ikiliği anlamsız kılan "toplumsal olarak inşa edilen öznellik olarak *habitus*'un, toplumsal olarak şeylerde inşa edilmiş nesnel ilişki sistemleri olan alanlarla ilişkisi ve bu ilişkiden türeyen diğer her şeydir" (2003: 117).

Bourdieu'nün *habitus* kavramı Rousseau'yla bir diyalog imkanı sunarken Buchanan kural kavrayışı ile Rawlscu bir kurguyu takip etmektedir. Bu ilişki en net biçimde Buchanan'ın John Rawls'tan (1971) ödünç aldığı 'cehalet perdesi' (*veil of ignorance*), kendi deyimiyle 'belirsizlik perdesi' *(veil of uncertainty)* olarak bahsettiği başlangıç durumunda[93] açığa çıkmaktadır (Buchanan ve Brennan, 1985: 33-36). Zira Buchanan'ın bu tercihinin altında yatan temel unsur Rawls'un başlangıç durumundan sosyal düzene geçişi toplumsallık doğurmayacak biçimde bireyci, mantıksal ve tümdengelimci prosedürel bir sürece indirgeyerek ele almasıdır. Benzer biçimde anayasal iktisadın bakış açısında kurallar oyunu dışarıdan sararak oyundan doğacak sonuçları çerçevelemektedir. Herhangi bir toplumda kuralların reformuna bağlı kurumsal düzenlemeler nihai çıktı skalasını kısıtlayan ve mümkün sonuç kümesini sınırlayan bir etkiye sahiptir (Buchanan ve Brennan, 1985: 8-11).[94] Böylece Buchanan'ın teorisinde toplumsallığın doğabileceği süreçler başlangıç noktasında kurallar aracılığıyla çerçevelenmiş ve bireyselleştirilmiştir. Dolayısıyla birey ve devlet arasındaki arayüz bu durumda zaman ve uzam odaklı *habitus* değil, soyut ve doğrudan rasyo ile ilişkilendirilmiş kurallar halini almıştır.

Buchanan'a göre kurallardan ya da salt hukuki bir inşa ile topluma varmanın dayandığı zemin, modernitenin özündeki birey temasından farklı biçimde atomize

veren tüm bölme ilkelerinin içselleştirilmesinin ürünüdür (Bourdieu, 2017c: 254-256). Bu *habitus*'u eşitsizlikleri doğallaştıran ama aynı zamanda bireyin çıkarını kolektivitenin çıkarı olarak dolayımlayan dolayısıyla eşitsizliğe karşı mücadelenin ihtiyaç duyduğu siyasal ve etik boyutu da içeren bir biraradalık mekanizması olarak konumlandırmaktadır. Dolayısıyla Bourdieu (2015) sözleşme teorilerine mesafeli yaklaşsa da neoliberalizm eleştirilerinde başvurduğu mücadele şeması Rousseau'nun maddi ve siyasal zemini ile çok faydalı bir diyaloga alan açmaktadır.

93 Buchanan'ın doğal durumu ya da kendi deyimiyle "başlangıç noktası" belirli bir yasal ve kurumsal düzeni kastettiği 'statüko'dur. Zamanın herhangi bir noktasında var olan tüm kurallar ve kurumlar anayasal statükoyu tanımlamaktadır (Buchanan, 2000 [1975]: 100).

94 Bu anlamda Buchanan'a göre esas odak noktası sonuçlar değil sonuçları ortaya çıkaran kurallar olmalıdır. Adil kurallara uyulması durumunda sonuç meşruiyetini belli kurallarla nitelenen bir süreçten doğması yönüyle kazanmaktadır. (Buchanan ve Brennan, 1985: 19-21)

bireye başka bir ifadeyle toplumsal bağlam içinde tanımlı bireyin ötesinde kerameti kendinden menkul bireye dayanan radikal bireycilik varsayımıdır. Bu yaklaşım Bourdieu'ye göre toplumsal olguların tümünü bireyler arası mekanik ilişkilerin çıktıları olarak görmektedir, ki tam da bu yönüyle sadece birey/toplum ikiliğini pekiştirmekle kalmamakta, ikincisini ilkinin yeniden tanımlanması pahasına yok saymaktadır. Bourdieu'ye göre kurala itaatle açıklanan pratiğin arkasında yatan şey pratiğin çıkara dayalı yapısını perdelemektir.[95] Çünkü kuralın pratiği belirleme gücü ancak kuralın çıkara uygunluğu ölçüsündedir (2018a: 201-202). Yatkınlıkların gerçekleştiği eyleme geçişin esasını oluşturan çıkarlar ise, durum ile bilişsel ve güdüleyici yapılar sistemi olarak *habitus* arasındaki ilişkide tanımlanmaktadır: "rekabet veya çatışma halindeki gruplar arasındaki ittifakların ve yarılmaların temelinde bulunan heveslerin isteyerek sağlanan uyumunun veya çıkarların nesnel yakınsamasının temelinde, yatkınlıkların orkestrasyonu bulunur" (Bourdieu, 2018a: 199). Kurallardan topluma giden denklemde ise kural hem rasyonel bireyin kendi yönetim ilkesi olarak hem de bireylerin bir aradalığının temel ilkesi olarak salt aklı konumlandırarak öteki ile ilişkiyi (ki bu ilişki ahlaki ve siyasi ilişkiler gibi irrasyonel ilişkileri içerir) bir yararlılık ilişkisi temelinde inşa etmektedir. Bu durumda *habitus* yerine kuralın geçtiği bir toplum kurgusunda birey ve devlet arasındaki arayüz ekonomik rasyonaliteye dayalı hale gelmektedir.[96] Dolayısıyla 'anayasal iktisadın' önerisi hukukun birey ve devlet arasındaki iktidar ilişkisinin siyasal ve etik zeminini çözerek salt ekonomik olana girdi sağladığı, yani araçsallaştığı bir kurguya karşılık gelmektedir. Neoklasik iktisatın irrasyonel olarak dışladığı alanların piyasa kurallarına göre inşa edilmesinin bir yolu olarak hukuk işlevselleştirilmektedir. Bu doğrultuda kurallardan topluma varılmasının temel sonucu piyasadan doğan eşitsizliklerin kamusal meseleler olmaktan çıkarak ahlaki ya da yasa-düzen çerçevesinde ele alınan prosedürel meselelere dönüşmesidir (2017a: 15-16).[97] Bu anlamda Bourdieu'nün Amerikan modeline atfettiği kolektif eylemleri politikanın dışlandığı ve tek tek bireylerin eylemlerinin basit toplaşmalarına indirgeme eğilimi kamu tercihi teorisi temelinde anlam kazanmaktadır. Bourdieu'ye göre bu modelde

95 Bu çıkarın Bourdieu'nün savunduğu anlamda toplumsal bir inşa olduğu hatırlanmalıdır. Bourdieu'ye göre; kuralı pratiklerin esası kılan hukuki bakış açısı ile pratikleri yapıdan soyutlayarak salt etkileşimin sonucu olarak ele alan oyun teorisyenleri *habitus*'un içerdiği bakış açısından yoksun olma açısından ortaklaşmaktadır. Zira ancak *habitus*'ların uyumlandırılması "her türlü bilinçli hesap ve norma bilinçli referans dışında, karşılıklı birbirine ayarlı pratikler üreten ve ortak duyunun tavsiyeleri ve reçeteleriyle kolaylaşan kısmi bilinçlenmeleri" kapsamaktadır (Bourdieu, 2018a: 198).

96 Aynı zamanda Buchanan'ın kuralları formüle ettiği yöntem olarak oyun teorisi, önceki bölümde görüldüğü gibi oyunu mekândan ve zamandan bağımsız ele alışıyla iktidar ilişkilerini yok sayan bu yönüyle iktidar ilişkilerini doğallaştıran ve pekiştiren bir yapıya sahiptir. Bunun en temel örneği bu izole modelin dönüşüm dinamiklerini çoklu dengeler üzerinden analiz etmesidir (Fine, 2011). Dolayısıyla dönüşüm ve devinim temaları statik bir kurgu içinde çözümlenmektedir.

97 Burada hedeflenen Bauman'ın (2016: 50) tabiriyle "etik kodu olmayan ahlak"tır.

ekonomi ve politika arasındaki ilişki "iktisat anlayışı ile geleneğin, iktidarın ve tutkuların öngörülemez keyfiyetinin barındığı toplumsallık arasında aşılmaz bir hudut inşa etmeye yönelen politik bir bakıştır" (2017b: 29).

Buchanan bireyi kurallarla çerçevelenmiş tarih ve toplumsallıktan izole edilmiş özel alanlarda ele alarak sosyal gerçekliği bireyin kendisiyle (rasyonalitesi aracılığıyla) ilişkilendirmektedir. Oysa Bourdieu'nun birey toplum ikiliğini aşmaya yönelen temel kavramları Buchanan'ın davranış ve kural formülasyonunun tersine doğası gereği tarihsel, toplumsal ve mekânsaldır. Tarih aşırı ve evrensel kategoriler yerine tarihsel keyfiliği ve inşa yönünü vurgulayan Bourdieu için alanlar da tarihsel bir özerkleşme ve içsel farklılaşma sürecinin ürünü olarak ortaya çıktığı tarihsel ve toplumsal bağlamdan ayrı düşünülememektedir (1969: 95). Bu açıdan Bourdieu temel araç setini konjonktüre, beklenmedikliğe ve radikal süreksizliğe açık, doğası gereği tarihselci bir sosyal epistemolojiye yerleştirmektedir (Steinmetz, 2013: 7).

Buchanan'ın model aldığı neoklasik kavrayışta ise gerçeklik doğrudan birey ve aklıyla ilişkili hale geldiğinde gerçekliğin irrasyonel ilan edilen kısmı yani toplumsal, ahlaki ve politik olan neoklasik iktisadın bireyi için fayda temelli ele alınamadığı ölçüde ilgisiz ve dışsal kabul edilecektir. Dolayısıyla ekonomik rasyonalitenin egemenliği *habitus*'un ifade ettiği tarihsel ve toplumsal içeriği dışladığı noktada tahakküme dönüşmektedir. Buchanan bu anlamda Martin Heidegger'in "varlığın merkezine oturan insanının" (akt. Sarfati, 2009: 82) irrasyonel addedilen alanlarda da var olma koşullarını hukuk yoluyla inşa etmektedir. Bourdieu'nün (2017a: 109) "başlangıçta bu toplumsaldan kopuk ve tarihdışı olan teorinin şimdi her zamankinden daha fazla, kendisini doğru ve ampirik olarak doğrulanabilir hale getirme imkanı bulduğunu" söylerken anlatmak istediği tam da budur. Neoklasik iktisattan türeyen modellere inşa gücü kazandırarak bir kamu reformları silsilesine dönüştüren kamu tercihi ve anayasal iktisat kuramları, devlet ile birey arasındaki ilişkiyi yeniden ve başka türlü kuran 'performatif' iktidar teorileridir. Neoklasik iktisatın tümdengelimci yapısına içkin indirgemeci mantık teorinin doğrulanma zeminini yorumun gerçeklik olarak inşasında bulmaktadır. Bu inşa faaliyeti ise kolektivitenin daha geniş anlamda toplumsallığın felsefi ve pratik temellerinin sistematik yıkımına dayalıdır. Bu açıdan Bourdieu neoliberalizmin özündeki neoklasik kökenlere dikkat çekmektedir:

> İktisat kimi istisnalar dışında iktisatla toplumsallık arasındaki -asla haklı gösterilemeyecek olan ve ekonomizmin özünü oluşturan- bir kopuş üzerinde temellenen soyut bir bilimdir. Bu

> kopuş, 'iktisadi düzenle istikrarın' korunması dışında hiçbir amaç tanımayan herhangi bir siyasetin fiyaskosundaki temel nedendir (Bourdieu, 2017a: 65).

Bu yüzden neoklasik iktisadın matematiksel yöntemi teorilere yön veren ekonomik mantığın, toplumsal evrende diğer bilme biçimlerini domine edecek şekilde yayılma mekanizmalarını, yani yalnızca akademik bağlamda değil, toplumsal dünya genelinde meşrulaştırılan doğallık ve evrensellik ilkelerinin üreticisidir. Bu model doğrudan *habitus*'un ikili yapısını çözerek bireyi toplumsallıktan koparmakta, çıkarları diferansiyalleştirmekte, toplumu referans grupları biçimde tekillikler üzerine inşa etmektedir. Böylece bireylerin saf bir özerklik içinde özel alanlarına hapsedilmesine dayanan bu kurguda bireyin ekonomik yönü yönetim açısından nesneleştirmekte böylece iktidarın nüfuzuna karşı edilgen kılınmaktadır. Çünkü kurallardan topluma giden denklem yeni bir tür biraradalık inşa ederken bu biraradalık içerdiği oy birliğiyle uzlaşılmış tabiyet ilişkisi ile toplumsallık faktörlerinden kopmaktadır. Dolayısıyla bireylerin tüm hareketleri tarihsel ya da toplumsal kolektiviteye atıfta bulunulmaksızın "mantığın mantığının" sonucu olarak ele alınıp çözümlenmektedir.

> Böylece neoklasik teorinin özündeki felsefeye yakın bir ekonomik gerçeklik oluşmaya başlar: neoliberal ekonominin anlık, bireyci, aşırı öznelci felsefesi, neoliberal politikada kendini doğrulamanın yolunu bulmuş, kendi doğrulanmasının koşullarını yaratmış gibidir (Bourdieu, 2017b: 43).

Siyasal ve bürokratik alanı piyasa mantığıyla çözümleyen kamusal tercih ve anayasal iktisat kuramlarının özü tam olarak biraradalık ya da öteki ile ilişkiyi Smith'in 'sempati' fikri temelinde değil, 'kayıtsızlık' temelinde inşa etmenin hukuki kurallar aracılığıyla gerçekleştirilmesi olarak tanımlanabilir (Rosanvallon, 2004: 86-87). Toplumsallık fikrinin dolayısıyla *habitus*'un yadsınması anlamında bu görüşün en önemli yansıması politik ve bürokratik alanların özgül nomoslarının ekonomik mantıkta eritilmesi olacaktır. Bu alanların toplumsal niteliği, ilki bireysel taleplerin totalleştirilmesinden ibaret olarak bir araca indirgenmesi, ikincisi ise çatışma yerine mutabakat temelinde yapılanması olmak üzere iki açıdan temelsiz kalacaktır. Ekonomik alan için tanımlanan Pareto optimumunun tüm alanları işgali anlamında iktisat emperyalizminin içeriğini yansıtan bu görüşün oy birliğine yaptığı vurgu da siyasal alanda tam rekabetin inşası anlamında işlevseldir. Buna göre tüm alanlarda ama özellikle siyasal alanda "norm konsensustur" (Buchanan ve Tullock, 1962: 72).

İKİNCİ BÖLÜM

BAUMAN'IN TOPLUM VE MODERNİTE TEORİSİ BAĞLAMINDA KAMU EKONOMİSİNİN SOSYOLOJİSİ

Bana bir kaya gerekiyordu. Tutunacağım, dayanacağım bir şey.
Katı, somut bir şey. Çünkü her şey yumuşamaya yüz tutuyor,
pelteleşiyor, bir bataklığın içinde sislere gömülüyordu.
Nerede olduğumu bile bilmiyordum.
Her Yerden Çok Uzakta, Ursula K. Le Guin

Zaman hapishanesinden kaçmanın bir yolu yok muydu?
Ah, keşke tekrar en baştan başlayabilseydi!
Ama nasıl, nereden, kiminle?
Nietzsche Ağladığında, Irvin D. Yalom

Zaman her şey bir anda olmasın,
mekân ise hepsi bizim başımıza gelmesin diye vardır.
At the Same Time, Susan Sontag

Bauman özgürlük, disiplin, birey, toplum, kamusallık gibi sosyolojik içeriği güçlü kavramları modernitenin kronolojik ayrımı üzerinden ele alırken, aynı zamanda kırılma noktalarında sermaye birikim rejiminin mekânsal denklemde yarattığı dönüşümleri vurgulayarak kamu maliyesi için zengin bir kesişim kümesi sunmaktadır. Bauman'ın sermayenin birikim rejimi ve yönetim rasyonalitesinin dönüşümünü mekânın somut ve soyut kavranışındaki değişimle ilişkilendirmesi 'modernite' ile 'kapitalizm' arasındaki bütünlüğü hem kronolojik hem de teorik bir çizgiye oturtma imkânı sunmaktadır. Bauman'ın mekân-iktidar ilişkisine referansı ile anaakım iktisat ve maliye literatürünün yansızlaştırdığı ekonomik-mali meselelerin yeniden toplumsal, ilişkisel ve siyasal içeriklerinin kazandırılabileceği bir zemin doğmaktadır. Bu zeminin kamu maliyesinin bugünü için anlamı büyüktür, zira neoklasik iktisat egemenliğinde gelişen kamu maliyesi teorisinde temelleri sağlamlaştırılamamış kamu yararı ve kamu yararının siyasal içerimleri neoliberal dönüşümle birlikte neredeyse tümüyle silinmeye yüz tutmuştur. Bauman'ın en temel katkısı kamu maliyesinin temel kavramlarına toplumsal, kamusal ve siyasal içeriğini hatırlatacak sosyolojik bir diyalog kapısı aralamasıdır. Bu doğrultuda, hem mekân temasına yapılan vurgu hem de özgürlük ve güvenlik ikilemi üzerinden neoklasik-keynesyen-neoliberal mali durakların analizi maliyenin yönetimsel içeriğini, dolayısıyla iktidar ilişkileriyle ortaklaşan bağlamını açığa çıkarmak için elverişli hale gelmektedir. Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak

Bauman'ın teorisindeki temel kavramların kamu mali anlamlarına ve boyutlarına odaklanılarak mali sosyoloji için bir kavramsal ve kuramsal çerçeve çıkarılmakta, ardından bu çerçeve ve açıklamalar üzerinden kamu maliyesinin temel konuları olan refah, yoksulluk ve eşitsizlik üzerine maliye teorisine özgü disiplinlerarası sosyolojik bir değerlendirme hedeflenmektedir.

2.1. Özgürlük ve Modernite İlişkisi

Bauman'ın toplum analizinde modern dönemin başlangıcı kapitalizmin doğuşu ve aşama aşama feodalizmin geleneksel bağlarının eritilmesi sürecinde 'özgürlük' kavramıyla temellendirilmiş ve modern öznenin oluşumu ile yönetimi bağlamında ele alınmıştır (Bauman, 2015: 51-53). Modernitenin kapitalist birikim tarihi ile birlikte incelenmesi sadece ekonomik kırılma noktalarının toplumsal dünyadaki karşılıklarını işaretlemek adına değil, 'kamu ekonomisinin' hem kamusal hem de ekonomik rasyonalitesinin yeniden değerlendirilmesi adına da verimli bir disiplinlerarası alan açmaktadır. Bauman'ın modernite ve kapitalizm ilişkisine bakışını anlamak düzen ve yönetim mantığı ile piyasa rasyonalitesi arasındaki ilişki üzerinden 'özgürlük ile yönetmek' temasını öne çıkarmaktadır. Buna göre ilk olarak Bauman'ın modernitenin yönetim kavramına bakış açısı kısaca değerlendirilecek, ardından özgürlük ile yönetilebilir özne arasında kurulan ilişki açıklanacaktır. Bauman'a göre ancak özgür özne yönetilebilir öznedir; bu açıdan yönetim meselesi açık ve doğrudan tahakkümden farklılaşmaktadır. Kısacası, Bauman'ın toplum analizi modern kamu ekonomisinin içinde oluşan 'yönetim' mantığını serimleyen tarihsel ve sosyolojik olarak geçerli bir çerçeve sağlamaktadır. Bu çerçeve aynı zamanda eleştirel ekonomi politik ile doğrudan temaslar içermektedir.

Modernitenin yönetimin sorunsallaştırılması ile karakterize edilmesi Bauman'a göre 'efendisiz aylakların'[98] ortaya çıkışı ve bu toplum grubunun sayısal olarak sürekli genişlemeleri üzerinden şekillenen bir süreçle ilişkilidir (2012: 52-59). Modernite öncesi cemaat tipi ilişkilerinin ve dolayısıyla cemaate içkin gözetim ve denetim mekanizmalarının ötesinde var olan bu insanlar, geleneksel toplumun araçları ile

98 'Efendisiz aylaklar' nitelemesini Bauman daha ziyade 16. yüzyıl İngiltere'sinde toplumsal olarak yurtsuzlaşan erkek ve kadınlar için kullanmaktadır. Ancak bunu genel anlamda modernitenin doğuşunu zorunlu kılan bir tarihsel etken olarak betimlemektedir. Nüfustaki artışın aksine mülkiyet düzenlemeleri, tarımsal teknolojinin verimliliğinde artış gibi unsurlarla ortaya çıkan kıtlık, yoksulluk, boş gezerlik ve hastalıkların etkisi bu insanları 'ekonomik fazla' olarak kodlamış ve cemaatlerin 'içerme mekanizmalarını' yetersiz kılmıştır.

içerilemeyen, bu nedenle 'tehlikeli' olarak görülen bir nüfustur.[99] Bauman'a göre bu nüfusa atfedilen tehlikeli niteliklerden doğan korku ve düzensizlik düşüncesi ve beklentisi karşısında toplumsal denetimin ve yeniden üretimin geleneksel mekanizmalarındaki yetersizlik modern toplumun oluşumunda temel nedendir (2012: 53; 2017a: 46). Açıklanacağı üzere, Bauman'ın 'katı' ve 'akışkan' olarak dönemlendirdiği modernitenin farklı aşamalarında yararlılık ve tehlike ölçütleri temel bir sınıflandırma kategorisi olarak iş görmektedir. Tehlikeli sınıflandırması bireyi sefalet, hastalık, isyan, cehalet taşıyıcısı olarak ıslahın nesnesine dönüştürürken tehlikeli olandan duyulan korku da toplumsal mutabakatı yeniden üretmenin aracı olarak işlevselleştirilmektedir (1999: 98).

Geleneksel faillerin bu tehlikeli addedilen nüfusu içermekte yetersiz kaldığı anlaşıldığında bir 'tasarım', 'denetim' ve 'disiplin' ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, modernite ve kapitalizmin mikro düzeyde çeşitlenen rasyonalitelerinin yönetim teması üzerinden kesiştiği tarihsel durak 'içerme' temasında açığa çıkmaktadır. 'İçerme' mekanizmaları, modern toplum ve devlet arasında kurulan ayrıştırma ve bütünleşmelerin ekonomik ve siyasal ikiliği çerçevesinde her bireyin iktidar tarafından 'görünülürlük' kazanması amacıyla tanımlanmış, ve bu mekanizmalar faili devlet olan disiplin araçlarına işaret etmektedir (2012: 56-64). Başka bir deyişle, 'içerme' mantığı kamu maliyesinin temeline yerleşerek mali alana toplumsal sözleşme ile kapitalist birikimin 'sonuçlarını' eş güdümlü biçimde yönetme görevi yüklemekte; dolayısıyla kamu maliyesinin ekonomi politik ve sosyal teori ile bağını vurgulamaktadır.

Modern dönemde kapitalist dönüşüm geleneksel bağları ve mekanizmaları eriterek özgürleşme olarak tanımlanan bir süreci yaratmıştır. Özgürlük ile ulaşılan 'efendisizlik hali' toplumsal düzeni sürekli üzerine kafa yorulması ve tanımlanması gereken bir 'siyasal nesneye' dönüştürmüştür. Bauman'ın düşüncesinde 'özgürlük' kişiye bağışlanan, ardından sürekli denetlenen ve koşullara bağlanan ilişkisel bir kavram olarak anlaşılmalıdır. Bu nedenle Bauman'a göre yönetim meselesinde 'bekçi' usulünden ziyade, 'bahçıvan' usulü ön plana çıkmaktadır (2015: 19). Bu kapsamda

99 Erken modern dönemde kapitalizm ile kesişmesinde işsiz-yoksulların tembellik üzerinden ahlaken ayıplanmasının altında yatan bu 'tehlikelilik' nitelemesidir. Zira 'işin' buradaki temel anlamı bir efendiye sahip olunması, denetlenebilir durumda olmak, bir cemaate ait olmak anlamı kazanmaya başlamıştır. Bauman'ın 'aylak nüfus' ve 'tehlikelilik' gibi kavramların moderniteyi dönemlendirirken ve liberalizm ile neoliberalizmin 'içerme' politikalarını sınıflandırırken son derece önemli olduğu henüz çalışmanın başında akılda tutulması gereken bir husustur. 'İçerme' ve 'dışlama' politikalarındaki bu kritik kategorizasyon işlevi nedeniyle bahsedilen kavramlar ileriki bölümlerdeki kamu maliyesine dair çıkarımların temelinde yer alacaktır.

doğrudan öznelerin değil, koşulların yönetimi öne çıkmaktadır. Başka bir deyişle davranış yönetime dayalı yapılmaması ve yapılması gerekenlerin, buna uygun teşvik ve alıkoyma araçlarının belirlendiği bir tür 'dolaylı yönetim' söz konusudur.

'Özgürlük' Bauman'a göre liberal düşüncede kabul edildiği gibi salt bir kişiye özgü doğal, tarihsiz kavram olarak değil, toplumsal ve ilişkisel bir süreç biçiminde 'bağımlılık' ile ilintilidir ve bu ilintide anlam kazanmaktadır. Ancak olumsuza atıfla gerçek ilişkisel içeriğine kavuşan özgürlük kavramı eğer bağımlı olunan bir unsur varsa özgür olma halinden söz edilebileceğini vurgulamaktadır. Diğer bir deyişle, kısıtlamadan eyleme durumunu bizzat kısıtın varlığıyla koşullandırmaktadır (2017a: 46-48). Bu doğrultuda, Bauman'ın analizinde özgürlük burjuva ve liberal hukuk felsefesinde olduğu gibi doğuştan gelen bir insan hakkı olarak değil, tarihsel olarak belirlenmiş ve gelişmiş, ekonomi politik boyutu ön planda olan bir toplumsal ilişki olarak ele alınmakta ve bu bağlamda özgür olanların iradesi özgür olmayanların iradesinde bir belirsizlik kaynağı olarak etkide bulunmaktadır.[100] Bu tanıma göre özgür olan yönetendir; tersinden ise yönetilen bağımlı olandır. Dolayısıyla özgürlük yönetme kapasitesi, güç ve tahakküm ilişkisi olarak anlaşılmalıdır (2015: 26).

Kısacası Bauman modern kamu ekonomisinin bel kemiği olan özgür özne figürünü hem soyut hukuksal bir teorik bağlamdan hem de neoklasik maliye teorisinde olduğu gibi tümdengelimsel yöntem içinde tarihsiz, mekânsız, toplumsuz, içeriksiz bir özneyi tanımlayan çerçeveden sosyoloji ile koparmaktadır. Özgürlüğün bir toplumsal ilişki olarak ele alınması Bauman'ın analizini sosyolojik bir çerçeveye oturtmasıyla ilgilidir. Bu çerçevenin unsurlarını kamu ekonomisi odağıyla irdelemek, gösterileceği üzere, 'yeni mali sosyoloji'ye bir katkıyla sonuçlanabilmektedir.[101]

100 Bauman'a (2015) göre özgürlük bir toplumsal ilişki olarak tarihsel gelişimi incelendiğinde esasen 'muafiyet' kavramıyla (vergiden muafiyet gibi) ilişkilendirilmekte; bu bağlamda zengin ve dar bir zümrenin kraldan kazandığı ayrıcalık/muafiyet olarak Orta Çağ'da soylulukla ve ilkel mali ilişkilerle bağlantılı şekillenmektedir. Muafiyet kavramının imtiyaz şeklindeki tezahürü, özgür olma durumunun bir kurumun, şehrin veya mülkün ayrıcalıklı haklarına sahip olmakla eş değer görülmesi ile açıklanmaktadır. Bu yüzden Fernand Braudel (1996: 331) Orta Çağ'da özgürlük için '*libertas*' yerine kelimenin 'ayrıcalık' ve 'muafiyet'in anlamıyla kesiştiği çoğul hali olan '*libertates*'ten bahsetmenin daha anlamlı olduğunu vurgulamaktadır. Orta Çağ'da özgürlük bir iktidar mücadelesi olarak gözlemlenmekte, örneğin, *Magna Carta* baronların sahip olacağı ve kralın ihlal etmeme sözü verdiği (en temel örnek keyfi vergilere karşı koruma) özgürlüklerin belgesi olmaktadır. Geç Orta Çağ'da ise özgür kasabalar olarak baronların iktidarından muaf hale gelen şehirlerde taşınmazların insanlar üzerindeki güç ilişkisi kırılmış, taşınabilir mal özerkliği ile gelişen burjuva sınıfı üstünlük elde etmiştir. Özgürleşen kasabalar ile para ve meta dolaşımı geleneksel bağlarından, toprağın hiyerarşik mülkiyetinden ve üretimine katılanların oluşturduğu karşılıklı bağımlılıklar ağından ayrılmıştır (Bauman, 2015: 48-50).

101 'Yeni mali sosyoloji' (*new fiscal sociology*) Joseph A. Schumpeter (1991 [1918]; 1962) ve Rudolf Goldscheid'ın (1958 [1917]) temellerini attıkları, mali olguların toplumsal, ekonomik, politik içerimlerinin tarihsel analizi ekseninde gelişen 'mali sosyoloji' yaklaşımının 2000'li yıllarda yeniden canlandırılmasını ifade etmektedir. Bu doğrultuda 'yeni mali sosyoloji' çok daha boyutlu ve çok sesli bir

Bauman'ın moderniteyi 'katılık' ve 'akışkanlık' tanımlaması ile ele aldığı zemin özgürlük kavramını sosyolojik olarak belirginleştirirken, aynı zamanda kapitalizm, liberal demokrasi ve neoliberal dönüşüm gibi büyük kavramların tarihsel, toplumsal ve siyasal koşullarını da açıklığa kavuşturmakta ve güncelin sorunsalını kavrama yolunda pek çok araç sunmaktadır. Modernite 'katı olan her şeyin buharlaşması' ile tanımlanan yapısıyla katılığın koşulu olarak akışkanlığı kavramsal olarak içermesine rağmen Bauman'ın moderniteyi katı ve akışkan (bir amaç olarak akışkanlık) olmak üzere kronolojik bir dönemlendirmeye tabi tutması akışkanlaştırmanın amacındaki ve tutumdaki değişimleri gösterebilme amacı taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında, katı modernitede katılar tekrar şekil verilip katılaştırılmak amacıyla akışkanlaştırılmaktadır. Oysa akışkan modernitede akışkanlık katılığa üstün gelmiş ve ideal durum olarak kabul görmüştür. Bu bakış açısıyla akışkan modernitede paradoksal biçimde tüm katılar anında eritilmeye müsait oluşlarıyla kabul edilebilir hale gelmiştir; bir nevi aniden eriyebilme taahhütleri katı kalabilmelerinin koşulu olmuştur (Bauman, 2017a: 12-14). Dolayısıyla katı modernitenin çabası riskleri ve olasılıkları hesaplayıp bunlara karşı normatif düzenlemeler ve sigorta mekanizmaları geliştirerek geleceği 'belirli kılmak' iken akışkan modernite geleceğin içerdiği fırsat ve felaketleri belirsizleştirip sayısız hale getirmektedir.

Katılıkta belirli olana duyulan güvenin yerini akışkanlıkta risk toplumuna özgü bir şekilde belirli olandan kaçınmanın, her şeyi belirsizleştirmenin aldığı göze çarpmaktadır. Oysa modernliğin içerdiği 'saplantılı modernizasyon güdüsünün' katı modern dönemdeki temel sorunsalı nasıl eriteceği değil de, yeni katının modelini, ideal halini tasarlamaktır (2017a: 15-16). Nihai mükemmellik hedefi olarak katı modernite çabaların daha iyisini veremeyeceği bir nevi 'Pareto optimumu' belirlemiştir. Dolayısıyla, belirli üst amaçlar doğrultusunda seçilen araçlar söz konusudur. Bu nedenle değişim nihai hedefe giden yolda geçici olarak kullanılan bir araç, sınırlı bir ihtiyaçtır.

Modernliğin akışkan hali dünyanın her yerine nüfuz eden yapısıyla tüm yaşam biçimlerini esneklik, kırılganlık, adaptasyon, risk, anındalık ve sürekli değişim temasıyla ortaklaştırmaktadır. Bu da tanımlı bir olma durumundan çok tanımsız bir oluş durumunda olmaya işaret etmektedir. Ancak oluş halinin sürekli hale gelişi nihayetinde bir amacın olmadığı imasını da içermektedir. Değişim katı modernite için iradi bir

yapı hedeflemektedir.

tutum, geçici bir gereklilik iken belirli olan tek şeyin değişim olduğu günümüzdeki akışkan yapı içinde modernitenin 'post' içeriği de süreklilik kazanmış, bu yüzden de ek bir 'post' ifadesi modernitenin kendi yapısı ile geçersiz kılınmıştır (2017a: 35). Dolayısıyla amaçlar doğrultusunda seçilen araçlara dayalı modernizasyon, yerini amaçların araçsallaştırılmasıyla daimi ama hedefi olmayan bir modernizasyona bırakmıştır. Bauman'ın moderniteyi kavrama çabasında sunduğu özgün sosyolojik özgürlük analizi, modernitenin bahsedilen tutumlar üzerinden ortaya koyduğu değişimin taşıdığı anlamı ekonomi politik, yönetim/örgütlenme ve mali açıdan ele alma imkânı sunmaktadır.

Bu doğrultuda günümüzde aylakların artık nüfus olarak tekrar ortaya çıkışıyla ilişkili olarak içerilme biçimlerindeki dönüşüm Bauman açısından kapitalizm ve modernitenin çakışan temel bir kriz dinamiği olarak yorumlanmaktadır. Zira, modernitenin doğuşu ile günümüzde akışkan modernite olarak adlandırdığı süreç önemli bir kesişmeye sahne olmaktadır: İlk örnekte kapitalist dönüşümün iş-hane ayrışması sonucunda ortaya çıkan aylakların yarattıkları 'boşluk' ile geleneksel, tikel yapılara dağılan iktidarın modern devlet aracılığıyla tekelleştirilmesi söz konusudur. Bu aşamada katı modernliğin devlet politikalarında kamu maliyesi araçları çeşitlenerek gelişmiştir. 1980 dönüşümünü izleyen neoliberal kapitalizm koşularında ise sermayenin serbestleşmesi üzerinden anlaşılabilecek ikinci ayrışmadan doğan 'boşluk' ise ulus devletlere dağılan iktidarın küresel piyasalar aracılığıyla mekândan bağımsız akışkanlar uzamında tekelleştirilmesine gerekçe oluşturmaktadır (2019: 84-85). Her ikisi de yol açtıkları sefalet, yoksulluk, eşitsizlik, insani ilişkilerin çözülmesi gibi semptomlar temelinde ortaklaşmakta ve fakat ileride yer yer vurgulanacağı gibi pek çok açıdan da farklılaşmaktadırlar.

2.2. Katılık ve Akışkanlığın Mali Anlamı: Panoptikon'dan Post-Panoptikon'a Modernitenin Gelişimi

Katılık ve akışkanlık birbirini dışlamamakta, ancak aynı zamanda tutumdaki farklılığı pek çok açıdan inceleme imkanı sunmaktadır. Katı modern toplumun feodal dönemin katılarının eritilip tekrar modellenmesiyle, akışkan modernitenin ise katı modernitenin katılarının eriyik halinin daimiliği üzerine kurulduğu düşünüldüğünde,

günceli açıklayan tarihsel ve eleştirel bir analiz yapmak katı modernitenin bugünün mimarı olan koşullarını doğru tanımlamak ile mümkündür.

Bauman moderniteye içkin rasyonalizasyonu kapitalist rasyonalite ve işlevsel kılınmış değer setiyle ilişkilendirerek temellendirdiği özgürlük ve yönetim analizi ile ele almaktadır- ki bu analizin temelinde de 'Panoptikon'[102] (*panopticon*) kavramı yer almaktadır. Çünkü, denetim ve gözetim anlamında panoptik modellerle karakterize edilen ve ana failin devlet olduğu modern tasarımın temelinde yatan unsur 'efendisiz aylakların ortaya çıkışıdır' (Bauman, 2012: 52-53). Panoptikon özgürlük ve tutsaklık, özerklik ve güdümlü eylem gibi karşıtlıkları aynı toplumsal yapı içinde karşılıklı olarak ilişkilendiren, tasarı ve denetim yönleri ön plana çıkan bir rasyonalizasyon modeli, bir disiplin ve yönetim aracıdır. Panoptikonun mahkumları sistemin tasarlayıcıları tarafından tanımlanmaktadır; tıpkı insanın 'şey' ile kurduğu ilişki gibi buradaki ilişki de tek yönlüdür ve tasarımcıdan pasif-mahkuma doğrudur. Bu anlamda geleneksel cemaatlerin karşılıklı gözetim mantığının aksine gözetimde tek taraflı olan (dolayısıyla iktidar ilişkilerinin asimetrisini tüm toplumsal düzenin temeline oturtan) Panoptik yapıların mantığı efendisizlerin görünmezliğini toplumsal ve hukuki anlamda görünür kılmak, onları izlemek, denetlemek ve ıslah etmektir (2012: 54-55). Bu anlamda davranış ve zihin yönetimi tüm yaşam tarzını hedef alacak biçimde genişletilmiştir.

Bauman Foucault'nun (2006) analizinden hareketle Panoptikonu bireyselleştirici ve bu yolla öznellik üreten bir iktidar düzeneği olarak değerlendirmektedir. Bauman bu analizinde Foucault'nun da teşhis ettiği ancak üzerinde sınırlı durduğu Panoptikon ve kapitalizm arasındaki ilişkiyi belirginleştirmektedir ve aşkın moderniteye doğru evrimini göstermektedir. Panoptikon kişiyi 'normal' birey ve özne olarak imal etme düzeneğidir. Bauman Panoptikon analizi ile modern öznenin doğal bir veri olmadığını, modernitenin katılık aşamasında imal edildiğini anlatmaktadır. Normal birey üretimi en baştan yeni kişi ve öznellik yaratmak ya da standartlardan sapmış bireyi düzeltmek ile

102 Panoptikon, öncelikle Jeremy Bentham (2005 [1785]) tarafından icat edilmiş bir mimari modeldir. Foucault (2006) tarafından disiplin ve normlaştırmanın mekânı örgütleme ile ilişkilendirildiği modern bir iktidar teknolojisi olarak ele alınmıştır. Bentham'a göre temelinde denetçinin merkezi konumu ile görülmeden görme mekanizmasının bileşimine dayanan bir mekânsal tasarım olan panoptikonun ana fikri, özerk ve güdümlü eylem arasında bilgi asimetrisi temelinde kurulan zıtlığa yaslanarak mahkumun denetçinin iradesini içselleştirmesidir. Gözetleme mekanizması, merkezinde baş denetçinin olduğu içeriden dışarıya doğru sırayla denetçiler ve mahkumların bulunduğu iç içe halkalar şeklindeki bir mimari tasarımda somutlaşmaktadır. Dıştan içe doğru gittikçe görünürlük azalırken dışarıdaki halkada her biri kendi hücrelerinde yer alan mahkumlar (öğrenci, hasta, işçi gibi) gözetleyenler için tümüyle görünür kılınmaktadır. Böylece baş muhafızın içeriden dışarıya doğru etki eden görünmezliğe dayalı iradesi her an her yerde bulunabilme kabiliyeti kazanmaktadır (Foucault, 2006: 295-296).

ilgilidir. Panotikon bu anlamda üretici, cezalandırıcı ve düzeltici bir iktidar düzeneğidir. Bauman katı moderniteye özgü tartıştığı Panoptikon klasik politik iktisatçı Bentham tarafından tasarımlanmış ve açıklanacağı üzere kendine göre iktisadi mali düzenekleri olan bir iktidar yapısıdır. Akışkan moderniteye post-Panoptikon olarak taşınan bu yapıya göre normalliğin standardı kişiyi, gerçekte kişi hasta, öğrenci ya da asker de olsa, potansiyel bir suçlu olarak denetlenen ve sistematik olarak ıslah edilen mahkum öznelliğinde üretmesidir. Bu bakımdan Panoptikonda söz konusu olan mahkum öznelliği katı modernitenin disiplinci araçlarla üretilen ve yönetilen genelleşmiş bir öznellik tarzıdır.[103]

Bu genel bağlamı açmak gerekirse, normalliğin standardı farklı sınıfların mensubu olan mahkumların sınıflarına özgü verili toplumsal koşullara uygunluğu olarak görülmektedir. Islahta hedeflenen mahkuma içkin özellikler değil de, kendi kendinelik halinde mahkumun yapma ihtimali olan eylemler ile standartlaşan eylem arasındaki farkın azaltılmasıdır. Bu yüzden sistem kişisellikten uzak dev bir standardizasyon mekanizması gibi işlemektedir (2015: 20-25). Panoptikonun[104] işleyişindeki temel mesele istenilen davranışın ancak başkalarının (özünde tasarımcıların) iradesiyle mümkün olmasıdır. Bu yüzden, engelleme ve teşvik etme mekanizmalarında asıl olan tasarımcının iradesinin mahkumların iradesini baskılamasıdır. İstenen eylemin aklen meşrulaştırılmasından ziyade sadece yerine getirilmesine önem verilmektedir (2015: 23-34). Panoptikon'da[105] işleyişi garanti altına almak için sınırsız özgürlük-girişimci ile sınırsız bağımlılık-mahkum antagonizması korunmak zorundadır. Dolayısıyla, birinin

103 Dolayısıyla mahkumdan anlaşılan çoklu öznellik durumlarıdır. Bentham'ın Panoptikon başlıklı tasarım denemesinin tam başlığı bu gerçeği açıklamaktadır: *Panopticon; Or, the Inspection-House: Containing the Idea of a New Principle of Construction applicable to any Sort of Establishment, in which Persons of any Description are to be kept under Inspection: And In Particular To Penitentiary-Houses, Prisons, Houses Of Industry, Work-Houses, Poor Houses, Manufactories, Mad-Houses, Lazarettos, Hospitals, and Schools: With a Plan of Management.*

104 Denetçinin görülmeden görme durumu (dolayısıyla her yerde olabilme yetisi) günden güne mahkumların iradi güçlerini zayıflatmakta ve nihayetinde onları özgür olmaktan, seçim yapmaktan ve hayatlarını şekillendirmekten aciz kılmaktadır. Bu eşitsiz durum mahkumları denetçinin iradesine bağımlı kılarken, denetçileri de kısmen 'özgürleştirir'; denetçinin 'özgürlüğü' de baş muhafızın 'özgürlüğü' ile kısıtlanmaktadır. Panoptikon analizi özgürlüğün doğal bir insan hakkı yerine kısıtlayıcılık, ilişkisellik, bağımlılık içeren bir yönetim teknolojisi olduğunu disiplin toplumuna özgü bir şekilde açıklamaktadır.

105 Baş muhafızın iradesi amacı belirleyen iradedir çünkü onun iradesinin tasarımın amacını koruyup sürdüreceğine inanılmaktadır. Baş muhafiz girişimcidir ve iradesi bizzat kendi menfaati yani kar arzusu ve zarar korkusu ile tanımlanmaktadır. Gözleyeni kimin gözleyeceğine dair paradoksal merak baş girişimcinin menfaati ile sistemin tasarlanma amacı arasındaki uyum sayesinde çözümlenmektedir. Öyle ki, bu uyum sistemin daha çok çalıştırılmasını garantileyecek ve kontrolü gereksiz kılacaktır (Bauman, 2015: 38-41). Sistemin tasarlayıcıları olarak entelektüeller insan davranışının bilgisiyle en üst faydayı sağlayacak olan toplumsal ortamın inşasını gerçekleştirirler. Siyasetçiler ise tasarımcıların kağıt üstündeki planını hayata geçirmiştir. Ancak yapı bir kez ortaya çıktığında ikisi de gereksizleşmekte ve sistemin yönetimi ve sürdürülebilirliği görevi özgür girişimciye ait olmaktadır.

özgürlüğünün diğerlerinin bağımlılığını gerekli ve kazançlı kılan bu yapı, mülkiyet ilişkisi temelinde özgür girişimci ile hukuki olarak özgür fakat *de facto* üretim araçlarından koparılmış işçi arasındaki ilişkiyi akla getirmektedir. Panoptikon bu bağlamda dev bir fabrika, hatta Fordist birikim rejimi altında bir fabrika olarak düşünülebilir ve böylece Panoptikon üretici kimliği ile tanımlı katı modern, Keynesyen refah devleti modeline tabi kapitalist toplumun iktidar modeli olarak değerlendirilebilir (2015: 31).

Anlaşılacağı üzere, katı modernitenin toplumunda iktidar farklılık ve ayrıştırma temeli üzerine kuruludur. Panoptikon'da yönetenler için (yani özgür olanlar için) güç ve tahakküm ilişkisini sürdürülebilir kılan şey opaklık-saydamlık karşıtlığı ile mümkün olan 'görülmeden görme', yani 'her yerde hazır bulunma' durumu ile açıklanmaktadır (2015: 26). Bu modelde en dikkat çekici unsur, rasyonalizasyonun temelindeki ilkenin baş muhafız-girişimcinin iradesinde görüldüğü şekliyle kapitalist rasyonalite ile bütünleşmesidir. Modernitede toplumsal kontrol ve kapitalizm iç içe geçmiştir çünkü kapitalizm toplumu kendi rasyonalitesi bağlamında özgürleştirmekte ve ıslah etmektedir. Dolayısıyla iktidar mekanizmasının devlette yoğunlaştığı bu dönemde hakim olan rasyonalite kapitalizmin rasyonalitesidir. Bu yüzden kâr-zarar odaklı 'hesaplamacı ruhun' temsilcisi olarak baş muhafız girişimcinin menfaati ile toplumsal kontrolün tasarım amacı bir bütünlük sergilemektedir. Bu noktada normalin belirleyicisinin, başka bir ifadeyle, moderniteye içkin rasyonalizasyonun, kapitalist rasyonalite ve değer setinin toplumun her köşesine yayılmasıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Zira zamanını emek-zaman, bedenini ve zihnini emek gücü olarak yeniden inşa etmek panoptik yönetim teknolojisinin en önemli ürünü ve amacıdır.

Rasyonalitenin toplumun her köşesine yayılması meselesi bir diğer kavram olan hesapçı ruhu ve vergiyi akla getirmektedir. Vergi ve devlet birbirlerini biçimlendirirken vergi özel alan ile kamusal alanın hem ayrı hem de bağımlı olmasının aracı olmuştur. Hem devlet kavramının içeriğini ortaya koyan hem de toplum ve devletin ilişkisini tanımlayan bu kavram aynı zamanda hesapçı ruhun daha önce ulaşamadığı noktalara ulaşmasının aracı olmuştur (Schumpeter, 1991: 108). Vergiden (bir vatandaşlık görevi söylemi olarak) kaçınmanın modern toplumda normal dışı kabul edilmesi ise verginin de mali niteliği yanında modern bir toplumsal ıslah aracı olarak incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Ancak bu durum Bauman'ın disiplini ve modernitenin yönetim analizini salt ekonomiden çıkarsadığı anlamına gelmemektedir. Panoptikonun hedefindeki normlar toplumsal hayatın her veçhesinde farklılaşan öznellikler inşa etmektedir. Esas nokta Panoptikon'un kapitalist birikim tarihinde bir gerekliliğe işaret ettiği kadar toplumsal evrenin tamamında birikim mantığının yanı başında işleyen modern tasarım mantığına atıfla Bauman'ın (2012) 'yasa koyucular' olarak ifade ettiği bir 'bilgi-iktidarın' işlemesidir. Bilgiye dayalı inşanın tasarımcı özneleri olarak entelektüelleri işaret eden bu fikir modernitenin dünyanın 'olduğu gibi' değil, 'olması gerektiği gibi' tasarlanıp işletilmesi fikriyle temellendirilmektedir (2019: 197). Tek taraflı gözetime dayanan ve modernitenin toplumsal düzen tasarımının özünü oluşturan bu yapı bir uca devleti yerleştirirken diğer uca 'yasa koyucu' entelektüeli yerleştirmektedir. İktidar yönetmek için bilgiye ihtiyaç duyarken, bilgi de iktidara meşruiyet ve nüfuz gücü sağlamaktadır. Ancak bu ikisinin birlikteliği kamu yararı adı verilen yeni modern toplumsal düzen ilkesine uygun birey ve toplumun inşasını gerçekleştirebilecektir (Bauman, 2012: 52-62). Buna göre yasa koyucuların işlevi, onaylanmış ve iktidarının kaynağı bu tasdik edilmişlikten kaynaklanan bilginin sahipliği ve kullanımı anlamında hem ekonomik işletme hem de yönetim için bir zorunluluktur, ancak salt kapitalist rasyonaliteye ya da yönetim aygıtına da indirgenemez. Bu panoptik zaman-mekân düzenlemesi sınıflandırma, hiyerarşi kurma, adlandırma, normların geliştirilmesi gibi her alanda iş gören bir iktidardır (Bidet, 2016: 59-61). Bu sayede aynı gözetime tabi tutulan bireylerin istatistiksel olarak bilimsel sınıflandırmalara tabi tutulmaları (sınıflar) ve nesneleştirilmeleri mümkün kılınmıştır. Kapitalist rasyonalite ile modernizmin rasyonalitesi arasındaki bu amaç ortaklığının mali yansıması vergi kavramının kapitalist birikim sürecine bağımlılığı nedeniyle devletin kapitalist birikim sürecinden çıkarı olmasında açığa çıkmaktadır (Offe, 1975: 120-121). Bu noktada hem modern devletin hem de kapitalizmin varoluşsal olarak birikim sürecine ve kapitalist rasyonaliteye bağımlı oldukları gerçeği vurgulanmalıdır.

Bu yüzden panoptik yapının karmaşık örgütsel ve bilgi-iktidarla bütünleşmiş tasarım altyapısına rağmen işletmecisi olarak baş muhafız-girişimcinin yönetilenler ile aynı katı düzenlemelere tabi olması 'gereksiz' ve 'zararlıdır'. Girişimci bu muafiyet/ayrıcalık aracılığıyla 'özgür girişimci' haline gelmektedir (Bauman, 2015: 38). Bu özgürlük girişimci baş muhafız için bir zorunluluktur zira baş muhafız aslında Schumpeter'in (1962 [1942]) 'girişimci öznesine' karşılık gelmektedir ve düzenlemeler

sistemin ilerlemesi rolünü üstlenmiş girişimci öznenin girişimci ruhunu baltaladığı ve sistemin bir bütün olarak başarısını engellediği için sakıncalı görünmektedir.[106]

Baş muhafız, doğru güdü olan kâr-zarar mantığına ve buna dönük eylemin gerektirdiği kaynaklara sahip olarak yasal düzenlemeler ve baskıdan azadedir. Burada ekonomik rasyonaliteye dayalı öz denetim devreye girecektir ve kâr-zarar analizi eylemin doğruluğuna dair gerekli göstergeleri 'kendiliğinden' oluşturacak ve yasa koyucuların sürekli müdahalesini gereksizleşecektir. Dolayısıyla, sistem için kurucu bir unsur olan ve ayrışmanın güvencesi olan hukuki rasyonalite, yönetim mantığı olarak piyasa aklı ile buluştuğunda artık sistemin sürdürülebilirlik mantığını ekonomik rasyonaliteye bırakacaktır.

Çünkü feodal bağlardan moderniteye geçiş sürecine bakıldığında, eritilecek ilk katılar girişimin önündeki engeller olarak görülen geleneksel bağlar, haklar ve görevlerdir (Bauman, 2015: 63; 2017a: 27-9). Bauman'a göre (2015) bu geçiş ekonomik akılcılığın belirleyicilik kazanmasına ve toplumsal hayatın diğer tüm unsurlarına üst yapı görüntüsü vermesine neden olmuştur. Eski feodal toplumun katılıklarının eritilmesiyle kurulan sınai kapitalist toplum yeni katılığını ekonomik ve politik alanların birbirlerinden farklılaşması üzerine kurmuştur (Wood, 1995).[107]

Hukuk, katı modernite ve sınai kapitalizm için kritik anlam taşıyan mülkiyetin ve sözleşmelerin temelinde olmayı sürdürse de, sadece bir tür atmosfer gibi sistem dışına çıkmaya dönük norm dışı hareketlerin denetimini sağlamaktadır. Fakat norm dışının belirleyicileri ekonomikleşmiştir. Bu doğrultuda girişimci sonsuz sermaye birikimi mantığına sadık kaldığı müddetçe cezalandırıcı mekanizmalardan azadedir,

106 "Yeni milli pazarların veya dış piyasaların açılması; el sanatları atölyelerinden, yoğun ve büyük işletmelere geçiş, kapitalist sistemi durmadan, yorulmadan içinden bir ihtilal, yenilenme havasında tutmakta; bütün bu elemanlar gene devamlı olarak eski faktörleri yok etmekte, yenilerini yaratmaktadır. Bu 'Yaratıcı Yıkım Gelişimi' kapitalizmin esas temelidir" (Schumpeter, 1962: 83). Ancak belirtmek gerekir ki, Schumpeter'in kapitalist işleyişin rekabetçi ve dinamik niteliğini, başka bir ifadeyle 'yaratıcı yıkımı' yeniden üreten özne olarak konumlandırdığı girişimci öznenin özgürlüğü, yönetimsel ya da politik içerimlere kapalı sadece kapitalist gelişimin geleceği ile ilişkilendirilmiş özcü, tek yönlü bir analiz sunmaktadır. Panoptikon'da ise girişimcinin özgürlüğü ekonomik bir altyapıya sahiptir fakat aynı zamanda mahkum ve denetçilerin bağımlılığı ile ilişkisel bir iktidar mekanizmasının merkezinde bir yönetim tekniği olarak ele alınmaktadır.

107 Ancak kapitalizmle birlikte ekonomik ve politik alanların özerkleşen mantıklarının 'alt yapı' ve 'üst yapı' şeklinde birbirlerine kapalı ve yabancı olarak konumlandırılmaları ana akım iktisadın ekonomiyi toplumsaldan soyutlayarak atfettiği doğallığın bir benzerine neden olmaktadır. Aksine iki alanın da toplumsal ilişkiler bütünü olarak aralarındaki süreklilikleri kavramak gerekmektedir. Bu doğrultuda ekonominin üretim biçimine bağlı kendi toplumsal belirlenimlerini ve bu belirlenimlerin politik ve yasal yansımalarını doğurduğunu aynı şekilde politik belirlenimlerin de ekonomik bir altyapısı olduğunu görmek alanlar arasındaki maddi bağıntıları soyut ilişkilendirmelere indirgememek için önemlidir (Wood, 1995: 20-23).

aksine düzeni sağlayan hukuk rekabetin ve birikimin önündeki engelleri temizlemektedir. Ancak bu mantıktan cayıldığında ya da başarısız olunduğunda iflas hukuku gibi düzenlemeler işlemeye başlayacak ve girişimci sistem tarafından yutulacaktır. Bu kapitalist rasyonalite ile modernite arasındaki ilişkinin en somut hale geldiği noktayı vurgulamaktadır. Kapitalist rasyonalitenin özerk bir alan olarak piyasa içinde 'kendi' mantığı doğrultusunda işlemesi belli bir tasarım ve örgütsel nosyonu daima çekirdeğinde taşımaktadır.

Bauman'ın bahsettiği geçişin kademeli ve farklı iktidar modelleri çerçevesinde gerçekleştiğini belirtmek gerekmektedir. İlk model olan egemenlik paradigmasında hukuk monarşiyle burjuva sınıfına feodalizmi yıkmak için ortak araçlar sağlarken bu iktidar modelinde yasaya itaat kraliyet iktidarının somutlaştığı cezai yaptırımlarla sağlanmıştır. Hukuk 18. yüzyılda liberal yönetimselliğin oluşumunda burjuvazinin monarşi katılığını eritmesi için yine bir araç olarak kullanılmıştır ancak bunun yanında iktidar teknolojisi olarak Panoptikon da yer almaktadır (Foucault, 2014b: 143-144). Dolayısıyla Panoptikon'da somutlaşan disiplin kavramı Foucault'ya göre iktidarın olumsuz ve yasaya atıfla çözümlenmesinin ötesinde üretken bir altyapıyla çözümlenmesi ihtiyacının doğduğu geçişi ifade etmektedir.[108] Panoptikon'dan çıkan en önemli kamu maliyesi ilkelerden biri en az maliyetle ve ekonomik süreçle aynı yönde yönetimdir (2014b: 149). Liberalizm özgürlüğü sürekli inşa edilmesi gereken bir şey olarak belli bir fayda/maliyet hesabı temelinde üreten, düzenleyen ve tüketen bir 'yönetimselliğe' işaret etmektedir (2019: 54-55). Bu açıdan bir bütün olarak kamu maliyesinin liberal mantığının Panoptikon düzeninde yattığını söylemek mümkündür, ki bu doğrultuda yönetimin fayda/maliyet hesabı ile sınırlandırılması, özgürlüğün disiplinle tamamlayıcı bir yönetim teknolojisi olarak konumlandırılmasıyla bir bütün haline gelmektedir.

Bu doğrultuda Panoptikon ile Bentham'ın 'reformcu' kabul edilen mali anlayışı arasında ilişki kurmak mümkündür. Zira Bentham'ın ahlak, hukuk, ekonomi politik ve maliye üzerine kaleme aldığı yazılarında ortak çıkış noktası mutluluğu maksimize edereken acı ve elemi minimize etmeye yönelen hazcı ilkedir (Dome, 2004: 66). Vergi bu açıdan yalnızca devlete gelir sağlama yönüyle ele alınmış ve vergilendirmenin temel

108 Bu bağlamda Panoptikon'un materyalistleşmiş bir iktidarın ifadesi olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Kapitalist rasyonalitenin modern devletin yönetim aklını sınırlayan ve dışarıdan şekillendiren bir güce dönüşmesi sadece hukukla değil bedene, nüfusa doğrudan yaşam politikalarına yönelen polis teknikleriyle mümkün olmuştur (Foucault, 2014b: 151-153).

ilkesi geliri artırırken mükellefin vergi dolayısıyla hissettiği yükü azaltmak olarak tanımlanmıştır. Bu ilkeye ulaşma doğrultusunda Bentham için en önemli araçlardan biri olan güvenlik kıstası (*security-providing principle)* aynı zamanda devlet müdahalesi için de yegane gerekçe olarak kabul edilmektedir (2004: 68).[109] Bu açıdan Panopticon'un eşleştiği dolaylı yönetim ve bu yönetimin ekonomik altyapısı ile Bentham'ın sınırlarını *sponte actum* ile çizdiği devletin *agenda*'sını şekillendiren güvenlik teması birlikte düşünülmelidir. Bentham'ın mali reformculuğunun önemli bir kısmı, kapitalist rasyonalite doğrultusunda beklenti ve davranış yönetimi yönüyle panoptikal bir mali anlayışa işaret etmektedir. Önerdiği başlıklar bu açıdan incelendiğinde, Bentham ekonomik beklentilere zarar vereceği gerekçesiyle doğrudan vergilere duyulan ihtiyacı azaltacak olan lüks tüketimden alınan dolaylı vergiler, ölüm halinde devlete kalan mülklerden (*escheat*) elde edilen gelirler, bankerlerin kârlarından alınacak vergiler (sınai kârlar hariç tutulmaktadır) gibi önerilerde bulunmuştur (2004 :69-88).

Kapitalizmin rasyonalitesiyle ortaklaşan bir modernizasyon ve rasyonalizasyon mekanizmasından bahsettiğimizde örtük ve açık şekilde sermayenin tahakküm biçimi önem kazanmaktadır. Dolayısıyla katı modernitenin temel faili ulus devlet, iktidar modeli fabrika ile somutlaştırabileceğimiz disiplinin üretken yapısına dayalı Panoptikon, birikim rejimi ulusal ekonomi temelli Fordizm, hakim sermaye biçimi sınai sermaye, toplumsal yapısı üretim toplumu, devleti Keynesyen refah devleti ve sistemin işleyişi ise katı bürokrasi temelindedir.[110]

Dolayısıyla katı modernitenin pek çok niteliğinin özellikle 1945-1970 arasında uygulanan kamu maliyesi anlayışında somutlaştığı söylenebilir. Bu dönem kamu maliyesi anlayışında etkili olan 'Keynesyen denklem' ekonomik büyümenin ve sosyal adaletin gereklilikleri arasında kurulan ilişkiye dayalıdır ki bu ilişki toplumsal ilişkilerin

109 Bentham'ın mali anlayışında eşitsizliği azaltmak için müdahalenin ancak güvenlik ilkesiyle tutarlı olduğu durumlarda arzulanan bir unsur olduğunu belirtmesi bu durumun temel kanıtıdır (Dome, 2004: 68-69).

110 Weber'e referansla modernizasyon ve rasyonelleşme için ordunun piyasalardan çok daha verimli bir model ortaya koyduğunu öne süren Richard Sennett'e (2009) göre katılık metaforunun özü bürokrasinin askeri içeriğinde ortaya çıkmaktadır. Sennett 19. yüzyıldan itibaren "sivil toplumun askerileşmesi" ile kapitalist birikim tarihi arasındaki ilişkiyi vurgularken bürokrasinin piyasalara kıyasla çok daha kârlı ve düzenli bir zemin oluşturduğunu da öne sürmektedir. Bürokrasi piyasanın ürettiği tehlikeleri onaran bir mekanizma gibi işlemekte ve uzun vadede öngörülebilirlik sağlamaktadır (Sennett, 2009: 17-20). Zira 'askeri toplumsal kapitalizmin' kalbinde yer alan zaman mefhumunun belirlilik temelindeki ele alınışı hem bireysel yaşam güzergahını hem de iktidarı planlama kavramıyla bütünleştirmektedir. Bu anlamda iş güvencesi, sendikalar, refah politikaları gibi katı modern ekonomik ve mali politikaların hepsi toplumdaki en dezavantajlı bireye dahi toplumda bir yeri olduğuna dair bir güvence ve yol haritası vermektedir. Bu belirliliğin katı modernitede ekonomiye olan etkisi ise ekonomik ve mali işlemlerin toplumsal bağlamda tanımlı birer ilişkiye tercüme edilmesi olarak görülebilir.

sınıf ilişkileri temelinde düzenlenmesini ekonomik başarının içsel bir unsuruna dönüştürmüştür (Rosanvallon, 2004: 43). Bu doğrultuda katı modernitenin üretim toplumunda karşılaşılan temel sorun olarak 'işsizlik' talep eksikliğine bağlı yatırım yetersizliğiyle ilişkilendirilmektedir. Bu süreçte kamu maliyesine yön veren Keynesyen politikalar dengenin tesadüfi olduğunun kabulü ile tam istihdam hedefinin efektif talep yönetimine dayalı bir müdahale ve planlama mantığı ile ilişkilendirilmektedir. Bu doğrultuda tüketim eğilimini artırmaya yönelik kamu harcamaları ya da vergi politikaları üst gelir gruplarının alt gelir gruplarına kıyasla düşük olan marjinal tüketim eğilimleri tespiti (Keynes, 1936: 97) ile ele alınarak eşitsizlikleri yumuşatma niteliği kazanmaktadır. Keynesyen refah devletinin maliye politikası ekseni üretkenlik artışıyla desteklenmiş reel ücret artışları, eşitsizliği yumuşatan sosyal transfer harcamaları, konjonktürel bütçe açıklarıyla karakterize edilen 'telafi edici bütçe' (*compensatory budget*) uygulaması, kamusal üretim ve istihdamın önem kazanması gibi unsurlara dayanmaktadır (Nadaroğlu, 2000: 98-100).

Emeğin yeniden üretimi ile sermayenin yeniden üretiminde devlete ve dolayısıyla maliyeye biçilen bu ikili rol çerçevesinde refah devleti kapitalist birikim ile kolektif güvencelerin zıtlığı arasındaki uzlaşıya dayalı bir yapısal inşa olarak anlaşılmalıdır (Gough, 1979: 23). Keynesyen politikalarla bütünleşmiş hem bir birikim modeli hem de düzenleme modeli olarak toplum mühendisliği ile karakterize edilen Fordizm bu çağın en parlak modeli olmuştur. Sınai sermayenin karakteri ile şekillenen toplumsal iktidar modelinin temel nitelikleri ise katılık, üretimde mekâna bağımlılık, yatırım ve kârın zamansal olarak gecikmeli gerçekleşmesi, beklentilerin önemi, toplumsal uzlaşının önemi, farklılıklara dayalı sınıflı toplum ve devletin yönetim mekanizmasının odağında hem ayrıştırıcı hem de uzlaştırıcı bir niteliği olmasıdır. İktisadi olanın siyaset ile düzenlendiği, ideolojik uzlaşının temelinde emek-sermaye ve devletin oluşturduğu üçlü sacayağının olduğu ve piyasanın siyaset ile ehlileştirildiği bu yapı[111] bize katı modernitenin hem toplumsal, hem mali, hem ekonomik, hem de yönetimsel anlamda temel niteliklerini sunmaktadır. Dolayısıyla, akışkanlaşan katıların tanımlanması aslında sorunlu şimdinin çekirdeğini de ortaya çıkarmaktadır.

Sınai sermaye ile eşleşen ağır kapitalizmin rasyonalitesi ile karşılıklı bir belirlenim süreci içinde şekillenen katı modernitenin tamamlayıcı bir diğer yönü daha

111 Neoliberal maliye ve Keynesyen maliyenin müdahalecilik anlayışlarına bakıldığında ilkinde siyaset rekabeti üretmeye odaklıdır, ikincisinde ise siyaset rekabeti kendi koşullarına göre sınırlandırmaktadır. Siyasetin iktisadından, iktisadın siyasetine bir geçiş görülmektedir (Köse ve Öncü, 2011: 95-143).

öne çıkmaktadır. Bauman'ın esas katkısı bu karşılıklılığı S.Freud'a (1999) referansla '*Freheit*' ve '*Sicherheit*' arasındaki gerilimli tarihsel ilişki üzerinden okumasıdır.[112] Özünde modernite '*sicherheit'* kavramının içerdiği 'belirlilik, güvenlik ve emniyet' nimetlerine karşı bireysel özgürlükten belli ölçüde feragat etme zorunluluğu ile karakterize edilmektedir (Bauman, 2014b: 24-26 ; 2017a: 55-61). Bu bağlamda katı modernitenin belirsizlik, düzensizlik, anındalık ve norm dışılığa karşı düşmanca tutumu ile totalitarizmi doğurmaya eğilimli yapısı öne çıkmaktadır. Bu dünya Bauman'a göre rastlantılara ve belirsizliğe karşı bağışık yapısıyla "yeşucu düzen" ile tanımlanmaktadır (2017a: 94-95). Dolayısıyla toplum kontrol, düzen, yasaların bağlayıcılığı gibi ağır kapitalizmin ve katı modernitenin temel nitelikleriyle şekillenmiştir. İtaat ve özgürlük, özerklik ile güdümlü hareket gibi karşıtlıkları birlikte ve karşıtlık içinde ele alarak düzen temelinde uyumlu hale -ilkinin aleyhine olacak şekilde- getirmiştir. Ancak, katı modernite ve faşizm arasında bir zorunluluk ilişkisi kurma yanılgısına düşmemek için değinilmesi gereken önemli bir unsur öne çıkmaktadır.[113] Katı modernitenin simgesel yapısı olarak Keynesyen Refah Devleti, Bauman'a göre, birbirleri olmadan var olamayan ama birbirleriyle de var olamayan "özgürlük ve güvenliğin evliliği" gibi paradoksal bir görevin taşıyıcısı olarak doğmuştur (2019:58-9). Zira bireysel özgürlük güvenlik hissinden (daha doğrusu '*Sicherheit*'ın bileşenlerinden) soyutlanma pahasına arttıkça amaçsızlık, dolayısıyla kolektif iktidarsızlıkla maluldür (2014b: 10). Bu açıdan refah devleti özgürlüğü ortadan kaldırmaktan ziyade, özgürlük-güvenlik gerilimini liberal denklemde özgürlüğün dengeleyici ilkesi olarak kontrolün zorunlu varlığıyla çözümlemeye çalışmaktadır. Nitekim Bauman'ın temel referanslarından olan Foucault'ya göre de liberalizmde özgürlük üretiminin maliyeti güvenlik üzerinden

112 '*Freheit*' ve '*Sicherheit*' sırasıyla 'özgürlük' ve 'güvenlik' olarak çevrilmesine rağmen '*Sicherheit*' İngilizce çevirisindeki '*security'* ya da Türkçe çevirisindeki 'güvenlik' kavramlarını içerdiği gibi aynı zamanda belirlilik ve emniyet kavramlarını da kapsayan bir çatı kavram olarak çok daha yüksek bir açıklama düzeyine sahiptir. Bauman'ın çıkarımlarının ve kavramlarının temelinde yatan Foucaultcu yaklaşım disiplin ve Panoptikonun akışkan modernitedeki dönüşümünde özellikle belirgin hale gelmektedir. Üretkenliği üreten disiplin kavramının akışkan modernitede Foucault'nun iktidarı anlamak için kullandığı bir diğer faz olan 'güvenlik paradigması' ile geçişliliğini anlamak önem kazanmaktadır. Özellikle çalışmanın 3. bölümünde tartışılacak olan bu meseleye dair şimdilik belirtilmesi gereken en önemli nokta 'disiplin' düzeninden 'güvenlik' düzenine bu geçişte bireyi kapattığı bedeni düzleminde yöneten bir iktidardan bireyi nüfusun parçası olarak düzenleyen iktidar anlayışına geçiştir. Bu geçişte mekân da dönüşmüştür. Hapishane tarzı kapatma kurumlarından piyasa gibi açık uzam veya çevre önem kazanmıştır. Bu açıklıkta tehlikeyi önlemekten ziyade tehlike (kriz) ile yöneten bir 'risk yönetimi' anlayışı söz konusudur (Foucault, 2013: 46-56). Bu neoliberal maliyenin post-Panoptikon durumundaki genel çerçevesidir. Post-Panoptikon denmesinin nedeni, neoliberal ideolojinin aksine tam bir özgürlük durumuna geçiş değil, belli bir kesimi örneğin mali disiplin ve tasarruf politikalarıyla feda edilebilir olduğunu göstermek içindir.

113 Bu yanılgı neoklasik maliye literatüründe ve ardından bu literatürden beslenen neoliberal maliye kuramlarında odağa yerleştirildiği için özellikle vurgulanmaktadır. Özellikle Knut Wicksell'den yoğun biçimde etkilenen James Buchanan neoliberal kamu reformu önerilerini tümüyle refah devleti fikrinin bireysel özgürlük fikriyle çelişmesi üzerinden kurgulamaktadır.

hesaplanmaktadır. Güvenlik burada ortak çıkar ile bireysel çıkar arasındaki dengenin kurulması ile açıklanmaktadır (Foucault, 2019: 66-71). Dolayısıyla maliye çıkarların manipülasyonuna yönelen bu liberal aklın merkezinde yer almaktadır. Roosevelt'in *New Deal* politikaları ve takip eden Keynesyen Refah Devletinde iktisadi ve siyasi özgürlüklerin artışının ekonomiye daha fazla müdahale gibi bir sonuç getirmesi bu savın en önemli kanıtlarından biridir. Bu açıdan katı modernitenin kriz dinamikleri de özgürlük-güvenlik gerilimini katı modernitenin araç seti ile çözmenin bedelinin ekonomik krizlerle giderek daha maliyetli hale gelmesi ve yönetimsel krizleri tetiklemesi şeklinde okunabilir hale gelmektedir.

Katı moderniteyi ve özgürlük temasını biçimlendiren temel unsur kapitalizm gibi görünse de Bauman'a göre, modern bireyin doğuşu[114] ve bireyin toplumla özgürleşmesi de oldukça belirleyicidir. Toplumla özgürleşmek özgürleştirici bir bağımlılıktır, zira birey başıboş güçlere karşı toplumun büyük akılcı gücüne, diğer bir deyişle toplumun sağladığı belirli örüntülere sığınmaktır. Toplumsal baskılar tarafından üretilen örüntü ve rutinler onaylı yapılarıyla insanları bireysel kaynaklarıyla baş başa kalmanın getirdiği kararsızlık, güvensizlik ve acıdan koruyacaktır. Norm eksikliği ve belirsizlik, şüphe ve korku kaynağı iken, normların varlığı ikili bir işlev görerek hem engellemekte hem de mümkün kılmaktadır (Bauman, 2017a: 46-52). Katı modernite içinde sosyal kurumların ve doğrudan üretimin yapısının toplumsal örüntüleri tanımlama, normları belirleme ve kimlik kurma işini üstlenmesinin en temel örnekleri bürokrasi, sınıflar, aile ve iştir. Paralel şekilde katı modernitenin eleştirel kuramcılarının[115] hedefi de kamusaldan kurtuluş olarak bahsedebileceğimiz başlık altında bireysel özgürlüğün bu katı rutinlerden arındırılması ve totaliterleşmiş tek tip toplumdan kurtuluş olarak kamusal alanın özel alan üzerindeki tahakkümüne son vermektir (2017a: 55-61). Katı bürokrasi ile karakterize edilen ve normlaştırmaya dayalı panoptik yapılar moderniteyle doğmuş ve sonlanacak şekilde kurgulanmaktadır. Oysa katı modernitenin toplumu, modernitenin içerdiği binbir suret göz önüne alındığında bunlardan yalnızca birine karşılık gelmektedir. Bu bağlamda Bauman'a göre bugünün akışkan modern toplumu da eski modern toplum kadar moderndir, ancak bir o kadar da

114 Modernliğin temelinde Aydınlanmada belirginleşen bireyin aklını kullanma cesareti göstererek ahlaki bir özne olarak aynı anda hem bireyselleşmesi hem de toplumsallaşması yatmaktadır. Birey ancak toplumun içinde (kamusal alanda) *de facto* birey olabilir ve aynı zamanda toplumun içinde (özel alandaki sorumluluğu nedeniyle) "bir dişlinin çarkı gibi" toplumsallaşır (Kant, 2005: 226-230).

115 Özellikle Theodor W. Adorno, Max Horkheimer, Herbert Marcuse gibi Frankfurt okulu temsilcileri tarafından katı modern topluma dair eleştirinin hedefinde Weber'in tanımladığı araçsal rasyonalitenin topluma hakim olması ve bu rasyonalitenin getirdiği yabancılaşma, kültür endüstrisi başlığında kültürün standartlaştırılması, metalaşma, fetiş ve mübadele kapsamında sınai sermayenin tahakkümü ve kamusal alanın özel alan üzerinde kurduğu homojenleştirici tahakküm vardır.

farklı bir şekilde moderndir. İlk bakışta çelişkili görünen bu önermede hala modern oluşumuzun nedeni modernitenin içerdiği tükenmez modernizasyon güdüsü, yaratıcı yıkım, bir diğer şekilde söylenirse sürekli bir eritme hali ile açıklanmaktadır (2017a: 56-58). Sermaye birikiminin amaç olarak sonsuz birikimi görmesi ile kapitalizmin karakterize edilmesine benzer şekilde modernite de modernizasyonun sonsuzluğu ile gerçek anlamına kavuşmaktadır. Bu açıdan iki tarihsel 'saplantı' birbirini doğuran ve besleyen yapısı ayrıştırılmadan ele alınmalıdır. Zira bu bütünsel bakış ile akışkan modernite ve neoliberalizm gibi iki belirsiz kavram tarihsel ve eleştirel bir zeminde okunaklı hale gelecektir.

2.3. Ağır Kapitalizmden Hafif Kapitalizme Devletin Mali Biçimleri ve Rejimleri

Bauman'ın 'katı modernite' ve 'ağır kapitalizmin' karşısına koyduğu analiz birimleri olan 'akışkan modernite' ve 'hafif kapitalizm' kavrayışında öncelikli olarak 'mekânsızlaşma' ve 'özgürlük' ilişkisi değerlendirilmektedir. Buna göre ağır kapitalizmin ifadesini bulduğu Fordist rejimde en büyük saplantı büyüklük, boyut ve sınırların keskinliğidir ve bu anlamda tüm unsurların aynı mekânda akıl çelicilere karşı bağışık kılınması en önemli yönetim tekniğidir (Bauman, 2017a: 95-96).[116] Ancak fordist fabrikaların yükseldiği bu dönemin engeli olarak görülebilecek temel unsur sermayenin en az emek kadar aynı mekâna bağımlı hale gelmiş olmasıdır. Kapitalizmin 'hafifliği' aslında sermayenin hakim niteliğindeki değişimini ima etmektedir.

Fordizmin karakteristiği belli bir mekân içinde zaman yönetimine dayanan Taylorist emek süreci örgütlenmesi doğrultusunda gelişen ekonomik, toplumsal, sınıfsal ve kültürel dönüşümlerle anlaşılmalıdır. Bu dönemde mali anlayışın merkezinde yer alan Keynesyen yaklaşıma bağlı olarak efektif talep ile istihdam arasında kurulan ilişki

116 Zamanın bilinçli olarak takibinin, Bauman'ın ifadesiyle, zamanın tarihinin başlangıcı insanların biyolojik kapasitesi ya da hayvanların gücünün ötesinde seyahat tekniklerine duyulan ihtiyaçla ilişkilidir. Bu ihtiyacın tatmini aklın özgürlüğüyle doğayı insanın emrine amade kılacak ilerlemelerin modern çağda gerçekleşmesiyle zaman-mekân birliği ayrılmış, zaman belirleyici unsur niteliğine bürünmüştür. Katı modernite ya da- ağır kapitalizm bölgesel fetihler olarak zenginliğin toprakla ve mekânla ilişkilendirildiği, feodal etkilerin bu yüzden daha net açık göründüğü bir dönemdir. Çünkü, ilerleme ve değer fikri doğrudan mekânsal genişleme ile bağlantılandırılmaktadır. Bu anlayış modern çağın devletlerinin güçlerini haritada kapladıkları alanlar ve iyi korunmuş sınırlarla ifade etmelerinde karşılık bulmaktadır (Bauman, 2017a: 167-171). İki büyük emperyal bölüşüm savaşının eski modernitenin parlak çağlarında art arda gelmesi bu anlamda bakımdan bir tesadüf değildir.

emeğin yeniden metalaştırılmasını, yani kitlesel tüketimi 'sermayenin değerlenmesinin' koşulu haline getirmiştir (Hirsch, 2011: 121-122). Başka bir deyişle, kapitalizmin fordist aşamasında mali denklem devletin hem ekonomik hem de sosyal anlamda müdahale alanını genişleten, politize olmuş taleplerle mali kararların ilişkilendirildiği ve sınıf çatışmasına yönelik stratejik bir yönetime dayanmaktadır. Dolayısıyla geniş bürokratik mekanizmalar ve siyasal süreçlerle iç içe geçen bir mali anlayış temelinde içerme ve dışlama arasında kurulan diyalektik refah devleti ile fordizm arasındaki ilişkiyi modernite sorunsalına uzatmaktadır. Joachim Hirsch'in tespitiyle söylenirse: "Fordist devlet kelimenin her iki anlamında da 'güvenlik devleti'ydi: hem 'refah devleti' hem de bürokratik 'kontrol ve denetim devleti' olarak" (Hirsch, 2011: 125). Bauman'a göre de refah devleti, özgürlük ve güvenlik arasındaki 'modern' gerilimi piyasanın ürettiği risklere ve 'özelleştirici' etkiye karşı, kolektif güvence mekanizmaları ve bu mekanizmalardan doğan 'toplumsal' dayanışmayı koyarak aşmaya çalışmaktadır (Bauman, 2019: 58-60). Başka bir deyişle, fordist süreçte refah devleti, devletle toplum arasında kurulan ilişkideki dönüşümün bir yansıması olarak sadece artan sosyal harcamalar açısından değil, katı moderniteyi ayakta tutan ekonomik ve toplumsal düzenlemeleri aydınlatmak adına da anlamlıdır. Bauman'ın katılık ve akışkanlık metaforlarının esas katkısı kamu maliyesini bir taraftan politik-sosyolojik bir yönetim analitiği ile ele almayı mümkün kılarken, diğer taraftan kamu maliyesini bir 'modernite meselesi' olarak sorgulamaya imkan tanımasıdır.[117] Akışkan modernite ile refah devletinin tasfiyesi arasındaki ilişki özünde özgürlük ve güvenlik geriliminin özgürlük lehine ve sermayenin mekânsızlaşması ile tek taraflı çözümlenmesine dayalı toplumsal, sınıfsal, ekonomik ve kültürel dönüşümle bağlantılıdır. Zira sermayenin liberalizasyonu ile tüm dünyayı yatırım alanına çevirme ve reel üretim mekânı olan hantal fabrikalardan kaçıp finansal piyasalara sığınma imkânı ile sermayenin kazandığı hareket serbestisi mekânsızlaşmaya yakın bir görüntü sergilerken emek her zaman olduğu gibi sabit kalmıştır. Yerleşikliğin tüm yüklerinden muaf olan sermaye yerleşikliğin eskisinden

117 İlerleyen bölümlerde derinleştirilecek olan bu tespit için şimdilik Bauman'ın refah devletini, 'sosyal' devlet olarak ekonomik büyümenin nimetlerinin bölüşümünün ötesinde bu bölüşümün motivasyonuna yönelik vurgusuyla ayırdığı söylenebilir. Bu vurgu, modern ulus devletin kapitalist sistemin işleyişinden doğan rekabet ve egosit egoist düzene 'rağmen', toplum olarak bütünleşmeyi ve bir aradalığı kısmen 'eşitliklikçi' ve dayanışma temelli bir düzenle sağlayacağını içermektedir (Bauman, 2019: 59). Aynı vurgu maliyeyi 'kamu' ön ekiyle kapitalizm ve liberalizm ile ilişkilendiren modern kaygıya işaret etmektedir. Çünkü maliyenin 'kamu çıkarı' temelinde 'kamu maliyesi' olarak tanımlanması mali alanın halktan gelen taleplerin hakim iktidar yapısını dönüştürücü niteliğinin 'katılaştığı' bir siyasal alan olarak konumlandırılmasına bağlıdır. Piyasa aklının özelleştirici ve bireyselleştici etkisinin toplumsal evreni kuşatmasına karşı çekilen politik sınırlar ya da Karl Polanyi'nin (1986) tabiriyle 'çifte hareketin' (*double movement*) siyasal doğasının sınıf temelli bir çatışma olarak ele alınması bu yüzden katı modernitenin mali anlayışının özüdür.

daha ağır yükleriyle baş başa kalan emeğe rağmen ve onun bağımlılığındaki artış pahasına 'özgürleşmiştir' (2017a: 97-100).

Ağır kapitalizmde emek gücünün emekçiye içsel olması nihayetinde beraberinde getirdiği emek sürecini kontrol etme, iş gücünü denetleme gibi nedenler ile sermaye ve emek arasında çatışmalı ve fakat bir o kadar da uyum içeren bir birlikteliğin anahtarı olmuş; hatta bu birliktelik temelinde örgütlenen refah devleti doğmuştur. Hafif kapitalizmde bu anlamda Bauman'a göre emek Panoptikon'un dışına çıkarılmış ve bir nevi "bedensizleşmiştir" (2017a: 182-184). Sermayenin hantal fabrikalarda sermaye birikim süreci için sürekli muhtaç olduğu emekle yüz yüze gelme sorumluluğundan, emek sürecinin masraflı denetiminden özgürleşmesine -ki sermayenin birikim sürecinde birincil olarak finansal piyasalara yönelmesi bu konuda başat öneme sahiptir- gittiği her yerde dilediği miktarda emek sömürüsü imkânı elde etmesi ve dolayısıyla ücretleri baskılama özgürlüğü de eklenmiştir. Böylece emek ve sermaye arasındaki anlaşma sermayenin mekânsızlaşma ile kazandığı özgürlük ve yönetme kapasitesi aracılığıyla emek aleyhine bozulmuştur. Sermaye emeğe birikim için özünde hala muhtaçtır, ancak emeğin bedensizleşmesi ile birlikte bu muhtaçlık bağımlılık olmaktan çıkmıştır. Dolayısıyla, katı modernitenin mekâna ve çok yönlü bir toplumsal uzlaşıya bağımlı reel üretim/sınai sermaye/toplumsal iktidar temaları akışkan modernitede asimetrik bir mekânsızlaşmayla birlikte devlet-emek-sermaye arasındaki ilişkilerin piyasa aklı doğrultusunda yeniden inşasını beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda akışkan modernitenin temel kavramlarını siyasetin post-ulusal iktidarla asimetrisi bağlamında, iktidar modeli olarak 'post-Panoptikon', sermaye biçimi olarak finansal sermaye, birikim ve düzenleme rejimi olarak Post-fordist, yönetimsel olarak neoliberalizm diye tanımlayabiliriz (Bauman, 2019: 17).

Panoptikon'dan post-Panoptikon'a geçişte en temel unsur, sermaye birikiminin fabrika olarak somutlaştırabileceğimiz mekânın dışına taşarak 'mekânsızlaşmasıdır'. Bu anlamda post-Panoptikon iktidarın temel örgütleyici gücünün piyasa aklı/sermaye olması gerçeği ile birlikte yönetimin özü de mekânsızlaşan sermaye birikiminin ve finansal sermaye birikiminin yönetimi olarak yeniden inşa edilmiştir. Dolayısıyla, Panoptikon'dan post-Panoptikon'a geçiş yalnızca sermayenin değil, iktidarın da mekândan bağımsızlaşarak tüm toplumun bir iktidar sahasına dönüşmesini içermektedir.

Bauman'a göre, katı modernite ve üretim toplumuna özgü 'Büyük Birader' panoptik teknikleriyle dev fabrika ve hapishaneleriyle, mekânsal ayrımlar temelinde bir disiplin modeline işaret eden kamusal alana indirgenemeyecek olsa da kamusallıkla oldukça ilişkili içerilebilir kılma ve normlaştırma temelinde işleyen bir disiplin modelidir. İlerleyen bölümlerde daha detaylı ele alınacak olan akışkan modernitede ve neoliberal koşullarda ise iktidar ikili bir model temelinde işlemektedir: 'Post-Panoptikon' tüketim toplumuna dahil olabilen tüketicilerle ilişkilendirilirken, eski usul dışlayıcı iktidar pratiği olarak 'panoptik model' ise tüketim toplumu tarafından içerilemeyen artık nüfusun mensupları için muhafaza edilmektedir (2018a: 153-154). Bauman 'Büyük Biraderin' bastırılanlar ya da artık nüfus için muhafaza edildiğini öne sürse de, akışkan modernitede vurgunun açıkça 'küçük kardeş' olan tüketici piyasaları ve küresel finans piyasalarının dışlayıcı ve ayrıştırıcı modeline kaydığını savunmaktadır. Akışkan modern post-fordist dönemde kitlesel üretim ile ücretli emek ve refah harcamalarına dayalı kitlesel tüketim arasında kurulan Keynesyen bağlantı kopmuştur (Hirsch, 2011: 139-140). Dolayısıyla tüketim toplumu tarafından içerilebilmenin yegane koşulu olarak tüketebilir olma koşulu borç, kredi, finansal piyasalar gibi kavramları post-Panoptikon'un dolayısıyla örgütsel modelin önemli bir girdisine dönüştürmektedir. Bu doğrultuda tüketim ve harcanabilir gelir arasındaki bağlantı giderek kredi gibi akışkanlaşmış bir sermaye ilişkisi temelinde kurulduğunda geçmişin hantal ve mekâna bağımlı disiplin mekanizmalarının yerini mekânsız ve görünmez kılınmış bir disiplin ilişkisi almaya başlamaktadır. Bauman'a göre bedenlerimiz ve zihinlerimiz artık panoptik kurumlarda değil, veri tabanları ve enformasyon depolarında kapana kısılmıştır. Bu da Mark Poster'ın (1995) tabiriyle "süper-Panoptikon" ya da Bauman'ın kavramsallaştırmasını sürdürürsek bir "post-Panoptikon" durumuna karşılık gelmektedir (Bauman, 2017b: 64). Panoptikon'un temel meselesi nesnesini disiplin mekânı içinde tutmak ve özneleştirmek iken, post-Panoptikon'un temel meselesi giriş kriterlerine uygunluğun denetimi ile dışarıda kalması gerekenleri ayırmaktır (2017b: 65).

Kimlikleri ve bireysel örüntüleri toplumsal örüntülere dönüştüren eşgüdüm mekanizmaları da dahil olmak üzere alışılagelmiş dünyanın sınıfları, değerleri, meslekleri, toplumsal ilişkileri akışkanlaşırken devlet iktidarının birey üzerindeki doğrudan etkisi de giderek artmıştır.[118] Bauman'ın 'özgürlükten özgürleşmek' olarak

118 "Kanımızca kontrol toplumsal ilişkilerle eskisinden daha çok bütünleşmiştir ve o ters ya da hoşa gitmeyen bir form almamış olsa da eskisinden daha kapsamlıdır, öyle ki rutinden ve işin tahmin edilebilir alanından hobilere, tatillere, fantezilere vb. kaçma çabaları bile genellikle paketlenir ve senaryolaştırılır" (Bauman, 2015: 77).

bahsettiği bu durum, neoliberalizmin müphemliğe karşı duyulan korkuyu işlevselleştirerek özgürlüğü nasıl tam anlamıyla bir kaynak meselesine indirgeyip bir yönetim aracına dönüştürdüğünü göstermektedir (2015: 74). Bu yüzden söz konusu dönüşümde önemle vurgulanması gereken yerel olarak kalmaya mahkum tek tarafın emek değil, aynı zamanda devlet de olduğu gerçeğidir. Bu durumun dolaysız sonucu denetleyenle denetlenenin, sermaye ile emeğin, liderle müridin ya da savaşan orduların mekânı yitirmesiyle birebir karşı karşıya gelme sürecinin sonuna gelinmiş olunduğudur. Artık temel iktidar kurma taktiği kaçma, görünmez olma, kaytarma gibi yöntemlerdir (2017a: 74-75). Sermaye üçlü sac ayağının ilk akışkanlaşan/mekânsızlaşan/özgürleşen unsuru olarak devlet ve emek üzerinde 'piyasa rasyonalitesi' doğrultusunda bir inşa ve yönetme yeteneği kazanmıştır. Çünkü 'sermayeye içkin dünya vatandaşlığının' tam anlamıyla kazanılması ancak finansal sermaye formunda ve 1980 sonrasının liberalizasyon ve deregülasyon politikaları ile gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda post-fordist dönemi karakterize eden finansallaşma ile fordizmin temelindeki ulusal sınırlar temasının dönüşümü modernitedeki kırılmayla tamamlayıcı bir açıklama zemini sunmaktadır. Zira akışkan modernitede "zamanın yok edilmesi maskesi altında mekânın yeni bir biçimde bağlam dışına itildiği" söylenebilir (2017a: 177).

Mekânsızlaşmanın en temel sonuçlarından bir diğeri de katı modernitede belirleyici olan iktidar ve siyaset arasındaki kuvvetli bağın iktidar küreselleşirken siyasetin yerel kalışı ile çözülmesidir. Dolayısıyla iktidarın mekânsızlaşması ve politikanın zemini olarak kamusal alanın özel alanın sömürgesine dönüşmesi bir şey yapma becerisi olarak iktidar ile neyin yapılmasına karar verip öncelikleri belirleme anlamındaki politikanın ayrışmasını beraberinde getirmiştir (2017a: 35, 113-115). İktidarın örgütsel modeli ile birikim rejimi arasında kurulan bu ilişki sermayenin iktidar ilişkilerinin kristalleştiği bir toplumsal ilişki olarak Marksist tanımını temel almaktadır. Bu teorik adımların kamu ekonomisi adına en önemli sonucu ise sermayenin mekânsızlaşmasını kolektif aktörlerin demokratik müdahale alanlarının, yani siyasetin mekânından kaçan iktidarın görünmezleşmesi (etkisinin azalması anlamında değil, tam tersi mücadelenin zorlaşması anlamında) olarak ele almasıdır. Bu noktada maliye, uluslararası ticaret ve hukuk ile ne kadar temas etse de küresel ölçekteki sermayeye karşı vergi, harcama, bütçe gibi tüm kategorileriyle 'mekâna bağımlılığı' temsil etmektedir. Zira, mekânsızlaşmada söz konusu olan uluslararasılık değil, küreselleşmenin yanıltıcı 'biçimsel' bütünleştiriciliğidir. Bretton Woods'un ulusal iradeleri uluslararası düzeyde birbirine eklemleyen evrensel kuralları ve hegemonik

düzen anlayışının yerini alan 'yeni dünya düzensizliği' maliyenin özündeki ulusal iradenin üzerinde belirleyici olan mekânsız bir sermaye iktidarı tanımlamaktadır (2017b: 75; 2019: 29). Bu ayrışma doğrultusunda akışkanlığın mali anlamını çözümlerken mekânsızlaşan/finansallaşan sermaye karşısında modern devletin özellikle mali içeriminin geçirdiği dönüşümü incelemek gerekmektedir.

Modern devletin doğuşu mali tekel olarak vergi tekelinin oluşmasıyla, verginin gerçek niteliğine bürünmesi ise parasallaşma düzeyi anlamında kapitalist ekonominin gelişimi ile koşullanmıştır (Elias, 2007: 219; Tilly, 2001: 150-158). Dolayısıyla, katı modernitenin devleti kaynaklarını birincil olarak özel mülk sahiplerinden oluşan bir toplumu egemenlik hakkına atıfla vergilendirerek elde eden bir 'vergi devletidir'.[119] Bu açıdan Bauman'ın akışkan modernite analizinde bahsedilen gelişmelerin mali zeminleri Wolfgang Streeck'in (2016a) dönemlendirmesi doğrultusunda 1945-1980 yılları arasında katı modernitenin 'vergi devleti', 1980-1990 yılları arasında Washington Konsensusu ile çakışan akışkan 'borç devleti', 1990-2008 yılları arasında post-Washington Konsensusu ile eşleştirebileceğimiz '1. konsolidasyon devleti' ve 2008 krizinden günümüze piyasadan devşirilmiş mali krizin de etkisiyle '2. konsolidasyon devleti'[120] olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla vergi devleti, borç devleti ve konsolidasyon devletlerini önce moderniteyi ortadan bölen bir kırılma, ardından da akışkan modernite ile finansal sermayenin rasyonalitelerini ilişkilendiren farklı üç evre olarak ele almak mümkündür. Çünkü vergi bir açıdan devletle girilen ilişkide devletin egemenliğinden kaçınamama, yerleşiklik ve bir tür aidiyet bedeli olarak ortaya çıkmaktadır. Finansal sermayenin özgürleştiği esas temel ise ulusal sınırlar içinde yerel kalmaya mahkum olan vergi devleti, bu devlet formunun egemenlik haklarını kullanım şekilleri, özellikle de

119 Vergi devletin doğuşunda yalnızca parasal bir devlet geliri olmaktan çıkıp toplumsal yapıdaki dönüşümün derinliklerine uzanan bir ilişkiye dönüşmektedir. Devlet ve vergi arasındaki birbirini koşullayan bağımlılık ilişkisi önce verginin devleti yaratması ve şekillendirmesi biçimini alsa da, devletin toplumsal bir varlık olarak doğuşuyla birlikte devlet de mali araçları şekillendirmeye başlamıştır. Bu şekillendirme devletin dışsal ve tekil bir aktör olarak dahil olduğu bir süreç değildir; aksine toplumsal güçlerle belirlenen vergiler aynı zamanda mali talepler aracılığıyla mevcut yapıyı dönüştürmenin de bir aracı olmuştur. Dolayısıyla "vergi ve devlet arasındaki organik ilişki vergi devleti kavramını bir laf kalabalığına dönüştürmektedir" (Schumpeter, 1991: 110). Goldscheid'ın analizinde de benzer şekilde mülk devletinden modern devlete dönüşüm, modern devletin özel alanın aktörlerinden vergi adıyla çektiği kaynaklar sonucunda yönetebilmesi açısından) bir vergi devleti şeklinde ortaya çıkmaktadır (Goldscheid, 1958: 202-203).

120 Streeck'in (2016a) tanımına göre 'konsolidasyon devleti' borç devletinin daha yüksek bir biçimi olarak, borcun ödenmesini değil, borcu tabana yayarak sürekli kılan, finans piyasalarına bu genişlemiş borç döngüsünün süreceğini güvence olarak sunan bir devlet biçimidir. Konsolidasyon kavramı bu bakımdan hem borcun sürekliliğini hem de bu sürekliliği güvenceye alan finansal birikim rejiminin devlet biçimini tanımlamaktadır. 'Konsolidasyon devleti', devletin finansallaşma ile toplumsal ölçekte ekonomik alanın ötesinde, bireysel ve sınıf öznelliklerini, devletin sivil toplumla ilişkisini, demokratik kültürü olumsuz olarak dönüştürücü geniş iktidar etkilerini tanımlamak için Streeck tarafından geliştirilmiş bir analitik kavramdır (bkz. dipnot 27).

toplumsal uzlaşının temeline yerleştirilen stratejik sınıfsal çatışma yönetimine dayalı mali oyunun kurallarıdır.

Sermayenin elde ettiği hareket kabiliyeti ona bu mekânsal oyunun beklediği fedakarlıklardan başta vergiden muaf olma imtiyazı sunmaktadır. Daha önemlisi katı modernitenin mekânsal mali oyunu ana faili vergi devleti olan siyasal yapıda bir mübadele mantığıyla işlerken akışkan mali oyun devleti de yeniden dizayn eden bir rekabet mantığına dayalıdır (Jessop, 1996: 176).[121] Ağır kapitalizmde, sermaye emekle mekân ortaklığının getirdiği muhtaçlık ilişkisi ile sistemin dolayısıyla birikimin sürdürülebilirliği için meşruiyetin ve birikimin maliyetlerini bölüşmekten kaçın(a)mazken, hafif kapitalizmde yüz yüze kaldığı bir emek kesimi olmadığı için meşruiyetin maliyetlerinden (aynı zamanda emeğin yeniden üretimi sorumluluğundan) tamamen azade şekilde birikimin maliyetlerini devlet aracılığıyla yerleşiklerin omuzlarına yükleyerek 'özgürleşmiştir' (Bauman, 2017a: 93-98). Akışkan evrede, katı modern evrenin fordizm temelindeki toplumsal mutabakatının önemli bir veçhesini içeren refah rejiminin post-fordizmin rekabet önceliği ile ikame edilmesi bu yüzden temel bir yönetim sorunsalı haline gelmiştir (Gough, 2000: 178). Mekânsızlaşma, bu açıdan sermayenin devlet ve emek ile monolog yürütmesine benzetilebilir. İktidarın 'post-panoptik' formu biçiminde tanımlanabilen bu monologun en somut örnekleri küresel finans oligarşisi, kredi derecelendirme kurumları ve sıcak para hareketlerinin maliyenin temsil ettiği ulusal irade ve kamu yararı fikri üzerindeki belirleyici ve çözücü etkileridir. Mekânsızlaşan piyasa rasyonalitesine uyumlanan yeni yönetimsel rasyonalite, Streeck'in (2016a) formülasyonuyla söylenirse, önce vergi devletinin borç devletine ardından da borç devletinin konsolidasyon devletine dönüşümünde açık hale gelmektedir. Bu dönüşüm territoryal egemenliğe dayalı mali politikalarda özellikle de temel egemenlik hakkı olarak vergilendirme, bütçenin kullanımı ve niteliği, kamu harcamalarının muhteviyatı, faiz ve enflasyon oranları gibi makro ekonomik

121 Bob Jessop 'fordist Keynesyen refah devletinden, post-fordizmle karakterize ettiği 'Schumpeterci *workfare* devleti'ne geçiş olarak adlandırdığı dönüşümü; arz yanlı müdahalelerle ulusal ekonominin yapısal rekabet gücünü mümkün olduğunca güçlendirmek için açık ekonomilerde ürün, süreç, örgütlenme ve pazar açısından inovasyonu teşvik etmek; sosyal politikayı, işgücü piyasası esnekliğinin ihtiyaçlarına ve uluslararası rekabetin kısıtlarına tabi kılmak şeklinde açıklamaktadır. Bu anlamda, yurtiçi tam istihdam hedefinin uluslararası rekabet gücü lehine önceliğini yitirmesi; sosyal hakların yeniden yapılandırılması; yeniden dağıtımcı refah haklarının arza yönelik uygulamalar adına ikinci plana atılması ve ulus devletin çeşitli düzeylerde faaliyet gösteren yönetişim mekanizmaları lehine "altının oyulması" söz konusudur (Jessop, 1993: 9; 1996: 176-179). Bu devlet Schumpetercidir; zira ekonomik açıdan yaratıcı yıkım ve yapısal rekabet gücü temalarına odaklanmaktadır. Bir diğer açıdan ise *workfare* devletidir çünkü sosyal politikaya temel yaklaşımı esneklik ve rekabet gücü temelinde gelişir. Bu devletin en önemli tamamlayıcıları ise Bauman'ın öne sürdüğü şekliyle post-ulusal nitelikteki dolayısıyla "altı oyulan" devlet egemenliği ve özellikle sermayenin mekansızlaşması, küreselleşme ilişkisidir.

göstergelerde Bauman'ın akışkanlık, mekânsızlaşma ve asimetrik hareket serbestisine dayalı kuramını gözlemlenebilir kılmaktadır.

Özellikle 1980 sonrasında kamu maliyesine sirayet eden neoliberal dönüşümün dayanakları 'etkinlik' ve 'telafi' hipotezleri olarak iki başlıkta ele alınabilir. 'Etkinlik hipotezi' hareket kabiliyeti kazanmış sermayeyi ülkeye çekebilmek için ulusal mali oyunu cazip kılacak politikaları içerirken, 'telafi hipotezi' ise post-fordist rejimin gerekliliği olarak ulusal emek ve sermaye unsurlarının rekabetçi bir yeniden yapılandırmaya tabi tutulması anlamına gelmektedir (Önder, 2016: 49-50). Görüldüğü gibi 'neoliberal kamu maliyesi' devlete yüklenen 'piyasa iradesi doğrultusunda' ulusal mali oyunun koşullarını yeniden inşa etme görevinin bir yansımasıdır. Buna göre Laffer Eğrisi, Damlama Hipotezi (*trickle down theory*), Kamusal Tercih Teorisi gibi pek çok görüş doğrultusunda, vergi ve harcama politikalarının sermayenin imtiyazlarını yeniden üretmek, ücretli ve maaşlı kesimin ise bedel ödemesi biçiminde düzenlendiği görülmektedir.[122]

Devletin yerleşiklik yükünden kurtularak özgürleşen sermaye karşısında gelirinin giderek azalması ve temel gelir kaynağının vergi yerine borç haline gelmesi, yerleşikler/halk sınıfları üzerindeki vergi yükünü arttırmakta, kamu borcunu finansal sermayenin motoru haline getirmekte ve mali ilişkiyi bir kamu hukuku ilişkisi olmaktan çıkarıp özelleştirerek yeniden kurmaktadır.[123] Başka bir deyişle, borç devleti ile finansal birikim arasındaki bu ilişki vergi devletinin kamu yararı ile tanımlanan meşruiyet zeminini geri dönülmez biçimde aşındırmaktadır. Zira hem devletler hem de vatandaşlar için borçlanma olanaklarındaki artış finansal serbestleşmenin doğrudan bir sonucudur. Bu doğrultuda borç devleti "giderlerinin büyükçe bir kısmını vergiler yerine borçlanma ile karşılayan ve bunun sonucunda oluşan borç dağının finansmanı için gelirlerinin giderek artan bir bölümünü harcamak zorunda olan bir devlettir" (Streeck, 2016a: 109).

122 Laffer eğrisi vergi oranlarının belli bir düzeyin üzerinde yükselmesinin bir ikame etkisi yaratarak bireylerin çalışma arzularını körelteceği ve vergi gelirinin azalacağı iddiası üzerine kuruludur (Mitchell, 2011, 330). Damlama Teorisi ise, sermaye birikimini destekleyecek politikaların üst gelir gruplarından yoksullara istihdam yaratma ya da reel ücret artışı gibi çeşitli mekanizmalarla aktarılacağı ve nihayetinde optimum sermaye birikim düzeyinde servet ve refah dağılımının kararlı bir denge konumuna geleceği varsayımına dayanmaktadır (Yang, 2007).

123 Montesquieu ve David Hume gibi klasik liberallerin görüşlerinde taşınabilir ve taşınamaz varlıklar arasındaki farka ek olarak menkul varlıklar arasında da siyasal sonuçları odağa alınarak bir ayrıma gidilmiştir. Poliçeler de dahil olmak üzere menkul kıymetlerin dolaşımındaki artışa devletin iktidarını kötüye kullanımını sınırlama yeteneği atfedildiği için olumlu yaklaşılırken, devlet tahvilleri tam tersi şekilde devletin hazine işlemlerini borçla finanse etmesi ile yönetimin kapasitesini kontrolsüzce artıracağı beklentisiyle eleştirilmektedir (Hirschman, 2018: 85-87). Bu doğrultuda Hume, kamu borcunu siyasal sonuçlarıyla ele almakta ve kamu borcunun artmasıyla despotizm ve zorbalığın hakim olacağını savunmuştur (1994:172).

Buna paralel olarak finansal sermayenin alacaklı, devletin borçlu olduğu bir denklemde özgürlük bir yönetme gücü ve kapasitesi olarak düşünüldüğünde, finansal sermaye borç devletinin iradesinde (egemenlik kapasitesinde) tam anlamıyla bir kısıt ve yönetici unsur olarak yerini almıştır.

Akışkan modernitenin bir aşaması olarak neoliberalizmde sermaye ve devlet hafiflemek için sürekli bir perhizle hacmini küçültüp akışkanlığını ispatlayarak finansal değerini koruma çabasındadır. Devletin gerek özelleştirme, gerek meşruiyete dönük harcamalarında talep edilen kesintiler ile bu perhize uydurulma çabası sermaye yönünden gelen bir taleptir. Zira gelişmenin kaynağı devlet hazinesinden vergi mükelleflerinin ceplerine yönelmiştir. Bu yüzden Bauman'a göre eski modernite tasarım ve denetim yönü nedeniyle kafası büyük gövdesi cılız olarak tasvir edilirken, günümüz modernitesi modernizasyonu yürütme yükünden azade olmanın hafifliği ile küçük kafalı ve gövdesi bir ağ gibi tasvir edilmektedir (Bauman, 2017a: 60). Ancak akışkanlığın devlet ve sermayeye dayattığı bu perhizin temel çelişkisi, piyasanın ürettiği risk ve belirsizliğin mekânsızlaşması ile artan eşitsizlik, işsizlik ve yoksulluk doğrultusunda kapitalist birikimin toplumsal düzlemde yarattığı 'yönetilemezlik' durumudur.[124] Akışkan modernitede yönetim meselesinin kapitalist birikim tarihinin kalbine yerleşmesi iki temel dönüşümle anlaşılabilir. İlki, tedavisi belli olan sorunlu zamanlar ve refah zamanları olarak birbirini izleyen konjonktürel dalgalanmaların yerini alan bulaşıcı, belirsiz, kendi içinde dönüşen sürekli bir kriz durumudur (Bauman ve Bordoni, 2018: 15). İkincisi ise, kamu maliyesinin odağındaki sapma olarak, piyasadaki konjonktürel iniş-çıkışlara karşı telafi edicilikten, sürekli hale gelen krizleri piyasa mantığına dışsallaştırıcı niteliğe geçiştir. Kapitalizm içsel mantığından ötürü sürekli istikrarsızlık ve kırılganlık üretmekte bu yüzden dışsal bir müdahaleye ihtiyaç duymaktadır (Bauman, 2019: 46-47; Minsky, 1986: 100). Özellikle çevre ülkeler için finansal sermayeye içkin 'kısa vadelilik' kapitalist ekonomilerin temel işleyiş mantığına dönüştüğünde ve ulusal ekonomilerin büyüme dinamiklerinin tüketim ve borca dayalı dolayısıyla sıcak para hareketlerine bağımlı hale gelmesi ile kapitalizmin kriz aralıklarının sıklaştığı ve şiddetlendiği açıktır (Boratav, 2015b: 140-151). Dolayısıyla akışkan modernitenin borç (ve konsolidasyon) devletinin finansal birikim rejiminin belirsizliği ve sistemin kırılganlıklarını artırması, iktidar ve siyaset ayrışmasının bedeli

124 Burada maliye ile ekonomik dönüşüm arasındaki ilişki ele alınmakta; söz konusu yönetilmezlik konusu ileride refah tartışmaları ekseninde genişletilmektedir.

olarak yönetim masraflarının artışı ve kapasitesinin üstünde harcama yapabilecek finansal kaynaklara erişim imkanı ile harcamacı nitelikte bir devlet olduğu söylenebilir.

Bu dönüşümler doğrultusunda para politikası, kredi genişlemeleri aracılığıyla yoksul kesimi piyasaya yöneltmek için sahte (hayali) kaynaklar üreterek ve borcu toplumsallaştırarak yoksul özneyi borçlu özne[125] olarak yeniden inşa etmenin aracı haline gelmektedir. Bunun yanında maliye politikalarının da gerek uygulanış gerek amaç olarak piyasa kavramlarıyla işgal edildiği göze çarpmaktadır. Post-panoptik dünyanın esneklik ve çabuk tepki verebilme arayışının en somut örneklerinden biri yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkinin en açık gözlenebildiği yer olan bütçedir. Katı modernitenin temel bütçe sistemi 'ödenek tabanlı' (*line-item*) bütçe iken akışkan modernitenin temel sisteminin performans tabanlı bütçe olduğu söylenebilir.[126] Ödenek tabanlı bütçe harcama ve girdi odaklı, merkezden kontrol edilen oldukça katı bir bürokrasi içinde işleyen ve ihtiyaç ile harcamanın doğrudan ilişkilendirildiği girdi odaklı bir sistemdir (Mutluer ve Öner ve Kesik, 2018: 84-85). Performans tabanlı bütçe ise hafif kapitalizmin uçucu, değişken ve akışkan yapısıyla uyumlu biçimde, yönetimde esnekliği ve performans temelinde bireysel sorumluluğu esas almaktadır (Schick, 2014: 2-3). Bu doğrultuda, sermayenin edindiği yönetim kabiliyeti ile devlete ve topluma hakim kılınan piyasa rasyonalitesiyle uyumlu performans hedefleri, fayda-maliyet analizleri, etkinlik ve verimlilik kıstasları öne çıkmaktadır (Andrews ve Hill, 2003: 151-152). Dolayısıyla girdi odaklı bir yaklaşımdan çıktı odaklı bir yaklaşıma geçilmiş ve devletin harcamacı kuruluşlar bazında esnekliği arttırılmıştır (Schick, 1966: 252).

Katılıktan akışkanlığa geçilirken bütçe giderek halkın, kamu kaynaklarının kamu yararını tanımlayan adalet ve eşitlik doğrultusunda kullanımına dair siyasi denetiminin aracı olma niteliğinin yitirmektedir. Bunun yerine bütçenin hesap verdiği güruh halk yerine piyasa aktörleri haline gelmekte, hem de denetim kamu yararı temasından ziyade piyasa göstergelerine uygunluk ve piyasa aktörlerine güven vaat etme biçimini almaktadır. Bütçe akışkan modernitede/neoliberalizmde hem kuramsal hem de

125 Devlet kendisi dönüşürken vatandaşla kurduğu mali ilişkinin yerini de giderek borç ilişkisi almaktadır ve "borç ekonomisi, gelecek olarak kendinden sorumlu olmaya yetenekli bir özne, söz verme ve söz vermeye yetenekli bir özne, kendi üstüne çalışma icra eden bir özne gerektiren bir öznedir" (Lazzarato, 2014: 13). Bu nedenle devlet bizzat bir borç devletine dönüşerek piyasa rasyonalitesini içselleştirirken borcun ve borcun maliyetinin toplumsallaştırılması yoluyla yönetilen özneyi de dönüştürmektedir. Talebi canlı tutmanın, ekonomikleşmenin ve piyasalaşmanın temel aracı borç devleti ve borçlu insanın yaratımıdır.

126 Geleneksel bütçenin harcama kalemleri katı bir prosedüre bağlıyken 1980 sonrasında kullanılmaya başlanan ve şirketlerden devşirilen performans bütçe sisteminde bu katılığın esnekleştirilmesinin temel nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

uygulama boyutunda ulus devletlerin akışkanlaşan sermayeyi cezbedebilmek için girdikleri rekabeti yansıtan güvenli bir getiri vaadinin belgesi olarak formüle edilmektedir. Makro ekonomik göstergelerle uyumlu hedefler koyma, bütçeye zamansal boyut kazandırma (orta vadelilik), mali disiplin, stratejik önceliklendirme ve performans analizleri ön plana çıkmıştır (Mutluer ve Öner ve Kesik, 2018: 88-89, 117-121). Dolayısıyla bütçe birey ile devlet arasındaki ilişkinin toplumsal arayüzüne ait değer, norm ve diğer kategorilerin katılaştığı hem inşa edilmiş hem de inşa edebilme gücüne sahip bir yönetim teknolojisi olarak kamu sektörünün rekabet temelinde yeniden inşası için etkin bir araçtır. Buna ek olarak bütçenin rekabet, performans ve kalite gibi ölçütlerle ele alınması kamu sektörü çalışanlarını da sorumlulaştırarak kolektif sorumluluğun yerini alan, ayrıca bireysel sorumluluğu ve kamu yararının ikame eden bireysel fayda/maliyet hesabını tüm topluma sirayet edecek bir neoliberal öznellik inşasının parçası olarak bütçenin merkezine yerleştirmektedir (Dardot ve Laval, 2014: 242-243; Gürkan, 2018: 687).

Dönüşüm sadece bütçenin temel ilkelerinde değil aynı zamanda bütçenin içeriğinde de gözlenmektedir. Borçların düzenli ödenebilmesi, borç yönetiminin sürdürülebilmesi ve yeni borçlar için bir garanti amacıyla bütçenin denkliğine yapılan vurgu önem kazanırken, maliye politikalarının temel unsuru faiz dışı fazla haline gelmekte ve para politikasında giderek anti-enflasyonist bir tutum hakim olmaktadır (Boratav, 2015a: 151, 171-172). Böylece hem kamu harcamaları kısıtlanmakta, hem de enflasyonla mücadeleye dönük para politikası ile borç anaparasının erime ihtimalinin önüne geçilmektedir. Marc Buggeln'in (2017) ileri kapitalist ülke modelleri ABD, İngiltere, Almanya, İsveç ve Fransa üzerinden 1980 sonrası neoliberal vergi reformları üzerine çalışmasında gösterdiği gibi kurumlar vergisi gibi sermaye üzerindeki vergilerin oransal olarak azaltılması, Katma Değer Vergisi (KDV) gibi dolaylı vergilerin hem oransal hem de vergi gelirleri içindeki göreli ağırlıklarının artışı nedeniyle vergi sistemleri giderek regresif bir nitelik kazanmaktadır.

Sermayenin talepleri doğrultusunda şekillenen bu dönüşüm doğrultusunda kamu maliyesi giderek 'modern' niteliğini yitirmektedir. Başka bir deyişle, kamu maliyesinin devlet ile toplum arasında kurulan siyasal zemindeki kamu yararı ölçütünün yerini piyasa ilkelerine uyumluluk ile tanımlanan bir devlet maliyesi almıştır. 'Kamu' ön eki özellikle O'Connor'ın temsil ettiği Marksist maliye perspektifinden ekonomik ve sosyal fonksiyonları kapitalist birikim süreciyle ilişkili bir 'devlet maliyesini' meşrulaştıran bir

yanılsamadan öteye gitmemektedir (O'Connor, 2009 [1973]: 10). Fakat özellikle katı modernitenin refah devletinde öne çıkan 'sosyal' nitelik salt kapitalist talep ve çelişkilere üretilen yanıtlarla değil, devlet ile bireyin siyasal ilişkisinin temelindeki toplumsal sözleşme zemini ile ele alınmalıdır. (Rosanvallon, 2004:26). Bauman'a göre sosyal devletin bireyi *homo economicus'*un ekonomik haklarının yanında, politik ve toplumsal haklarla kuşatılmış bir vatandaş olarak çift yönlü özneleştirmesi topluluk fikrinin modernitedeki ideal karşılığıdır (Bauman, 2019: 61-62). Başka bir deyişle, sivil toplumun *homo economicus'*u yönetebilmenin siyasal arayüzü olarak örgütlendiği ve işlevselleştirildiği erken ve katı modernitede 'kamu' kavramı, maliyenin hem meşruiyet zemini hem de yönetimsel zeminidir. Dolayısıyla, akışkan modernitede kamu düzlemi devlet ile birey arasındaki ilişkinin aracısı olmaktan çıkarak özelleştikçe maliye de salt piyasa rasyonalitesi ile belirlenen ekonomik bir ilişki halini almaktadır.

Benzer bir çizgide, bütçe politik ve toplumsal içeriğini yitirirken alacaklılara-finansal sermayeye karşı bir 'güven' tazeleme belgesi niteliğine bürünmektedir. Devletin borçlu, sermayenin ise alacaklı olduğu bir devlet anlamında 'borç devleti' geçici bir durumu değil, kalıcı anlamda borç rasyonalitesinin devletin temeline yerleşmesini içermektedir. Bu kalıcılığın mali devleti sermayeye sonsuz ve istisnasız güvence devleti olarak, kendi içinde evrilen, 'konsolidasyon devleti'dir (Streeck, 2016a: 145-152). Diğer bir deyişle, borcu ödeyen değil, borcun kalıcılığı içinde sermaye lehine yöneten devlettir. Zira giderek harcamacı hale gelen devlet, azalan gelirleri ile akışkan dünyada giderek masraflı hale gelen 'piyasa için yönetme' ve yeni borç kaynakları için piyasanın güvenini taze tutma sorumluluğunu yüklenmiştir. Bu bakımdan finansal sermayenin 'özgürlüğü' ile devletin 'bağımlılığı' ikiliğinin giderek bir tahakküm ilişkisine benzediği görülmektedir.

2.4. Neoklasik ve Neoliberal Maliye Teorisinin Birey ve Toplum Soyutlamalarının Bauman Sosyolojisi ile Eleştirel Bir Değerlendirmesi

Bireysellik modern topluma içsel bir eğilim olsa da modernitedeki dönüşümle bireyselliğin geldiği nokta merkezi bir analiz birimi halini almıştır. Bauman'ın Elias'tan ödünç aldığı "bireyler toplumu" kavramsallaştırması birey ve toplumu, özgürlük ve bağımlılık ikilemi yerine birbirlerini yeniden üreten ve birbirlerini koşullayan öznellik durumları olarak ele almaktadır (Bauman, 2017a: 61-62). Birey ancak modern toplum

içinde tanımlanabilir bir öznedir. Modern toplum sürekli üyelerini bireyselleştirirken aynı zamanda bireyler de eylemleriyle her an yeniden toplumu biçimlendirmektedir. Bireyselleşme ve modernite bu nedenle birbirinden ayrılamayan toplumsallık durumlarını ve koşullarını ifade etmektedir. Dolayısıyla modern bireyselleşme tanımı bir laf kalabalığından ibarettir (2017a: 61-67). Modernleşmenin içerdiği bireyselleşme kimliğimizi doğuştan sahip olduğumuz bir nitelik olmaktan çıkarıp inşa meselesini tüm yükü ve sorumluluğu ile bireyin çabasıyla ilişkilendirmektedir.[127] Fakat Bauman'ın katılık ve akışkanlık ayrımında bireyselleşmenin öz yönetimle ilişkili unsurunun giderek Aydınlanmanın mirası olan kendini dönüştürme, aklın cesur ve kamusal kullanımı ile kendini özgürleştirme çabasından piyasa ile kendini özgürleştirme anlayışına evrildiği görülmektedir. Bu özellikle Aydınlanmanın amaçlarını terk ettiği gözlemlenen ve Aydınlanmanın akılcılığını piyasaya göre yorumlayan neoklasik iktisat ve maliye teorisi için geçerlidir. Bunun kamu ekonomisi pratiği ve teorisi için derin anlamları da bulunmaktadır. Neoklasik maliye teorisi ile modern sıfatını geç bir modernlik evresinde kazanan maliye disiplini iktisadi/mali öznesini doğrudan 'akılcı' kamu malı tüketicisi olarak inşa etmiştir. Bu tüketicinin aklını ve ahlakını piyasa aklı ve ahlakından ayırmadan geliştirmek neoklasik maliyeden günümüz neoliberal maliye ekolüne uzanan ortak geç modernlik projesidir. Fakat erken neoklasik maliye teorisinin *homo economicus*'u kamu malı tüketicisi olarak hala Kant'ın 'kendi aklını kullanmaya cesaret et!' şiarında ifadesini bulan birinci kuşak Aydınlanmacı bireyselcilikten esinlenmiştir. I. Dünya Savaşı sonrası İtalyan neoklasik maliye teorilerinde görüldüğü gibi devlet adamının ya da liderinin politik aklının ön plana çıkarılması bu evreyi tamamlamıştır (Kayaalp, 2004). Buchanan'ın (1960) İtalyan neoklasik maliye teorilerine olan ilgisi ve aldığı ilham aynı zamanda bireyciliğin maliye teorisindeki bu dönüşümüyle ilgilidir. Klasikten neoklasiğe ve oradan Keynesyen aralıktan geçerek neoliberal maliyeye gelen bu bireycilikteki dönüşümün izini kapsamlı bir şekilde sürmek Bauman'ın modern bireyciliğin tüketimci karakterini belirginleştirdiği politik-sosyolojik analizi ile mümkündür.

Bauman'a göre tüketici kültürü erkekleri ve kadınları topluma her niteliğin ötesinde ilk olarak tüketici niteliğiyle entegre etmektedir. Tüketici kültürünün tüm

127 Mirasla elde edilen lord, burjuva, serf vs gibi mülkiyet olarak kimliği kurma meselesi modernitenin buharlaştırıcı etkisiyle birey-üstü unsurlara bırakıldığında miras olarak alınan kimliğin yerini imal edilmiş -türetilen diğer örüntüler gibi- sınıflar almıştır. Bu açıdan sınıf ayrımı bireyin kendini *de facto* anlamda var etmesi için gerek duyduğu kaynaklara ulaşma imkanındaki eşitsizliğin ifadesi olarak görülmelidir. Çünkü mirasla devredilen mülkiyet olarak kimliğin aksine sınıf içine doğulan bir konum değil, bireysel çabanın ürünüdür (Bauman, 2017a: 63-6).

özellikleri ancak içinden doğduğu piyasa mantığı ile tanımlanabilir; bu nedenle tüketici kültürü tüm toplumsal hayatın anlamlarını piyasa aklıyla şekillenmiş tanımlara indirgemektedir. Tüm beklenti, algı, sınıflandırma kategorileri, yaşamın zamansal ritmi piyasaya bağımlı hale gelmiştir. Bunun temel etkisi ise önceliklendirme, harekete geçme ve gündem oluşturma anlamında kamusal alanın işlerlik mekanizmalarının piyasaya tabi kılınmış olmasıdır. Bu bir diğer açıdan kamusal bütünlüğü ve ilişkiyi piyasa rasyonalitesini ve bireyci tekilliği tanımlayan ilişkilere indirgenmiş olması anlamında politika, sanat, tüketim, yatırım, yardımseverlik gibi farklı bağlamlara ait kavramları tek ve homojen bir kavrayışa hapsetmektir. Tüketim bu anlamda Bourdieu'nün (2017c) paralel biçimde dile getirdiği gibi toplumsal bütünleşmeye ilişkin egemenlik tarzını, neoklasik iktisat ve maliye teorisinde ifadesini bulan 'tüketici egemenliğinden' de anlaşılacağı üzere, dönüştürmüştür. Buna göre, piyasanın özgürlük alanı ve kamusal politika/rasyonalite için rehber işlevi tüketim ve tüketici egemenliği düşüncesiyle sağlanmıştır.

Tüketim piyasanın özgürlük vaadini karşılayan ve onu çoğaltan, üstelik bunu bireysel düzlemde gerçekleştiren bir edimdir. Kamusal tüketim de bireylerin tüketim ediminden geçtiğinden ötürü tüketim analitik bir kavram ve rasyonalite olarak tüm kamusal edimlere yön veren bir (neo)liberal ideolojik mevki kazanmaktadır. Bu bakımdan tüketim analitiği ve ideolojisi ile birlikte bastırmanın yerini alan baştan çıkarma, zorla düzenleme yerine halkla ilişkiler, otorite yerine reklamcılık, kurallar dayatmanın yerine ise gereksinimler yaratmak geçmiştir. Zira, rekabeti sürdüren temel ilke farklı koşullar değil, koşullar arasındaki farktır, ki bu fark da özgürlük ve zorunluluk arasındaki farktır (Bauman, 2012: 154-164). Bu farkı en iyi betimleyen edim rekabetle değişim (mübadele) arasında yeni bir ilişki kuran, bireyler arasındaki ilişkiye psikolojik ve günümüzde nörolojik unsurlar ve yönetim teknolojileri ekleyen tüketimdir. Bu kamu maliyesinin neoklasik maliyeden beri refleks göstererek geliştiği liberal matristir. Tüm toplumu savaştıran 20. yüzyılın kitlesel savaşları bunda yara açtığında tüketimi katılığın maliyesinde kuran Keynesyen politikalar uygulanmıştır. Dolayısıyla, piyasa her zaman -akışkanlıkta ve katılıkta- biçimsel açıdan demokratik bir kurumdur, ancak piyasanın sunduğu özgürlüğün esas içeriği 'maddi zorunluluklara uzaklık' temelindeki farklılaşmalarda açığa çıkmaktadır (2012: 197-201). Böyle bir durumda güdülerin, davranışların ve tutumların şekillendirilmesi için yeni fail devlet değil, akışkan modernitede tüketici piyasalarıdır; yeni yönetimsel icat ise panoptik disiplin değil, post-Panoptikon'dur.

Weber, geleceğin toplumunda araçsal aklın hakimiyetini öngörmüş olsa da, Bauman'a göre katı modern dönemde araçların belirsizliği/amaçların belirliliği ve sabitliği olarak tezahür eden durum akışkan modernite ve hafif kapitalizmde hedeflerin belirsizliğine evrilmiştir (2017a: 99-105). Mevcut araçları değişken ve belirsiz amaçlara uygulama çabası araçları geliştirme ve anlık fırsatlara karşı hazırlıklı olma eğilimi olarak kendini göstermektedir. Bu açıdan satın almaya devam etmek hedeflerin belirsizliğinde fırsatlara yönelik anlık tepkileri kolaylaştıracak araçların en kıymetlisi haline gelmiştir. Amaç ihtiyaçlar yaratan bir kavram iken aynı zamanda isteklerin alt ve üst noktalarını belirleyerek bir tür sınır işlevi de görmektedir. Fakat amaçların araçsallaştırıldığı ve olasılıkların sonsuzlaştığı bir evrende mevcut araçları değişken, belirsiz amaçlara uygulama çabası, araçları geliştirme ve anlık fırsatlara karşı hazırlıklı olma eğilimi kendisini esnek, sınırsızlaşan ve ihtiyaçtan bağımsızlaşan tüketim davranışlarında göstermektedir (2017a: 116-121).

Amaçlarla birlikte eriyen diğer katılıklar ise bireysel örüntüleri toplumsal örüntülere, özel talepleri kamusal taleplere ve tekil yaşam politikalarının bileşimini birlikte yaşam pratiklerine dönüştüren bu anlamda politikanın zeminini kuran eş güdüm mekanizmalarıdır (2015: 63; 2017a: 27-9). Bu dönüşümü katı modernitenin içerdiği tüm amaç/üst değerlerin piyasa değerleri tarafından akışkanlaştırılması yoluyla ekonomikleştirilerek araçsallaştırılması olarak anlamak mümkündür. Aynı zamanda akışkanlaşan amaçlar, sınıflar, toplumsal örüntüler altında bireye yüklenen kendini sadece piyasadan, kaynakları ölçüsünde elde edebileceği kaynaklarla kurma zorunluluğu bireyi *de facto* özgür iradeye dayalı bireylik durumundan koparmakta, adeta zorla bireyselleştirmektedir. Çünkü herkesin kendi kimliğini oluşturmakla mükellef olduğu bir toplumda bu bireysel örüntüleri birbirlerine bağlayacak ve anlamlı bir bütün oluşturacak mekanizmalar hem karmaşıklaşmış hem de yok olmaya başlamıştır.[128] Böylece birey bitmeyen bir inşa çabasıyla piyasa ile varoluşsal biçimde bir bağ geliştirmektedir. Çünkü özgürlüğün 'olmak' ile değil de, 'oluş' ile tanımlandığı akışkan modernitede varışa/amaca ulaşmak özgürlüğün yitirildiği an olarak kodlanmıştır. Bu oluş takıntısının en açık gözlem aracı ise bireyin omuzlarına yüklenen

128 "Bireyüstü otoriteler tarafından sunulan güvenlik, bireyin birlik halinde yaşamaya engel olan (dolayısıyla hayvani dürtüler ya da tutkular diye adlandırılan) bu tarz tavırlarının baskılanmasının koşuludur. Dolayısıyla modern bireyselliğin ikiliği, bir yandan her insan evladının doğal, devredilemez bir hakkı; fakat diğer taraftan bütün toplumun 'ortak menfaati' adına hareket eden otoriteler tarafından yaratılan, yetiştirilen, yasası çıkarılan ve uygulanan bir şey olmasıdır" (Bauman, 2015: 55).

kimlik ve örüntü inşasının giderek piyasa aracılığıyla gerçekleştirilmesi anlamında tüketici davranışlarıdır (2017a: 103-115).

Tüketimin bir davranış yönetimi aracına dönüşerek hem bireyin *homo economicus* ve *homo politicus*[129] arasındaki bölünüşünü yeniden inşa etmesi hem de piyasa, devlet ve birey arasındaki ilişkiyi farklı bir yoldan tesis etmesi bu açıdan akışkan moderniteye/neoliberalizme özgü değildir.[130] Ancak tüketici öznenin doğuşu katı modernite içinde gerçekleşse de bunun tam anlamıyla bir yönetim teknolojisi halini alması önce neoklasik maliye ile teoride ve sonra uygulamada bireyi gerçek tüketim ve değişim kapasitesinin üstüne çıkaran neoliberalizmle mümkün olmuştur.[131] Çünkü baştan çıkararak yönetimin tam anlamıyla oluşması için tüketici özneyle birlikte borçlu öznenin ve borç devletinin de icat edilmesi gereklidir. Ki bu da hakim birikim rejiminin finansallaşmasını ve modernitenin olasılıkların sonsuzluğu ve hedeflerin belirsizliği ile karakterize edilen akışkan moderniteye dönüşmesini içermektedir. Kimliklerin ve toplumsal örüntülerin kurulmasının bireye bir görev olarak yüklendiği akışkan modern toplumda tüketici olarak tanımlanan birey kimliğini satın alma/mülkiyet aracılığıyla kurmaktadır. Ancak kimliklerin akışkanlığı ile karakterize edilen bu çağda mülkiyet de finansal araçlarla sağlandığı ölçüde akışkanlaşmaktadır. Finansal piyasalarla temas etmeden elde edilemediği ölçüde mülkiyetin bizzat kendisi görünüm olarak belirsizleşmektedir. Taşınmazların mekâna bağlı yapısı ve her tüketim malı, borca dayalı tüketimin yaygınlığı ölçüsünde uçucu hale gelmektedir (2017a: 129-138). Katı modernite/Keynesyen refah devleti ikilisinde sistemin kalbinde bulunan efektif talep meselesi toplumun devlet-sermaye-emek olmak üzere üç sacayağı şeklindeki örgütlenmesi ile doğrudan ilişkilidir. Devlet aktif müdahaleci kimliğiyle hem toplumsal uzlaşının hem de talebin efektif niteliğinin sağlayıcısı iken, sermaye de ücret politikalarını talep yaratma gerçeği doğrultusunda işletmektedir. Fakat akışkan modernite/hafif kapitalizm/neoliberalizm altında tüketim soyut olan vicdani ve ahlaki yükleri ya da tatminleri, *homo economicus*'un psikolojik yönünü yakalayarak pazar mantığıyla somut birer çıktıya dönüştürmektedir. Talep bizzat bireyin psikolojisi ile ilişkilendirilmiş ve olasılıkların sonsuzluğu ile seçme özgürlüğünün bileşiminden doğan tatminsizlik talebin yeni içsel momentumuna dönüşmüştür. Bu açıdan bakıldığında tüketici egemenliğinin içerdiği hata yapmayan *homo economicus* 'ideal tipi' nihayetinde

129 Bireyin ulus devletin vatandaş öznesi ve piyasanın çıkar öznesi olmak üzere ikili bir yapıda olduğu söylenebilir (Brown, 2018: 99).

130 Bauman tüketici öznenin doğuşunu bir özgürleşme pratiği olarak 1950'lere işaretlemektedir.

131 Neoklasik iktisat ve neoklasik maliye ile neoliberalizm arasındaki süreklilik ilk bölümde Bourdieu'nün görüşleri bağlamında incelenmişti.

kendi gerçeğini yaratmış ve tüketici doyumsuz bir tutku ile kuşatılırken talep sorunu mükemmele yakın bir çözüme kavuşturulmuştur (2017a: 99-105).

Dolayısıyla akışkan modernitede gerçek anlamına olağanüstü bir kapasiteyle kavuşan, psikolojik yönelimleri daha fazla yönetim tarafından takip edilen tüketici öznenin toplumla ilişkisi tartışmalı hale gelmektedir. Bu noktada Margaret Thatcher'ın 'toplum diye bir şey yoktur, birey olarak erkekler ve kadınlar, bir de aileler vardır' sözünün tüketim öznelliği ile ilişkilendirilmesi önem kazanmaktadır. Zira toplum muhafazakâr bir yönde hem erkek ve kadın olarak cinsiyetlendirilmiş hem de bu temelde ahlaki bir nitelik üzerinde yeniden tanımlanmıştır. Bu bağlamda neoliberal ideolojinin yeni tip tüketimci özne üzerinde inşa ettiği 'bireyin Ötekine karşı koşulsuz bir sorumluluk duyması' kamusallığı azaltan temel bir ahlaki piyasa ilkesi haline getirilmiştir. Her türlü çatışan çıkarların sorumluluğunu aynı anda üstlenmek mukayese mecburiyetinden dolayı birey için aslında imkansızdır. Bu da neoliberal tüketimci ve rekabetçi özneyi iktisadi, ruhsal ve kültürel anlamda sistemik yüklerin altına ve bunalımlara sokan bir unsurdur. Tasarımlanan neoliberal toplum bu nedenlerle ahlaki dürtüleri sistemleştirmekte ve fakat bireylerin üstlenmesinin mümkün olmadığı koşulsuz sorumluluktan azade farklı bir birlikte yaşam imkanı da inşa etmektedir (2014a: 96-97). Toplumun düzenlenmesindeki kamusallık faktörlerinin ahlaki kodlarla azaltıldığı bu yeni toplum ile ahlaki bir birey olmak, koşulsuz sorumluluk yükünden muaf biçimde ötekine karşı mümkün sınırlardaki bir ödev ve sorumluluğa bağlanmaktadır. İnsan kapasitesini aşan türde 'bireyin Ötekine karşı koşulsuz bir sorumluluk duyması' meselesi iki farklı seçenekle ikame edilmektedir: ilki katı modernitenin çözümü olarak ahlaki dürtünün birey-üstü bir yapıya devri olarak ortaya çıkan 'toplum' fikri, ikinci seçenek ise akışkan modernitenin seçeneği olarak kendinden ödün vermenin yerini tutacak simgeler anlamında 'tüketici pazarı' (2014a: 98). Fakat ahlaki ikamenin bu iki yüzü arasındaki temel çelişki ilkinin birlikte yaşamın mümkünlüğünü inşa etmesinin -dolayısıyla kolektif bir bilinç inşa ederken- aksine, ikincinin yapısı gereği bireysel kalmaya mahkum olmasıdır. Tüketimin toplu olabileceği iddia edilse de tüketici pazarıyla kurulan ilişki yapısı gereği bireyseldir. Ötekine karşı duyulması gereken sınırlı sorumluluk ne kadar tüketici pazarı aracılığıyla baştan savılmaya başlanırsa, fedakarlık, ödün, birliktelik, toplumsallık ve hepsinin kökenindeki ahlaki dürtüler meta pazarının karakterine bürünmeye başlayacaktır. Dolayısıyla tüketim ahlaklı bir davranış hatta ahlaki bir göreve dönüştüğü gibi piyasa da toplumsalın temelindeki kamusallık faktörlerini eriten ahlaki bir kimlik kazanmış olacaktır. Aynı

zamanda bu, henüz ekonomikleşmemiş ilişkilerin piyasa ile -hiç olmazsa piyasa değerleri ile- nüfuzuna kapı aralayan bir ikamedir.

İkinci bir yön ise, akışkan modernite altında zorla bireyselleştirilen ve sorumlulaştırılan öznenin katı modernitede devlet, toplum, sınıf, aile, iş aracılığıyla kazandığı katı kimliğini yitirmiş olmasıdır. Makbul bireyin gerektirdiği akışkanlık doğrultusunda benlik inşası hem zorunludur hem de kolay ikame edilebilir olmalıdır. Dolayısıyla, tüketici pazarı kimlik inşasının temel alanına dönüşürken birey bu inşanın temel sorumlusu haline gelmiştir. Metalar aracılığıyla kendi kimliğini inşa etmek, bu kimliği kolay değiştirilebilir kılması gereken, bu kimliği piyasadan satın alması gereken ve gerekli kaynakları elde etmesi gereken birey olarak işaretlenmiştir (2014a: 103-104). Bu noktada Thatcher'ın 'yardımsever kişi eğer parası olmasaydı yardımsever olamazdı' sözündeki gibi, ötekine karşı sorumluluk anlamında toplumsallık, kendine karşı sorumluluğa dönüşmekte ve bireyin piyasa aracılığıyla inşa edilmesine meşruiyet zemini oluşturulmaktadır. Dolayısıyla ötekine karşı sorumluluğun da kendi kendine karşı sorumluluğunu yerine getirmeye indirgenmesi ve ikincisinin de doğrudan tüketim mallarına erişebilirlik ve doğru tüketici davranışları sergilemekle ilişkilendirilmesi söz konusudur (2014a: 102-105). Tersinden yaklaşırsak kaynaklara erişim de kişinin kendisine doğru yatırımları yapmış olmasıyla ilişkilidir. Piyasa burada hem yegane akıl sahası hem de yegane ahlaki doğrulama alanına dönüşmektedir. Bu çıkarım temelde tüketici öznede somutlaşan radikal bireyciliğin ve egoizmin vatandaş ve kamu yararı kavramlarına yönelen hasmane tutumunu vurgulamaktadır (2005: 67).

2.5. Kamu Maliyesinin Dönüşümünün Katı ve Akışkan Modernite Ayrımı Bağlamında Yeniden Değerlendirilmesi

Katı modern dönemde üretim temasıyla tanımlı toplumsal yapıyı karakterize eden fordist düzenleme tarzında emek, sermaye ve devletin mekânsal birliktelik ile ilişkisinde tüketim önemli bir göstergedir. Bu dönemde büyük ölçüde ulusal temelde işleyen ekonomide tam istihdam efektif taleple ilişkilendirilmekte ve refah harcamaları öncelikle talep yanlı müdahalelerle tüketimi genelleştirmek ve teşvik etme amacı taşımaktadır (Jessop, 1993: 9). Örneğin, ücretlerde üretkenliğe bağlı artış kitlesel tüketimin anahtarı olmuştur. Bu vesileyle emek hem yeniden metalaştırılmakta hem de talebin yeniden üretimi sağlanmaktadır. Dolayısıyla Keynes için tüketim eğilimini tam

istihdam düzeyini sağlayacak seviyede düzenlemek toplumsal ilişkilerin sınıfsal ilişkiler olarak yeniden düzenlenmesini ve kamu maliyesinin bu düzenlemede temel araç olmasını içermektedir (Rosanvallon, 2004: 44-45). Başka bir deyişle, katı modernitede kamu maliyesi ekonomik büyümeyi toplumsal ilerleme ile birlikte ele almanın modern yönetim teknolojisidir.

Ancak akışkan modernitede tüketimin kazandığı merkezi konum ile maliyenin odağı bireyin aşırı (reel alım gücünü aşan) tüketimci kapasitesi ve bu kapasitenin borçla finanse edilmesine kaymıştır. Dolayısıyla tüketim, maliye politikalarının finansal birikim rejimi ile uyumlanmasında önemli bir rol oynamaktadır: hem bir talep yaratma aracı olarak hem de finansal derinleşme adına borç ilişkisini mali ilişkinin temellerine yerleştirmektedir. Bu kayma Bauman'ın katı ve akışkan modernitenin ayrım noktalarından biri olarak tartıştığı belirlilik ve güvenlikten feragat etme pahasına özgürlüğün 'ilüzyonvari hiper moduna' geçişle yakından ilişkilidir. Kamu harcamaları ve vergi bu duruma refleksle biçim ve içerik değiştirmektedir. Özellikle 1980'den günümüzün kemer sıkma politikalarına izini sürdüğümüzde tüketimden alınan vergiler özelinde çeşitlenen dolaylı vergilerin doğrudan vergilere kıyasla ağırlık kazandığı görülmektedir (Streeck, 2014: 43). 2. Dünya Savaşı'nın akabinde bugün tüm OECD ülkelerinde en yaygın örneği katma değer vergisi (*KDV*) olan tüketim temalı dolaylı vergilerin artan oranlı vergilendirmeyi tamamlaması söz konusudur (Temelli ve Önal, 2012: 4-5). Fakat neoliberal vergi politikalarında katma değer vergisinin amacı artan oranlılığın tamamlayıcılığı yerine sermayeden alınan vergilere getirilen indirimlerin telafisine yönelmiştir. Dolayısıyla tüketici öznenin Bauman'a göre Keynesyen dönem ile özdeşleşen doğuşu ve aynı yıllarda katma değer vergisinin kurgulanması neoliberalizmin oldukça etkin kullandığı tüketim mantığının kökeni olarak göze çarpmaktadır.[132] Neoliberal akıl ışığında devletin sermaye özelinde vazgeçtiği gelirleri sağlayabileceği araç tüketiciler haline gelmiştir. Tüketime dayalı 'dolaylı' olarak bilinen vergilerin günümüzde 'doğrudan vergilere' kıyasla devlet gelirlerinde artan payı, devletin tüketici pazarına dolayısıyla piyasa adaletine yönlendirici bir tutum benimsemesi ve devletin gelirlerinde önemli bir azalma ile borçlanmaya yönelmesinde önemli bir yer tutmaktadır.

132 Neoliberal yönetim rasyonalitesi temelinde vergilerin niteliği ve vergi yükünün toplumsal dağılımının giderek tüketim ve harcamalar üzerinde biriktiği görülmektedir. Hem 'mali anestezi' olarak tabir edilen fiyat içine gizlenme niteliği ile yükümlülüğün tam olarak farkına varılamaması nedeniyle, hem marjinal tüketim eğiliminin düşük gelir gruplarında daha yüksek oluşu ile, hem de kişinin niteliklerine göre subjektifleştirilmeye uygun olmayan yapısıyla dikey adaleti bozucu bu tür vergiler harcamacı/borç devletinin en çok tercih ettiği vergiler olarak görülmektedir.

Kamu harcamalarına bakıldığında ise, Keynesyen dönemin 'telafi edici bütçe' anlayışında somutlaşan hem ekonomik hem de sosyal açıdan konjonktürel istikrarlandırıcı niteliği bütçenin büyük ölçüde yitirilmiştir. Akışkan maliyede kamu harcamaları emeğin yeniden metalaştırılması işlevini piyasaya terk etmekte, kaynağı piyasa olan belirsizlik ve riskleri üstlenerek salt piyasa için 'kontrol' ve 'güvenlik' temelinde harcamalarını artırmaktadır. Başka bir deyişle, akışkan kamu maliyesine hakim olan çelişki, devletin finansal piyasaları kuralsızlaştırırken 'olmayan devlet' izlenimine karşı sosyal güvenlik sistemindeki düzenlemelerin katılaşması, detaylanması ama 'sosyal' niteliğini kaybederek 'güvenlikçi' bir yapıya bürünmesidir (Bauman,2019: 52-53).

Katı modern dönemde kamu maliyesindeki talep yanlı hakim anlayış Keynesyen çarpan mekanizmasına[133] referansla kamu harcamaları ve vergiyi piyasadan doğması muhtemel dengesizliklere karşı bir istikrarlandırıcı olarak yapılandırmaktadır (Zagler ve Durnecker, 2003: 397). Ancak özellikle 1970'li yıllarda Rasyonel Eylem Kuramı ve Ricardocu Denklik Hipotezi'nin iddiaları ile şekillenen mali anlayış, bireylerin rasyonel beklentilere sahip oldukları iddiasıyla talep yanlı maliye politikalarının istikrarlandırıcı niteliğinin etkinsizliğini savunmaktadır. 1990'larda literatürde ağırlık kazanan 'Genişletici Mali Daralma Hipotezi' (*Expansionary Fiscal Consolidations*) devletin piyasa için göreve çağırıldığı ve mali zeminin salt ekonomik saiklerle yeniden inşa edilmesine dayanan neoliberal rasyonaliteyi yerinde ifade etmektedir. Kemer sıkma politikalarının ana fikrini oluşturan bu teze göre politika etkinsizliğinden ziyade daraltıcı maliye politikaları ile yaratılacak bütçe fazlası ile borç yükünün azaltılmasından beklenen genişletici etki vurgulanmaktadır (Göker ve Akyol, 2014: 180).[134] Başka bir deyişle, refah devletinin maliyesi tüketimi vatandaşlık hakları ile ilişkilendirerek birikim sürecini meşrulaştırırken, akışkan devletin maliyesi vatandaşlık haklarının 'tüketicinin hakları' olarak yeniden ele alınmasına dayalı bir görünüm kazanmaktadır. Dolayısıyla devletin tüketim, yatırım, istihdam gibi ekonomik kategorileri kamu çıkarı doğrultusunda etkileme kabiliyeti dışlanırken, kamu maliyesinin temel amacı daimi istikrarsızlığın yan hasarları olarak 'tüketemeyen ve

133 Kamu harcamalarındaki bir birimlik artışın ya da vergilerdeki bir birimlik azalış ile marjinal tüketim eğiliminin değeri ölçüsünde harcanabilir geliri dolayısıyla özel tüketim harcamalarını artıracaktır.

134 Örneğin, daraltıcı mali politikaların kamu açıklarının küçültülmesi böylece gelecek dönemdeki vergilerde düşüşe dair beklenti yaratması ile 'tüketim üzerinde refah etkisi' yaratabileceği öne sürülmektedir. (Giavazzi ve Pagano 1990). Bir diğer örnek kemer sıkmanın da önemli bir bileşeni olan kamusal istihdam ve ücretlerin azaltılması ile özel sektördeki ücretlerin baskılanabilmesi bu durumun da üretim maliyetlerini düşürmesidir (Alesina ve Ardagna, 1998).

borçlanamayan' artık nüfusu doğru biçimde ayrıştırmak ve denetlemektir. Katı modern dönemde maliye üretim alanındaki çatışmayı kamusal düzlemde çözmenin anahtarı iken akışkan modern dönemde tüketimin kazandığı konum ile salt paranın toplumsal gücüne dayalı bir toplumda herhangi bir piyasa faili haline gelen devletin çatışmayı tüketim alanına çekerek depolitize etme aracı haline gelmiştir. İstihdam, yoksulluk gibi meselelerin vatandaşla kurulan mali ilişkinin toplumsal ve siyasal içeriğinden soyutlanması, tüketici-vatandaşın rasyonalitesi karşısında özelleştirilmesi bu dönüşümün en temel örneğidir.

Dolayısıyla Bauman'ın tüketici öznesi aslında kendisine yatırım yapmakla mükellef bir 'insan sermayesidir'[135] ve kimliğini inşa etmekle yükümlü birey esasen kendisini tüketici pazarının ilkeleriyle yapılandırmaktadır. Ancak bu noktada ötekiyle ve kendisiyle meta ile başlayan ve biten ilişkiler kuran bireylerden oluşan bir toplulukta (bu aynı zamanda toplumsal ilişkilerin yerini sermaye ilişkilerinin aldığı bir topluluktur) çözülmesi gereken başka bir çatışma alanı doğacaktır: toplumsallığın kaderi. Bireylerin sorumluluğu toplumsal örüntüleri de piyasa araçlarıyla inşa etmekle genişletilmiştir ve böyle bir durumda bireyin omuzlarından alınıp topluma aktarılan 'ötekine aynı zamanda piyasaya karşı koşulsuz sorumluluk' ilkesi tekrar bireyin omzuna yüklenmiştir. Bu noktada, birey kapasitesini aşan böyle bir ahlaki yüke karşı sadece kaynakları ölçüsünde piyasa araçları ile tepki verebilme seçeneğine sahiptir. Dolayısıyla Bauman'ın bakış açısından, katı modernitenin üretilenle eş değer sınırlı tüketim kapasitesi çerçevesinde belli antagonizmlerin sınırlı biçimde belirginleştiği sınıflı toplumun tüketimin kazandığı inşa edici güç ile siyasal olarak içeriksizleştirilmiş psikolojik unsurlardan oluşan bir 'nüfusa' dönüştüğü söylenebilir. Çünkü 'halk' siyasal olarak yapısı gereği bireyci olan tüketimden değil, bir iddia olarak kolektife atıfla var olan emek ve üretimden doğmaktadır.[136]

Bauman'a göre refah devleti ile hedeflenen özgürlük ve güvenlik arasındaki panoptik uzlaşının krizine neoliberalizmin cevabı tüm modern gerilimleri piyasanın temsil ettiği özgürlüğe indirgeyerek çözmektir. Toplumun örgütleyici ilkesinin

135 "Ahlaklı olmak için mal satın almanız lazım: mal almak için paraya ihtiyacınız var, para elde etmek içinse kendinizi satmanız gerekir, tabii iyi bir fiyata ve güzel bir kârla. Siz kendiniz insanların almak isteyeceği bir ticari meta haline gelmeden alışveriş yapamazsınız. Dolayısıyla ihtiyacınız olan şey çekici, satılabilecek bir kimliktir" (Bauman, 2014:104). Bauman'ın metaya benzettiği kimliğin rekabet ve üstünlük temelinde örgütlenen akışkan modern toplumda giderek geliştirilmesi, kendisini aşması ve esnek biçimde değiştirilmesi beklendiği için kimliği bir yatırım ya da sermayeye benzetmek de mümkündür.

136 Rousseau'nun Ekonomi Politik Üzerine Söylev'i bu gerçeğe uygun bir maliye tasarımı yapmaktadır (Rousseau, 2005).

üretimden tüketime geçişiyle oldukça ilişkili olan 'güvenliksiz özgürlük' ise Elias'ın tabiriyle bir tür 'eleme yarışı' yani rekabet temelinde tekelci sonuçlar üretmektedir (2015: 78-79). Rekabet temelinde kurgulanan bir toplumda panoptik denetim gereksizleşmekte, diğer bir deyişle 'içerme' mantığının yerini tüketici piyasalarının sürekli yeniden ürettiği ayrımlar almaktadır (2015: 81, 84). Bu dönüşüm refah devletinde en önemli örneğini gördüğümüz 'içerme' mantığıyla esinlenen katı modern kamu maliyesinde teorik ve pratik kaymalara neden olmuştur. 'Toplumsal refah sistemi' katı modernitede piyasanın eşitsizlik üreten yapısını meşrulaştırmanın yolu ve piyasa rasyonalitesi ile içerilemeyen halk kesimlerinin yönetim aracı olarak ikili bir (önce dışlama sonra içerme) mantığa dayalıdır. Bu ikili işlev kapitalist rasyonalite ile modernitenin rasyonalitesindeki ortaklaşmayı tam olarak içermesiyle önem kazanmaktadır. Kamu harcamaları ve vergi gibi mali araçlara yönelik yaklaşımlar, ama özellikle de bu araçlar arasındaki ilişkinin kamusala bakış açısını yansıtması önemlidir.

Verginin adalet ve verimlilik temaları arasındaki ikilemin bizzat kamusal çıkar ile özel çıkar arasındaki çatışmanın bir yansıması olduğu düşünüldüğünde, mali araçların çatışma yönetiminde etkinleştirilme biçimleri, kamu maliyesi ile modernitenin içerme mantığı arasındaki ortaklığa dair çok şey söylemektedir. Bu bağlamda, kamu maliyesinin katı modernitenin sınıflı toplum ve vatandaş üzerinden kurumsallaştırdığı siyasal içerikteki dönüşümü en iyi açıklayan mali tartışmalardan biri ödeme gücü ve fayda yaklaşımı arasındaki ayrımlardır.

Adam Smith'in adil vergilendirme kavrayışında fayda ve ödeme gücü yaklaşımları, etkinlik ile adaletin, piyasa ile piyasa dışının ve birey ile toplumsalın ayrıştırılmadığı bir ihtiyaç-mübadele denklemi üzerinden bütüncül biçimde ele alınmaktadır (Ağdemir ve Gürkan, 2019: 471-474). Dolayısıyla, bu iki kavram arasında eşitlik ideali temelinde vergiye yüklenen toplumsal ve siyasal içerikle açıklanabilecek bir tamamlayıcılık ilişkisi mevcuttur. Fayda yaklaşımı neoklasik maliyede teorik, neoliberal maliyede ise pratik karşılığını bulan radikal bireyciliğin etkisi ile eşitler arasındaki mübadelenin yerini doğası gereği eşitsiz olan rekabetin aldığı bir toplum kurgusuyla temellendirilmektedir. Bu nedenle ödeme gücü yaklaşımının kamusal zemininin ekonomikleştirilmesi ile adalet etkinliğin sonucuna indirgenmektedir. Dolayısıyla, Smith'in teorisinde fayda ve ödeme gücü yaklaşımlarının bütüncüllüğünde fayda kavramının marjinalist ve salt iktisadi çıkara indirgenmiş kavranışının aksine toplumsal bir ilişki olarak görülen çıkar anlayışının etkili olduğu söylenebilir.

Richard Musgrave'e (1959: 66) göre neoklasik maliyede fayda ilkesi vergiyi bir fiyat mekanizması çerçevesinde yeniden tanımlarken aynı zamanda bir adalet ilkesi olarak da konumlandırmaktadır. Neoliberal maliyenin temsilcilerinden Buchanan'ın fayda yaklaşımında ise 'fiyatlaştırılmış vergi' birey ve devletin arasında konumlandırılmış ve kamu maliyesinin nüfuz ettiği toplumsal çıkarı yok sayarak salt ekonomik olarak tanımlı, doğrudan bir 'karşılıklılık' ilişkisi ortaya koymaktadır (Buchanan, 1949: 498-499).[137]

Bu geçiş, Bauman'ın katı modernitede neoklasik maliyeye verilen Keynesyen mola olarak ödeme gücünün uygulamadaki öne çıkışını 'toplum içinde tanımlı hale gelen bireylikle' ilişkilendirmeyi mümkün kılmaktadır. Zira akışkan modernitedeki yalıtılmış bireyliğe dayalı toplum kurgusunda geçerli hale gelen mali politika ve pratiklere yön veren kuramlardan biri de neoliberal maliyenin fayda yaklaşımı haline gelmiştir. Neoliberal kamu maliyesinin (katı) modern bağlamla ilişkisini yitirdiğinin kanıtlarından biri de bu noktada açığa çıkmaktadır. Bauman'a göre modern bireysellik bireye ait bir hak olmak ile birlikte 'toplumun ortak yararına' hareket eden birey-üstü otoritelerin yarattığı ve tanımladığı bir kavramdır (Bauman, 2015: 55). Başka bir deyişle bireyin kamusal mal ya da hizmetten elde ettiği fayda, bireysel katkısının ötesinde diğerlerinin katkısına bağlı olduğu için ister istemez modern demokratik bir toplum temelinde kolektif bir mesele olarak çözümlenmelidir (Musgrave ve Peacock, 1994 [1958]: xviii–xix). Dolayısıyla faydadan ödeme gücüne varabilmek öncelikle faydanın toplumsal zeminde tanımlanmasıyla koşullanmaktadır. Neoklasik ve neoliberal uygulamalarda faydanın bireyci tanımı ve kaynak dağılımı ile ilişkili bir hedefle fiyat olarak ele alınması bu açıdan ödeme gücünün sosyal adalet temelinde ihtiyaç duyduğu planlama ve müdahale temelini daraltmakta, hatta yıkmaktadır.

137 Buchanan'ın temel esin kaynaklarından biri olarak Erik Lindahl ve Knut Wicksell'in temsilcileri olduğu İsveç neoklasik maliye ekolünü fayda prensibinin bireyci yorumuyla mali ilişkinin siyasal niteliğini devlet ve birey arasındaki mübadele ilişkisine indirgemektedirler. Dolayısıyla fayda ilkesinin vatandaş-tüketicinin bireysel çıkarı merkezinde çözümlenmesiyle ödeme gücünün müdahaleci yapısının ihtiyaç duyduğu sınıfsal ve bürokratik zemini dağılmaktadır (Ağdemir ve Gürkan, 2019: 477). Nitekim Buchanan (1994:79) fayda prensibinin ancak oy birliği ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilebileceğini mali süreçlerle politik süreçlerin birlikte ele alınmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Böylece siyasal ve bürokratik süreçler faydacılık ve rekabet ile tekrar tanımlanarak devletin yeniden dağıtım niteliğinden ve ihtiyaç duyulan kurumsal ve politik yapıdan ayrıştırılmaktadır.
Ayrıca karşılıklılığın en temel sonuçlarından birinin de bütçe ilkelerinden olan 'adem-i tahsis ilkesinin' yerine 'tahsis ilkesinin' önerilmesi olması hatırlanmalıdır. 'Tahsis ilkesi' bütçenin harcama ve gelir yönlerinin ilişkilendirilmesinin en somut örneklerinden biri olarak, kamu yararı fikrini kurumlar arasındaki bir 'rekabet' zeminine çekme riski taşımaktadır (Mutluer, Kesik ve, Öner, 2018: 71).

Ödeme gücü ve fayda temelli yaklaşımların her biri kendi varsayımları doğrultusunda kamuya belli bir bakışın yansıması olarak sınıf temelli çatışma yönetimini/siyaseti farklı şekillerde ele almaktadır. Bu doğrultuda Buchanan'ın (1949) vergiyi bir fiyat olarak değerlendirmesi mali ilişkilerin siyasal ve kolektif yapısını tüketim ilişkileri içinde çözümleyerek bireyselleştirdiği ve depolitize ettiği görülmektedir. Oysa kamusal mallar, hem üretim kararında etkili olan siyasal süreçler hem de tüketimi ve finansmanı açısından kolektife atıfta bulunan 'dışlanamama', 'bölünemezlik' nitelikleri taşımaktadır. Bireyin kamusal maldan elde ettiği fayda hesaplanarak belli bir fiyatlandırma söz konusu olsa dahi piyasadan doğan sonuçların 'adil' kabul edilmesi dolayısıyla piyasanın dışlayıcı yapısının genelleştirilmesi söz konusudur (Yereli ve Ata, 2011: 26-27). Bu doğrultuda, katı modernitenin içerme mantığı ile mali araçlar arasındaki ilişkinin kamusallık, geniş bir bürokratik yapı ve etkin bir kamusal alan fikrine dayanan temelleri, vergiye yönelik ödeme gücü yaklaşımında somutlaşmaktadır. Ödeme gücüne dayalı vergilendirmenin içerdiği adalet anlayışının temelinde 'artan oranlı vergilendirme' ve 'ayırma kuramına' dayalı uygulamalar ile bölüşüm ve yeniden dağıtım temasına odaklanması yatmaktadır. Literatürde karşısında konumlandırılan fayda yaklaşımının neoliberal uygulaması ise 'düz oranlı vergiler' ve 'tahsis ilkesine' odaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle ilkinde, verginin bir çatışma yönetimi aracı olarak toplumsal adalet niteliğine vurgu yapan bölüşüm teması gündeme alınarak 'içerme' odaklı devlet müdahalesine geniş bir alan yaratılmaktadır. İkincisinde ise, bölüşüm bir hedef olmaktan ziyade etkin kaynak tahsisinin doğal bir çıktısı olarak ele alınmakta ve yeniden dağıtımın adalete yüklediği siyasal içeriği, özgürlükle piyasa arasında kurulan dolaysız ilişkide çözülmektedir.

Bu dönüşümle bağlantılı olarak, tüketim temasının merkezi niteliği yalnızca devletin topluma ve öznelere yönelik iradi ve idari işlemleri olarak maliye politikasında değil, bu politikalardan etkilenen öznelerin tepkileri anlamında mali pratiklerde de dönüşüm yaratmaktadır. Tüketim bireyin kendisini tanımladığı ve kendisine bir 'insan sermayesi' olarak 'yatırım' yaptığı bir pratik bütünü biçiminde toplumun temeline yerleştiğinde, kamusallığa tercüme edilmiş tüm siyasal dağarcık piyasa diliyle okunaksızlaşmaktadır (Brown, 2018: 204). Kamusal mal ve hizmetler bir tüketim malı ve devlet herhangi bir piyasa faili konumuna indirgendiğinde tüketici/vatandaş için vergi 'adalet' ve 'eşitlik' gibi ideallerin siyasal içeriğinden soyutlanarak tümüyle fayda/maliyet analizinden doğan bir fiyata dönüşmektedir. Başka bir ifadeyle, ödeme

gücü yaklaşımının uygulamada önemli bir bileşeni olan 'ayırma kuramının'[138] taşıdığı üretime odaklılık ve sınıfsal vurgunun aksine, fayda kuramının neoliberal yorumu vergiyi üretim alanındaki sınıfsal çelişkilerin dolaşım alanına çekilerek 'özelleştirildiği' ve depolitize edildiği bir araca dönüşmektedir.

Bu bağlamda, verginin meşru bir kategori olarak sürdürülmesi kamu yararı, eşitlik, adalet gibi liberal demokrasinin idealleri ile kamu maliyesinin ilişkisine yönelik güvene ve bu güveni algılayacak 'yurttaşın' varlığına bağlıdır. Bauman'a göre tüketici bu kamusal hissiyattan yoksundur, zira yurttaş çıkarını kolektifin refahında bulurken, tüketici kolektifin çıkarına kayıtsız hatta kuşkulu yaklaşmaktadır (Bauman, 2017a: 58). Dolayısıyla yeniden dağıtımın siyasal içeriği ödeme gücünün ayırma kuramı, en az geçim indirimi, muafiyet gibi uygulamalarla bütünleşmesinde açığa çıkmaktadır. Fayda ve fiyat prensibi ise 'vergi bilincini' geliştirme iddiasının aksine tüketici/vatandaşın gözünde vergiyi sadece zora dayalı bir ödeme yani Elias'ın (2007) tabiriyle bir tür 'haraca' dönüştürecektir.[139] Nitekim fayda prensibi dolaylı vergilere ve 'düz oranlı vergilendirmeye' *(flat tax)* yönelen yapısıyla hem sermayenin gelirlerini daha az, emek kesiminin gelirlerini daha çok vergilendirerek doğrudan, hem de devletin gelirlerini azaltarak, vergiden borca kayışı artırarak ve sosyal harcamaları kısıtlayarak dolaylı biçimde eşitsizlikleri artırmıştır (Streeck, 2014: 43). Artan eşitsizlikler ise verginin meşruiyetini hatta devletin yeniden dağıtım niteliğiyle anlam kazanan meşruiyetini şüpheli hale getirmektedir.

Bauman'a göre sosyal devlet ya da refah devleti, toplumsal adalet ile ekonomik etkinlik tanımlarını çatışma değil de, tamamlayıcılık temelinde ele alarak eşitlik, özgürlük, adalet ya da sınıfsal 'antagonizmler' gibi soyut kavramları gündelik 'pratikler' ve gerçeklik içinde ilişkilendirmekte ve somutlaştırmaktadır (Bauman, 2019: 61-62). Bu doğrultuda, katı modernitenin içerme teması ödeme gücü yaklaşımında öne çıkan biçimiyle, mali politikaları bölüşüm teması üzerinden liberal demokrasinin sosyal

138 Ayırma kuramı, vergilendirmede adaleti gelirin elde edildiği emek ya da sermaye gibi farklı ödeme güçlerini temsil eden kaynaklarla ilişkilendirmekte ve emek gelirlerinin sermaye ya da servetten elde edilen gelirlere kıyasla daha az vergilendirilmesi yönünde imtiyazlar tanımayı içermektedir. Çünkü emek gelirleri doğrudan emeğin çalışabilirliği ile alakalı olduğu için sermaye gelirlerine kıyasla daha istikrarsız ve konjonktüre karşı daha katıdır (Nadaroğlu, 2000: 323-324).

139 Elias verginin sosyo-oluşumunu incelerken vergi ile haraç arasındaki ayrımda belirleyici unsurun meşruiyet olduğunu vurgulamaktadır. Elias'ın bu savı üzerinden daha detaylı bir inceleme çalışmanın Bourdieu üzerine olan ikinci kısmında ele alınmıştı. Verginin sadece ekonomik bir kategori olarak kavranamayacağı mali sosyoloji literatüründe sıklıkla işlenen konulardan biridir: "Vergileri, örneğin, bir kulüp aidatı ya da diyelim bir doktorun ücretine benzeten [maliye] teorileri, sosyal bilimlerin bu disiplinini [kamu maliyesini] bilimsel bir düşünce yapısından ne kadar uzak bıraktığını göstermektedir" (Schumpeter, 1962: 198).

demokrat yorumuyla ilişkilendirerek sınıf çatışmasını belli bir toplumsal mutabakata dönüştürme hedefi taşımaktadır. Dolayısıyla aidiyet, dayanışma ve kamusal güven ile sürdürülen içerime dayalı bu kurumsal yapı ve pratikler böylelikle kendisini yeniden üretebilmektedir. Bu ayrım doğrultusunda katı modernitenin vergi politikaları ile ilişkisi sosyal devlet ve yeniden dağıtım temalarını ele alışında ödeme gücü yaklaşımı ile öne çıkarken, akışkan modernitede hakim eğilim fayda yaklaşımı ile anlam kazanmaktadır.

Tüketici özne ile akışkan modernitenin bileşiminde tüketici pazarının toplumu tehdit ettiği temel noktalardan biri bu açıdan piyasanın sunduğu akli ve ahlaki doğrulamadan mahrum kalanların giderek toplum dışına itilmesi ve bu dışlanmışların 'artık nüfus' niteliğine bürünmesidir. Katı modernitenin asıl sorunu birlikte yaşamın, adına siyasal olarak oluşan 'halk' diyebileceğimiz birlikteliğin mümkün icadı toplum ve toplum içinde nasıl birlikte yaşanabileceği iken, akışkan modernitenin temel sorunu topluma ait olabilenler ile toplumdan (yani tüketimden) dışlananlar arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağıdır. Akışkan modernitenin temel toplumsallık faktörü tüketimdir. Eşitsizliğin toplumu çözdüğüne dair savın arkasında yatan, esasen piyasa değerleriyle inşa edilmiş toplum karşısında piyasa değerleriyle buluşamayan bir nüfusun büyümesidir. Akışkan moderniteyi karakterize eden risklerden biri bu anlamda halkın siyasal niteliğinin çözülmesi ve nüfusa indirgenmesidir. Toplulaştırılmış (kitleselleştirilmiş) bireyler topluluğu bir toplumdan ziyade nüfus hatta nüfus fazlası niteliklerine yakınsamaktadır. Bauman'a göre 'artık nüfus':

> Onlar azalması hatta hiç var olmaması istenen kişilerdir … Bana göre artık nüfus dün olduğu gibi bugün de aktüeryal bir kurgudur. Ekonominin pürüzsüzce işlemesine yardımcı olmak yerine, düzgün işleyişi ölçmemizi ve değerlendirmemizi sağlayan puanların bırakın artmasını, aynı seviyede korunmasını bile zorlaştıran insanların sayısal görünümü için kullanılmış bir kod adıdır. Bu sayı adeta kontrolsüz bir şekilde büyümekte, hiçbir kazanç getirmezken sürekli yeni masraflara yol açmaktadır (Bauman, 2018a : 53-54).

Toplumun kendisi piyasa değerlerinin işgali temelinde toplumsallıktan/kamusallıktan giderek ayrışırken karşıda konumlanan artık nüfusun yönetimi giderek masraflı ve sermayeye ve piyasa değerleriyle yeniden tanımlanan yönetimselliğe karşı tehditkar bir biçim almaktadır. Bu durum yepyeni bir yönetim meselesini gündeme taşımaktadır.[140] Zira bir arada yaşamanın temellerinde piyasa

140 Refah politikalarının tasfiyesinin önemli bir payandasını oluşturduğu kemer sıkma politikaları, vaatlerinin tam tersi istikamette bir dönüşümü tetikleyerek neoliberalizmin kriziyle meşruiyet krizinin kesişiminde etkili olmuştur: "Bize daha ziyade sınıf politikaları, isyanlar, siyasi istikrarsızlık, az borç yerine daha çok borç, suikastler ve savaşlar kazandırmıştır" (Blyth, 2017: 213).

mantığı geçerli olduğunda piyasa mantığı ile yönetilemeyen bir nüfusun büyüyüşü sadece bir yoksulluk meselesinin ötesinde devasa bir meşruiyet hatta yönetim krizini de işaretlemektedir.

2.6. Bauman'ın Sosyolojisinde Nüfusun Ekonomi Politiği ve Artık Nüfusun Mali Anlamı

Keynesyen dönemde tüketici pazarının baştan çıkarıcılığı ve tüketici öznenin inşası bir yönetim teknolojisi olarak etkin işlese de, nihayetinde, ayrıştırmanın ve içermenin dinamik döngüsünün refah toplumunun temel niteliği olduğu hatırlandığında, tüketim pazarından dışlananları toplum içinde tutmayı sürdürmek sosyal devlet ile panoptik iktidar araçlarının görevi ve hedefidir (Bauman, 2019: 89). İktidarın formundaki baştan çıkarma ve panoptik normlaştırma biçimindeki ikiliğin doğması bu açıdan 'refah toplumu'nda gerçekleşmiştir: "Tüketiciyi baştan çıkarma mekanizmasıyla birleştirilmiş bir toplum panoptik tekniğin yeni bir formuyla hareketleri kontrol edilmek zorunda olan bireylerin oluşturduğu yükün sorumluluğu altına girmiştir: Toplumsal refah böyle formlardan biridir" (Bauman, 2015: 93).

Ancak Bauman refah devletinin tüketici piyasalarıyla ile ilişkisini bir 'tüketim toplumu'ndan ziyade, 'üretim toplumu' içinde yayılan tüketici pratikleri üzerinden analiz etmektedir. Buna göre, Bauman tarafından tüketici öznelliğinin doğuşu bağlamında tüketim toplumunun temellerinin atılması 1950'ler olarak belirlense de, katı modernite ve refah devleti ilişkisinde toplumsal, siyasal, mali, kültürel ve bireysel yaşama dair temel vurgu hala bir üretim toplumu üzerindedir (Bauman, 2017b: 99-100). Akışkan moderniteyi karakterize eden bu vurgu değişimi üretim toplumundan tüketim toplumuna geçişi ifade ederken, özellikle mali politikalarda somutlaşan içerme temelinden ayrıştırma ve dışlama mantığına kayışla da yakından ilişkilidir.

'Katı modernite' - 'ağır kapitalizm' - 'üretim toplumu' üçlemesi 'artık nüfus'un refah rejimine içkin mali politikalar ve çalışma etiği ile karakterize edilen disiplin teknikleriyle yönetilmesi üzerine kuruludur. Çünkü bu üçlemenin temelinde daha fazla üretme telaşındaki kapitalist girişimciler ile çalışmaya isteksiz yoksullardan oluşan ve üretim süreci içinde bir araya getirilmesi gereken büyüyen emekçi sınıflar vardır. Bu anlamda çalışma etiği zengin bir ulusa giden yol ve bireysel sefaletten kurtuluş olarak

çalışma fikrini, modern bireyin varoluş biçiminin 'normal' koşulu olarak sunacak ahlaki argümanları içermektedir (1999: 93).

Bu doğrultuda nüfus kavramını analitik bir kategori olarak modern ekonomi politiğe taşıyan Thomas R. Malthus'un yaklaşımının modernitenin liberal ve neoliberal ayrışması açısından yeniden ele alınması günümüzde 'artık nüfus' temelinde işleyen yönetim fikri açısından önem kazanmaktadır. Malthus'un (1992 [1798]) *Nüfus Prensibi Üzerine* kitabındaki temel tezi nüfusun geometrik artışına karşın doğal kaynakların aritmetik artışının zıt ve eşitsiz kuvvetlerinin karşılaşmasından doğan uzun vadeli bir denge düzeyinin varlığıdır. Buna göre, maddi koşullardaki iyileşme doğum oranlarındaki artışı tetiklerken, ölüm oranlarındaki artışla doğru orantılı bir ilişki içindedir. O halde nüfus artış oranındaki azalmadan ziyade nüfustaki azalış maddi koşulları iyileştirmektedir (Clark, 2013: 22-27). Dolayısıyla, Malthus nüfus teorisinde nüfus artışını kısıtlayan doğal yasaları tanımlarken aslında teorisine geniş (ve genişletilmeyi bekleyen) bir normatif ara yüz eklemiştir. Bauman'a göre Malthus'un fikirleri ile moderniteyi karakterize eden amaç olarak doğa yasalarının sonuçlarını, yani 'kaçınılmazı', insan aklı aracılığıyla 'olması gerekene' dönüştürecek ıslah etme ve tasarlama fikri tam anlamıyla çatışmaktadır (Bauman, 2019: 147-148). Bu nedenle, modernitenin rasyonalitesi ile kapitalizmin rasyonalitesi arasındaki fay hatlarını izlerken liberalizm ile neoliberalizmin arasındaki ilişkilendirmeye dair netleşmeyi sağlayacak olan göstergelerden biri nüfusun ele alınış biçimindeki dönüşümlerdir.

Klasik liberalizm ile liberal ekonomi politiğin ilişkisinden doğan toplum formülasyonu, bireyin siyasal (*homo politicus*) ve ekonomik (*homo economicus*) varoluşu temelinde 'halk' ve 'nüfus' olmak üzere ikili bir yapıya sahiptir.[141] İlkinde birey ve devlet arasında kamu ve kamu çıkarının inşasına ilişkin siyasal ara yüzün tasarımı söz konusudur; nüfus kategorisinde ise bireyin sınıflı piyasa toplumunun bir parçası olarak ekonomik anlamda biyolojik yeniden üretimi odağa yerleştirilmiştir. Bauman'a göre Malthus'un biyolojik temelli ekonomik açıklaması bu yüzden tek başına modernite ile sivil toplum arasındaki bağıntıları aydınlatamaz. Modern toplum ancak siyasal içeriği ile Rousseau'nun halk kategorisi, yönetimsel içeriği ile de Malthus'un nüfus kategorisi (panoptik teknolojilerin alanı) ve bu iki kavrama bağlı özneleşme biçimleri arasındaki ilişkilenme ve kopuşlarla anlaşılabilir (Gürkan, 2019: 12). Bu ikilik

141 Siyasal bir kategori olarak halkın ve demokrasinin, ekonomik ve biyolojik bir kategori olan nüfusa ve nüfusun yönetimi olarak popülizme indirgenmesine yönelik Rousseau'dan miras kalan halkçı ekonomi politiğin günümüzde sunduğu alternatifleri ele alan bir değerlendirme için bkz: Gürkan (2019).

aynı zamanda birey ile toplum, bireysel çıkar ile kamu çıkarı, piyasa ekonomisi ile kamu maliyesi arasındaki tamamlayıcılığı da içermektedir. Neoliberalizmde ise bu ikilik halkın piyasa dışı yapısının ekonomik akıl tarafından içerilmesi, piyasalaştırılması ekseninde çözülmekte ve liberalizmin bireyle devlet arasında konumlandırdığı siyasal ara yüzü olan halk, salt ekonomik olarak kavranabilir olan ve siyasal olarak içeriksizleştirilmiş bir 'nüfusa' indirgenmektedir (Brown, 2018: 114-115). Bu durum neoliberalizmin kamusallığın 'içermeye' dayalı bir ideal olarak eşitlikçi mekanizmasının aksine piyasanın dışlayıcı ve rekabete dayalı mantığını hakim kılmaktadır. Bu doğrultuda Malthus'un doğa yasalarına atıfla doğal kıldığı yoksulluk ve ayrım[142], piyasanın doğaya dönüştüğü neoliberalizmde de benzer metafizik bir yasayla yeniden üretilmektedir. 'Artık nüfus' kavramı bu açıdan bireyin toplumsal varoluşunu halk kategorisinin içerdiği siyasal referanslardan yoksun kılacak şekilde salt biyolojik ve ekonomik varlığı temelinde ele alınan biyolojik varoluşu kitleleştiren bir a-politik kategorizasyondur.

Nüfusun ekonomi politiğine örnek olarak Malthus'un kamu maliyesine yönelik çıkarımlarına başvurulduğunda mali araçların kullanımının nüfus ve gıda üretimi arasındaki 'dengenin'[143] makro ekonomik etkileri temelinde değerlendirildiği görülmektedir (Dome, 2004: 101-102). Bu nedenle Yoksul Yasaları'nı (*Poor Laws*) ağır vergilere yol açacağı ve bu yüzden tasarrufları, tarımsal gelişimi ve nihayetinde de gıda üretim hızını nüfus artış hızının altına düşüreceğini öne sürerek olumsuzlamaktadır. Dolayısıyla Malthus için yoksulluk piyasa kaynaklı olmaktan ziyade 'tanrı vergisi' kabul edilmekte bu doğrultuda yönetimin mali boyutu ise hesaplanan ekonomik denge düzeyini koruyacak biçimde nüfusun fazla kısmının ayrıştırılmasına dayanmaktadır. Oysa, katı modernitede en belirgin şekline rastladığımız sınıfsal bir ekonomi politiğe geçildiğinde ise, kamu maliyesi sadece nüfusun yeniden üretiminin biyolojik koşullarını ekonomik zeminde yönetmenin aracı olmaktan çıkarak, bireylerin ıslah edilerek içerilmesine, dolayısıyla piyasadan doğan risk ve tehlikelerin siyasal zeminde çözümlenmesine uzanan sınıf çatışmasının stratejik yönetimine ilişkin bir boyut da kazanmaktadır.[144] Başka bir deyişle, modern sınıflı toplumda kamu maliyesi, siyasal,

142 Malthus'a göre yoksulluk doğanın kaçınılmaz yasalarından kaynaklandığı için buna müdahale etmeye çabalamak ancak durumu kötüleştirecek bir yanılsamadan ibarettir (Hunt, 2016: 126-127).

143 Liberal yönetimsellikte bu dengenin ekonomik temeli ve refah devleti temelinde dönüşümü ilerleyen bölümlerde incelenmektedir.

144 Smith'in (1776) *Ulusların Zenginliği* (*The Wealth of Nations*) kitabının 5. bölümü klasik liberal tarzda bir sivil toplum yönetimi modelinde kamu maliyesini ele alan ve toplumu siyasal 'halk' olarak kavrayan Aydınlanmacı yaklaşımın en tipik örneğidir (Gürkan, 2019). Sonraki maliye geleneği aşama aşama bunu eritmiştir. Dolayısıyla Smith neoliberal kamu maliyesi için hem bir başlangıç noktası hem de

ekonomik ve toplumsal nüvelere sahip girift bir sivil toplum arayüzü kazanmaktadır. Böylece sınıfları bir toplum şeklinde, bütüne referansla ve kapitalist bir mantıkla yönetmenin ekonomik boyutunun yanında siyasal toplum olarak halk iktidarının hakim iktidar yapısını şekillendirme ya da tavize zorlama gücüne de işaret etmektedir (Bidet, 2016). Modernite ve kamu maliyesinin sınıflı toplumdaki birlikteliği halkın varlığına referansla anlam kazanmaktadır. Bu yüzden, artık nüfus ve akışkan modernite arasındaki ilişki Bauman'ın analizinde tüm kavramları bir araya getiren önemli bir eklemlenmedir. Bauman'ın bu analizi eleştirel kamu maliyesi teorisinin (siyasal) öznesinin nasıl yeni baştan kurgulanabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

Nüfusun ele alınış biçimi modernite ve kapitalizm arasındaki ilişkide Bauman'ın tanımladığı üretim ve tüketim toplumu dönemlendirmesiyle de bağlantılı önemli bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Zira ekonomi bir üretim oyunu şeklinde sürdürüldüğünde, Malthus'un fikirlerinin aksine nüfus emek gücü ve asker olarak tanımlandığında esas kaygı nüfusun azalmasıdır. Diğer bir deyişle, bu süreçte nüfus artışı paradoksal biçimde kendi yarattığı sorunları çözmenin tek yolu, her açıdan bir büyüme ve güç dinamiği olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla, katı modernitede nüfusa dair temel ölçüt Bauman'a (2019: 149) göre Malthus'un aksine doğa yasalarının değil, beşeri faktörlerin etkisinde şekillenmektedir. Katı moderniteye yön veren güdü doğa yasalarını akıl ile öngörülebilir ve yönlendirilebilir kılmak iken, akışkan modernite/neoliberalizm rasyonel davranışın sonucunu doğa yasası olarak kabul ederek aklın sonuçlarını aklın denetimine bağışık kılmaktadır (2019: 106-107).[145] Bu yüzden, akışkan modernitede neoliberalizmin yegane hakikat, ahlak ve akıl sahası olarak ilanıyla doğallaştırdığı piyasanın işleyişinin sonuçları, katı modern dönemin akıl kılavuzluğundaki ıslah mantığından yoksundur. Bauman'ın doğal afetlerle küresel ekonomik krizler arasında kurduğu anlamlı benzerlik tam olarak bu dönüşüme işaret etmektedir (2019: 107). Bu doğrultuda, akışkan modernitenin artık nüfus ile ilişkisinde Malthus'un doğal yasalarla nüfus arasında kurduğu ilişkinin hem mali hem de toplumsal politikalar anlamında dikkate değer yansımaları vardır.[146]

---

ortadan kaldırılması gereken bir hedef olarak görülmüştür. Buchanan'ın (2008) Smith'in yaklaşımını salt mübadele temelinde ele alarak birey ve devlet arasındaki siyasal arayüz olarak sivil toplum kavrayışını yok sayması bu durumun temel kanıtlarından biridir.

145 Mark Blyth (2017: 44-47) oldukça bu noktayla ilişkili biçimde ilgili olacak şekilde, 2008 krizinin açık işaretlerine rağmen bu denli öngörülemezlikle nitelendirilmesini 'taleb'in analizine dayanarak; riskleri ölçmekte kullanılan model ve kuramların iktidarına bağlı bir körlükle ilişkilendirmektedir. Çünkü, rasyonel bireylerin kararları toplamı olarak rasyonel kararlar üreteceğine 'inanılan' 'inanılan' piyasa kabulüyle oluşturulan veri seti ve modellerin böyle bir krizin öngörüsünü barındırması mümkün değildir.

146 Bu savın en temel kanıtlarından biri Bauman'a göre IMF ve Dünya Bankası raporlarında az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik düşük büyüme oranlarının giderek nüfus artış oranlarıyla

Katı modernite ile Panoptikon arasındaki ilişki tartışılırken bahsedildiği gibi, Panoptikonu karakterize eden disiplin modeline göre iktidar, disipline edici, caydırıcı, normlaştırıcı bir ıslah düzeni olarak doğrudan 'bedenin anatomi-politikasına' yönelmektedir. Fakat bu disiplin ve ıslaha yönelik panoptik teknoloji üretken bir yapıya sahiptir, çünkü temel amacı "üretici gücü üretken olarak üretebilmektir" (Bidet, 2016: 59). Bu açıdan Bauman'a göre Panoptikonun görünür amacı gözetim altındakileri normal topluma entegre etmek, kapitalist piyasanın ihtiyaçlarına göre yeniden inşa etmektir (Bauman, 2017b: 131). Ancak Bauman'ın Foucault'nun tezleri üzerinden yaptığı Panoptikon analizini sadece ayrıştırıcı iktidar tekniği noktasında bırakmadığı, yine Foucault'yu (2019) izleyerek iktidarın toplulaştırıcı kutbu olarak nüfusa yönelen biyo-politikayı da 'artık nüfus' teması üzerinden geliştirdiği görülmektedir. Panoptikon kavrayışının, bedeni biyolojik varlığın sürdürülmesi bağlamında toplulaştırılmış etkiye maruz kalan bir nüfusun parçası olarak ele alan bir biyopolitika kavrayışı ile tamamlamak doğum, ölüm, yaşam süresi gibi göstergelerin hem yönetimsel hem de ekonomik gerekçelerle müdahaleye açılmasını açıkladığı ölçüde konumuz için önem kazanmaktadır (Foucault, 2003: 103; 2014a, 247-251). Zira tıpkı bedene yönelen panoptik disiplin yöntemleri gibi, nüfusa yönelen disiplin teknikleri de kapitalist rasyonalite ile modernite arasında bir kesişmeyi temsil etmektedir. Ancak burada iktidar teknikleri nüfus üzerinden bireye uzanmaktadır.

Görüldüğü üzere katı modernitede en temel nokta panoptik kurumların ve nüfusun yönetiminin tasarım ve işletme esasının bir 'üretim oyunuyla' ilişkili olmasıdır. Modernitenin düzen teknolojisi olarak Panoptikonun felsefi argümanı döneme hakim çalışma etiğine dayanmaktadır. Çalışma etiğini içselleştiren bireyler inşa edebilmek üretim toplumunun özüdür; zira emek gücünün isteksizliği toplumsal ilerlemenin önündeki temel engel olarak görülmektedir (Bauman, 2017b: 132). Bu yüzden, katı modern devlet tasarımında (fakat özellikle refah devleti tasarımında) piyasanın ürettiği dışlanmışları özellikle kamu maliyesi araçlarının müdahalesi ile içermek, emek ve sermayenin yeniden metalaşması yönündeki ihtiyaç, ahlaki argümanlar ve toplumsal

ilişkilendirilmesi ve doğum kontrolünün salık verilmesiyle ABD'nin Bush ile belirginleşen Trump ile süren kürtaj karşıtı duruşunun karşıtlığında gizlidir (Bauman, 2019: 154). Yine benzer bir yaklaşımı Brown'un (2018: 254-259) kemer sıkma politikaları ile kurban verme arasında kurduğu ilişkide görmek mümkündür. Buna göre gelir ve istihdam arasındaki ilişki sıkılaştıkça ve post-fordist dönemin yapısıyla uyumlu biçimde işsizlik oranları döngüsel olmayan biçimde, daimi bir artış gösterdikçe ölüm kalım meselesine dönüşen ekonomik oyunun oyuncu sayısı sürekli azalmaktadır. Bu doğrultuda, kemer sıkma politikalarının piyasa için talep ettiği fedakarlıkların artık nüfusun doğrudan yaşam hakkını hedef almakta olduğu söylenebilir.

mücadele ekseninden doğan talepleri buluşturan temel unsur olmuştur (2019: 54).[147] Bu açıdan piyasanın ürettiği dışlanmışların emek gücü olarak ve emeğin yeniden metalaşması temelinde daimi biçimde oyuna dahil olması refah politikalarının ortak amacıdır. Dolayısıyla kamu yararı üretim oyunu ile vatandaşlık oyununun kesişiminde işleyen içerme mantığı olarak emek-sermaye-devlet üçgenini sürekli yeniden üreten konsensusun ifadesi olmuştur. Sosyal refah harcamalarının meşruiyeti de yine bizzat bu konsensusun yaslandığı ilkelere dayandırılmaktadır.

Ancak akışkan modernite - hafif kapitalizm - tüketim toplumu üçlemesinde piyasanın ürettiği dışlanmışların üretime katılmak istemesi ya da istememesi ile kalkınma, büyüme ve ekonomik verimlilik arasında kurulan modern ilişki çözülmüştür (Bauman, 1999: 94). Akışkan modernitede neoliberalizm içinde keskinleşen şey bu yüzden, Bauman'ın (2012: 201-218) 'iki ulus' şeklinde tabir ettiği piyasa aklına dayalı ayrıştırma prensibidir. Buna göre, 'baştan çıkarılanlar/makbul tüketiciler' - 'bastırılanlar/defolu tüketiciler' ayrımına dayalı bu ayrıştırma toplumsal düzen ve iktidar analizinin yegane belirleyici ve düzenleyicisinin tüketim ve finans özelinde öne çıkan piyasa aklı haline geldiğini göstermektedir. Zira tüketim toplumu üyelerini üretime ilişkin üretkenlik, emek ve çalışma etiği doğrultusunda değil, hem bir tüketici olarak içermekte hem de tüketici olarak biçimlendirmektedir (2017b: 99). Tüketiciler toplumu için potansiyel emek gücü olarak değil de kusurlu tüketiciler olarak ele alınan bu artık nüfus iki açıdan tüketici piyasasına bağlı içermeye bağışıktır: İlki bu nüfus tüketici piyasalarının içerme mantığının ihtiyaç duyduğu bireysel kaynaklardan yoksundur. İkinci olarak ise, bu nüfusun talepleri tüketici piyasalarının karşılayacağı ve kâra dönüştürebileceği nitelikte değildir (2018: 53).

Dolayısıyla, akışkan koşullarda devleti 'yoksullukla' ilgilenmeye iten yegane neden değişmiştir: Artık amaç onları emek piyasası ya da olası bir savaş için zinde ve hazır tutmak yerine bir nüfus olarak denetlemek, beladan uzak tutmak, ayrıştırmak, dışlamak, kontrol etmektir.[148] Katı modernitenin refah politikaları ekonomik olarak oyun

147 Devletin sermaye ve emeğin yeniden metalaşmasına yönelik çift yönlü kapitalist görevi emek gücünün piyasaya bağımlılığının azaltılması açısından Gøsta Esping-Andersen'in (1990) refah devletlerini 'metasızlaştırma' (*decommodification*) oranları üzerinden sınıflandıran analizi ile uyumludur.
148 Bu durumun en temel örneği literatürde Wacquant (2009) tarafından geliştirilen *'prisonfare'* kavramında karşılığını bulmaktadır. Hapishaneler katı modern dönemde mahkumları topluma ve istihdama kazandırma çabasıyla çalışma etiğinin vaazları doğrultusunda bir ıslah evi gibi işliyorken, günümüzdeki baskı çalışma etiğinin tüm vaazlarını unutturmaya yöneliktir. Çünkü dışarıda hevesli emek gücüne ihtiyaç duyulan işler kalmamıştır. Hapishaneler ıslah ve disiplin yerine giderek salt izolasyon ve dışlama tekniklerine göre işleyen, küreselleşme nedeniyle toplumun ıskartaya çıkarılanları üzerinde mekân sınırlaması tekniklerinin denendiği bir laboratuvar gibi iş görmektedir (Bauman, 2019: 136-137).

dışı kalan bireylerin yasal statüleri nedeniyle oyunda tutulmalarını garanti eden vatandaşlık mantığının mali tezahürüdür. Birey hangi sınıfa dahil olursa olsun ya da toplum ne kadar keskin bir sınıflı görünüm kazanmış olursa olsun, sınıflar ve üyesi olan bireyler topluma içkindir. Bauman'a göre katı modernitenin düzen meselesi ile ekonomik ilerleme arasında kurduğu dengede 'artık nüfus', topluma ve kapitalist piyasa işleyişine sürekli uyumlandırılması gereken toplumsal bir grup, toplumsal bir 'mesele' olarak yönetim nesnesiydi (Bauman, 2019: 112-113).

Akışkan modernitede ise 'artık nüfus' Bauman'a göre, piyasanın işleyişinin 'yan hasarları' olarak özelleştirilmekte ve doğallaştırılmakta, dolayısıyla topluma entegre edilmek yerine toplumdan ayrıştırılarak yönetilmesi ve denetlenmesi gereken, kamu harcamalarını dolayısıyla vergilendirmeyi ve (kamu ve özel) borçlanmayı artırma potansiyeli taşıyan 'masraflı' bir fazlalık olarak addedilmektedir (2018: 53-60). Piyasanın ürettiği dışlanmışlar/artık nüfus ve bu nüfusa bağlı tanımlanmış 'tehlikeler' piyasanın mantığına dışsallaştırıldığı ölçüde, refah politikaları kolektif 'tehlikeyi' üstlenme ve dönüştürme niteliği anlamında kamusallıktan koparılmıştır.

Bir diğer açıdan katı modernitede temel eğilim, maddi koşulları belli bir seviyede tutmak yani emek arzı ile ücretler arasında dengeyi tutturma konusuna gelindiğinde, Bauman'ın vurguladığı gibi, emperyalizmin nimetlerini yaşayan modernleşmiş topraklardan modern öncesi 'boş alanlara' olan kitlesel göçlerdir (2019: 151-152). Akışkan modernite - finansal kapitalizm - tüketim toplumu üçlemesinde ise sorunların kaynağı bizzat 'mekânsızlaştığı' için sermaye birikimine başka bir mekâna aktarılarak çözümlenemeyen giderek artan gerilimlerin birikimi eşlik etmektedir. Dolayısıyla, artık küresel olarak sürekli yeniden üretilen fakat yerel boyutta baş edilmek zorunda olunan artık nüfusun yönetimi, devletin refah politikaları açısından temel politik ve mali meselesi haline gelmiştir. Bu nedenle, üretim toplumunda üretim oyununa katılamayanlar bir toplumsal mesele iken, tüketici toplumunda tüketim ve dolayısıyla borç oyununa katılamayanlar ya da bu oyundan sağ çıkamayanlar ıskartaya çıkarılmış bireyler olarak 'artık nüfus'-'sınıfdışı' sıfatıyla bir yasa ve güvenlik meselesine dönüştürülmüştür (2019: 112).

Ceza politikasının unsuru olarak kurumsal çözümlerin serpilmesi kapitalist birikim tarihinde giderek yönetim nosyonunun ve dolayısıyla iktidarın örgütsel kutbunun payının arttığını (piyasa kutbunun talepleri doğrultusunda) göstermektedir. Yani nüfusun giderek artan kısmının disipline sokulması ihtiyacı artmakta ama disipline içkin faydalılık unsurunu yitirmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BOURDIEU VE BAUMAN'IN İZİNDE KAMU MALİYESİNİN ELEŞTİREL POLİTİK SOSYOLOJİSİ

Maliye teorisinde mali sosyoloji alt-disiplininin içerdiği eleştirel anlayış şöyle ifade edilebilir: Mali sosyoloji disiplinlerarası yapısı, neoklasik maliyeye karşı geliştirdiği eleştirel yaklaşım, ürettiği kavramsal zenginlik, kurumsal ve tarihsel bakış açısı ile devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi bütünsel ve ilişkisel bir inceleme nesnesine dönüştürmektedir (Campbell, 1993: 164).[149] Ayrıca bu yaklaşım neoklasik ve neoliberal maliyenin analiz birimi olan bireyi de bu bütünselliğin içinde gerçekçi bir şekilde konumlandırmaktadır. Neoliberal dönüşümü toplumsal evrenin alanlara bölünmüş farklı yapı, özne ve ilişkilerini 'ekonomik olana' indirgeme olarak ele alan Bourdieu'nun ve sermayenin mekânsızlaşmasını piyasa aklı temelinde yeni bir iktidar ve yönetim rasyonalitesi olarak ele alan Bauman mali sosyolojinin bu 'bütüncül' ve 'bağıntısal' yapısına katkıları açıktır. İzleyen bölümlerde kamu ekonomisinin güncelliğinde düşünürlerin mali sosyoloji alanına katkıları belirginleştirilecektir. Bourdieu'nun ve Bauman'ın eleştirel ekonomi politik düşünce ile yakın teması onların mali sosyoloji alanına potansiyel katkılarını politik sosyoloji bakımından değerlendirme olanağı sunmaktadır.

Mali sosyolojiye yön veren piyasaya ya da devlete odaklanan teorilerde siyasal ilişkilerin 'somut' çatışmacı doğasından ziyade uyumun 'soyut' şartlarını öne çıkardığı gözlemlenmektedir.[150] James O'Connor'ın (2009 [1973]: 3) *Devletin Mali Krizi* tezinde 'mali siyaset' terimiyle vurguladığı bu nokta özellikle günümüz için neoliberal

149 Kamu maliyesini politik, sosyal, ekonomik, kurumsal ve kültürel yapılarla ilişkili olarak ele almak ana akım iktisadın 'piyasa başarısızlıkları' söyleminde somutlaşan ekonomik alana referansla şekillenen mali alan varsayımlarını aşmaktadır. Düşünürlerin görüşleri doğrultusunda hedeflenebilecek bir katkı, ekonomik olan ile ekonomik olmayan arasındaki ilişkiselliğin zaman ve mekâna dayanan iktidar ilişkileri ağı olarak analizini sağlayacak sorgulayıcı ve alternatif bir 'mali alan' kavramsallaştırması formüle edebilme imkanı tanımaktadır.

150 Mali sosyoloji maliye teorisi alanında olduğu gibi farklı kuramsal yönelimlere sahiptir. Dolayısıyla, vergi mücadelelerini en eski sınıf çatışması türü olarak gören Goldscheid'ın (1958: 202) aksine mali sosyolojinin diğer öncü temsilcilerinden Joseph Schumpeter ve Adolp Wagner gibi maliyecilerin vergi ve harcama temalarının toplumsal niteliğine uzanırken sınıfsal bağıntılar temelinde politik içeriği analiz dışında bıraktıkları görülmektedir. Örneğin, Goldscheid savaşın maliyetlerini kreditörlerle devlet ve kamusal mülkiyetle sınıfsal ilişkisi çerçevesinde ele alınırken, Schumpeter artan maliyetleri vergi baskısı ve girişimci öznenin yitirilmesi odağında ele almaktadır (Backhaus, 2001:10-11).

dönüşümün etkisiyle politik boyutları çeşitlenen mali olguların analizinde 'kamu' maliyesinin siyasal varlığının önemini hatırlatmaktadır. Bu nedenle kamusal alan ve devletin hem alana içsel hem de ilişkisel olmak üzere bizzat iktidar mücadelelerinin ve çıkarların çatışma mekânı olduğu savıyla hareket eden Bauman ve Bourdieu mali sosyolojinin ötesinde 'maliyenin politik sosyolojisi' başlığında katkı sunabilmektedir.[151] Buna ilişkin en açık örneklerden biri Bourdieu'nün (2015) 'sağ el devleti' ve temsil ettiği iktidar alanı faillerine karşı, 'sol el devleti' olarak ifade ettiği 'refah' temalı bürokratik yapı ve özneleri tarihsel ve sınıfsal mücadelenin somutlaşmış kazanımları olarak değerlendirmesidir.

Bu doğrultuda, 'maliyenin politik sosyolojisi' kamu maliyesinin ve mali alanın bizzat toplumsal ve siyasal bir kanal olarak sınıf çatışmasının zemini olma niteliğini vurgulamaktır. Analizlerin bu noktaya taşınması politikadan tekniğe kayan, iktidarın hakim ilişki yapısını yeniden üreten ve toplumsalı yadsıyan bir 'aygıt' haline gelmiş neoliberal kamu maliyesi anlayışını aşabilmek adına özellikle önemlidir. Bauman ve Bourdieu'nün maliyenin tipik ve değişmez konusu sayılan toplumsal refahı ele alış biçimleri mali 'meseleleri' yönetim analitiğine taşımalarıyla mümkün olmuştur. Foucault'nun (2013; 2019) yönetimsellik ve iktidar analitiğinden büyük esinler taşıyan Bauman'ın analizi kendisini politik içerikten soyutlamak için yönetim pratiği olarak tanımlayan kamu maliyesinin politik yönetimsel rasyonalitesini ve buradan doğan politikalarının siyasal içeriklerini göstermek bakımından maliyenin politik sosyolojisine son derece önemli bir kavramsal ve kuramsal çerçeve sunmaktadır. Bauman'ın toplumsal refah konusunda iyiden iyiye belirginleşen politik yönetimsellik analizi maliyenin politik sosyolojisine güncel bir katkı olarak değerlendirilmelidir. Benzer biçimde Bourdieu de 'refah' kavramını bürokratik alan/devleti inşa eden yapı ve özneler bütünlüğü içinde temel bir unsur olarak ele almakta ve 'sol el devleti' özelinde kamu maliyesi anlayışının liberal ve (neo)liberal versiyonlarının süreklilik ve kırılmalarını izleme imkanı sunmaktadır.

151 Kamu maliyesinin 'siyasal' yapısı ve siyasetin çatışma vurgusuyla ele alınması 'kamu' ön ekine Bauman'ın yüklediği anlamla oldukça uyumludur. Zira Bauman moderniteyi, Kant'ın (1784) 'Aydınlanma Nedir?' sorusuna verdiği yanıta oldukça benzer biçimde, *de jure* bireylerin *de facto* bireyler haline gelebilmesi ile 'gerçekliğin bitmek bilmez eleştirisine dönük dürtüyü' ilişkilendirerek tanımlamakta ve bu dürtünün mekanı olarak 'kamusal alanı' işaret etmektedir. Bir diğer açıdan ise kamusal alan 'agora' olarak ele alınmakta ve bireysel sorunların kamusallaştığı kamusal meselelerin tartışıldığı, yani yaşam politikaları ile büyük harf ile yazılan [P]olitikanın buluştuğu mekân olarak tanımlanmaktadır (Bauman, 2017a: 70-73). Bu bağlamda, sermayenin mekansızlaşması ile siyaset ve iktidar ayrışmasının gerçekleştiğini ve bu dönüşümde devlet, kamusal alan ve vatandaşın modern anlamlarını yitiriyor olduğunu vurgulaması maliyenin politik sosyolojisi için Bauman'ı son derece değerli kılmaktadır.

Bu doğrultuda bölümde refah kavramının ele alınışındaki dönüşümle bağlantılı olarak eşitsizlik meselesi maliyenin içerme mantığından ayrıştırma ve dışlama mantığına kayması ile devletin meşruiyetinin kaynağının yeniden dağıtımla değişen ilişkisi tartışılmaktadır. Ardından 2008 krizinin kamu maliyesi açısından sonuçları ele alınmaktadır. Devamında entelektüel alanın özerklik krizinin demokrasinin kriziyle eş zamanlılığı ve bu ikili sürecin aşılmasında kolektif entelektüel kavramının yeri araştırılmaktadır. Nihayetinde düşünürlerin neoliberal açmaza karşı mikro ve makro düzeylerde kamu maliyesi ile ilişkilendirilebilecek önerilerinin tartışılmasıyla bölüm sonlandırılmaktadır.

3.1. Kamu Maliyesinin Dönüşümünde Refah Kavramının İzini Sürmek

Kapitalizmin ve modernitenin ilk evrelerinde üretim ve iş ile tanımlanan bireyin geç modernizm ve neoliberal dönemde tüketici olarak tanımlanmaya başlaması 'devlet, özne ve piyasa' arasındaki ilişkilerin kuruluş biçimini büyük ölçüde dönüştürmüştür (Bauman, 2015: 102-103). Özellikle neoliberalizmde piyasa ile 'tüketici özne' arasındaki siyasete bağışık alanın toplumsal evrene genelleştirilmesi ile 'halk egemenliğinin' yerini alan 'tüketici egemenliği' temelinde mali ilişkilerin 'özelleştirilmesi' söz konusudur. Bu bağlamda, refah rejimindeki dönüşüm kapitalist birikim rasyonalitesi ile yönetimsel rasyonalite arasında kurulan (neo)liberal denklemin politik ve toplumsal sonuçlarını göstermek adına elverişli bir alan açmaktadır.

Toplumsal refah kavramının liberal yönetimsellikle ve -çalışmanın önceki bölümlerindeki kategorizasyon esas alındığında- katı moderniteyle kurduğu ilişkinin en açık yansıması neoklasik ve neoliberal maliye anlayışları arasında hem bir kırılma hem de ortak anaakım eleştiri odağına gelme anlamında sürekliliği temsil eden Keynesyen mali anlayış ve refah devletidir. Bourdieu ve Bauman, Keynesyen refah devletinin maliyesini toplumsal sınıflar arasındaki çıkar oyunu olarak ele almakta ve refah harcamalarını özünde devletin sınıflandırma iktidarı üzerine bir mücadele biçiminde çözümlemektedir. Bu bakış açısında zımni biçimde devletle vatandaş arasındaki hukuki ilişki ve mali ilişki birbirini siyasal bir arayüzle tamamlamaktadır. Refah devleti vatandaşlık kategorisine içkin hak ve ödev diyalektiğinin bir ürünü olarak mali yaklaşımının içeriğini klasik liberalizmin bireyi devletle vatandaş olarak ilişkilendiren

zemininde bulmaktadır. Paralel biçimde Bauman da refah devletinin modernite ile liberalizm arasındaki ilişkiye yön veren özgürlük ve güvenlik çatışmasının çözümüne dair bir çabanın ürünü olduğunu vurgulamaktadır (Bauman, 2019: 58). Buna göre refah devletinin normatif düzenlemeleri ve Keynesyen maliyenin içeriği varoluşsal güvenliği özgürlükleri üreten ve yönetim aracına dönüştüren bir tema olarak konumlandırmaktadır. Bourdieu'ye göre de refah devleti yurttaşa hakkı olanı "yani insan haklarından fazla olarak yurttaşlık kategorisinin tanımlanmasına bağlı olarak iş hakkını, sağlık hakkını, güvenlik hakkını vb. veren devlettir" (Bourdieu, 2015: 416). Birey ve modern devlet birbirlerini yaratan birbirlerini sürdüren kavramlardır. Bu anlamda, modern devletin vatandaş öznesi *de jure* bireyin hak ve ödev diyalektiğiyle ile *de facto* bireyin güvenlik ve özgürlük diyalektiğini içeren bir bütün olarak ele alınmaktadır.[152]

Bu bağlamda, Bourdieu'nün (1987: 7) refah devletini "kâğıt üzerindeki kurgusal kümeler olan teorik sınıflardan" hakiki sınıflara ve hakiki vatandaşlığa geçiş üzerinden değerlendirdiği öne sürülebilir. Böylece vatandaş ve devletin ilişkisinde tanımlı mali ve hukuki nüveler siyasal, daha doğrusu sınıfsal olarak içerik kazanmaktadır. 20. yüzyılda 1. Dünya Savaşı ve Büyük Buhran sonrasında kapitalizmin yeni problemleri bağlamında refah devleti önceki modelinden kopuş sergileyerek yeniden gelişirken, buna yön vermiş Keynesyen maliyenin Bourdieu'nun çizdiği çerçevede etkiler ürettiğini vurgulamak gerekiyor. Bu kopuşun en belirgin niteliği 19. yüzyıl sonundaki erken refah devletinde refahın idari bir mesele olarak ele alınmasına karşılık 1945 sonrası fordist devlette işçi sınıfının sendikalar aracılığıyla siyasal iktidara ortak olması ve refahın siyasal bir meseleye dönüşmesidir.[153] Bu değişen dinamik ışığında Keynesyen refah devleti koruyucu devletin kurumsal yapısında toplumsal ilişkilerini yapılandırma gücüne sahip bir dizi "gerçek, teorik ve düşünme biçimlerini etkileyen" dönüşüm

152 Ancak diğer yandan Bourdieu modern devletin gelişimi ile refah devleti arasında insan haklarında gizli olan temel bir noktayı, yani yurttaşlık hakkına erişimin ekonomik ve mali şartlarıyla tamamlama açısından süreklilik tespit etmektedir (Bourdieu, 2015: 424-425). Bourdieu bu sürekliliği 1789 İnsan Hakları Bildirgesi çerçevesinden anlamlandırmaktadır ve vatandaşlığı bu temelde ele aldığı için refah kavramını modern devletin evrildiği her aşamaya içkin görmektedir. Bourdieu'nün savı 18. yüzyılın koruyucu devleti ile refah devleti arasında 'kurumsal bir süreklilik' değil, devlet ile birey ilişkisinin niteliği açısından bir süreklilik olduğu yönündedir. Bourdieu'nün koruyucu devletle refah devleti arasında teşhis ettiği 'mükemmel süreklilik' bu yüzden devlet kuramının tarihsel içeriğinden türetilmiştir. Bu süreklilik koruyucu devletin "radikalleştirilmesi ve derinleştirilmesi" olarak da anlaşılabilir (Rosanvallon, 2004: 22).

153 1945 sonrasına konumlandırılan Keynesyen refah devletinin işlevleri, devletin rolüne ilişkin I. Dünya Savaşı ve 1917 Ekim Devrimi ardından 1920'lerde patlak veren tartışmalara uzanmaktadır (Bonefeld, 2007: 39). Özellikle Ekim Devrimi sonrasında işçi sınıfının, emeğin bir üretim girdisi dışında piyasanın 'kendiliğinden' dengesine etki edebilecek bir siyasal özne olarak güçlenmesi ile toplumsal uzlaşının ve dolayısıyla refahın yeniden ele alınışını zorunlu kılmaktadır (2007: 42-43).

niteliğindedir (Bourdieu, 2015: 433). Bourdieu'nün birey ve devlet ilişkisi açısından insan hakları ile vatandaşlık hakları aracılığıyla tespit ettiği süreklilik bu politik zeminde somutlaşmadığı sürece kopuşun niteliğini görmek mümkün değildir. Zira eşitlik idealinin soyut yapısı siyasal mücadelenin çatışmalı yapısından doğan politikaların kurumsallaşmasıyla anlam kazanmaktadır (Piketty, 2014: 517-518).

Refah devletinin hakiki vatandaşlığı inşa etme yönündeki bu çabası Bourdieu'ye göre tüm oyuncuların 'vatandaş' olarak toplumsal oyun tarafından içerilmesini, bu oyuna kendilerini kaptırmalarını sağlamayı ve hatta onlara oyunda bir rol vermeyi gerektirmektedir. Dolayısıyla bahsedilen sadece refah harcamaları ile vatandaşların belli ihtiyaçlarını piyasa dışında karşılamak değildir. Asıl mesele "halkın oyuna girmesini ve oyuna katılmasını siyasi yanılsamaya kapılmasını sağlamaktır" (2015: 425). Devletin doğuşu ve ulusal piyasanın oluşturulmasıyla ekonomik alanın özerk bir alan olarak ortaya çıkışının yarattığı bütünleşme etkisi inşa edilen tekil toplumsal oyunda bireylere biçimsel anlamda eşit siyasal ve hukuki haklar sunmuştur.[154] Ancak bu oyunun çıkarı özünde ekonomiktir.[155] Toplumsal oyun, koruyucu devletin salt mülkiyet hakkını güvence altına alması üzerinden kurulduğunda bütünleşmenin mülksüzler adına sağlanması mümkün olmayacaktır. Bu açıdan mülksüzleri/ezilenleri ödülü ve çıkarı mülkiyet olan bir oyuna dahil edecek belli toplumsal-mali mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir (2015: 426). Yönetim meselesi bu yüzden mali denklem ile hukuki denklemi eş zamanlı kapsar hale getirilmelidir. Dolayısıyla bireyin toplumsal oyuna vatandaş olarak katılması, bu oyunu yanlış tanıması ve kendisini oyuna kaptırması oyunu kazanma ihtimaline dair siyasal ve toplumsal yanılsamanın üretimine bağlıdır.

Bir yönetim teması olarak refah Bourdieu'ye göre bu bütünleştirme ve ayrıştırma/sınıflandırma ikileminin ürünü ve temelidir. Bireyler demokrasi çağında sadece ayrışmamakta, birey olma gereği bakımından aynı zamanda birleşmek ve birlikte yönetmek istemektedir. İşte bu birliktelik isteği ve yönelimi 'refah illüzyonunun' bittiği ve siyasal demokratik hak olarak ona sahip çıkıp sermayeye karşı yükseldiği noktadır. Devlet bütünleştirici bir alan olarak bu sefer sermayeye yükselen itirazı kendine çeker

154 Bourdieu'nün alan teorisindeki temel kurallardan biri olarak oyunun çıkar ve ödüllerini algılama kapasitesi oyuna girmenin temel koşuludur ki bu algılama kapasitesi de oyundaki 'asgari' şansa bağlıdır.
155 İktidar formları olarak sermaye metaforunun tercihi ve Bourdieu'nün ekonomik sermayenin toplumsal hiyerarşide son kertede belirleyici olduğuna yönelik savları bu ekonomik niteliğe işaret etmektedir. Nitekim mülkiyet hakları ile siyasal ve sosyal haklar arasında kurulan diyalektik de tam olarak toplumsal oyunun ve oyunun idaresinin özünde ekonomik bir mantıktan türediğine işaret etmektedir.

ve tüm itirazları bünyesinde birleştirmekte ve uzlaştırmaktadır; başka bir ifadeyle, itirazı merkezileştirmekte ve yeniden dağıtmaktadır. Bu ikilem aynı zamanda Bourdieu'nün Weber'den ödünç aldığı 'ezilenlerin ehlileştirilmesi' kavramıyla oyunun kapsayıcılığını sağlamayı eş zamanlı içermektedir, dolayısıyla iktidarın sınıflandırma ve özneleştirmeye dayanan simgesel boyutu ile oldukça ilişkilidir.[156]

Toplumsal oyunu inşa etmek ve sürdürmek Bourdieu'ye göre "ezilenlerle egemenler arasındaki karşılıklı bağımlılıkların sonuçlarını yönetmektir" (2015: 427). Bourdieu bu karşılıklı bağımlılığı tehlike ve sorumluluk ikilisi üzerinden ele almaktadır. Çünkü ehlileştirilmesi gereken ezilenler aynı zamanda nesnel anlamda sefalet, yoksulluk, hastalık ve cehalet taşıyıcısı olma anlamında tanımlı bir tehlikedir.[157] Bu ikilem refah devletinin kurucu metinlerinden biri olarak Beveridge Raporu'na bakıldığında özellikle açık hale gelmektedir. Bu raporda toplumda mücadele edilmesi gereken başlıca faktörler hastalık, yokluk, sefalet, tembellik ve cehalet biçiminde sayılmıştır (Bauman, 2015: 95).[158] Bu 'ölümcül günahlar' bağlamında, benzeri sınıflandırmadan görülebildiği gibi, 'tehlike' olarak tespit edilen toplumsal ve bireysel durumları 'sonlandırma' hedefinden ziyade bireyler arası eşitsizlikleri 'doğru yönetme' gerekliliği vurgulanmaktadır.

Bu yaklaşım 'risklerin müşterekleştirilmesine', başka bir ifadeyle, mekânsal ortaklığa dayalı bağımlılık nedeniyle tehlikenin toplumsallaştırılması ve buna yönelik kolektif sigorta mekanizmaları üretmeye dayanmaktadır. Bu yüzden Bourdieu'ye göre refah devleti, ezilenler ile egemenlerin çıkarlarının birbirlerine bağımlı olduğu tehlikelere üretilen 'faydacı' bir yanıttır (2015: 428). Devletin çıkarların yöneticisi olarak konumlanması devletin bu bağımlılıkların sonuçlarını yönetirken bir tür "tehlikelerin işletmeciliğini" de üstlenmesini gerektirmiştir. Bu anlamda refah

156 Devlet sadece ehlileştirme değil, aynı zamanda filantropi aracılığıyla bütünleşmeyi sağlamaktadır (2015: 425-426). Bu açıdan Bourdieu için hukukçuların koruyucu devleti var ederken kendilerini de yarattıkları, yani teorinin gerçekliği inşa ettiği yönündeki savı, filantroplar ile refah devleti arasındaki ilişkiyi de açıklamaktadır (2015: 431).

157 Akışkan modernitede neoliberal bir sınıflandırma olarak alt-sınıf 'yoksullar' dışlanmanın, aşağılanmanın, toplum tarafından içerilmenin eşiğinin bir adım altında bekleyen akışkan bir nüfusu ifade ederken, 'sınıf-dışılık' ise göçmenlerden, evsizlere, uyuşturucu bağımlılarına, işsiz bekar annelere uzanan esnek bir toplulaştırılmış nüfusa işaret etmektedir. Bu iki grubun ortak noktaları 'yararsız' ve katı modernitenin içerme mantığının aksine 'ıslah edilemez' kabul edilmeleridir. Yararsızlık bir toplulaştırma niteliği olarak bu nüfusu tehlikelerle ortaklaştırmanın üzerinden tanımlanmaktadırlar ve bu insanların yararsızlığı toplum için bir korku ve disiplin kaynağı olarak stratejik bir araca dönüşmektedir (Bauman, 1999: 98). Bauman'a göre sınıf-dışı insanların yararsızlığının temsil ettiği en büyük yarar budur.

158 İnsana içkin sayılan tembellik 'huyu' ya da insanlık tarihine içkin 'hastalık' konusunun yokluk ve sefaletle birlikte ele alınması hem modernitenin doğa yasalarına karşı takındığı 'olması gerekenin akıl ile tasarımı' tutumunu vurgulamakta hem de piyasanın sonuçlarına yönelik bir doğallaştırma hamlesi olarak da anlam kazanmaktadır. Bu ikilik aynı zamanda refah devletinin temelinde yer almaktadır.

devletinde yoksullara yönelik yaklaşımın ayıplama ya da hayırseverlikten toplumsal maliyet kavramına kaydığı görülmektedir (2015: 430-431).

Aynı zamanda tanımlanan tehlikelerin 'özneleri' refah devletini doğuran reformların piyasa için elverişli olmayan yani 'özgür olmayan' yönetilecekler listesini temsil etmektedir. Başka bir deyişle, eşitsizliği ya da yoksulluğu doğru yönetmenin teknolojisi olarak refah politikalarında, piyasanın dışladıklarını vatandaşlık temelinde içeren ama yoksul, hasta ya da deli gibi belli 'öznelliklerin' inşasıyla da ayrıştıran makro ve mikro iktidar yapıları belirginleşmektedir. Bu doğrultuda Bauman'ın (2015) bakış açısıyla, modern kamu maliyesinin toplumsal refaha yaklaşımını bir yönetimsel pratik olarak aslında yoksul öznelliğinin 'kurumsal' yaratıcılarından biri olarak görmek mümkündür. Zira toplumsal refah yoksul öznenin bağımlılığını, karşıt olarak ise yeterli kaynaklara sahip olanların özgürlüğünü zımni olarak yeniden üretmektedir (Bauman, 2017b: 98-99). Dolayısıyla Bauman'ın vurgusu eşitsizliklerin ve yoksulluğun ekonomik tanımlarının ötesinde toplumsal ve yönetsel işlevi üzerinedir.

Bu bağlamda, refah kavramının neoliberal dönüşümünde en temel noktalardan biri eşitsizlik ve yoksulluğun toplumsal, siyasal zeminini ve piyasa ile ilişkisini yok sayan bir dışsallaştırma faaliyetini gündeme getirmesidir. Diğer bir deyişle, piyasa kaynaklı tehlikelerin piyasadan dışsallaştırılarak çözümlenmesine dayanan, bu yönüyle piyasanın sonuçlarından zarar görenleri de dışsallaştıran bir yönetim tekniği söz konusudur. Bu durum devletin özgürlük ve güvenlik arasındaki gerilimi bir ayrıştırma pratiği üzerinden çözen, böylece refah yönünü kaybederken salt güvenlik temelinde tanımlanan bir devlet kurgusunu karşımıza çıkarmaktadır (Wacquant, 2010). Bu noktada güvenliği nasıl anlamak gerektiği *'security*' ve '*sicherheit*'[159] arasındaki fark üzerinden incelendiğinde (Bauman, 2017b: 25), daha önce vurgulandığı üzere, klasik liberal ve neoliberal devletin özünde bir güvenlik (*security*) devleti olduğu hatırlanmalıdır. Hisse senedi anlamına da gelen '*security*' liberal bir kavram olarak korumayı özünde serbest olay akışına, başka bir ifadeyle piyasanın işleyişine bırakmaktadır (Foucault, 2013: 44). 'Güvenlik' *(security*) riskten kurtulmak değil, aksine risklerin çokluğu ile bu riskleri birbirleri aracılığıyla dengeleme amacı taşımaktadır. Devlet müdahalesini korumaya dair sınırlandıran bir kavram olan güvenlik liberal yönetim tarzının niteliksel ismi olarak, önleme ya da güvenceye almaya değil, güvenliği risklerle ve krizlerle dolu akışın içinde

159 '*Sicherheit*' kavramının güvenliği '*security'*den ziyade '*safety*' kelimesinin anlamı temelinde ele aldığı ve emniyet, güvenlik, kesinlik bileşenlerini aynı anda içerdiği tekrar hatırlanmalıdır (Bauman, 2017b: 25-26).

sağlamaya yönelmektedir. Liberal refah devletin tarihinde Keynesyen maliye yönetimi ve teorisi ise liberalizme içkin bu 'tehlikeyle yönetme ve işletme' anlamındaki güvenlik iktidarının karşısında riskin oluşumunu engelleyen ve ortaya çıkan tehlikeleri emniyete alan kamu mali politikalarını geliştirmiştir. Neoliberal maliye, Keynesyen maliyeye karşı olarak tekrar refahın anlamsal ve kurumsal dönüşümünü riski ve belirsizliği toplumsal yapının her alanında ekonomik nitelik kazanmış bir norm haline getirerek gerçekleştirmiştir. Belirsizlikler karşısında kendinden ve hayırseverlik faaliyeti ile ötekinden sorumlu, girişimci ve rekabetçi birey refahın yeni analiz birimi haline getirilmiştir. Neoliberalizm bu belirsizlik ve risk dolu kabul ettiği toplumsal yapıda kamu maliyesinin temel iki odağı olan eşitsizlik ve meşruiyet sorunlarını ağırlaştırmıştır.

3.2. Eşitsizlik ve Meşruiyet İkileminde Kamu Maliyesi

Toplum dışı bırakılan yoksul kesimin mali açıdan makbul vatandaşların sırtındaki yüke dönüşmesi ve toplumsal düzeni tehdit eden bir unsur olarak algılanması Bauman'a göre toplumda eşitsizliğe karşı geliştirilen rıza ile ilişkilidir. Zira, akışkan modernitede eşitsizlik trendinde Bauman'a göre çarpıcı bir değişim göze çarpmaktadır. Katı modernite döneminde uluslar arasında artan ancak ulus içinde sabit ya da azalan bir eşitsizlik trendinden söz edilirken, akışkan (neoliberal) modernitede ulusal ekonomiler arasındaki küresel eşitsizliğin azaldığı, bununla birlikte ulusların kendi içinde ivme kazanan bir eşitsizliğin yaşanması söz konudur (Bauman, 2017d: 15-17). Bu görüşün ardında şu gerçek yatmaktadır: Katı modernitenin birikim ve düzenleme rejimi olan fordizmde emek kesimi ekonomik ve siyasal açıdan güçlü simgesel kurumları, diğer deyişle örgütlü sınıf mücadelesi aracılığıyla hakim iktidar yapısını siyasal olarak etkileme gücüne sahiptir. Ücret artışları ya da güvenceli çalışma gibi olgular devletin 'sol eli' olarak somutlaşan emeğin tarihsel sınıf mücadelesinin bir ürünüdür. Oysa akışkan modernitenin neoliberal esnek uzlaşı anlayışı içinde emek artık-nüfus olarak içerilmekte ve siyasete bağışık bir rekabet düzeni içinde vatandaşlıktan soyutlanarak tüketici ya da borçlu özne olarak konumlandırılmaktadır. Daha önce gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında tartışılan ve çözüm aranan bir mesele olarak yoksulluk, refah rejiminin tasfiyesi ve post-fordizm çerçevesinde derin bir toplum içi kutuplaşma faktörüne dönüşmüştür (Bauman, 2017d: 15). Dolayısıyla, post-fordist akışkan evrede katı modern fordist evrenin toplumsal mutabakatının önemli bir veçhesini içeren 'refah

rejiminin rekabet gücü önceliğiyle ikame edilmesi' temel bir yönetim sorunsalı haline gelmiştir (Gough, 2000: 178).

Küresel uzamda sürekli yeniden üretilen eşitsizliğin piyasaya dışsallaştırılması temelinde inşa edilen neoliberal kamu maliyesi anlayışı ayrıca devlet ile vatandaş arasındaki 'meşruiyet' kavramının dönüşümü bağlamında anlaşılması gerekmektedir. Bauman ve Bourdieu'nün sosyal teorisi çerçevesinde maliyenin politik sosyolojisine yönelen bir katkıyı O'Connor'ın (2009 [1973]) Devletin Mali Krizi (*The Fiscal Crisis Of The State*) teziyle sürdürmek anlamlı görünmektedir. Refah devleti ve kapitalist birikim arasındaki ilişkiden kamu mali düzleminde O'Connor'ın (2009 [1973]) kavramsallaştırması ile 'birikim' ve 'meşruiyet' harcamalarının tamamlayıcı yapısı anlaşılmalıdır. Bu yapı devletin mali ilişkiler aracılığıyla emek (tekelci ve rekabetçi sektörlerdeki) ve sermaye (tekelci ve rekabetçi sektörlerdeki) ile kurduğu sınıfsal ,dolayısıyla siyasal zeminin çelişkili bir ifadesi olarak ele alınmaktadır. Buna göre, devlet, sermayenin yeniden üretimi için 'toplumsal sermaye harcamaları' başlığı altında yatırımı ve emek verimliliğini artırmaya yönelik 'toplumsal yatırım' ve emeğin yeniden metalaştırılma maliyetini azaltan 'toplumsal tüketim harcamalarında' bulunmaktadır. Sistemin eşitsizliklerinden doğan meşruiyet sorunu ise refah devletinde somutlaşan 'toplumsal gider harcamaları' başlığı altında çözülmektedir (2009 [1973]: 6-7). Bu doğrultuda devletin mali krizi, tekelci sektörlerdeki sermayenin kârları özelleştirilirken maliyetlerinin toplumsallaştırılmasına dayalı birikim mekanizması ile karşı sınıfsal bir tepki olarak meşruiyet harcamalarındaki artış doğrultusunda devletin gelir ve giderleri arasında doğan "yapısal boşluğa" dayandırılmaktadır. (2009 [1973]: 9). O'Connor'ın tezi kapitalist ekonomide kamu maliyesini birikim ve meşruiyet sorunu olarak kavrarken, yeni eleştirel ekonomi politik yaklaşımlar eşitsizliği temel sorunsal olarak görmeye başlamışlardır. Birikim ve meşruiyet sorununun kamu maliyesinin eleştirel gündeminde eşitsizlik ve meşruiyet soruna döndüğü izlenmektedir.[160]

O'Connor'ın tezi sınai sermaye temelli reel üretime dayalı birikim rejimi, üretim toplumu, mekânsal birliktelik ve vergi devletinin mali krizi özelinde Bauman'ın katı

160 Birikim boyutu da eşitsizlik ile anlaşılmaya başlanmıştır. Thomas Piketty'nin (2014: 21-25, 571) tezine göre eşitsizliğin temel dinamiği sermayenin getiri oranı ile büyüme oranları arasındaki ilki lehine açılan uçurumdur. Bu oranlar arasındaki fark 1980'den itibaren giderek açılmaktadır. Başka bir deyişle Marx'ın formülasyonundan yola çıkarsak birikimin doğası giderek toplumsallaşırken büyümenin nimetlerinden faydalanan kesim giderek tekelleşmektedir. Streeck'e göre söz konusu durumda mekansal kopuş 'piyasa halkının' refah devleti uzlaşısı içinde yeniden üretiminin maliyetlerine katıldığı 'kurucu halk' ile ekonomilerini ayırmıştır. Sonuç ise "oligarşik bir yeniden dağıtıma neden olan durgunluk" olmaktadır (Streeck, 2014: 60).

modernite olarak adlandırdığı döneme ve duruma ait bir çözümlemedir. Akışkan modernitenin 'borç' ve 'konsolidasyon devleti', tüketim toplumu ve finansal sermaye temelindeki kriz çözümlemesinde toplumsallaştırılan maliyetler artık finansal sermayenin birikim maliyetleri anlamında 'borcun toplumsallaştırılması', kamu borçları ise finansal sermayenin kârlılık kaynağı olarak anlaşılmalıdır (Altvater, 1997: 66). Neoliberal dönüşümle birlikte kamu maliyesinin 'birikim' ve 'meşruiyet' olmak üzere ikili işlevinin salt finansal sermayenin kârlılığını sağlama ölçeğinde bütünleştirildiği görülmektedir. Bu doğrultuda devlet finansal sermaye adına birikim işlevini sermaye üzerindeki vergileri azaltma, sosyal işlevlerinden çekilerek kamusalın özelleştirilmesine alan yaratma, finansal piyasaları serbestleştirmeye dönük hukuki ve mali düzenlemeler, emek piyasalarının esnekleştirilmesiyle reel ücretlerdeki düşüş ve 'kredinin demokratikleştirilmesi' adı altında hane halkı için borçlanma imkanlarının artırılması gibi politikalarla yerine getirmektedir (Bauman, 2019: 40; Gürkan ve Karahanoğulları, 2014: 9; Soederberg, 2016: 267). Meşruiyet işlevi ise giderek birikim işlevi içinde eriyen ve eski refah faydalanıcılarını cezalandıran güvenlikçi bir zemine kaymaktadır. Yasa ve düzen meselesine indirgenen yoksullukla mücadele için 'borçlandırma' ve 'cezalandırma' temalarına ayrılan bütçe giderek artmaktadır (Bauman, 2017b: 135). Bir diğer ifadeyle, yönetim meselesi kapitalist birikim tarihinde giderek merkezi bir soruna dönüşmekte ve örgütsel iktidar kutbu piyasa adına iş görmede öne çıkmaktadır. Bauman'a göre 'zenginlere çalışan refah devletleri' yeni değildir (2019: 39). Ancak devletin meşruiyetini toplumsal sözleşme kurgusundan piyasanın ürettiği sorunları piyasaya dışsallaştırma kabiliyetinden alan 'bölgesel bir karakola' dönüşmesi önemli bir kırılmaya işaret etmektedir. Bu bağlamda Bauman'ın iki uluslu toplum tanımı ile oldukça ilişkili biçimde Streeck'in (2016a) 'piyasa halkı' ve 'kurucu halk' şeklinde karşıt konumlandırdığı mekânsız sermaye kesimi ve ulusal teritoryaya/toprağa bağlı yurttaşlardan oluşan halk arasındaki çatışma devlet kanalı ve hatta daraltmak gerekirse kamu maliyesi aracılığı ile yürütülmektedir. Neoliberal devlet için kamu maliyesinin en önemli meseleleri 'sıcak para hareketleri' ve 'vergi rekabeti' gibi örneklerde somutlaştığı gibi sermayenin güvenini daimi şekilde tazeleme yükü ile halkın sadakatini sağlama sorumluluğundan oluşan ikilem haline gelmiştir. Özellikle 2008 krizi sonrasında 'kurtarma paketleri' doğrultusunda somutlaşan neoliberal meşruiyet yaklaşımının sonucu 'devletin mali kriz' dinamiğinin ötesine geçerek 'devletin meşruiyet krizi' halini alması olmuştur (Calhoun, 2014: 159-170). Dolayısıyla, 2008 krizi akışkan modernite içinde de bir kırılmaya işaret eden ve siyasal teması çok daha

kuvvetli olan yeni bir ‘devletin mali krizi’ tezi üzerinden tartışılması gereken bir başlık halini almıştır.

3.3. 2008 Krizi ve Kamu Maliyesi

Bauman’a göre, 2008 krizi ve sonrası ne kapitalist birikim tarihinin rutin krizler silsilesine ait sıradan bir finansal çöküş olarak, ne de kapitalizmin sonuna gelindiğinin kesin kanıtı şeklinde kavranmalıdır. Bunların yerine, akışkanlık metaforunun somutlaştığı dönem olarak 1980 sonrasına şekil veren genel eğilimlerin krizi anlamında salt ekonomik değil, genel anlamda toplumsal evrenin her köşesine etki eden dönüştürücü bir krizdir. Akışkan modernite içinde sürekli eriyen ama kendini sürdürmeye çalışan bir dizi kurumsal, kültürel, ahlaki ve politik bağlam arasındaki ‘moderniteye içkin uyumun yitirilmesi krizidir’ (Bauman, 2019: 8-9).

Bauman’ın düşüncesine göre akışkanlığın krizi olarak değerlendirebileceğimiz 2008 krizi sonrasındaki dönemde uygulanan finansal piyasaları kurtarma paketleri, katılığın temel politikalarından biri olan *New Deal* ile oldukça farklılık arz etmektedir ve kapitalist birikim rejimindeki farklılığın katılık/akışkanlık ikiliğinde ne denli belirleyici olduğunu vurgulanmaktadır. 1929 sonrası yeniden yapılanma süreci iş verenler ve refah harcamaları üzerinden talep yönünün desteklenmesi ile kapitalist yeniden üretimi sağlamaya yönelirken, 2008’deki yeniden yapılanmada devletin muhatabı borçlarını çeviremeyen, likidite sıkıntısı çeken finansal kuruluşlardır. Bauman finansal kuruluşların devlet tarafından yeniden sermayelendirilmesinin finansal piyasaların çekirdeğindeki istikrarsızlık, kısa vadelilik, riske yatkınlık ve kırılganlık eğilimlerini beslemekten ibaret olduğunu belirtmektedir. Hatta bu risk oyununa verdiği güvence ile hem borçlunun riske bağışıklığını hem de borç verenin bahislerini, dolayısıyla borç ilişkisinin yıkım gücünü artırdığını vurgulamaktadır (Bauman, 2019: 47-48). Bu doğrultuda iki krize verilen tepkide değişen temel unsur, bütçenin ekonomik ve toplumsal veçhelerini birbiriyle ilişkilendiren ‘bütünselliğin’ ulus-devletin mekâna bağımlılığı ile küresel piyasaların mekânsızlığı arasındaki iktidar asimetrisinde yitirilmesidir.

Bauman’a göre, 2008 krizini karakterize eden ‘kredi sıkışması’ bankaların ve kapitalist birikim mantığının, işleyişindeki ya da öngörülerindeki başarısızlığına değil,

tam tersi borçlu öznelliğinin ne denli kârlı biçimde inşa edilip yaygınlaştırıldığına işaret etmektedir. Bu anlamda Bauman açısından bankaların en büyük başarısı "kalıcı bir borçlu ırk" yaratmaktır (2019: 35). Zira düşünüre göre kapitalizm asalak bir sistem olarak belli bir sömürü mantığına tabidir ve bu mantığın modernite ile kurduğu ilişki mekânsal tasarımdan akışkan tasarıma kaymıştır. Akışkan kapitalizmde sermayenin rasyonalitelerini anlamak için salt emeğin sömürüsünü çözümlemekten çıkarak, tüketimci arzuların sömürüsü ve kamusalın özelleştirilmesi gibi çeşitlenen kâr mantıklarını görmek gerekmektedir (2019: 32). Kâr mantığının üretim alanının dışına çıkarak çeşitlenmesi sermayenin toplumsal niteliğini de giderek keskinleştirmektedir. Bu durum bireylerin yaşam stratejilerini, fırsat ve olasılıklarını genişleterek akışkan modernite ve neoliberalizmin 'adaptif' niteliğinin çerçevesini oluşturmaktadır (Bidet, 2016: 49). Bununla birlikte Bauman'a göre kapitalist birikim tarihi sermaye birikiminin yegane rasyonalitesinden ziyade çeşitli rasyonaliteler üzerinden işlemektedir ki, krizler yeni rasyonalitelerin gerekliliği ve yaratılması yönünde belirleyici bir konjonktüre işaret etmektedir.

Akışkan kapitalizmde borç ilişkisinin sürekliliği ve bu sürekliliğin içerdiği disiplinci iktidar yapısına referansla anlam kazanan iktidarın 'inşa edici' (*constructivist*) gücü önem kazanmaktadır. Çünkü, tüketim oyunu bireyler için ölüm kalım savaşına dönüştüğü ölçüde 'borçluluk', kendini yeniden üreten 'evrensel bir alışkanlık' haline gelmiştir: "Onlara göre ideal bir borçlu borcunun tamamını asla ödemeyen kişidir" (Bauman, 2019: 34-35). Sermayenin akışkanlığı paranın disiplin niteliğini mekândan ziyade zaman odaklı kılmakta, paranın zamanlar arası fiyatı olarak faiz ise, kredi ilişkisinin dirençli bir tahakküm ilişkisi olarak kurulmasında temel kategori haline gelmektedir.

Borçlu öznelliğinin inşasında gelir ile talep arasındaki bağın aşındırılması, reel alım gücünden yoksun alt sınıfların sırayla finansal piyasalar ve tüketici piyasaları tarafından içerilmesi açısından temel politikaya dönüşürken, devlet de yoksulluk, işsizlik gibi toplumsal meselelerle mücadele amaçlarını borçluluk ve tüketim oyunlarını sürdürme amacı ile ikame etmiştir. Bu anlamda 2008 krizine kapitalizmin olağan işleyişinin dışında bir neden aramaktan ziyade, asalak bir sistemin mevcut rasyonalitesine bağlı sömürü kaynaklarının başarıyla tüketilişine işaret ettiğini görmek önemlidir. Bu bağlamda, Bauman'a göre, 2008 krizinin özgünlüğü devlet ile piyasa arasındaki yakınlaşma ya da belli bir kapitalist rasyonalitenin krize girmesi değildir.

Zira kapitalizm, kendi sözleriyle: "Kendi ilkelerine karşı tutarlı olduğunda çözemeyeceği sorunlar yaratan bunları çözmeye çalıştığında ise kendi içsel ilkeleri ile çatışacak olan bir sistemdir" (2019: 31). Kapitalist devletin her politikası öyle ya da böyle piyasanın kârlılık amacı tarafından dolayımlanmaktadır (2019: 42). Bu çıkarım, 2008 krizinin öncesinde ve sonrasında devletin kamusal alandan çekildikçe piyasaya kârlılık alanları sunmasıyla, hukuki ve idari düzenlemeler aracılığıyla ya da 2008'in ardından şahit olunan geniş çaplı kurtarma paketleriyle somutlaşmıştır. Başka bir ifadeyle, kamu maliyesinin doğrudan 'piyasaya dışsallaştırılmış' bir krizin her anlamda üstlenilmesi doğrultusunda şekillendirilmesi ve 'görünmez elin' 'örgüt eli' olarak görünür hale gelmesi yenidir (2019: 39,46). Özellikle 2008 krizinin ardından kamu maliyesi araçlarının yöneldiği hedefin, krizde başat sorumluluğu olan bankaları ve finansal kurumları kurtarmak olması kritik bir dönemeci işaret etmektedir. Çünkü Bauman'a göre devletin finansal kuruluşları kurtarma amaçlı seferber ettiği kamu kaynakları finansal krizin yerine odağa 'mali krizi' yerleştirirken ardından gelen 'kemer sıkma' gibi politikalarla mevcut kriz çok daha geniş çaplı düzeyde modernitenin kurumsal krizine ve aynı zamanda genel bir öznellik krizine evrilmiştir. Bauman'a göre, devletin kamu kaynaklarını birikim amacıyla kullanması kapitalist devletin mantığına içkin olsa da, 2008 sonrasındaki esas kırılma kamu maliyesi de dahil olmak üzere yönetimsel mekanizmaların amacının piyasa mantığı temelinde yeniden tanımlanmasıdır (2019: 38-39).

3.4. Demokrasinin ve Düşüncenin Krizi Bağlamında Kamu Maliyesi: Tartışmalar ve Çözüm Arayışları

2008 krizi sonrasında aradan geçen süre içinde küresel düzeyde yaşanan dönüşümlerin demokrasinin iktisadi, politik ve kültürel zeminlerde güç kaybetmesiyle yakından ilişkili olduğu düşüncesi ağırlık kazanmaktadır (Brown, 2018). 2008 sonrası yükselen popülizm dalgası aynı zamanda toplumların örgütlenmesinde bilimsel düşüncenin gücü ve bilim insanlarının iktidarla ilişkilerini de etkilemiştir. Bourdieu ve Bauman bilim, bilim insanı, entelektüeller ve kamusallık üzerine özgün düşünceler geliştirmiş sosyologlardır. Üstelik finansal krizden, devletin mali krizine ve demokrasinin krizlerine doğru evrilen bir aşamada bilim, kamusallık ve entelektüelin/bilim insanın değişen konumları üzerine düşünce geliştirmede, bunları

kamu maliyesi alanı için ne anlam ifade ettiğini yorumlayabileceğimiz anlayışlar sunmaktadırlar.

Bauman açısından akışkan moderniteye özgü durum şu şekilde ifade edilebilir: Moderniteye içkin tasarlama güdüsünün akışkan modernitede 'piyasa adına kesinleştirme' hedefine evrilmesi sosyal bilimcinin incelemeye yöneldiği 'yaşamsal deneyimleri' zaman ve mekân içindeki nesnel bağıntılar olmaktan çıkarıp 'şeyleştirme'[161] eğilimini artırmaktadır. Dolayısıyla 'şeyleştirmeye' bağlı bir kesinlik arayışı inşacı, indirgemeci ve yeni iktidar kalıplarına bağlanan bir bilimsel anlayışa işaret etmektedir. Bauman da benzer biçimde bu tarz bir bilim yapma tarzında özne ile nesne arasındaki tek taraflı tanımlamaya bağlı kurulan iktidar ilişkisine işaret etmektedir (Bauman, 2017d: 62-65). Bilimsel alandaki bu dönüşümü tetikleyen temel unsur ise 'tüketim toplumunun mantığıdır'. Akışkan modernitede belirsizliğin ekonomi politik koşulları 'yönetim iktidarını' merkezde konumlandırdıkça entelektüel alanın telosu kesinlik arayışında salt olgulara saplanarak eleştirellikten ziyade 'malumu' nesneleştirme ve sınıflandırmaya yönelen bir malumat üretimine dönüşmektedir. (Nalbantoğlu, 2009: 15-18). Bu tarz bir bilim yapma tarzı 'anlamanın' yerine 'tablolaştırmayı', entelektüelin yerine ise uzmanı koyarak özerkliğini yitirmiş entelektüel alanı iktidar ilişkilerinin hakim yapısını gizleyecek ve yeniden üretecek biçimde güdümlemektedir[162]. Akışkan modernite/neoliberalizmde uzmanla piyasa arasında kurulan bu ilişki özellikle kamu maliyesi disiplini için kritik hale gelmektedir. Zira kamu maliyesi eleştirel düşünümsellikten uzaklaştıkça 'piyasa aklı' doğrultusunda incelemeye yöneldiği mali alanın özerk telosunu eritmekte, dolayısıyla bir disiplin olarak da özerkliğini yitirmektedir. Başka bir deyişle, kamu maliyesinin 'bilimselliği' piyasaya atfen bir meta gibi değerlendirilir hale gelmektedir. Bu durum kamusallığın pratikte ve teoride yitirilmesiyle doğrudan bağlantılıdır.

161 Burada 'şeyleşme'den anlaşılan nokta Marx'ın (1890: 138) "toplumsal ilişkilerin olduğu gibi görünmek yerine … insanlar arasındaki maddi ilişkiler ve şeyler arasındaki toplumsal ilişkiler biçiminde görünmesi" olarak bahsettiği meta fetişizmine ait mistifikasyonun ekonomik alanın dışına taşarak tüm varoluşsal alanlara yayılmasıdır.

162 Aslında Bauman'ın katı modernite ile akışkan modernite arasında teşhis ettiği tamamlayıcılık ve farklılık da tam bu noktada açığa çıkmaktadır: Katı modernitenin Aydınlanmadan beslendiği nokta aklı tüm dünyayı 'tasarlama' doğrultusunda araçsallaştırmaktır. Ki bu güdü akışkan modernite/ neoliberalizmde hakim olan pozitivist-ampirisist bilim anlayışının aklın kendi kendisini sindirmeye yöneldiği bir nesneleştirmeye yönelmesinin altında yatan eğilimdir. Ancak Aydınlanma araçsallaştırmayı her daim aklın yine bizzat kendisine yönelen bir dönüşlülük içinde ele alınmasını içeren bir 'eleştirellik' vurgusu da taşımaktadır. Başka bir deyişle, moderniteyi ikiye ayıran unsur bu eleştirelliği mümkün kılan mekân ve tutumların piyasa güdümünde dönüşmesidir.

Bu bağlamda, Bourdieu'nun (2017) "kolektif / eleştirel entelektüel"[163] (collective intelectual) kavramının günümüzde kamu maliyesi disiplini için daha da anlamlı hale gelen görevi, evrensel iyi ve kötüyü dile getirmek ve buna uygun soyut bir tasarı ortaya koymaktan ziyade, bizzat kendi varoluşuna yönelerek bilginin üretildiği zeminden, bilme biçimine ve bilgilerin birbirine eklemlendiği bilimsel iktidarla ilişkisine uzanan bir 'düşünümsellik' halini alması yönündedir. Bu yöntem teknokrasinin tarihsel keyfilikleri bilimsel otoritenin tarafsızlığına sığınarak zorunluluklar olarak doğallaştırma eğilimine karşı önemli bir bilimsel ve aynı zamanda politik tutumdur. Zira neoliberal dönüşüme karşı bilimsel mücadeleye siyasi karakterini kazandıran unsur doğallaştırma ve tarafsızlaştırma pratiklerinin çözümlenmesidir. Burada temel görev neoliberal maliye kuramlarının temsil ettiği bilimsel otoriteye sırtını yaslayan simgesel iktidar uygulamalarını eleştirel bir analize tabi tutarak (bir tür yapı-bozum kastedilmektedir) neoliberal *doxanın* yayılmasını geriletecek ve bu *doxanın* hedef aldığı 'kolektiviteyi' ve 'kamu yararını' savunacak araçları tesis etmektir. Başka bir ifadeyle, 'kolektif entelektüel'in işlevi neoliberal ütopyanın karşısına konulacak eleştirel bir ütopyanın kolektif üretim koşullarını sağlamaya dönük simgesel mücadele yöntemlerini bulmaktır. Bourdieu'nün kolektif entelektüeli siyasi hayata angaje ettiği nokta da tam olarak; bu zorunluluk ve doğallaştırma eğilimleri ile simgesel mücadeleye girmeye yetkin oluşudur. Bu açıdan, eleştirel entelektüel kamu hizmetinin yeniden inşasında sendikalar gibi toplumun geleceğini etkin biçimde yönlendirebilecek simgesel kurumların yanında örgütlü ve sürekli biçimde yer alması gereken bir aktördür (Bourdieu, 2017a: 38).

Bourdieu için günümüzde farklılaşan mücadele pratiklerinin nesnelleştirilmesi ilk etapta uzamsal ilişkilendirmeyle farklı alanlardaki mücadelelerin mantıklarını kavramak ve ortaklaştırmaya, ikinci ve bağlantılı olarak ise Bachelard'a atıfla 'sürekli bir öznesizleştirme çabasına' dayanan bir kolektifleştirmeye dayanmaktadır (Bourdieu, 2000: 170-171).[164] Kolektivitenin içinde eriyen özne hedefi esasen Bourdieu'nün teorisinde çok kıyıda kalan bir kavram olsa da açıkça 'halkın yeniden inşasına' yönelen bir imadır. Başka bir ifadeyle, kolektif entelektüelin siyasete angajesinde hedeflenen bir karşı program geliştirmek ya da karşı-uzman öznenin inşası değildir, etik bir sorumluluk

163 Kavram *Karşı Ateşler- I* (2017) Türkçe çevirisinde eleştirel entelektüel olarak çevrilmiş olsa da çalışmanın geri kalanında orijinaline sadık kalmak için kolektif entelektüel kavramı kullanılacaktır.

164 Foucault'nun (2005: 48) spesifik entelektüelin kendi alanındaki hakikat rejimine karşı mücadelede 'bireysizleştirilmesi' yönündeki çabası Bourdieu'nün öznesizleştirme çabası ile tutarlı bir yakınlık sergilemektedir. Bourdieu bu spesifik entelektüeli bahsedilen doğrultuda kolektif mücadelede bir araya getirmenin peşindedir denilebilir (Gülsoy, 2014: 106).

olarak dayanışmanın yeni formlarının ve yeni bir enternasyonalizmin oluşturulmasıdır (2017a: 70-71). Bu sorumluluğun ilk etaptaki yansıması kamusalın ulusal düzeyde yeniden kazanılması için mevcut düzenin en büyük kolektivitesi olan ulus-devlet içindeki tarihsel kazanımlara yönelmektir (2017a: 82-83). Özellikle 2008 Krizi sonrasında farklı toplumsal kesimlerin politik ve toplumsal taleplerinin mali taleplere tercümesi çift yönlü bir vurgu taşımaktadır: Mali alan hem bireylerin sefaletlerini 'özelleştiren', hem de bu sefaletler arasındaki eş değerlik zincirinin kurulmasıyla halkın yeniden inşasına yönelebilecek potansiyele sahiptir.

3.4.1. Mali Teknokrasinin Akışkan Modernitedeki Durumu: Bilgi Sosyolojisi ve İktidar İlişkileri Bakımından Bir Değerlendirme

Bu doğrultuda kolektif entelektüel ile teknokratın karşıt bilim yapma tarzları bir kez daha vurgulanmalıdır. İlki, bilgiyi kolektif ve iktidardan özgürleştiren siyasal ve etik bir tutumla ilişkilendirirken; ikincisi, bilgiyi bireyselleştirici, otoriter ve iktidar ilişkilerinin hakim yapısını yeniden üreten bir teknik olarak ele almaktadır. Zira entelektüel alanın piyasa iktidarı güdümünde özerkliğini yitirmesinin mali alanın teknokratikleşmesi ile en temel ilişkisi uzmanların otoritesinin tarafsızlık yanılsamasıyla siyasal iradeyi çerçevelemesidir.[165] Başka bir deyişle, bilimsellik zırhında neoliberal rasyonalite mali alanın siyasal zeminini tarafsızlaştırmakla kalmamakta, aynı zamanda mali alanı bir anti-siyaset doğrultusunda yeniden inşa etmektedir. Dolayısıyla demokrasinin tarihsel olarak eklemlendiği liberal bileşenine indirgendiği neoliberal dönüşümde siyaset varoluş koşulu olan 'agonistik yapıyı' yitirmekte ve siyasal alan teknokratların teknik ve idari uzmanlığının alanı haline gelmektedir (Mouffe, 2019: 100-103).

Bir diğer önemli nokta olarak teknokratların mali uzmanlığı, kolektif entelektüelin aksine akışkanlaşan toplumsal güçlere ve yaşam stratejilerine ihtiyaç duydukları '*sicherheit*' ilkelerini getirmeyi değil, 'piyasa halkı' için tek taraflı bir şeffaflık, esneklik ve özünde iktidar ilişkilerinin mevcut yapısında sürdürülebilirliği vaat etmektedir. Bauman'a göre, şeffaflık piyasa işlemlerini tüm toplumsal ve yönetimsel

165 Bilime atıfla kazanılan tarafsızlık bürokratik alanın kendi tarafsızlık algısıyla perçinlenerek aslında Bidet'ye (2016) göre 'yetkinler' ve 'yöneticilerden' oluşan örgüt iktidarının, piyasa aklı doğrultusunda halk iktidarına karşı hakim konumunu güçlendirmektedir.

meselelerin odağına çekme garantisi, esneklik ise ekonomik kararların çıktı ve göstergeleri dışında piyasa aktörlerinin iradesine etki edebilecek toplumsal, politik herhangi bir güce karşı bağışık kılınma garantisidir (Bauman, 2014b: 35). Dolayısıyla, teknokrasinin demokrasiye karşı aldığı konum modernitenin kesinlik, güvenlik, belirlilik gibi ilkelerini aşağıdan yukarıya transfer eden, halk sınıflarının toplumsal konumlarını ve iktidarlarını istikrarsızlaştırırken, Bourdieu'nün tabiriyle 'iktidar alanının' stratejilerini yeniden üreten ilkelerin uygulanması şeklindedir. Neoliberal ideolojinin gözde kavramları olarak esneklik ve şeffaflık, evrensel -dolayısıyla tarafsız- bir 'iyi' olarak sunulurken özünde tek taraflı bir disiplin teknolojisi olarak işlemektedir. Bauman'a göre örneğin emek piyasalarının yakınılan 'katılığının' ancak sermayenin iradesine etki eden bir değişken olarak gücünden duyulan rahatsızlığa atıfta bulunduğu açıktır (2017b: 126-127). Dolayısıyla emek piyasalarının esnekleştirilmesine yönelik talep direniş gücü kırılmış, sermayenin iradesinde bir belirsiz yaratamayacak şekilde denetim altına alınmış emeğe duyulan ihtiyacın ifadesidir.

Bu iki kavramın konumuz açısından en önemli katkılarından bir diğeri çağdaş bütçe ilkeleri arasında yer alıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Mali şeffaflık ve esneklik kavramları temelinde hazırlanan mali reform programlarının hesap verebilirliği artırarak bütçenin demokratik niteliğini kuvvetlendirdiği öne sürülmektedir.[166] Ancak etkinlik ve verimlilik gibi ekonomik kriterlerle demokrasinin resmi uzamı olarak parlamentoyu ilişkilendirmek daha ilk bakışta temel bir çelişkiyle maluldür: İlk olarak mali kuralların yansıması olduğu teknokratik dönüşüm; bürokratik ve politik alanların özgün nomoslarının iktisadi rasyonalite temelinde ele alınması ile siyasi faaliyetin teknikle sınırlandırmaktadır (Fischer, 1990: 61; Gürkan ve Karahanoğulları 2010). Mali alanın siyasal iradeyle arasındaki bu teknik sınır 'alışılagelmiş siyasete' atfedilen bireysel çıkar, kayırma, yozlaşma gibi niteliklerde somutlaştırılan irrasyonaliteyi entelektüel alanın tarafsızlığı ile 'dışarıdan düzeltme' hamlesi olarak formüle edilmiştir (Fischer, 1990: 21-22). Ancak Bourdieu'ye göre iktisadi açıdan meşrulaştırılmış *realpolitik* hem ideolojik hem de metodolojik olarak toplumsala karşı miyoptur: Sefalet, yoksulluk, cehalet, bağımlılık, suç gibi pek çok kamusal meselenin kısa ve uzun vadedeki gerçek yani toplumsal maliyeti muhasebe hesabına dayalı ekonomik

166 Lawrence Summers mali saydamlığın birincil öneminin, özellikle gelişmekte olan ülkeler için krizlerin sıklaştığı bu konjonktürde piyasaların ve yatırımcıların güvenini taze tutmak olduğunu vurgulamaktadır (2000:11) Türkiye için 5018 sayılı bütçe kanununun temellerini atan raporlardan biri olarak IMF'nin 2000 yılında yayımladığı mali saydamlık temalı raporunda ise saydamlıkla ilişkilendirilen temel unsurlar hesap verebilirlik ve kamu kaynaklarının etkin kullanımıdır (Mutluer, Kesik, Öner, 2018:110-116).

tekniklerle yok sayılmaktadır (Bourdieu, 2017a: 15-16).[167] İkinci olarak ise teknokratlar meşruiyetlerini siyasi süreçlere ve halk iradesine borçlu değildir: "[D]evlet soylusu artık kendi meşruiyetine duyduğu inancı akademik etiketinde ve bilimin özellikle de (neoliberal) iktisadın otoritesinde bulmaktadır" (2017a: 35-36). Bu sınıflandırma neoliberal sağ el devletinin yürütme erkine dayalı teknokratik içeriğinin otoriter yapısı ile demokrasi arasındaki temel ikilemi de açığa çıkarmaktadır. Bu doğrultuda Bourdieu'nün sağ el devletinde teşhis ettiği teknokratik dönüşüm ve otoriterleşme eğilimleri Nicos Poulantzas'ın (2000 [1978]) "otoriter devletçilik" kavramıyla bütünlük arz etmektedir. Bu tespit teknokratik dönüşümle yürütme erkinin bilimsel otoriteye dayalı merkezileşmesinin ve parlamentonun mali alanı etkileme gücünün azalmasının dolayısıyla sınıfsal mücadelenin kurumsal politikayla ilişkisinin kesilmesinin eş zamanlı süreçler olduğunu içermektedir (Poulantzas, 2000 [1978]: 169-218).[168] Başka bir deyişle mali alanın teknikleştiği sağ el devletinde 'sınıf mücadelesi' ya da 'simgesel mücadele' sermaye lehine tarafsızlaştırılmakta ve bizzat sağ elin bürokratik alan tarafından içerilmektedir. Halk sınıflarının dışlandığı teknikleştirilmiş mali karar alma süreçleri bürokratik ve politik alanları ekonomik alan ile doğrudan ilişkilendirdiği ölçüde meşruiyet, giderek otoriterleşen devlet edimlerine bağımlı kılınmaktadır.

Mali teknokrasinin amentüsü haline gelen şeffaflık, saydamlık, esneklik gibi unsurlar temelinde tasarlanan mali reformların bir diğer bileşeni de, daha önce Bourdieu bağlamında değerlendirdiğimiz, 'mali kural' kavramıdır.[169] Mali kurallar tıpkı yukarıda tartışılan kavramlar gibi birer bütçeleme tekniğinden öte; bütçenin hazırlanmasında siyasi süreçlerden doğan demokratik taleplerin ve ulusal mali iradenin alanını daraltmaktadır (Schicks, 2003: 8). Böylece, bütçeyi hakim iktidar ilişkilerine müdahalenin aracı olmaktan ziyade toplumsal mücadeleyi disipline etmeye yönelik olarak düzenleyen ve sınırlandıran 'depolitikleştirme politikası' olarak işletilmektedir. Reformların daha ziyade doğrudan yabancı yatırımlar, uzun vadeli borç ve krediler ve

167 Radikal liberal dönüşümler olarak sosyal devletin kurumlarına ve politikalarına yapılan saldırı devlete olan inancın yok edilmesiyle oldukça ilişkili görülmelidir. Konut politikasına baktığımızda bu politikanın yegane amacının küçük burjuvazinin-orta sınıfın ortak yerleşimden koparılarak müstakil evinin özel mülkiyetine veya mülk sahiplerinden biri olduğu bir apartmana bağlanmasıdır. Bu politikanın vardığı nokta, mekansal ayrımcılığın ve buradan doğan banliyöler sorunu olmuştur (Bourdieu, 2017a: 16).
168 Kamu tercihi okulunun görüşleri üzerinden yürütülen tartışmadan hatırlanacağı gibi Bourdieu siyasetin parlamento ile sınırlandırılmasını siyaseti belli bir meşru tanım yoluyla kısıtlamanın bir yolu olarak eleştirmektedir. Neoliberal ideoloji ise kolektif mücadelenin her türlüsünü devre dışı bırakarak siyasetin mekanı olarak doğrudan parlamentoyu işaret etmekte fakat yürütmenin bilimsel otorite zırhında yasamanın temsil ettiği siyasal iradeyle arasında da bir uçurum oluşturmaktadır.
169 Mali kuralların gerektirdiği diğer değişimler olarak orta vadelilik, gelecek yıllara ilişkin beklenti ve hedeflerin değerlendirilmesi, raporlaştırılması ve denetlenmesi, hedeflerden olası sapmaların gerekçelendirilmesi gibi şeffaflık, esneklik ve saydamlık ilkeleriyle uyumludur (Schick, 2003: 8-9).

sıcak para şeklindeki sermaye hareketlerine karşı devletin mali durumunu öngörülebilir kılma, borçluluk ilişkisi temelinde devletin ulusal mali kararlarını disipline etme, daha genel söylersek ulusal mali iradeyi küresel piyasa iktidarı adına yeniden tanımlama ve denetleme işlevi öne çıkmaktadır. Dolayısıyla mali kuralın piyasa aklı doğrultusunda işleyen disipliner yönü bütçe mantığını dönüştürmektedir. Yasanın kamusal ve siyasal ilişkiden doğan yapısına karşı mali kurallar piyasa iktidarına bağlı teknokratik ve yapısı gereği otoriter bir iradeden kaynaklanmaktadır. Bu yönüyle kuralın yasaya karşı getirdiği neoliberal mantık ve esneklik maliyenin kamusallığını aşındırmaktadır.[170] Bu aşınmaya dair temel bir örnek 2008 krizinin ardından Almanya'nın verdiği kemer sıkma tepkisinde gizlidir.[171] Kurallar piyasa ile kurulan güven ilişkisinin teminatı biçiminde konumlandırılmakta ve bu kuralları çiğnemenin yaptırımı olarak daha sıkı kuralları dayatmak kural mantığının disipliner özünü oluşturmaktadır (Blyth, 2017: 135). Mali kural ve mali disiplinin birbirlerini tamamlayan yönünü kemer sıkmanın kurallara uymamanın bedeli şeklinde anlamlandırılabileceği bu disipliner özde görmek mümkündür. Bourdieu eski Avrupa Merkez Bankası başkanı Hans Tietmeyer'in ekonomik büyüme için piyasaların güvenine ve neoliberal reformların hayata geçirilmesine duyulan ihtiyacı anlattığı röportajına atıfla, teknokratların kamu maliyesi ile siyaset arasındaki ilişkiyi nasıl gördüğünü özetlemektedir: "Ya piyasaların güveni ya halkın güveni! Piyasaların güvenini sağlamayı hedefleyen siyaset halkın güvenini kaybetme yolundadır" (Bourdieu, 2017a: 64).

Bilimsel otoritenin teknokratlar tarafından temsili ile, neoliberal politikaların modernitenin ilericilik zırhında meşruiyet kazanmasının yanında, özellikle refah devletinin sosyal demokrat versiyonu tarafından temsil edilen eşitlik, adalet, kolektivite, demokrasi, siyasi müzakere gibi kamusal değerlerin irrasyonel ve gericilikle yaftalanmasını da sağlamaktadır. Bu doğrultuda, demokrasinin teknokratlar tarafından ele alınış biçimi 'piyasa için, demosa rağmen' şeklindedir. Ancak bu durumda 'karşı ateşin' geleceği mücadele cephesinin hedefi; bilim ve akla muhalefetin aksine, bilimin toplumsal kullanımını ve aklın bizzat kendisine de yönelen eleştirel tutum ile yeniden odağa alınmasını içermektedir. Bu doğrultuda Bourdieu'nün ifadesi kolektif entelektüeli siyasi mücadeleye angaje ettiği noktayı özetlemektedir: "[İ]ktidarlarını suistimal etmelerini akıl kisvesiyle perdeleyenlerle ve zorba bir imparatorluk için aklın silahlarını

170 Bourdieu'nün bu aşınmanın politik ve sosyolojik içeriğine dair tespitleri ilk bölümde habitus kavramıyla karşılaştırmalı bir analiz içinde incelenmiştir.

171 Bu yaklaşım, Avrupa Birliği'nin kural bazlı yönetim (rule based government) anlayışının tasarımında belirleyici olan ve Almanya'nın mali yaklaşımının zeminini oluşturan 'ordoliberal' mirasa dayanmaktadır (Blyth, 2017: 134).

kullananlarla mücadele etmek yine aklı savunmaktır" (2017a: 31). Bauman'a göre ise toplumsal ve bedensel hastalığı ayıran temel unsur toplumsal hastalığın tedavisinin teşhisinde gizli olmasıdır. Toplum ancak kendisine eleştirel biçimde dönebilirse ve bireysel ızdırabını toplumsal bir nedene tercüme edecek araçlara sahipse hastalıklarını çözebilir (Bauman, 2017a: 304-305). Mutsuzluğun kökenlerindeki yapısal çelişkileri ifşa etmek onları kendiliğinden çözmeyecek olsa da tek tek görünmez ve iktidarsız kılınmış bireysel acıların toplumsal bir nedene tercümesinin etkileri hafife alınmamalıdır (Bourdieu, 1999: 628-629). Dolayısıyla 'mutsuzluğun toplumsal kökenlerini' ifşa etmenin gerekliliği, mali araçların halkçı yeniden inşası hedefinde eleştirel bir kültürün canlandırılmasını öncelemektedir. Bourdieu'nün eleştirel entelektüelin siyasi mücadeleye angajesini bir uzman ya da karşı-uzman olarak değil, bir yurttaş olarak gerçekleşmesini vurgulaması bu açıdan anlamlıdır (2017a: 74).[172] Başka bir ifadeyle, mücadelenin geleneksel öznelerini aşarak kolektiviteyi öznesizleştirecek ve mücadelenin hem kuramsal hem de pratik anlamda mekân üstü zeminde bütünleşmesini sağlayacak araçları formüle edecek olan entelektüel öncelikle yurttaştır.

Bu doğrultuda kamu maliyesine eleştiri ve diyalog temelli bir sosyolojik müdahaleden umulan kamu maliyesinin bir bilim olarak toplumsal kullanımı için ihtiyaç duyulan temel 'politik' tutumları kazanması olarak ele alınabilir. Bauman sosyolojiye biçtiği bu ikili görevi "aşina olanı yabancılaştırmak" ve aynı zamanda "yabancılaşmış olanı aşinalaştırmak" olarak açıklamaktadır[173] (Bauman, 2014a: 214-215). Bauman bu geçişi yani bireysel stratejilerimiz arasında bilgi ve akla dayalı köprüler kurma görevini siyasete yüklemektedir (Bauman ve Tester, 2016: 152-154). Eleştiri ve diyalog çağrısı bu yüzden kamu maliyesinin siyasal zeminini hatırlatmaya yönelerek toplumsal ve politik kullanımına kapı aralamaktadır. Bu anlamda Bourdieu'nün tanımladığı eleştirel entelektüelin temel görevi entelektüel alanın özerkliğini piyasa aklının söylemlerine karşı savunmak ve demokrasi için vazgeçilmez olan eleştirel tutumu kamusal alanı canlandırmak için çalıştırmaktır. Zira günümüzde kamusal alanın tenhalaşması ve olumsuzlanması, entelektüel alanın *ethosu* olan

172 Paralel biçimde, neoliberal sömürü ütopyasına karşı gerçekçi bir ütopyanın tasarımı meselesi Bourdieu için düşünme, tasarım ve temsilin bütünleştiği bir öznenin yaratım eyleminden ziyade öznesiz bir kolektivitenin eseri olarak ele alınmaktadır. Kolektif entelektüel bu sebeple özneleştirilmiş evrensel entelektüelin aksine toplumsal koşulların yaratımına dayanan kolektif bir mücadelenin parçası olarak tanımlanmaktadır (Bourdieu, 2017b: 34).

173 Özünde eleştiri ve diyalog arasındaki bu geçişin oldukça ilişkili bir benzerini ahlak ve etik arasında bulmak da mümkündür. Zira mesele iyiyi ve kötüyü ayırt etme bilgisinin ötesinde, bu bilgiyi pratiğe dökme, bu bilgi doğrultusunda eyleme noktasında kördüğüme dönüşmektedir.

“gerekçelendirme ve çürütme metotları” ile kurduğu ilişkinin çözülmesi, entelektüel alanın özerkliğini yitirmesi ve eleştirel entelektüelin gözden düşüşü ile oldukça ilişkilidir (Bourdieu, 2017a: 19-20).

Bauman ve Bourdieu’nun vurgusu ihtiyaçların karşılanılmasında piyasa ve devlet kutuplarına sıkışan açıklamaları aşacak bir arayışın gerekliliği üzerinedir. Zira ekonomik alan toplumsal evreni kendi nomosuyla kuşattığı ve atomize ettiği ölçüde bürokratik alanın (özellikle de sol elin toplumsallaştırıcı niteliğinin) varoluş amacını ihtiyaç ekseninde yeniden üretmektedir. Özellikle refah devletinin kriz dinamiklerinde açıkça gözlemlenebilecek bir ‘katılık’ olarak ‘devlete yönelik talebin artışı’ dayanışmanın bürokratik alana sıkışmasıyla sürdürülemez bir toplumsal maliyete dönüşmektedir (Rosanvallon, 2004: 96). Dolayısıyla dayanışmanın yeni haritası ne devlet talebini azaltma adına bir piyasa övgüsü ne de refah devletindeki gibi salt kurumsal yapıya tercümeye dayanan nitelikte olmalıdır. Bu yöndeki ilkesel bir dönüşüm kamusalı devlete indirgeyen ve özünde neoklasik-neoliberal kuramlarla aynı tuzağa düşen çabaların ötesine geçebilir. Bauman ‘değer değişimi’, Bourdieu ise ‘simgesel şiddete karşı mücadele’ temalarıyla sıkça bu ilkesel dönüşüme atıfta bulunmaktadırlar.

Bauman’ın ‘bir fail krizi’ olarak gördüğü akışkan modernitede ulus devletle birey arasındaki ilişkinin tersinemez biçimde dönüştüğünü vurgulamakta ve çözümü toplumu kendisine yaklaştıran cumhuriyet fikrinde görmektedir. Bauman’a göre cumhuriyet, toplumu oluşturan bireylerin özgürlüğünün kendilerini sorgulamaya yöneltilerek kendi kendini denetleyen bir topluluk olarak polisin yasalarına eleştirel yaklaşabildikleri bir ortak iyi arayışının garantisi olmasa da gerekli zeminidir (Bauman, 2017b: 175). Bourdieu ise devlete (simgesel iktidar tekeli olarak) karşı özünde çok daha muhalif bir tutum benimsemiş olsa da bu düzeydeki mücadelenin zeminini, devletin yerine getirdiği evrensel görevleri en az onun kadar ya da ondan daha iyi yerine getirebilecek ulus-aşırı bir devleti hayata geçirmek adına ikinci adımın içeriği olarak görmektedir (2017b: 53). Dolayısıyla her ikisi de kamusal alanı önce mekânsal ardından mekân üstü biçimde canlandıracak ilkesel dönüşümde devleti ve maliyeyi önemli bir ‘başlangıç adımı’ olarak görmektedirler. Zira ister değer değişimi, ister simgesel şiddetin taşıyıcısı olan habitusların çözümlenmesi anlamında bu ilkesel dönüşümün önündeki en temel engel rasyonel düşüncenin zeminini yok eden varoluşsal güvensizliktir. Bu kapsamda çalışmanın geri kalanında düşünürlerin mali literatüre katkı sağlayabilecek mikro ve makro düzeydeki önerileri tartışılacaktır.

3.4.2. Kamu Maliyesinin Politik Sosyolojisi Çerçevesinde Tekno-Bilim Paradigmasına Karşı Kolektif Entelektüel

Bauman ve Bourdieu'nün teorilerindeki önemli bir ortaklık ilkinde modernitenin tasarım ve yönetim yönüyle bilgiye duyduğu ihtiyaçtan, ikincisinde ise 'simgesel iktidarın' bilme mekanizmaları ile temellendirilmesinden doğan bir 'entelektüel özne' ve 'belli bir iktidar yapısıyla ilişkili bilim yapma' temalarıdır. Daha açık bir ifadeyle her iki düşünürün teorisinde de bilginin üretim ve dolaşıma sokulma koşullarını belirleyen bir yönetimsel akıl ya da iktidar alanı yapısı ve bizzat bilginin iktidarını temsil eden bir özne vurgusu bulunmaktadır.[174] Çalışma açısından bu tematik ortaklığı kıymetli hale getiren kamu maliyesi bilgisinin ve mali alana özgü bilme biçiminin hakim iktidar yapıları ile yapılanan (ve onları yapılandıran) biçimde kavramsallaştırılmasıdır. Özellikle simgesel iktidar, habitus, disiplin gibi kavramlar aracılığıyla mali öznelliklerin, mali araç ve politikaların dayandığı bilginin, iktidar yapılarındaki dönüşümle ilişkisini teşhis etmek mümkün hale gelmektedir. Bu savın en önemli göstergelerinden biri akışkan modernite/neoliberalizmde, neoklasik iktisadın ekonomi politikten salt piyasa ilkeleri doğrultusunda kopuşunun normatif bir yönetimsel talimat listesine dönüştürülmesinin 'kamu maliyesinde' yarattığı etkinin somut sonuçlarıdır. Zira daha önce çalışmanın ilgili bölümlerinde gösterildiği gibi neoliberal kamu maliyesi piyasa rasyonalitesini devletin, siyasetin ve toplumsal mekanizmaların özündeki kolektiviteyi eriterek yeniden inşasında etkin kılmaktadır. Bu doğrultuda Bourdieu ve Bauman'ın görüşleri özelindeki eleştirel bir katkının hedeflerinden biri de neoliberal maliye bilgisinin iktidar bağlantıları ve bu tekno-bilimin uygulayıcısı konumundaki 'uzman' türü olarak teknokratlar haline gelmektedir.[175]

174 Bu çıkarımın daha anlaşılır kılınması için Bourdieu'ye (1996) göre bilginin bilimsel örgütlenmesinin açıkça bir simgesel sisteme tekabül ettiği ve simgesel sistemlerin 'yapılandıran yapılar' olduğu hatırlanmalıdır. Dünyayı algılama, tanımlama ve sınıflandırma kriterlerini içeren bilişsel işlev aynı zamanda habitusları yapılandırarak toplumsal düzenin ihtiyaç duyduğu ahlaki bütünleşmeyi önceleyen mantıki bütünleşmeyi sağlamaktadır. İnşa edilen kategoriler, şemalar ve tanımlar toplumsal gerçekliği bilimin iktidarla ilişkisi doğrultusunda keyfi biçimde dolayımlayarak toplumsal dünyanın zorunluluklarını inşa etmektedir. Bu nedenle Bourdieu için en temel yön simgesel sistemlerin hakim iktidar ilişkileri yapısı lehine oluşturulan 'ayrımların' meşruiyetini sağlayan tahakküm araçları olarak işlemesidir. İktidar ilişkilerini maskeleyen ve hakim-tabi konumları yeniden üreten böyle bir bilim yapma anlayışının karşısında konumlandırılacak 'özerk ve müdahil bilim anlayışı' da tam olarak bu 'suç ortaklığı' konumundan doğmaktadır.

175 Teknokratik mali anlayışı doğrudan neoliberal maliye olarak ele almak yerine kamu tercihi kuramına hakim olan kurucu rasyonalizm ve Hayek'in evrimci rasyonalizmi arasındaki ayrımı göz önünde bulundurarak ikisinin de ayrı ayrı incelenmesi önem kazanmaktadır. 2. bölümde neoliberal maliye kamu tercihi kuramı aracılığıyla ele alınmış, bu bölümde ise daha ziyade teknokratik dönüşüm merkezde yer almaktadır.

Bourdieu'nün görüşleri tartışılırken ifade edildiği gibi alanların özerkliği temelinde bilimsel üretimin özerkliğine atfettiği önem teorisi içinde merkezi bir ağırlık taşımaktadır. Bu nedenle neoliberal dönüşüme 'karşı ateşlerini' bir özerklik savunusu olarak anlamak ve bu savunuyu özerkliğini yitiren bir bilimsel/entelektüel alanda siyasete angajesi sadece eleştirel ve bilimsel yaklaşım doğrultusunda olacak 'kolektif entelektüel' temasıyla birlikte ele almak önemlidir. Bourdieu'nün bu arayışının zeminini bilimsel alan ve entelektüel özneyi modernitenin ve kapitalizmin rasyonalitesindeki tamamlayıcı dönüşümle ilişkilendiren Bauman'ın yasa koyuculardan yorumculara geçiş değerlendirmesinde bulmak mümkündür.

Bauman'ın yasa koyucu ve yorumcu arasında yaptığı ayrım moderniteyi böldüğü katılık ve akışkanlık metaforuna dayanan dönemlendirmesine tam olarak oturmaktadır. Buna göre yasa koyucunun iktidarla ilişkisi modernitenin temel fikri olan toplumsal mutabakata dayanan insan yapımı ve belli bir tasarım ve denetime bağımlı olan toplumsal düzen ile yakından ilişkilidir (Bauman, 2012: 67).[176] Modern projenin merkezinde yer alan yasa koyucu/entelektüele biçilen görev, hem devleti aklın rehberliğinde toplumsal düzenin yeniden üretimine uygun biçimde tanımlamak ve tasarlamak hem de yönetilenleri tasarlanmış değerler ve normlar sistemine tabi kılarak ehlileştirmek ve denetlemek olan bir bahçıvanlıktır (Bauman, 2012: 93, 99). Nitekim gözetime dayalı disiplinin katı modern modeli olarak 'Panoptikon' ile 'fikirlerin yönetimi' olarak Aydınlanmayı buluşturan, yasa koyucu entelektüelin iktidar ile olan bu diyalektik ilişkisidir.

Akışkan modernitede ise iktidar ve denetimin sermayenin asimetrik mekânsızlaşmasına bağlı biçimde post-panoptik örgütlenmesi ile toplumsal güçler yasa koyucu/entelektüelin tasarım ve denetim hizmetinden bağımsızlaşmaktadır. Zira, yasa

---

Bourdieu teknokrasiyi neoliberalizmin sosyal darwincilik ile ilişkisini ortaya koyan zeka temelli "yetenek ideolojisine" dayanan yeni tahakküm biçimleri ile açıklamaktadır. Nitekim piyasanın ürettiği kazananların ayrıcalıkları ile kaybedenlerin sefaleti arasındaki uçurumun meşrulaştırılması ve bir ölçüde piyasaya dışsallaştırılmasının ahlaki argümanları giderek doğaya, varoluşsal niteliklere yapılan atıflarla desteklenmektedir. Bourdieu'ye (2018b) göre yoksullara yönelik özellikle Anglo Sakson ideolojide yardımı hak eden ahlaklı yoksullar ve ahlaksızlar şeklindeki ayrım günümüzde giderek zeka yoksunluğu argümanı ile kuvvetlendirilmektedir.

176 Toplumsal düzenin insan elinden çıkmış yapay kurgusu ile doğanın kendiliğindenliği arasındaki bu modern ayrım en net karşılığını akıl ve daha özel bir kategori ile söylersek çıkar ile tutku arasındaki karşıtlıkta bulmaktadır. (Hirschman, 2018) Bu doğrultuda modernitede, aklın kılavuzluğu ve aklı kullanmak ile ilişkilendirilen bilgi, çıkar kategorisi aracılığıyla toplumsal düzenin temeli haline gelirken kültür ve eğitim evrenselleştirme ve normlaştırmanın temel payandalarına dönüşmektedir (Bauman, 2012: 69-78).

koyucunun genel ya da evrensel entelektüel olarak otoritesi, katı modernitenin belirlilik, kesinlik ve güvenlik denkleminin bir sonucudur. Bu denklemde norm ve değerlerin katılığı, kuramları bir hakikat olarak bütünleştiren inanç, iktidarın mekânsal örgütlenmesine bağlı birliktelikten gücünü almaktadır (Bauman, 2012: 147-148). Bu süreçte evrensel entelektüel olarak yasa koyucu kendisine, bilme biçimine, bilme zeminine karşı bir şüphe duymadan -ve şüphe duyulmadan- , kamu yararı çerçevesinde nesnesine yönelmiş bir 'genel uzman' olarak iş görmektedir. Yorumcu ise iktidarın mekânsızlaşarak akışkanlar uzamına buharlaştığı bir evrede her şeyin akışkanlaştığı dolayısıyla hakikatlerin çoğaldığı ve otoritelerini yitirdiği bir çağa aittir. Dolayısıyla Bauman'a göre, norm oluşturma, değer sistemlerinin tasarımı ve uygunluk denetimleri artık entelektüel bir hizmetten ziyade piyasalara ait bir otoriteye dönüştüğü ölçüde, yasa koyucu entelektüelin yerini yorumcular almaktadır (Bauman, 2012: 148-151). Entelektüellerin hem diğer sınıfların 'kendinde sınıftan' 'kendi için sınıfa' geçişlerinde 'sınıf üreten sınıf" olarak konumlandırılması hem de bütünleştirici kültürün üreticisi aynı zamanda etik değerlerin koruyucusu olarak 'kamusal olana' hizmet etmeleri belli bir kolektif otorite ve eleştirel güce sahip olmalarıyla anlamlıdır. Bauman'ın yorumcuların 'tek başına failler' olarak kolektife atıf niteliğini yitirdiği iddiası (2005: 241) aslında diğer sınıf kesimlerine yönelik 'gerçekleştirme' ve 'sentezleme' vasıflarının özelleştirilmesine işaret etmektedir. Bu doğrultuda neoliberalizmin 'alternatifsizlik' ve 'ideolojinin sonu' mitlerini entelektüelin post-modern yorumcuya dönüşümünde alacağı konuma dair bir niyet beyanı olarak okumak mümkündür. Başka bir deyişle, toplumun kendi kendine yönelttiği eleştirel sorgulamanın alternatifin yokluğu savı ile anlamsız kılınması entelektüelin eleştirel niteliğini de parçalamaktadır.[177]

Bourdieu bilimsel alanın özerkliğinin sağlanmasını 'etik ilkelilik' kavramıyla ilişkilendirerek ekonomik ve siyasal alanların çıkarlarına karşıt, mevcut iktidar yapısını tehdit eden bir bilim yapma tarzını tarif etmektedir.[178] Bu tür bir bilim yapma şekli tanımı itibariyle eleştirel, siyasal ve sınıfsal içeriğe sahiptir. Özellikle neoliberal dönüşümün alan özerkliğini ekonomikleştirme etkisi ile çözmesi, bilimsel ve bürokratik alan özelinde sıkça kullandığı 'çıkarsızlıktaki çıkar', yani kamu yararı kavramını

177 Bauman'a göre (2005: 239) neoliberalizm de tıpkı klasik 'ideoloji' tanımı gibi akıl yürütme ve sonuçları değerlendirme mantığına temel oluşturan ve söylemleri belirleyen *a priori* çerçevelere sahiptir ancak bu çerçeveyi eleştirel yaklaşımdan yalıtan mutlak teslimiyeti alternatifsizlikle ilişkilendirmesi önemli bir farklılıktır. Bu açıdan Bourdieu'nün neoliberalizmin simgesel iktidarını 'güçlü söylem' benzetmesiyle ayrıştırmasıyla oldukça benzer bir çizgide konumlanmaktadır.

178 Entelektüelin maddi çıkarlardan özerkliği ile kastedilen 'saf bilim' konumunda hakim iktidar yapısına yöneltilen eleştiriler özerkliğin ifadesi haline gelmekte simgesel iktidarın üzerindeki örtüyü kaldıran eleştirel bilimin siyasal içeriği kuvvetlenmektedir. (Bourdieu, 1989: 100; Swartz, 2015: 358).

alanların özgün niteliği olmaktan mücadelenin hedefi olmaya doğru dönüştürmüştür. İktidar alanı faillerinin hakim yapıyı korumaya dönük çıkarlarına hizmet eden bilim anlayışını eleştiren Bourdieu'nün kolektif entelektüel kavramında somutlaşan etik ve siyasal boyutlarıyla öne çıkan bilim anlayışının karşı kutbu 'teknokrat' ya da 'uzman' kimliğinde somutlaşmaktadır (Bourdieu, 1996: 336-339).

Kamu maliyesindeki neoliberal dönüşümü bürokratik alanın kurumsal yapısındaki dönüşümle bütünleşen bir süreç olarak ele almaya imkan tanıyan Bourdieu, neoliberal dönüşümün bürokratik alanı/devleti yeniden inşasını özellikle mali alanın depolitizasyonu ve teknikleşmesine bağlı bir bürokratik zihniyet dönüşümü doğrultusunda ele almaktadır. Sağ ve sol elin çatışmasına eşlik eden bu dönüşüm 'bürokratik devrimciler' olarak tanımladığı ve özünde teknokratlara işaret eden failler ile yerleşik vizyona sadık bürokratların temsil ettiği iki düşünce biçiminin, ayrıca katı ve akışkan modernite ya da liberal ve neoliberal yönetim aklı ile ilişkilendirilebilecek iki farklı vizyonun çatışmasını temsil etmektedir. İlki yerleşik vizyon, yani kamu hizmeti içindeki eğitim geçmişi ve kıdeme dayalı olan "bürokratik deneyim sermayesidir". İkinci tür ise istatistiksel yollarla etki, fayda ve maliyetlerin değerlendirilmesini içeren matematiksel modelleme gibi daha rasyonel tekniklerle hızlı hareket edip strateji geliştirebilecek, kıdem usulünü tehdit eden "enformasyonel sermaye olarak teknik tabanlı bir bürokratik sermaye" biçimidir (Bourdieu, 2005a: 116-117). Bu doğrultuda Bourdieu neoliberalizmin simgesel iktidarı ya da meşruiyetini bilimsel otorite ile kurduğu bağa diğer bir ifadeyle 'uzmanlar' söylemine borçlu olduğunu öne sürmektedir (2017a: 68). Bürokrat ve politikacılar artık meşruiyet kaynaklarını kamu çıkarına uygunluktan ziyade teknokratların temsil ettiği bilimsel otorite (özellikle de iktisat bilimi) ve bu otoritenin konumlandığı piyasa aklı temelinde bulmaktadır. Böylece katı modernitede kamu çıkarının tasarımı ve işleyişi ile yükümlü entelektüelin yerini, piyasaların buyruklarını tartışılmaz bir mutabakat konusu olarak tebliğ etmekle sorumlu piyasa aklına uygunluk dışında bir kıstası olmayan teknokratların (uzman/devlet soyluları) tiranlığı almaktadır (2017a: 36-39). Bu tespitin önemli bir tamamlayıcısı 'teknokratlar' ya da 'uzmanların' otoritesinin iktisat emperyalizminde somutlaşan tek sesliliğinin karşısına, Aydınlanmanın özündeki eleştirel niteliği yeniden canlandıracak biçimde, bilimin toplumsal kullanımının yollarını çizecek 'kolektif entelektüelin' otoritesini koyma önerisidir (2017a: 68-69).

Entelektüel alanda ekonomik ve bürokratik alanlara bağlı bu dönüşümün somutlaştığı temel disiplinlerden biri de kamu maliyesidir. Neoklasik iktisadın amentüsünü bir 'siyasal programa' dönüştüren neoliberalizmin inşa ettiği ve sürdürdüğü iktidar ilişkilerinin yapısı neoliberal maliyenin bağlı olduğu paradigmada açığa çıkmaktadır. Bu bağlamda neoliberal paradigmanın doksalarını açığa çıkarmak ve mali alanın bilgisini vatandaş için özelleştiren 'bilimsici-pozitivist' (Nalbantoğlu, 2009: 15) anlayışı aşma çabası sosyal bilimlerin daha özelde ise eleştirel kamu maliyesinin 'karşı ateşleri' olarak görülmelidir.

Bauman'a göre akışkan modernite/neoliberalizmin çelişkilerini yeniden üreten tartışılmaz varsayımları teşhis etmek gerekmektedir. Bu varsayımlar: (1) Her derde deva ekonomik büyüme, (2) tüketim ve mutluluk arasında kurulan denklik, (3) eşitsizliğin doğallığı, (4) sosyal adalet ve sosyal düzenin temeline yerleştirilen rekabet kavramıdır (Bauman, 2017d: 32). Bu varsayımlar kamu maliyesinin neoklasik iktisatla başlayan neoliberal dönüşümüyle ilgili önemli ipuçları sunmaktadır. Klasik ekonomi politiğin piyasa toplumu kurgusunda birey salt rekabete dayalı bir rasyonalite ile değil, ekonomik olmayan bir 'duygulanış' ile etik boyutu ekonomik rasyonaliteye indirgenemeyecek şekilde ele alınmaktadır.[179] Zira tutkuları dizginleyecek bir tür karşı-tutku olarak çıkarın (Hirschman, 2018) ele alınış biçimi bireysel değil toplumsaldır.

Neoklasik iktisattaki kırılma, bireyi etik ve siyasal boyutundan soyutlayarak ekonomik eylemlerinde salt bireysel çıkar ve bu çıkarı hesaplama kabiliyeti olarak ekonomik rasyosuna hapsetmesinde yatmaktadır. Böylece birey ekonomik eylemini dayandırdığı fayda hesabını kendi varlığı merkezinde, ötekiden izole biçimde kendi rasyosuyla içsel bir ilişki şeklinde yürütmektedir (Sarfati, 2011: 120-121).[180] Mübadelenin eşitler arası bir ilişki olarak toplumsal doğasından rekabetin eşitsizliğe dayalı kurgusuna geçiş (Brown, 2018: 76; Foucault, 2019: 104) üstünlük yarışını ötekiyle ilişkinin de temeline yerleştirmektedir, dolayısıyla bu tür bir ilişki toplumsal

179 Bu savın en temel karşılığı ekonomi politik bağlamda bireyin emek olarak kavranışıdır.

180 Keynesyen teorinin neoklasik iktisadın radikal öznelciliğinden önemli bir kopma anlamı taşıdığı tam da bu noktada hatırlanmalıdır. Keynes'in tam istihdam altında dengenin tesadüfi değil genel bir eğilim olduğu tespiti Keynesyen mali anlayışın bir nevi kurucu ilkesi olarak devlet müdahalesinin çerçevesini çizmektedir. Özünde piyasanın işleyişine dair yapısal bir unsurun ortaya konması olan bu tespitten hareketle Keynes Marx'a benzer biçimde emek ve sermaye ilişkilerini eş zamanlı ve ilişkisel biçimde ele almakta ve ekonominin 'yapısal' dengesizliklerini devletin ana fail olduğu bir toplumsal uzlaşıyla yeni bir denge temelinde çözümlemektedir (Rosanvallon, 2004: 46). Diğer yandan, Keynes'in 'beklentiler' ve 'hayvani içgüdü' (*animal spirits*) kavramlarını teorisine dahil etmesi hem neoklasik iktisadın determinist döngüsünü 'belirsizlik' temasıyla kırması hem de beklentiler ve yatırımlar ilişkisinde ötekine yönelen bir sınırlı rasyonaliteyi ima etmesi önemlidir.

ilişkiden ziyade tahakküm ilişkisine benzeyecektir (Bauman, 2017d). Neoklasik iktisadın, sınıflı toplum ve bireyin öncelikle emek olarak toplumsal bağlamda kavrandığı ve vatandaş olarak liberalizmin eşitlik, adalet, özgürlük gibi ilkeleriyle kurduğu çift yönlü etik ve siyasal boyutu eriten rekabet ilkesi neoliberalizmde normatif bir yönetimsel teknoloji olarak kurgulanarak inşa gücüyle buluşturulmaktadır.[181] Bu dönüşüm sivil toplumla devlet arasındaki bir mesele olarak hedefi kamu refahı olan kamu maliyesi anlayışından, birey ile devlet arasındaki bir mesele olarak hedefi tüketicinin özelleşmiş refahı olan mikro iktisadi süreçler güdümünde kamusallığını yitirmiş bir mali anlayışa geçişi içermektedir.

Aynı dönüşümden doğan bir diğer sonuç da Keynesyen kamu maliyesinin bölüşüm nosyonunu şekillendiren temel çelişki olarak makro düzeydeki emek ve sermaye çatışmasından mikro düzeydeki tüketiciler arası rekabete doğru yaşanan kuramsal kaymadır. Dolayısıyla bürokratik alan/devlet ile ekonomik alan/piyasa arasındaki sınırlar (aynı zamanda özerklik) piyasa lehine akışkanlaşırken kamu maliyesinin temel işlevi çatışan sınıfsal/toplumsal çıkarların yönetimi değil, tüketicilerin rekabetini yeniden üretmek, temel meşruiyet ilkesi de sosyal niteliği değil bizzat sosyal niteliğin de kendisine endekslendiği ekonomik büyüme haline gelmektedir.

3.4.3. Mikro Arayışlar: Temel Gelir

Akışkan modernitenin ve neoliberal toplum yapısının özelliği ve koşulu olan belirsizlik ilkesi ile mali alanın dönüşümü arasındaki ilişkinin netleştirilmesi Bourdieu ve Bauman'ın yeni bir enternasyonalizme giden yolda ilk adım olarak kamusalı savunma tavsiyelerinin somutlaştırılması için bir rota çizmektedir. Neoliberal dönüşümle maddi zorunluluklar bireyin yaşam stratejilerini yöneten temel unsura dönüştüğü ölçüde siyasal ve etik boyutuyla öne çıkan 'iyi yaşam' 'salt yaşama', 'özgürlükler alemi' ise 'zorunluluklar alemine' indirgenmektedir (Brown, 2018: 51-52). Dolayısıyla 'maddi zorunluluklara uzaklık' ile siyasal ve etik kapasite arasındaki bu ilişki güvenliğin özgürlük üreticisi olarak konumlandırıldığı liberal yönetimselliğin ve

181 Ekonominin üretim, tüketim ve mübadele başlıklarından kıt kaynaklarla amaçlar arasındaki soyut ve bireysel ilişkiye indirgenmesi ile neoliberalizmin, neoklasik iktisadın merkeze aldığı bireyin 'içsel hesabını' emeği bir üretim faktörü olmaktan çıkarıp ekonomik özne olarak inşa etmekte işlevselleştirdiği görülmektedir. (Foucault, 2019: 186-187).

en radikal haliyle refah devletinin idealini ele almak için elverişlidir.[182] Bu sav detaylandırıldığında varoluşun siyasal ve biyolojik sürekliliğinin tüketimle ve geniş halk kesimleri için tüketimi mümkün kılan geçim kavramının piyasa talebine bağlı istihdamla ilişkilendirilmesi bireyin devletle kurduğu mali ilişkideki dönüşümle oldukça bağlantılı hale gelmektedir. Zira neoliberalizm önce bireylerin eşitsiz konumlarda bulunmalarını daha sonra da eşitsizliklerini diferansiyel hale getirerek (Lazzarato, 2009: 119) buradan ortak bir duygulanım doğmasının önüne geçmek ve bireyi kendi özel alanına hapsetmek için geçim ile güvenlik hissini ayırmayı bir yönetim teknolojisi olarak işlevselleştirmektedir. Bauman bu doğrultuda geçimle güvenlik ayrıştırıldığında ne özgürlüğün ne de kendini ortaya koyma iradesinin düşünülebileceğini öne sürmektedir (Bauman, 2014b: 189).

Bu minvalde 'temel gelir önerisi' günümüzde kamu maliyesi ve liberal demokrasi kesişiminde yurttaşlık kavramıyla dirsek teması kuran önemli bir kavram olarak Bauman tarafından Claus Offe'nin (1996) tezlerine yönelen eleştirel bir tutumla yeniden gündeme getirilmektedir. Bu açıdan öncelikle kavramın Offe tarafından ele alınış biçimine kısaca yer vermek faydalı görünmektedir.

Offe'nin temel gelir savunusuna yön veren üç temel başlık şunlardır: (1) Refah devleti sosyal güvenlik anlayışını yalnızca işçi sınıfına değil, vatandaşlık temeline dayanan bir transfer sistemiyle canlandırarak sosyal güvenlik anlayışını piyasa zeminindeki hak etme kıstasından çıkararak azalan emek talebine karşı vatandaşlık esasına dayalı bir 'sosyal politika' inşa etmek (Offe, Mückenberg ve Ostner, 1996), (2) refah devletinin post-prodüktivist eksenli sosyal politika anlayışını hayata geçirebilecek siyasal irade ve mutabakatın varlığı, (3) temel gelir politikasının mali açıdan uygulanabilirliği (Bauman, 2014b: 192; Offe, Mückenberg ve Ostner, 1996: 214-218). Bu doğrultuda Claus Offe'nin (1992) tabiriyle *non-productivist* ya da post-prodüktivist modelde refah devleti modellerinin klasik iş-refah ilişkisi[183] bir kenara bırakılmakta ve

182 Özünde bu durumun boş zaman üzerinden bir sosyalizm idealini vurguladığı açıktır ancak kastedilen refah devletinin özgürlük ve güvenlik arasındaki liberal gerilimi çözme şeklinin varoluşsal güvenliği sağlamaya yönelen normatif düzenlemeler ile özgürlüğün yaratacağı riskleri sınırlamak olmasıdır.

183 Liberal, korporatist ve sosyal demokrat refah rejimlerinin iş/çalışma ve refah arasında kurdukları ilişki birbirinden farklılaşsa da hepsi de refahı üretkenlik çerçevesinde konumlandırmaktadır. Liberal versiyon işi refahın önüne koyarken, korporatist versiyon refah iş ve çalışma aracılığıyla ve nihayet sosyal demokrat versiyonda ise iş ve refah birlikte ele alınmaktadır. Refah rejiminin sosyal demokrat yorumunda refah bir vatandaşlık hakkı olarak görülürken, vatandaşların da kapitalist sistemin üretkenliğini sürdürecek katkılarda bulunmaları beklenmektedir (Goodin, 2001: 13-14). Zira refah politikaları bireylerde bir ikame etkisi yaratarak üretken sektörlere yönelik emek arzını azaltırsa refah politikaları da imkansızlaşacak ve anlamsızlaşacaktır.

refah hakkının istihdama katılımla ilişkisi kesilmektedir. Ancak '*non-productivist*' refah rejimi üretkenlik karşıtı algısının aksine transfer harcamalarının finansmanı için üretken sektörlerde ihtiyaç duyulan emek gücünün tam istihdam düzeyinin altında ve çok daha kısa iş günleri biçiminde bir istihdam şekliyle karşılanabileceğini öne sürmektedir. Bu anlamda temel gelirin emek arzına ya da aylaklığa talebi artırma gibi bir iktisadi tercih temelinde ele alındığında seçenekler arasında seçim özgürlüğünü sağlaması ve istihdama katılmayı bir ölüm kalım meselesi olmaktan çıkarması temel gelirin özgürlük ile ilişkisini en net açıklayan savdır (İnsel, 2007: 48). Post-produktivist refah rejiminin bu açıdan çalışmayı bir toplumsal tercih olarak ele aldığı ve üretkenlik temasının aksine odaklandığı noktanın özerklik (*autonomy*) olduğu söylenebilir (Goodin, 2001: 15-16).[184] Özerklik savı ihtiyaçları karşılamaya yeterli gelirin istihdamdan kopması, seçme özgürlüğünün hayata geçirilmesini sağlayan güvenlik hissinin piyasadan bağımsız gerçekleşmesi anlamında Bauman'ın temel savıyla aynı yöndedir. Buna rağmen Bauman çok daha radikal biçimde temel geliri cumhuriyet ve yurttaşlık koşullarını korumaya dönük politik bir argüman temelinde savunmaktadır (Bauman, 2014b: 191-192). Bauman'da geçimin güvenlik ile ilişkisi *de facto* birey durumuna ait her türlü özerkliğin kalkış noktası olan varoluşsal güvenliği sağlamakta rolüdür (2014b: 189).

Bauman'ın Offe'nin ilk savına yönelik eleştirisi, temel gelirin yoksulluğun sonuçlarına yönelik bir 'sosyal politikadan' ziyade yoksulluğun toplumsal kökenlerini önlemeye yönelen vatandaşlık geliri yönüyle çözümlenmesi gerekliliğidir. Zira sosyal politika önerisi olarak bir 'kriz yönetimi' aracına dönüşen temel gelir yoksulluğu kendi akışında yöneten bir güvenlik (*security*) paradigmasına ait görünürken, temel geliri yoksulluk imgesinin tüm topluma yönelen belirsizlik koşullarının yeniden üretimindeki rolünün teşhisi ve tedavisine yönelen bir siyaset olarak düşünmek güvenliğin '*sicherheit'* karşılığına yaklaşmaktadır.[185] Temel gelir fikri yaşama hakkını ücretli iş-emek şeklindeki ekonomik ikilikten çıkararak devlet ve vatandaş arasındaki mali ilişkinin 'sosyal' yönünü vurgulamaktadır. Bu anlamda kapitalizmin temel varsayımına ve tarihsel emek mücadelesine dokunan kavram yoksullukla mücadele amacının ötesinde yoksulluğun 'nedenleriyle' mücadeleden doğan siyasal bir anlam da kazanmaktadır. Bu nedenle nedenden ziyade sonucun etkilerini gidermeye dönük bir

184 Liberal refah rejiminde bu vurgu verimlilik, korporatist modelde istikrar, sosyal demokrat modelde ise eşitlik üzerinedir (Goodin, 2001: 15).

185 Yoksul öznenin simgelediği mahrumiyet, tüketici öznenin korkusunu besleyerek tabi olduğu belirsizlik koşullarının temel yeniden üretim mekanizmasına dönüşmektedir. Bu nedenle Bauman'a göre yoksulluğun direncine dönüşen yoksul simgesinin toplumsal kökenleriyle mücadele bir hayırseverlik ya da ahlaki bir görevden ziyade küreselleşen belirsizlik koşullarında "özgür yurttaşlar cumhuriyetini" inşanın vazgeçilmez başlangıç koşuludur (Bauman, 2014b: 186).

kriz yönetimi aracı olarak saptırıldığında siyasi vizyonu geliştirme fırsatını ıskalama ihtimali taşımaktadır.

Bauman'a göre temel gelir etik standartları yeniden gündeme getirecek ve rekabetten paylaşımcılığa giden yolda bir başlangıç edimi olarak sadece yoksulları değil, tüm toplumu yakından ilgilendiren bir mesele olarak ele alınmalıdır.[186] Adalete ilişkin vizyonunu 'en fazla ihtiyacı olan', 'en kötü durumdakini iyileştirme' gibi bölücü bir çerçeveye sıkıştırmaktansa, yurttaş olma niteliğine sahip olmayı mümkün kılan haklar ilkesi ile ilişkilendirilmesi bu açıdan önemlidir (Bauman, 2014b: 193). Böylece katı modernitenin özünde yer alan birey-sivil toplum-devlet arasındaki çıkarlar uzlaşısını yönetim anlayışına tekrar kazandırmak ve kamusal meselelerin bir yasa-düzen meselesine indirgenerek özelleştirilmesinden kurtulmak mümkün olabilir. Her şeyden önce yurttaşlık hak ve görevlerini sorgulayan vatandaşların Bauman'ın tabiriyle piyasa yerine 'agorayı' canlandıracak olan kamusal katılımı ile siyaseti günümüzün post-demokrasi batağından kurtaracak olan antagonizmlerin yeniden belirginleştirilmesi mümkün olacaktır (2005: 134-135).

Bourdieu de aynı anda hem ölüm kalım meselesi hem de bir imtiyaz halini alan 'istihdam edilme' meselesini siyasetin bir uzmanlık alanı haline geldiği savı ile ilişkilendirmektedir. Halk siyaset bilgisine doğuştan vakıf olmadığı gibi neoliberal dönüşümle birlikte siyasi pratiklere katılım için ihtiyaç duyulan 'siyasal yetkinlik' toplumsal konumun 'özelleştirilmiş kısmına' yani bireyin sermaye deneyimine giderek daha bağımlı hale gelmeye başlamıştır. Bu nedenle iktisadi ve kültürel sermaye hiyerarşisinde altlarda yer alan sınıf kesimleri için olası kanaat üretimi seçeneğinin giderek çekimserlik olduğu görülmektedir (Bourdieu, 2017c: 573-589). Herkesin politik haklarını eşit biçimde kullanma becerisine sahip olduğu iddiası mevcut durumlarda siyasal söylem üretmenin giderek tekelleşmesini perdeleyen ve siyasetin zeminindeki çatışmayı hakim sınıfın uzlaşısına dönüştürmesini gizleyen bir unsur haline gelmiştir. Bu açıdan siyasi çekimserlik Bourdieu için bilerek görmezden gelinen ve (iktidarın piyasa kutbunun örgüt kutbu üzerinde kurduğu tahakkümün neoliberal biçiminin) liberal demokrasinin giderek servet esaslı bir sisteme dönüşmesinin koşuluna dönüşmektedir (2017c: 573; 2018b: 257-358). Dolayısıyla siyasi meselelere ilgisizlik iktidarsızlığın bir yansıması olarak görülmediği müddetçe politik hakların ve toplumsal hakların

186 Emek zaman-ücret ilişkisinde kurulan piyasa denkliğinin yerini vatandaşlar arası eşitliğin almasını vaat eden bu politika önerisinin en önemli yönü eşit, bireysel, koşulsuz olması ve bireysel durumun gerekliliklerine göre subjektifleştirilme derecesinin artabilmesidir (Standing, 2007: 19-20).

birlikteliğini ve etkin kullanımını sağlama ve 'yurttaşlık' potansiyelinin kendisini gerçekleştirme ihtimali yitirilmektedir. Siyasi kültürü ekonomik emperyalizmden korumak için siyaset üzerinde tüm bireylerin hakkı olması yeterli değildir zira bu hak Bourdieu'ye göre özünde statüsel bir haktır; birey bu hakkı etkin biçimde kullanabilmek için kendisini bu hakka ilişkin yetkinlikle donatabilmelidir (2017c: 592).[187]

Tartışmanın bu noktasında Offe'nin Bauman tarafından karşı çıkılan ikinci tezini incelemek gerekmektedir. Bu teze göre temel gelir (teritoryal uzlaşı dahilinde tanımlanan) sosyal devletin gerekliliklerileyle uyumlu dolayısıyla bu gerekliliklerı hayata geçirebilecek bir siyasal iradenin varlığı varsayımıyla ele alınmaktadır (Bauman, 2014b: 192). Oysa Bourdieu'nün bahsettiği koşulların somutlaştığı 'post demokrasi' kavramı siyasal iradenin sosyal devlet fikri temelindeki bir uzlaşıdan ne denli uzaklaşıldığının ifadesidir.[188] Özellikle refah devleti döneminde vergi sosyal harcamaların birincil finansman kaynağı olarak toplumsal uzlaşının ana kaynağını temsil ederken 1970'li yıllardan itibaren orta sınıfın bu mutabakata desteğinin kaybedilmesi vergi devletinin krizinin kaynaklarından biri olarak görülmüştür. Toplumsal örgütlenmenin sağlıklı işlediği dönemde devlet tarafından sağlanan sağlık ve eğitim hizmetlerinden rahatça faydalanabilen orta sınıf yüksek istihdam oranları karşısında verginin yeniden dağıtımcı rolünü yadırgamamaktadır. Ancak artan gelir düzeyi, devletin sosyal harcamalarındaki nitel ve nicel artış, verginin gelir dağılımını düzenleme aracı olarak kullanımının 'otlakçıların' yükü olarak algılanmasına neden olmuştur (Buggeln, Daunton ve Nützenadel, 2017: 7-11). Tüketim toplumu yoksulluğun çözümüne dair ahlaki bir yükümlülük hissetmediği ölçüde yoksulluğu önce bir yük sonra da güvenlik meselesi olarak görme eğilimindedir: "Kişi ahlaken aşağılık hissetmeden bir başkasının yoksulluğunu arzulayamaz fakat daha düşük vergiler arzulayabilir" (Bauman, 2015: 127).

Bu bağlamda Bauman, halk kesimlerinin siyasal ilgisizliğini kısır döngüye dönüştüren koşulları siyasal yetkinliğe sahip sınıfların kamusal alandan tüketici

187 Bourdieu ve Bauman'ın istihdam ile gelir arasındaki bağa bakış açısındaki politik tutumları incelendiğinde Bourdieu'nün temel gelirden ziyade Marksist görüşle ortaklaştığı noktalar olduğu da öne sürülebilir. Zira Bourdieu yurttaşın siyasi donanımını geliştirmesini belli bir "sermaye deneyimi" ve "maddi zorunluluktan uzaklık" üzerinden -hakim sınıfın meşru kültürüne referansla- açıkladığı için temel gelire alternatif biçimde çalışma saatlerinin azaltılması ve yaşanabilir ücret politikası da Bourdieu'nün uzlaşabileceği seçenekler olarak görülmektedir (Bourdieu, 2017c: 571).

188 Bu kavrama göre demokrasinin çöküşü şirket çıkarlarının rolü ile kamu çıkarının rolü arasındaki giderek derinleşen uçurumdan doğmaktadır. Demokrasi öncesi zamanlarda olduğu gibi politikanın bir kez daha kendileri dışındaki herkese kapalı olan uzmanların/elitlerin meselesi haline gelmektedir (Crouch, 2016: 104).

piyasalarına yönelmesiyle ilişkilendirmektedir. Piyasa ile 'tüketici özne' arasındaki siyasete bağışık alan 'halk egemenliğinin' yerini alan 'tüketici egemenliği' ile kamusal alanı özelleştirmekte ve tenhalaştırmaktadır. Hirschman'ın (1970) çıkış ve ses teorisini[189] bu bağlamda ele alan Bauman'a göre, makbul tüketiciler ne kadar politik olarak idare edilen alan ve hizmetlerden kaçarak piyasa tarafından sunulan mal ve hizmetlere yönelirse, çıkış imkanı olmayanların hükümeti baskı altına alma imkanı o kadar azalacaktır (Bauman, 2014a: 19-21). Nihayetinde giderek işlevsiz ve niteliksiz hale gelen 'kamudan' kaçışın hızlanması, bireylerin piyasaya yönelim için güdülenmelerini teşvik etmektedir. Bu teşvik devletin dönüşümünde önemli bir noktayı açık etmektedir: "Politikadan çıkış, öznelerinin politik karar verme sürecine aktif katılımından kazanacak çok az, kaybedecek ise çok fazla şeyi olan türde bir hükümetin dolaylı kabulü anlamına gelir" (Bauman, 2015: 113). Anthony Downs (1957) tarafından geliştirilen 'medyan seçmen teorisinde' somutlaşan bu olgu özellikle kamu tercihi kuramında mali süreçlerin siyasetle ilişkisinin bireysel çıkar arayışı ve yozlaşma ile özdeşleştirilmesi yönünde önemli bir formülasyona dönüşmektedir. Oysa ekonomiyi demokratik taleplere bağışık kılmanın yolu olarak formüle edilen bu teorik zemin siyasal alanda temsil aracılığıyla kurumsal yapıyla bağlantı kuran toplumsal dayanışmayı kırmaktadır. Kamu tercihi okulu güven ve ahlak temaları üzerinden saldırarak tam da bu yapıyı sarsmaktadır. Alt sınıf habitusu siyasal alandaki baskı gücünü yitirdikçe ve kurumsal hayal kırıklığı yaşadıkça (çünkü zihinlerde bir devlet habitusu vardır ve devletin çekilmesi bu hayal kırıklığını yaratır) siyasal alan hakim sınıfın onaylayıcısına dönüşmektedir. 'Politikadan toplu çıkışlar', çıkışa imkanı olmayanların sesini bastırırken yani liberal demokrasiyi ve sosyal adalet taleplerini işlevsiz kılarken, demokrasiye gerçek anlamda ihtiyaç duyanlar politikadan kaçamayacak olanlardır (Bauman, 2015: 114). Dolayısıyla piyasa özgürlüğünün tahrip edici doğasına karşı bütünleştirici bir güvenlik temasını mali politikaların odağına yerleştirme gerekliliği kamusal alanı ve demokratik taleplerin etkinliğini artıracak biçimde ele alınmaktadır.

189 Çıkış Rousseau'ya göre 'doğa durumunda' grubun diğer üyeleriyle yaşanan herhangi bir uyuşmazlığın çatışmayı minimize etmeye yönelen temel çözümü olarak devletsizliğin sürdürülmesinin de koşulu olarak görülmektedir. Bu anlamda çıkıştan sesin kurumsallaşmış siyasal ve anayasal formlarına geçiş devletin ve toplumsal düzenin ortaya çıkışı, devlet ile birey arasındaki ilişkinin inşası ile doğrudan ilişkilidir. (Hirschman, 1978: 90-96) Ancak çıkış ile ses arasındaki tercih her zaman devlet ile birey arasındaki siyasal ve hukuki ilişkide mevcuttur (Hirschman, 1970). Buna göre, ezilenler çıkış yani kendilerini sistemin dışında tutmak için karşı koymak ve ayrılmak ya da sistem içinde kalmanın bir yolu olarak siyasi mücadele yani ses arasında tercihte bulunabilmektedir. Öte yandan çıkış ve ses arasındaki tercih ezilenlerin düzendeki çıkarlarının kaybedilmesiyle bağlantılı oyundan ayrılma maliyetleri ile düzendeki çıkarların muhasebesini içermektedir. Bu muhasebe ezilenlerin egemenleri tavizler vermeye zorlamasında dolayısıyla toplumsal kazanımların kurumsallaşmasında temel etkendir (Bourdieu, 2015: 428).

Ancak böyle bir temel garantinin nasıl finanse edileceği meselesi neoliberal önlemler nedeniyle gelir-harcama yapısı dönüşmüş neoliberal devlet için önemli bir engel olarak görülmektedir. Nitekim Offe'nin temel gelir tartışmasının üçüncü başlığı ilk etapta gelebilecek mali itirazları bertaraf etmek için bu önerinin finansal olarak mümkünlüğüne ayrılmıştır. Bauman ise temel gelir önerisine maliyetler ve finansman meselesi üzerinden yaklaşmayı temel geliri, sorguya açma çabasında olduğu pek çok kavramın kabulüyle ilişkilendireceği için tehlikeli bulmaktadır. Zira sosyal devlet mantığıyla ilişkili böyle bir fikri maliyet ve finansman açısından savunmak ya da reddetmek Bauman'a göre sosyal devleti parayı kazananlardan kazanmayanlara aktarmayı içeren bir kurum olarak işaretleyecektir (2014b: 194).[190] Yine buna bağlı olarak kamu yararı piyasa değeri ile ölçülebilecek bir kavrama indirgenecektir.

Bu aşamada son olarak Bauman'ın temel gelir yaklaşımının tüketim toplumu ile ilişkisine değinmek de faydalı olacaktır. Çünkü 'temel gelir' özellikle marjinal harcama eğilimi yüksek olan alt sınıfların harcanabilir gelirini artıracağı için talebi ve tüketimi artırabileceği şeklinde eleştirilmektedir.[191] Ancak Bauman ve Bourdieu'nün teorilerinde önemli bir yer tutan tüketim toplumu ve tüketim kültürü altında temel gelirin ek talep kapasitesi olarak değil de, siyasi vizyonu değiştirme aracı olarak hizmet etme ihtimali tartışmaya değerdir. Bu doğrultuda Bauman temel gelirin tüketim oyununun giriş bedelini düşüreceğini bu oyunu bir hayatta kalma oyunu olmaktan çıkaracağını vurgulamaktadır. Dolayısıyla Bauman'a göre eğer tüketim ve istihdam bu anlamda piyasa dışında ve ondan bağımsız çözümlenebilirse tüketimciliğin dışında kalmak özgürlük yitimiyle eşleşen bir 'artık' damgasına mal olmadan herkes için geçerli bir seçenek olabilecektir. Başka bir ifadeyle, tüketime yaklaşımda 'ilkesel dönüşümü' önceleyen unsur tüketim oyununa katılımı bir ölüm kalım meselesi olmaktan çıkarmaktır, böylece "tüketim bir kamusal müzakere ve pratik seçim meselesine dönüşebilecektir" (Bauman, 2014b: 197).[192]

190 Anwar Shaikh'in (2003) araştırmasına göre refah devletinin emekçilere yönelik refah harcamaları yine emekçilerin vergileri ile finanse edilmekte dolayısıyla 'sosyal ücret' ya hiç oluşmamakta ya da çok ihmal edilebilir değerlerde kalmaktadır.

191 Slavoj Žižek tarafından eleştirilen nokta ise temel gelirin tam da yeni nesil bir kapitalist kriz devasına indirgenmesidir. Zira temel gelir bir talep canlandırıcı olarak sunulduğunda yukarıdan aşağıya yapılan transfer alt sınıfların istihdam aracılığıyla tüketici piyasalarına entegre edilememiş kısımlarının entegrasyonunun tamamlanması ve Žižek'in tabiriyle "tüketerya"nın inşasının son adımı olarak iş görecektir. Dolayısıyla burada dayanışma, vatandaşlık hakları, cumhuriyetçi değerler gibi kaygıların ötesine geçen bir kriz çözümü arayışı vardır (Žižek, 2011: 294).

192 Hedeflenen 'değer değişimi' bu nedenle temel gelir ile küçülme *(degrowth)* kavramı arasında kurulabilecek tamamlayıcı ilişkiyle anlamlı hale gelebilir. Küçülme kapitalizmin sınırsız büyüme karakterinden ve özellikle de neoliberalizmin ekonomik büyümeyi devletin yegane meşruiyet kaynağı,

3.4.4. Makro Arayışlar: Küreselleşmenin Sonuçlarına Karşı Maliyeyi Kamusallığın Yeni Mekânlarıyla Düşünmek

Bourdieu ve Bauman'ın mekânsal düzlemde kamusalı savunmaktan ulus-üstü yeni bir enternasyonalizme geçiş şeklindeki iki adımlı önerilerinin gerekliliği, temel gelir gibi politikaların mevcut küreselleşme koşullarında geçerli olabilmesi adına da önem kazanmaktadır. Zira refah politikalarını münferit ulusal politikalar aracılığıyla canlandırmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Bu şartlarda meselenin kendisi "toplumsal uzlaşının içeriğinde değil toplumsal uzlaşma alanında" (Rosanvallon, 2004: 110) düğümlenmektedir. Hem Bauman hem de Bourdieu tarafından dile getirildiği gibi küreselleşme oyunun kurallarında gizli olan iktidar ilişkileri ve buna bağlı üretilen politikaları tarafsızlık ve kendiliğindenlik maskesiyle doğallaştırmaktadır. Bu minvalde her iki düşünürün de önce küreselleşmeye dair ardından da yeni bir evrensellik çağrısı olarak enternasyonalizme yönelik bakış açılarının maliyeye olası katkılarını tartışmak faydalı görünmektedir.

Ekonomik çıkarları ulusun iradesi ve etik değerlerle ilişkilendirerek piyasanın ürettiği hasarları sınırlayabilmek iktidar alanı faillerini belli çıkarlarından feragat etmeyi 'dayatmayı' ve paradoksal biçimde iktidar alanı faillerinin 'desteğini' gerektirmektedir (Bauman, 2019: 49, 77). Refah devleti döneminde elde edilen kazanımlar sadece belli bir sınıfsal öznenin iktidar alanına 'rağmen' kazanımları olarak değil, aynı zamanda halk sınıflarının tabandan yükselen iktidarı ile iktidar alanı faillerinin hakim iktidar yapısından 'tavizlere' zorlanması olarak anlaşılmalıdır. Katı modernite/sınıflı üretici toplumu/mekânsal iktidar tipleri şeklinde uzatılabilecek bütüne ait düşünsel bağlamda bu çatışmayı yöneten ana fail ve aracı ise, ulus devlet ve maliyedir. Ancak akışkan zamanlarda Bauman'a göre (2005: 249) "*Ecclesia* kendi gücünden feragat etmek için

tüketimi ise bireyin varoluş amacı olarak inşa ettiği piyasa aklına dayalı toplumsal düzen ve değer sisteminden sadece politikalar açısından değil daha temelde ilkesel bir kopuş önermektedir (Gürkan, 2019: 23-24; Latouche, 2018). Bu anlamda tıpkı Stuart Mill ve J.J. Rousseau gibi ekonomi politik temsilcilerinin teorilerinde rastladığımız biçimde bireyin öteki ve doğa ile ilişkisinde yetingenlik ve ihtiyaç kavramlarından doğan etik boyutu yeniden hesaba katmayı hedeflediği söylenebilir. Bu bağlamda, tTemel gelir GSYH'a katkıda bulunan faaliyetler anlamındaki 'iş' tanımına bağımlılığı kırdığı ölçüde bireyin kendi hayatını GSYH artışı ile ölçülen ekonomik büyüme hedefine vakfetmesinin önüne geçen bir değer değişimini tetikleme potansiyeli taşımaktadır. Neoliberal devletin yegane amaç ve meşruiyet temasının ekonomik büyüme olduğu (Brown, 2018) ve bireyi vatandaş olarak değil tüketici ya da müşteri olarak içerdiği neoliberal değer sistemi hesaba katıldığında bireyin bu amaçla ayrıştırılmayı ve toplulaştırılmayı reddetme seçeneği elde etmesi bile başlı başına, Bauman'ın önerdiği haliyle temel geliri, neoliberal yönetimselliğin simgesel şiddetiyle mücadele eden bir tür habitus siyasetine dönüştürmektedir.

kendi gücünü kullanmaktadır". Siyasetin yerel kalan mekânı olarak kamusal alan ve bu mekânla temas eden en büyük kolektivite olarak devlet, küresel uzamda işleyen iktidarın iktidarın 'cayma' ve 'gözden kaybolma' teknikleri ile etkisizleştirilmektedir. Diğer yandan, bu etkisizleştirme kamusal alanın özel alanın mantığı ile 'sömürgeleştirilmesi' doğrultusunda pekişmektedir (2005: 67). Frankfurt Okulu ekolünde somutlaşan klasik eleştirel kuramın hedefi ağır kapitalizm ve katı moderniteye yön veren disiplin paradigmasından doğması beklenen (ve doğan) totalitarizme yönelmekte ve eleştirinin çerçevesi kamusal alanın mantığının varoluşun her alanına sızarak bireysel özgürlüğü boğmasına ilişkin korkuyla çizilmektedir. Oysa Bauman'a göre akışkan modernite/neoliberalizmde bireysel özgürlük adına savunulması gereken, özel alanın mantık ve kavramlarıyla işgaline karşı bizzat kamusal alanın kendisidir[193] (2017a: 89). Zira *de jure* ve *de facto* bireylik arasında sürekli derinleşen uçurumun sorumlusu "kamusal alanın özellikle Agora'nın yani 'hayat siyaseti' ile büyük 'S' ile yazılan Siyaset'in buluştuğu" (2005: 134) mekânın özelleştirilmesidir. Bir başka deyişle, siyasetin mekânı olarak çatışmayla karakterize edilen kamusal alanın yapısal niteliklerini oluşturan, piyasa diline tercümesi mümkün olmayan tüm değer ve kavramlarını yok eden özel alanın mantığı tarafından işgalidir (2005: 134-135). Bu yüzden katı modernite/ağır kapitalizmde mali sosyolojinin öncülerinden Schumpeter'in (1962) iddia ettiği gibi kapitalist gelişimin yaratıcı yıkımla ifade edilen dinamizmini, başka bir deyişle, girişimci öznenin özgürlüğü ile kapitalist gelişimin kendiliğindenliği arasındaki ilişkiyi kamusal mantıktan korumak öncelikliyken[194], akışkan modernite/hafif kapitalizmde özgürlük savunusu için tam tersi bir ilişki kurmak gerekli hale gelmiştir.

Çalışma boyunca vurgulandığı gibi neoliberal maliye kuramlarının metodolojik bireycilik ve ultra-liberal güvenlik devleti savlarıyla vatandaşlık ve kamu yararı kavramlarını aşındırarak bu kavramlar temelinde işleyen kamu maliyesinin 'kamusunu' özel alanlar toplamına indirgediği görülmektedir. Ancak özel alanın aktörlerinin kamusal alanın aktörleri ile kurduğu mübadele ilişkisi olarak verginin dönüştürücü etkisinin özel alanın ruhunu yok etmesi ihtimali katı modernitenin kaygılarına ışık

193 Klasik eleştirel kuramın odağını dönemin distopyaları üzerinden tartışan Bauman'a (2005: 127-129; 2017a: 91-92) göre Aldous Huxley ve George Orwell'in eserleri geleceğin bireysel özgürlüğe karşı artan baskı, tekdüzelik, gözetim ve denetime dikkat çeken aslında iktidarın disiplin paradigmasının ve 'ağır kapitalizm/fordizmin' karanlık yönlerini teşhis eden nitelikleriyle öne çıkmaktadır.

194 Schumpeter'in (1991) yaklaşımında vergi devletinin krizi maliyeden sosyolojiye uzanan bir perspektifte ele alınmaktadır. Buna göre bir ihtimal olarak vergi devletinin krizi, kamusala olan talebin dolayısıyla harcama ve vergilerdeki artışın kamusal alanın mantığının ve toplumsal duygudaşlığın yayılmasına neden olması ardından ise özel alanda hakim olan bireysel çıkar, özel mülkiyet gibi değerleri sorguya açabilmesi temelinde ele alınmaktadır (Schumpeter, 1991: 116-131).

tutarken akışkan modernite için "kamusal alanın sömürgeleştirilme" (Bauman, 2005: 67) ihtimali nedeniyle vergi ve kamu harcaması gibi kamu maliyesine ilişkin kavramlar yeniden değerlendirilmelidir.

Bu doğrultuda küreselleşmenin kurumsal ifadelerinden biri olarak Avrupa Birliği'ni parasal birlik içinde çözülen ulusal iradelerin başka bir deyişle iktidar ile siyasetin ayrışmasının temel örneklerinden biri olarak ele almak mümkündür. Sosyal adalet hedefiyle ilişkili ulusal mali politikaların piyasa adaleti çerçevesinde eritilmesini sağlayan bir liberalleştirme makinesi olarak işleyen Avrupa Birliği 'ekonominin demokrasiden', 'demokrasinin ise ekonomiden' ayrıştırılması şeklindeki neoliberal hedefin yansıması olarak okunabilir (Streeck, 2016a: 133-134). Başka bir ifadeyle, ekonomik ve siyasal alanların ilişkisellik yerine karşılıklı yalıtım temelinde formüle edilmesi kapitalizm ile liberalizm arasındaki yapısal ilişkinin neoliberalizm tarafından radikalleştirilerek tam anlamıyla bir çelişkiye dönüşmesine neden olmaktadır. Avrupa Birliği özelinde somutlaştırdığımızda, düşünürlerin hem siyaset ve iktidar ayrışması hem de teknokrasi temelindeki fikirleri daha açıklık kazanmaktadır. Zira, Avrupa Birliği özelinde siyasi birlik, *euro* ile temsil edilen parasal birlik ve ekonomik pazarın bütünleştirilmesinin kendiliğinden bir sonucu olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda, Bourdieu'nün karşı çıktığı bütünleşmiş bir Avrupa değil, tüm toplumsal ve politik hakları muhatapsız bırakarak piyasa aklı içinde çözen iktisadi bütünleşmedir. Çünkü salt parasal anlamda tanımlı birleşmenin sonucu; paranın çözücü etkileri temelinde birleşmenin egemenleri lehine işleyen bir 'rekabet alanı' olarak; Avrupa Sosyal Devleti yerine, 'Bankacıların Avrupası' olmuştur (Bourdieu, 2017a: 76-78). Benzer biçimde Bauman'a göre de Avrupa Birliği tüm yönetişim mekanizmalarıyla kolektiviteye herhangi bir atıfta bulunmaksızın işleyen bir "devletsiz devletçilik" biçimine karşılık gelmektedir (Bauman ve Bordoni, 2018: 25). Bu koşullarda siyasal ve toplumsal haklara ilişkin mücadele düzeyi yerelliğini sürdürmektedir. Üstelik bu birleşme birleşmiş alanın egemenlerinin iradesini ulusal mali ve siyasal yetkeler üzerine yerleştirerek tabi konumdaki ülkelerin özerkliğini kısıtlamaktadır. Bu yerellik bütünleştirilen piyasada özellikle toplumsal güvenceler, ücret ve sendikal haklar konusunda farklılıkları bazıları için maliyet avantajına dönüştürürken diğerlerini de bu güvencelerden feragat etmeye zorlayan bir baskı unsuru olarak işlemektedir (Bourdieu, 2017a: 48-51). Örneğin; Avrupa Birliği içinde farklı kapitalizm modellerine bağlı işleyen ulusal ekonomik alanların eklemlenmesinden doğan yapısal çatışma Almanya'nın temsil ettiği ihracata dayalı büyüme stratejisi ile Yunanistan'ın temsil ettiği tüketim ve borca dayalı büyüme

stratejilerinin biraradalığında somutlaşmaktadır (Johnston ve Regan, 2018). Bu çatışmayı Bourdieu'nün (2017b: 94) tanımladığı "eşitsizlik içinde entegrasyona bağlı bir tahakküm etkisi" olarak anlamak mümkündür. Bu tahakküm etkisi ise ancak siyaseti ulus devletin ötesine taşıma fikri ile hatta doğrudan maliyenin egemenlik sınırlarını aşacak biçimde halkın talepleriyle ilişkilendirilmesi ile aşılabilir görünmektedir. Bu öneri siyaset ve hukukun tüm kategorileriyle "temsil yoksa vergi de yok" esasına dayanan ulus ötesi zeminde bir yeniden ilişkilendirilme ihtiyacına işaret etmektedir (Bauman ve Tester, 2016: 168). Dolayısıyla siyaseti ulus üstü düzeyde kurumsallaştırmak piyasaya rakip bir küreselleşme çağrısından ziyade, evrensellik kavramının modern ve cumhuriyetçi kökenlerine seslenmektedir.

Mekânsızlaşma/küreselleşme hakim iktidar yapısının failleri adına bir görünmezleştirme stratejisi olarak işlediği ölçüde makro ve mikro iktidar etkilerini hem okunaksızlaştırmakta hem de özellikle mekânsal (yerel kalan) failler üzerindeki etkilerini şiddetlendirmektedir. Kamu maliyesi mali alan tarafından yapılandırılan (ve mali alanı yapılandıran) bir bilme biçimi olarak bu dönüşümden hem failleri hem de kategorileri açısından doğrudan etkilenmektedir. Bauman '*unsicherheit*' koşullarının üreticisi olarak piyasanın küreselleşmesi ile birlikte olası bir mücadelenin ancak siyaseti iktidarın işlediği 'akışkanlar uzamı' düzeyine taşımak ile mümkün olduğunu öne sürmektedir (Bauman, 2014b: 201). Siyaset ile iktidarın iş gördükleri uzamların kesişmesine yönelik bu çabada özellikle finansal krizin bir mali krize dönüştürülerek devlet tarafından üstlenilmesinin ardından yüz yüze kalınan meşruiyet krizi ile maliyenin konumu özellikle kritik hale gelmiştir. Neoliberalizmi, finansal sermayeye özgü birikim rasyonalitesi doğrultusunda toplumsalı yeniden inşa etmenin siyasal, kültürel ve iktisadi modeli olarak tanımlarsak bu model 'için' ve bu modele 'karşı' en şiddetli çatışmaların mekânı 'mali alan' haline gelmektedir. Neoliberal ideologlar siyaseti bir tüketici davranışı olarak inşa etmenin ilk adımı olarak kamu maliyesinin temel kavramlarını 'özelleştirmeye' yönelirken, halk sınıfları da politik ve sosyal haklarını giderek mali taleplere tercüme etme eğilimindedir.[195] Ulus devletler ise

195 Bu tercüme, Sarı Yelekliler eylemlerinde son örneğini gördüğümüz gibi eşitsizlik, adaletsizlik, belirsizlik, güvensizlik gibi piyasa kaynaklı korkuların artan vergi yükü, azalan reel ücretler, işsizlik, artan enflasyon oranları, özelleştirmeler, eşitsizliği artıran vergi muafiyetleri ve istisnalar gibi mali meselelere dönüşümünü içermektedir. Fakat bu tercümede yaşanan siyasi kafa karışıklığı 'sağ popülizm' tarafından rahatça içerilerek mücadele potansiyeli bir piyasa iktidarı eleştirisinden rahatça içe kapanma ve yabancı düşmanlığına kanalize edilebilmektedir. Sağ popülizm hakim konsensustan dışlanan halk ve politik müesses nizam arasına bir sınır çekerek halkın taleplerini milliyetçililik diline tercüme etmiştir. (Mouffe, 2019: 30). Sağ popülizmin iddiası halk egemenliğini geri getirmek ve demokrasiyi eski konumuna döndürmektir; ancak, bu egemenlik ulusal egemenlik olarak düşünülür ve memleketin asıl sahiplerine mahsustur. Eşitlik talebinin yerini ulusal kimliğe vurgu ve bu kimlik temelindeki halk inşası ile

politikanın artık erişemediği iktidar düzeyinde belirlenmiş oyun kuralları tarafından çerçevelenen 'mümkünler uzamı' içinde karar almaya zorlanmaktadır.

Dolayısıyla, bürokratik alan ya da daha net bir sınırlandırma ile mali alanın özgün güdüleyicisi olan 'kamu çıkarı' kavramının üzerinde konumlanmış, onu teoride ve pratikte 'eriten', toplumsal, tarihsel ve siyasal bağlamından koparan, muğlaklaştıran bir piyasa iktidarından bahsetmek mümkündür. Bu koşulların sonucunda toplumsal hakların törpülenmesine dayanan "negatif rekabetten" sıyrılmaya çalışarak vatandaşlarına daha belirli, güvenli bir ortam sağlayan herhangi bir ülkenin "sosyal yardım mıknatısına" dönüşme korkusu önemli bir caydırıcıdır (Bauman, 2014b: 200). Bourdieu'ye göre de sosyal adalet ve demokratik toplum hedefine yönelik geliştirilmesi gereken gerçek politik fikir ve pratikler öncelikle ulus devleti ve onun yerel siyasetini savunma temelinde olsa da etkili sonuç almanın yolu politik fail ve araçları küresel düzeyde inşa etmektir. Ulus devlet düzeyindeki alışılageldik mücadele biçimleri ancak bir başlangıç noktası olabilir ve bu mücadelenin territoryal düzlemlerin ötesine taşınması eleştirel entelektüellerin evrensel değerleri savunma gücüyle oldukça ilişkilidir (Bourdieu, 2017b: 51,56).

Neoliberal devlet Bourdieu açısından bürokratik alanda sağ elin sol eli ele geçirmesi, tasfiye etmesi ya da ortaklık kurarak çatışmayı piyasa değerleri doğrultusunda bir uzlaşıya dönüştürmesi olarak tanımlanabilir ki bu üç seçenek de bürokratik alanların sınıfsal/simgesel mücadelenin yansıması olarak kendi tarihsel ve geleneksel inşa çizgilerine bağlı, ayrı neoliberalleşme yolları ve ölçekleri olarak görülebilir. Bu bağlamda kamusallığı temsil eden ve güvenceye alan sol el dönüşmüşse ya da kimi yerlerde ortadan kalkmış (Bourdieu, 2017a: 12-16) olsa da 'kamusallık' kavramı halk, işçi sınıfı ya da Bourdieu'nün klasik sınıf mücadelesi öznelerini eklemleme çabasında olduğu yeni toplumsal grupların habitusuna işlenmiş olarak hala zorunlu bir siyasal mücadele alanı olmaya devam etmektedir (2017a: 45). Özelleştirilen kamusal alan ya da, Hannah Arendt'in deyimiyle, "siyasal alanın boşluğu" bireysel rasyonalitenin işleyişinden doğan sonuçları öngörülemez doğal afetlere dönüştürürken çıkış yolunun önemli bir parçası etiğin dönüşünün "siyasal bir görev ve sorumluluk"

neoliberalizmin reddinden ziyade demokrasiyi sınırlandıran milliyetçi, otoriter bir neoliberalizm biçimine karşılık gelmektedir (2019: 35-36). Oldukça bağlantılı şekilde Bauman'a göre günümüzde sıkça rastlanan ve yanıltıcı bir içeriğe sahip neoliberal otoriteryenizm kavramı da bu şekilde okunabilir. Piyasanın ürettiği belirsizliğin, bu belirsizlik temelinde gelişen varoluşsal güvensizliğin kaynağını piyasadan 'onlar' ya da 'öteki' icatları ile bir güvenlik sorununa aktarmaktır (Bauman, 2017c: 37-39). Böylece piyasanın eşitsizlik ve belirsizlik üreticisi olma niteliği kamuoyunun gündeminden uzaklaştırılarak kusurlu tüketiciler ve yabancılar üzerinden -ki bu artık nüfusun günümüzdeki genişletilmiş versiyonudur- bir güvenlik meselesine indirgenmekte böylece piyasa doğal ve meşru bir alan olarak yeniden üretilmektedir.

olarak benimsenmesidir (Bauman, 2005: 118). Bu doğrultuda kamusallığın devlet ile bağı zayıfladıkça hayata geçirilmesi gereken ilke ve alan olarak yeni bir sorumluluk alanının yaratımını ve keşfini zorunlu kılmaktadır. Bu devletsiz bir kamusallık biçiminde yerelde ve küresel düzlemde geçişlilikler içeren girift bir mücadele alanı olarak içinde farklı bir ilerici potansiyeli taşımaktadır. Dolayısıyla kamusallığın ya da daha doğru ifadeyle toplumsallığın alternatiflerini 'refah devleti' ya da 'devlet talebi' ekseniyle kısıtlayarak 'dayanışmanın mekanikleşmesi' yerine (Rosanvallon, 2004: 95-97) kurumsal değil toplumsal bir alternatif tahayyülü olarak dayanışmanın yeni ilkesel ve mekânsal tasarımı önem kazanmaktadır. Erken ve katı modernitede kentin/piyasanın özgürleşme ile eşleştiği denklem akışkan modernitede kent/piyasanın kamusallığın aktörlerini dışlayan bir sömürü alanına eşitlenmesi şeklini almaktadır. Dolayısıyla mücadelenin ve yeni toplumsal uzlaşının olası mekânını da dönüştürmüştür. Başka bir ifadeyle, yerelde süren piyasaya/kente dahil olma çabası küresel bir mücadele alanına eklemlenmeyi ilerici bir olasılık ve gerekli bir rota olarak çizmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada Bauman ve Bourdieu'nün kavram ve teorileri çerçevesinde maliye teorisi ve politikalarına eleştirel bir katkı hedeflenmiştir. Bauman ve Bourdieu'nün kamu maliyesinin teorik zeminini oluşturan devlet, piyasa, toplum, vatandaşlık, kamu çıkarı, refah gibi pek çok kavrama kazandırdıkları sosyolojik ve politik derinlik neoliberal dönüşümün varoluşun tüm alanlarını ekonomikleştirme eğilimine karşı önemli bir müdahaleye dönüşmektedir.

Bourdieu'nün alan analizinin amacı, neoklasik ve neoliberal maliyenin piyasa, devlet ve toplum anlayışına hakim olan özneye dayalı metodolojiden kaynaklı yanılgıyı aşmak ve iktidar ilişkilerinin mekânsızlaştırılarak görünmezleştirilmesine karşı iktidar ilişkilerinin çözümlenebileceği materyalist bir zemin yaratabilmektir. Bir diğer önemli nokta, ekonominin tarih ya da süreç düzleminden ziyade, ya da en az bunlar kadar önemli olacak şekilde, alan/mekân düzlemine taşınarak (Bourdieu, 2005) yekpare bir zamansal farklılaşma ve dönüşüm olgusunun yerine farklı zamansallıkları yaşayan alanlar ve ilişkiler arasındaki bağıntıların geçirilmesidir. Böylece bir alanın diğerine evrilmesinden ziyade, farklı alanların ilişkilerinin yönetilmesi esas mesele haline gelmektedir. Alan/mekân yaklaşımının bir diğer önemli sonucu neoklasik ve neoliberal maliye kuramlarında yeknesak ve uyum temelli kabul edilen ve dışsal bir unsura indirgenen devletin bürokratik alan ve devlet sermayesi kavramları ile toplumsal çatışmanın odağı ve mekânı olarak yeniden tanımlanmasıdır. Neoliberal dönüşümün sol ve sağ el devletleri arasındaki çatışma aracılığıyla devlet merkezli analizi bu konuda kamu tercihi teorisi gibi neoliberal perspektiften bürokrasi çözümlemelerine karşı önemli bir eleştirel potansiyele sahiptir.

Bauman'ın teorisinde ise mekân kavramı finansallaşma, neoliberalizm, refah gibi güncel mali kavramlarla ilişkilendirilerek kamu maliyesinin dönüşümünün ekonomi politik ve yönetimsellik ile yeniden değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. Buna göre
sermaye birikimi ve değer ilişkilerinin akışkan uzamlara kayması Bauman'ın (2018b: 31-32) tabiriyle "iktidar ve siyaset ayrışmasına" neden olsa da, bu tespit ulus devlet ve mekânın önemsizleştiği anlamına gelmemektedir. Aksine, sermaye bir toplumsal ilişki olarak akışkanlaştığında yereldeki eşitsizlikleri ve çelişkileri keskinleştirmekte,

mekânın/alanların yapısal unsurları ve mekâna bağımlı özneleri piyasa aklıyla yeniden inşa edebilme kabiliyeti kazanmaktadır. Dolayısıyla finansallaşma, mekân kavramıyla birlikte ele alınarak territoryal iktidar yapı ve ilişkilerinin piyasa iktidarı doğrultusunda yeniden inşasını sağlayan bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

Bu düşüncelerin ve değerlendirmelerin izinde tezin önemli bir odağı, eleştirel sosyal teoriden maliye teorisi ve politikalarına uzanan tartışmalar için temel bir eklemlenme noktası olarak maliye için verili bir kavram olan 'kamu'nun ardındaki unutulan tarih olmuştur. Bu doğrultuda Bauman'ın (2015) teşhis ettiği liberal yönetimsellik ve kapitalist birikimin mantıklarındaki ortaklığın kamusallığın icadındaki payı vurgulanmıştır. Bourdieu'ye (2015) göre ise mali oyunun özgün çıkarı düzleminde görülen kamu yararı özel ile kamusal, piyasa ile kamu gücü arasındaki bir çıkar oyunu olarak anlaşılmaktadır. Bu çıkar oyunu birey ile devlet arasındaki ilişkinin bir 'toplum ve kamusallık fikriyle' kurulmasını içermektedir. Bourdieu'nün devleti analiz ettiği nokta bu çıkar oyununun politik, toplumsal ve ekonomik veçhelerinin dengelenmesinde 'maliyeyi' merkeze konumlandırmaktadır. Çünkü Bourdieu'ye (2015: 326-327) göre mali ya da fiziksel zora dayalı egemenlik tekellerini önceleyen sembolik sermayenin ilkel birikimi sürecinde 'yeniden dağıtım teması' merkezi bir niteliğe sahiptir. Bu doğrultuda 'yeniden dağıtım' mantığı devletin egemenlik ayaklarının üzerinde inşa edildiği meşruiyet üretiminin özü olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla sol el devletinin varlığı ve refah harcamaları mali sistemin bir sembolik sermaye birikimi temelinde işlediği tespitiyle birlikte anlamlandırılmalıdır. Bu tespit devletin özellikle piyasa mantığından özerkliğini kendi özgün çıkarı olan kamu yararı temelinde varlığını sürdürmesiyle ilişkilendirmektedir. Başka bir deyişle, neoliberalizmin tüm alanları ekonomik alanın salt iktisadi çıkar mantığı çerçevesinde yeniden inşa etme ve ekonomikleştirme girişimi, alanlar temelinde geçen heteronomi ve otonomi arasındaki bir savaş olarak ele alınabilir. Bu doğrultuda 'kamusal tercih teorisi' özellikle bürokratik ve entelektüel alanlar gibi kamu yararı temelinde işleyen alanlar olmak üzere toplumsal evrenin özgün yapılarının özerkliklerine saldıran neoliberal mantığın kuramsal karşılığı olarak eleştirilmektedir.

Dolayısıyla her iki düşünürün de eleştirel yöntem ve tespitlerinin kamu maliyesi açısından anlamlı bir sonucu kamu maliyesini birey, toplum ve devlet arasındaki toplumsal ve siyasal bir ilişki olarak ele alma gerekliliğidir. Bu doğrultuda neoliberal dönüşüm maliyenin 'kamu'sunu içeriksizleştiren bir yeniden inşa süreci bakımından

tartışılmaktadır. Her iki düşünürün de eleştirel sosyolojik ve politik yaklaşımlarının mali teori ve politikalara katması umulan zenginlik özellikle mali alanın siyasal, toplumsal ve ilişkisel süreç ve yapılardan oluştuğu vurgusunda somutlaşmaktadır. Neoliberal dönüşümün toplumsal, siyasal ve mali açıdan en belirgin olduğu kavramlardan biri olarak refah rejimi odağındaki tartışmalar Bauman'ın özgürlük ve güvenlik arasındaki gerilimli ilişkinin liberal ve neoliberal yönetimsellikteki farklı çözümlenmeleri itibariyle ele alınmaktadır. Bu doğrultuda iktidarın akışkan uzamlara buharlaşmasıyla küresel piyasaların ürettiği sürekli artan eşitsizliklere karşı devletin yerelliğinden doğan fail sorunu özellikle mali açıdan tartışılmaktadır. Bir diğer önemli nokta, eşitsizlik krizinin bir meşruiyet sorunu halini almasıyla kamusal alanın tenhalaşması ve post-demokrasi olarak isimlendirilen eğilime yol açmasıdır.

Demokrasi ile kamu maliyesinin modern anlamı arasındaki ilişki Bourdieu'nün devlet/bürokratik alan kavrayışıyla farklı bir anlam kazanmaktadır. Bu ilişki modern devletin yönetim anlayışının ayrıştıran ve bütünleştiren doğasında gizlidir. Modern kamu maliyesinin temeli, aydınlanmanın özündeki bireycilik doğrultusunda ayrışarak bireysel yükümlülükler yüklenen bireylerin halk olarak bütünleşme eğiliminde, başka bir ifadeyle, kamusal çıkara yönelik harcamalarda gizlidir. Neoliberal dönüşümde ise devlet ve halk, sermayenin akışkanlık kazanmasıyla ortaya çıkan iktidar ve siyaset ayrışmasının sonucunda yapısı gereği yerel kalan failler olarak tüm egemenlik ayakları ve siyasal içerikleri açısından yeniden tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın odak noktası olan mali egemenlik açısından neoliberal devletin hem tehlikeyi piyasaya dışsallaştıran hem de tehlikeden etkilenenleri dışsallaştıran bir mali anlayış sergilediği ileri sürülmektedir. Kamu harcamalarının yapısı ayrıştırma ve dışlananların yarattığı riski yönetmeye odaklı 'piyasa için yöneten' bir yapıya bürünmektedir. Vergi mükellefliğinde görüleceği üzere vatandaşlık kavramının giderek tüketim ve borç piyasalarına erişimle eşleştirildiği bu yaklaşımda toplumun 'içerisi' ve 'dışarısı' arasında refahçı bir uzlaşıdan ziyade ayrıştırmaya yönelen ve piyasa aracılığıyla içerilemeyenleri dışsallaştırıcı programlar ve finansman modelleri geliştiren bir mali anlayış söz konusudur. Dolayısıyla neoliberal maliye teorisi ve pratikleri kamu maliyesinin modern bağlantılarından kopmuş dışsallaştırıcı bir 'nüfus yönetimi' olarak kapitalist birikimin esas meselesini sermayeden yönetim meselesine taşımaktadır. Başka bir deyişle, refah devletinin maliyesi tüketimi vatandaşlık hakları ile ilişkilendirerek birikim sürecini meşrulaştırırken, akışkan devletin maliyesi vatandaşlık haklarının 'tüketicinin hakları' olarak yeniden ele alınmasına dayalı bir görünüm kazanmaktadır. İstihdam, yoksulluk

gibi meselelerin vatandaşla kurulan mali ilişkinin toplumsal ve siyasal içeriğinden soyutlanması, tüketici-vatandaşın rasyonalitesi karşısında özelleştirilmesi bu dönüşümün en temel örneğidir.

Akışkan modernitede, halkın kendisi piyasa değerlerinin işgali temelinde toplumsallıktan/kamusallıktan giderek ayrışarak siyasal olarak içeriksiz bir 'nüfusa' indirgenmektedir. Piyasa iktidarının ötesinde konumlanan 'artık nüfusun' yönetimi giderek masraflı ve sermayeye, piyasa değerleriyle yeniden tanımlanan yönetim aklı ve tarzına karşı tehdit halini almaktadır. Bu durum kapitalist birikim tarihinde sermaye meselesini aşan bir yönetim meselesini gündeme taşımaktadır. Bourdieu'nün Fransız yönetim sınıfı temelinde yaptığı analiz, evrenselleştirilebilir noktalarıyla ele alınarak bu yönetim meselesinin maliye teorisi ve politikaları açısından yarattığı sonuçlarla tartışılmaktadır. Zira bir arada yaşamanın temellerinde piyasa mantığı geçerli olduğunda piyasa mantığı ile yönetilemeyen bir nüfusun büyüyüşü sadece bir yoksulluk meselesinin ötesinde devasa bir meşruiyet, hatta derinlikli bir yönetim krizini de işaretlemektedir. Bauman'ın modernitenin düzen ve yönetim mantığı ile kapitalist rasyonalite arasında tespit ettiği ortaklık ve kopuşlar bu çok yönlü krizleri kamu maliyesi açısından bütüncül biçimde analiz etmeyi mümkün kılmaktadır. Aynı zamanda maliyenin nüfus yönetimine dayalı bir teknikler bütünü halini alarak hem kamu hem de modernite ile ilişkisini yitirmesinde neoklasik ve neoliberal yöntem ve kuramların payını vurgulamaktadır.

Bu doğrultuda kamu maliyesinin toplumsal ve siyasal bir teori, pratik, yöntemsel bütüncüllüğe kavuşması için verilecek entelektüel mücadelenin temel önceliğinin Bourdieu'nün 'düşünümsellik' (*reflexivity*) önerisinde olduğu gibi tarih-aşırı kavramsal göz bağlarının çözülmesi olduğu açıktır. Bu doğrultuda önemli bir diğer sonuç, simgesel iktidar kavramı ile neoklasik ve neoliberal maliye kuramlarına inşa gücü kazandıran bilimsel uzmanlık otoritesinin tartışmaya açılmasıdır. Ayrıca teknokratik dönüşümün siyasal sonuçları, kural kavramının disipliner içeriği tartışılarak neoliberal dönüşümün entelektüel alanın özerklik yitimiyle bağlantıları ele alınabilmektedir. Neoliberalizmin tüm alanlardaki faillerin katılımıyla büyük bir iktidar ilişkileri ağı şeklinde işlemesi ve 'kendi dünyasını yaratan' inşa gücünün analizinde mali alanın dönüşümüne ilişkin tespitler kadar mali alanın savunulma biçimleri de tartışılmaktadır. Mali meselelerin özü ve mekânı olarak kamu yararının ve kamusal alanın işlerliğinin ısrarla savunulması hem tanımlı mekânlarda siyaseti ve toplumsalı kuram ve politikalara yeniden dahil etme

çabasını hem de yeni mekânsal alternatifleri düşünmeyi gerekli kılmaktadır. Bu nedenle tezin son kısmında Bauman ve Bourdieu'nün fikirleri, kamu yararı tartışmalarını refah devletinin tekrarı gibi kısıtlı çerçevelerin ötesine taşıyan bir ilkesel ve mekânsal dönüşüm alternatifi olarak ele alınmıştır.

Çalışma genelinde akışkanlık iktidar ilişkilerini görünmezleştirme niteliğiyle pejoratif anlamıyla benimsense de, disipliner ayrışma nedeniyle henüz ilişkilendirilmemiş pek çok başlığın akışkanlaşan koşullarda çok sesliliği teşvik eden bir disiplinlerarası diyalog ile yeniden değerlendirilmesi için önemli bir fırsat yarattığı da açıktır. Bu vesileyle her iki düşünürün de sosyal bilimlerin siyasal boyutuna atfettiği önem doğrultusunda en kritik sonuç, büyük ölçüde piyasa değerine endekslenmiş, teknisist bir malumat üretimine dönüşen neoliberal bilim yapma anlayışına karşı en büyük silahın aklı kullanma ve savunma cesaretinde gizli olan aydınlamanın mirasını yeniden keşfetme çabası olduğudur.

KAYNAKÇA

Ağdemir, Z., Gürkan, C., (2019), ‘’Adam Smith’ten Neoliberalizme Vergi Adaleti: Ödeme Gücü ve Fayda Yaklaşımlarının Kavramsal, Kuramsal ve Ülke Uygulamaları Bağlamında Bir İncelemesi’’ **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 74 (2), 465-510.

Alesina, A. F., Ardagna, S., (1998), “Tales of Fiscal Contractions”, **Economic Policy**, 27, 487-545.

Altvater, E., (1997), ‘’Financial crises on the threshold of the 21st century’’, **Socialist Register: Ruthless Criticism of All That Exists** içinde, Der. Leo Panitch, Suffolk: Merlin, 48-74.

Altvater, E., (2013), “Subprime Komedisinden Yunan Tragedyasına: Finansın Güdümündeki Kapitalizmin Kriz Dinamikleri”, **Ekonomik Kriz ve Sol** içinde, Der. Leo Panitch vd., Socialist Register 2012, 295-312.

Andrews, M., Hill, H., (2003), ‘’The Impact of Traditional Budgeting Systems on the Effectiveness of Performance-Based Budgeting: A Different Viewpoint on Recent Findings’’, **International Journal of Public Administration**, 26(2), 135–155.

Arın, T., (2011), "Türkiye'de Mali Küreselleşme ve Mali Birkim ile Reel Birikimin Kopması", **Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar** içinde, Der. Ahmet Haşim Köse, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan, İstanbul: İletişim, 571-612.

Backhaus, J. G., (2001), “Fiscal Sociology: What For?”, **American Journal of Economics and Sociology**, 61(1), 1-33.

Bauman, Z., (1999), **Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar**, İstanbul:Sarmal.

Bauman, Z., (2005), **Bireyselleşmiş Toplum**, Yavuz Alogan (çev.), İstanbul:Ayrıntı.

Bauman, Z., (2012), **Yasa Koyucular ve Yorumcular**, Kemal Atakay (çev.), İstanbul:Metis.

Bauman, Z., (2014a), **Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik**, F. Doruk Ergun (çev.), İstanbul:Say.

Bauman, Z., (2014b), **Siyaset Arayışı**, Tuncay Birkan (çev.), İstanbul:Metis.

Bauman, Z., (2015), **Özgürlük**, Kübra Eren (çev.), İstanbul:Ayrıntı.

Bauman, Z., (2016), **Postmodern Etik**, Alev Türker (çev.), İstanbul:Ayrıntı.

Bauman, Z., Tester, K., (2016), **Zygmunt Bauman ile Söyleşiler**, Mesut Hazır (çev.), Ankara:Heretik.

Bauman, Z., (2017a), **Akışkan Modernite**, Sinan Okan Çavuş (çev.), İstanbul:Can.

Bauman, Z., (2017b), **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, Abdullah Yılmaz (çev.), İstanbul:Ayrıntı.

Bauman, Z., (2017c), ‘’Nesnesini ve İsmini Arayan Semptomlar’’, **Büyük Gerileme:Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma** içinde, Der. Heinrich Geiselberger, İstanbul:Metis, 30-43.

Bauman, Z., (2017d), **Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?**, Hakan Keser, (çev.), İstanbul:Ayrıntı.

Bauman, Z., (2018), **Iskarta Hayatlar: Modernite ve Safraları**, Osman Yener (çev.), İstanbul:Can.

Bauman, Z., Bordoni, C., (2018), **Kriz Hali ve Devlet**, Yavuz Alogan (çev.), İstanbul:İthaki.

Bauman, Z., (2019), **Borçlu Zamanlarda Yaşamak: Citlali Rovirosa-Madrazo ile Söyleşi**, İstanbul:Ayrıntı.

Bénicourt, E., Guerrien, B. (2017), **Neoklasik İktisat Teorisi**, Mustafa Dönmez, Hüseyin Şahin, Ertuğrul Tokdemir (çev.), İstanbul:İletişim.

Bentham, J., (2005), **The Panopticon Writings**, Ed. M. Božovič, Londra/New York:Verso.

Bidet, J., (2016), **Foucault'yu Marx ile Okumak**, Zehra Cunillera (çev.), İstanbul:Metis.

Blyth, M., (2017), **Kemer Sıkmak: Tehlikeli Bir Fikrin Tarihi**, Duygu Argın (çev.), İstanbul: Koç Üniversitesi.

Bonefeld, W., (1995), ''Money, Equality and Exploitation: An Interpretation of Marx's Treatment of Money'', **Global Capital, National State and the Politics of Money** içinde, NY: St. Martin's Press.

Boratav, K., (2015a), **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2009**, Ankara:İmge.

Boratav, K., (2015b), **Dünya'dan Türkiye'ye İktisattan Siyasete,** İstanbul:Yordam.

Bourdieu, P., (1969), "Intellectual Field and Creative Project" **International Social Science Council**, 8(2), 89–119, https://doi.org/10.1177/053901846900800205.

Bourdieu, P., (1985), "The Social Space and the Genesis of Groups", **Theory and Society**, 14(6), 723-744.

Bourdieu, P., Lamaison, P., (1986), "From Rules to Strategies: An Interview with Pierre Bourdieu", **Cultural Anthropology**, 1(1), 110-120.

Bourdieu, P., (1986), ''The Forms of Capital'', **Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education** içinde, Westport, CT: Greenwood: 241–58.

Bourdieu, P., (1987), "What Makes a Social Class? On The Theoretical and Practical Existence Of Groups", **Berkeley Journal of Sociology**, 32, 1-17.

Bourdieu, P., (1990), **The Logic Of Practice**, Stanford University Press.

Bourdieu, P., (1991), **Language and Symbolic Power**, Harvard University Press.

Bourdieu, P, (1993a), **The Field of Cultural Production:Essays on Art and Literature**, Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P., (1993b), Sociology In Questions, Richard Nice (çev.), Londra:SAGE.

Bourdieu, P., (1994), "Rethinking the State: Genesis and Structure of the Bureaucratic Field", L. J. D., Wacquant, & Farage, S. (çev.), **Sociological Theory**, 12(1), 1-18, doi:10.2307/202032.

Bourdieu, P., (1995), **Pratik Nedenler**, Hülya Uğur Tanrıöver (çev.), İstanbul:Kesit.

Bourdieu, P., (1996), **The State Nobility Elite Schools in the Field of Power**, Lauretta C. Cough (çev.), Cambridge:Polity Press.

Bourdieu, P., (1998), "The essence of neoliberalism", December/1998, **Le Monde**, https://mondediplo.com/1998/12/08bourdieu.

Bourdieu, P., (1999), **Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Society**, Cambridge:Polity Press.

Bourdieu, P., (2000), **Pascalian Meditations,** Richard Nice (çev.), Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P., (2002) "Habitus", **Habitus: A Sense of Place** içinde, Der. Jean Hillier ve E. Rooksby, 27–34. Aldershot, UK: Ashgate.

Bourdieu, P., Wacquant, L. J. D. (2003), **Düşünümsel bir Antropoloji için Cevaplar**, İstanbul:İletişim.

Bourdieu, P. (2004), “From the King's House to the Reason of State: A Model of the Genesis of the Bureaucratic Field”, **Constellations**, 11, 16-36.

Bourdieu, Pierre (2005a), **The Social Structures of the Economy**, Chris Turner (çev.), Polity Press.

Bourdieu, P., (2005b) “Principles of Economic Anthropology”, **The Handbook of Economic Sociology** içinde, Der. Neil J. Smelser, Richard Swedberg, Princeton University Press, 75-90.

Bourdieu, P., (2007), ‘’Viva La Crise!: Sosyal Bilimlerde Heterodoksi İçin’’, **Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi** içinde, Der. Güney Çeğin vd., İstanbul:İletişim, 33-52.

Bourdieu, P., (2013), **Bir Otoanaliz için Taslak**, Bağlam Yayıncılık.

Bourdieu, P., (2015), **Devlet Üzerine College de France Dersleri (1989-1992)**, Aslı Sümer (çev.), İstanbul:İletişim.

Bourdieu, P., Passeron, J., (2015), **Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri**, Ankara:Heretik.

Bourdieu, P., (2017a), **Karşı ateşler-I: Neoliberal İstilaya Karşı Direnişe Hizmet Edecek Sözler**, İstanbul:Sel.

Bourdieu, Pierre (2017b), **Karşı Ateşler II- Avrupa Sosyal Hareketi İçin**, Işık Ergüden (çev.), İstanbul:Sel.

Bourdieu, P., (2017c) **Ayrım**, Derya Fırat, Günce Berkkurt (çev.), Ankara:Heretik.

Bourdieu, P., (2018a), **Bir Pratik Teorisi için Taslak: Kabiliye Üzerine Üç Etnoloji Çalışması**, Nazlı Ökten (çev.), İstanbul:Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bourdieu, P., (2018b), **Sosyoloji Meseleleri**, Aslı Sümer, Mustafa Gültekin, Filiz Öztürk, Büşra Uçar (çev.), Ankara:Heretik.

Braudel, F., (1996), **Uygarlıkların Grameri**, Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), Ankara:İmge.

Brown, W., (2018), **Halkın Çözülüşü: Neoliberalizmin Sinsi Devrimi**, Barış Engin Aksoy (çev.), İstanbul:Metis.

Buchanan, J. M., (1949), "The Pure Theory of Government Finance: A Suggested Approach", **Journal of Political Economy**, 57, 496-505.

Buchanan, J. M., (1960), "The Italian Tradition in Fiscal Theory", **Fiscal Theory and Political Economy** içinde, 24-74, Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Buchanan, J. M., Tullock, G. (1962), **The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy**, Ann Arbor: University of Michigan Press.

Buchanan, J. M., (1967), **Public Finance in a Democratic Process: Fiscal Institutions and Individual Choice**, Chapel Hill, NC: University of North Carolina.

Buchanan, J. M., (1983), "The Achievement and the Limits of Public Choice in Diagnosing Government Failure and in Offering Bases for Constructive Reform", **Anatomy of Government Deficiencies** içinde, Der. Hanusch H., Springer,Berlin, Heidelberg.

Buchanan J. M., Brennan, G., (1985), **The Reason of Rules: Constitutional Political Economy**, Indianapolis: LibertyFunds.

Buchanan, J., (1987), "The Constitution of Economic Policy", **The American Economic Review**, 77(3), 243-250.

Buchanan, J., (1988), "Contractarian Political Economy and Constitutional Interpretation", **The American Economic Review**, 78 (2), 135-139.

Buchanan, J. M., (1991), "Constitutional Economics", **IEA Masters Of Modern Economics Series** içinde, Der. Cento Veljanovski, Basil Blackwell.

Buchanan, J. M., (1994) "Notes on the Liberal Constitution," **Cato Journal**, Cato Institute, vol. 14(1), 1-9.

Buchanan, J. M., (1995), "Clarifying Confusion About the Balanced Budget Amendment," **National Tax Journal**, 48(3), 347-355.

Buchanan, J. M., Musgrave, R., (1999), **Public Finance and Public Choice: Two Contrasting Visions of the State**, Ed. Hans WernerSinn, Cambridge, MA: The MIT.

Buchanan, J. M., (2000 [1975]), **Limits of Liberty**: Between Anarchy and Leviathan, Liberty Foundation, Indianapolis.

Buchanan, J. M., (2003), "Public Choice - Politics Without Romance", **Policy**, 19, 13-18.

Buchanan, J., (2008), "In Search of Homunculus Politicus", **Public Choice**, 137(3/4), 469-474.

Buggeln, M., (2017), "Taxation in the 1980s: A Five-Country Comparison of Neo-Liberalism and Path Dependency", **The Political Economy of Public Finance Taxation, State Spending and Debt since the 1970s** içinde, Der. Marc Buggeln, Martin Daunton ve Alexander Nützenadel, 105-125. Cambridge: Cambridge University.

Buggeln, M., Martin Daunton, ve Alexander Nützenadel (2017). "The Political Economy of Public Finance since the 1970s: Questioning the Leviathan", **The Political Economy of Public Finance Taxation, State Spending and Debt since the 1970s** içinde, Der. Marc Buggeln, Martin Daunton ve Alexander Nützenadel. Cambridge: Cambridge University, 1-31.

Calhoun C., (2014), "Şu Anda Kapitalizmi Tehdit Eden Nedir?", **Kapitalizmin Geleceği Var Mı?** içinde**,** Der. Immanuel Wallerstein vd., İstanbul:Metis, 152-188.

Calhoun, C., (2015), "Şimdiki Zamanın Sosyolojik Analizi için: Tarihsel Sosyolog Olarak Bourdieu", **Bourdieu ve Tarihsel Analiz** içinde, Der. S. Philip Gorski,Ankara:Heretik.

Campbell, J. L., (1993), "The State and Fiscal Sociology", **Annual Review of Sociology**, 19, 1, 163-185.

Clark, G., (2013), **Fukaralığa Veda: Dünyanın Kısa İktisadi Tarihi**, Egemen Demircioğlu (çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Collet, F. (2009), "Does Habitus Matter? A Comparative Review of Bourdieu's Habitus and Simon's Bounded Rationality with Some Implications for Economic Sociology", **Sociological Theory**, 27, 419-434.

Crouch, C., (2016), **Post-Demokrasi**, A.Emre Zeybekoğlu (çev.), Dost Kitabevi.

Dardot, P., Laval, C. (2014), **The New Way of the World: On Neoliberal Society**, G. Elliott (çev.), Londra ve New York: Verso.

Dome, Takuo (2004) **The Political Economy of Public Finance in Britain: 1767-1873**, Londra ve New York: Routledge.

Downs, A., (1957), "An Economic Theory of Political Action in a Democracy", **Journal of Political Economy**, 65, 2, 135-150.

Elias, N. (2007), **Uygarlık Süreci- 2**, E. Özbek (çev.), İstanbul: İletişim.

Emirbayer, M., Schneiderhan, E., (2015) "Demokrasi Üzerine: Dewey ve Bourdieu", **Bourdieu ve Tarihsel Analiz** içinde, Der. S. Philip Gorski, Ankara:Heretik.

Eroğlu, E., Maraş G., (2019), "Mali Alan ve Mali Sürdürülebilirlik İlişkisinin Düşük ve Yüksek Gelirli Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi", **Maliye Dergisi**, Ocak-Haziran 2019, 176, 172-200.

Esping-Andersen, G., (1990), **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Princeton University Press.

Fine, B., (2007), "Social Capital", **Development in Practice**, C. 17, S. 4-5, 566-574.

Fine, B., (2011), **Sosyal Bilimler Sosyal Sermayeye Karşı**, Ayşegül Kars (çev.), İstanbul:Yordam.

Fine, B., Milonakis, D., (2014), **İktisat Emperyalizminden Acayip İktisada**, Eren Kırmızıaltın, Hüsnü Bilir (çev.), Ankara:Heretik.

Fischer, F., (1990), **Technocracy and Politics of Expertise**, Londra:SAGE.

Foucault, M., (2003), **Cinselliğin Tarihi**, Hülya Uğur Tanrıöver (çev.), İstanbul:Ayrıntı.

Foucault, M., (2005), **Entelektüelin Siyasi İşlevi**, Işık Ergüden ve Osman Akınhay (çev.), İstanbul: Ayrıntı.

Foucault, M., (2006), **Hapishanenin Doğuşu,** çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınevi.

Foucault, M., (2013), **Güvenlik, Toprak ve Nüfus: College de France dersleri (1977-1978)**, Ferhat Taylan (çev.), İstanbul:Bilgi Üniversitesi.

Foucault, M., (2014), "Aydınlanma Nedir?", **Özne ve İktidar Seçme Yazılar 2** içinde, 163-172, İstanbul:Ayrıntı.

Foucault, M., (2014a), **Toplumu Savunmak Gerekir**, Şehsuvar Aktaş (çev.) Yapı Kredi Yayınları.

Foucault, M., (2014b), "İktidarın Halkaları", **Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2** içinde, 140-161, İstanbul:Ayrıntı.

Foucault, M., (2019), **Biyopolitikanın Doğuşu: Collége de France Dersleri (1978-1979)**, Alican Tayla (çev.), İstanbul:Bilgi Üniversitesi.

Frenkana, W., (2007), **Etik**, A. Aydın (çev.), 11-32, İmge:Ankara.

Gambetti, Z., (2008), "Foucault'da Disiplin Toplumu-Güvenlik Toplumu Ayrımı", **Mesele**, 20, 43-46.

Goffman, E., (1961), **Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates**, New York: Aldine de Gruyter.

Göker, E., (2007), "Ekonomik İndirgemeci Mi Dediniz?", **Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi** içinde, Der. Güney Çeğin, vd., İstanbul:İletişim, 277-302.

Göker, Z., Akyol, A., (2014), "Kemer Sıkma Politikalarından Mali Tuzağa: AB Çevre Ülkeleri Bağlamında Bir İnceleme", **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 16, 177-197.

Goldscheid, R., (1958), "A Sociological Approach to Problems of Public Finance'', Der. R.A. Musgrave., A.T. Peacock, **Classics in the Theory of Public Finance** içinde, Londra: Palgrave Macmillan, 203-212.

Goodin, R. E., (2001), "Work and Welfare: Towards a Post-productivist Welfare Regime", **British Journal of Political Science**, 31, 13-39, Cambridge University.

Gough, I., (1979), **The Political Economy of the Welfare State**, Palgrave Macmillan.

Gough, I., (2000), **Global Capital, Human Needs and Social Policies**, Palgrave Macmillan.

Gulbenkian Komisyonu (2003), **Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor**, Ş. Tekeli (çev.), İstanbul: Metis.

Gülsoy, N. Ö., (2014) "Sartre'a Karşı? Foucault ve Bourdieu'da Düşünme ve Entelektüelin Siyasal Sorumluluğu" , **Mülkiye Dergisi**, 38(2), 93-112.

Gürkan, C., Karahanoğulları, Y., (2010), "Bütçeyi Özerkleştirmek: Mali Kurallar ve Kurullar", **Maliye Dergisi**, Sayı 158, Ocak-Haziran, 547-569.

Gürkan, C., Karahanoğulları, Y., (2014), "Neoliberalizmin Krizi ve Kamu Maliyesi", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (27), 1-19.

Gürkan, C., (2016), "Foucault'da Neoliberal Yönetimselliğin Tarihsel Boşlukları: Erken Neoklasik İktisat ve Kamusal Seçim Teorisi", **Felsefelogos**, 63, 87-106.

Gürkan, C., (2018), "Foucault, Public Finance, and Neoliberal Governmentality: A Critical Sociological Analysis", **Yönetim ve Ekonomi**, 25/3, 677-694.

Gürkan, C., (2019), "Aydınlanma ve İlk Birikim Çelişkisinde Halk ve Halkçı Ekonomi Politik", **Memleket Siyaset Yönetim (MSY)**, Cilt 14, Sayı 32, 1-30.

Habermas, J., (1975), **Legitimation Crisis**, Thomas McCarthy (çev.), Londra: Heinemann.

Harvey, D., (1989), **Urban Experience**, Johns Hopkins University Press.

Heller, P. S., (2005), "Understanding Fiscal Space", **IMF Policy Discussion Paper,** Fiscal Affairs Department, 05/4, 1-19.

Hirschman, A. O., (1970), **Exit, Voice and Loyalty**, Harvard University.

Hirschman, A. O., (1978), "Exit, Voice, and the State", **World Politics**, 31(1), 90-107, doi:10.2307/2009968.

Hirschman, Albert O., (2018), **Tutkular ve Çıkarlar: Kapitalizm Zaferini İlan Etmeden Önce Nasıl Savunuluyordu?**, Barış Cezar (çev.),İstanbul:Metis.

Holloway, J., (2007), "Gayya Kuyusu Açılıyor: Keynesçiliğin Yükselişi ve Düşüşü", **Küreselleşme Çağında Para ve Sınıf Mücadelesi** içinde, Der. J. Holloway, W. Bonefeld, Otonom Yayıncılık, 35-67.

Hume, D., (1994), "Of Public Credit", **Hume: Political Essays (Cambridge Texts In The History Of Political Thought,** Der. K. Haakonssen, Cambridge: Cambridge University, 166-178.

Hunt, E. K., Lautzenheiser, M., (2016), **İktisadi Düşünce Tarihi**, Vedat Ulvi Aslan (çev.), Ankara:Phoenix.

İnsel, A., (2007), "İktisat Aklına Sokulan Siyasal Çomak: Vatandaşlık Geliri", **Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru**, Der. Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, İstanbul:İletişim.

Jessop, B., (1993), "Towards a Schumpeterian Workfare State? Preliminary Remarks on Post-Fordist Political Economy", **Studies in Political Economy**, (40), 7-40.

Jessop, B., (1996), "Post-Fordism and the State", **Comparative Welfare Systems** içinde, Londra: Palgrave Macmillan, 165-183.

Jessop, B., (2015), "The Central Bank of Symbolic Capital: Bourdieu's On the State", **Radical Philosophy**, Sept-Oct., 33-41.

Johnston, A., Regan, A., (2018) "Introduction: Is the European Union Capable of Integrating Diverse Models of Capitalism?", **New Political Economy**, 23 (2), 145-159.

Kant, I., (2000), "Aydınlanma Nedir?", Nejat Bozkurt (çev.), **Toplumbilim**, 11, 17-23, İstanbul.

Kayaalp, O., (2004), **The National Element in the Development of Fiscal Theory**, New York: Palgrave-Macmillan.

Köse A.H., Öncü, A., (2011), ''İktisadın Piyasası, Kapitalizmin Ekonomisi'', **Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar** içinde, 95-143, İletişim Yayınları.

Kus, B., (2006), "Neoliberalism, Institutional Change and the Welfare State: The Case of Britain and France", **International Journal of Comparative Sociology**, 47(6), 488–525.

Latouche, S., (2018), **Kanaatkar Bolluk Toplumuna Doğru: Küçülme Üzerine Yanlış Yorumlar ve Tartışmalar**, çev: Tahir Karakaş, Metis Yayınları.

Laval, C., (2017), "Foucault And Bourdieu: To Each His Own Neoliberalism?", **Sociologia & Antropologia**, 7(1), 63-75. https://doi.org/10.1590/2238-38752017v713.

Lazzarato, M., (2009), "Neoliberalism In Action: Inequality, Insecurity And The Reconstitution Of The Social", **Theory, Culture & Society**, 26(6), 109–133.

Lazzarato, M., (2014), **Borçlandırılmış İnsanın İmali: Neoliberal Durum Üzerine Deneme,** Murat Erşen (çev.), Açılım Kitap.

Leander, A., (2001), "Pierre Bourdieu on Economics", **Review of International Political Economy**, 8(2), 344-353.

Lebaron, F., (2003), "Pierre Bourdieu: Economic Models against Economism", **Theory and Society**, 32(5/6), 551-565.

Lebaron, F., (2014), "The Symbolic Basis of Economic Life", **Re-Thinking Economics: Exploring the Work of Pierre Bourdieu** içinde, 47-60, Routledge.

Lebaron, F., Schmidt-Wellenburg, C., (2018), "There Is No Such Thing as the Economy: Economic Phenomena Analysed from a Field-Theoretical Perspective", **Historical Social Research,** 43(3), 7-38. doi: 10.12759/hsr.43.2018.3.7-38.

Lemke, T., (2015), **Foucault, Yönetimsellik ve Devlet**, Utku Özmakas (çev.), Ankara:Pharmakon.

Loyal, S., (2017), **Bourdieu's Theory of the State: A Critical Introduction**, Palgrave Macmillan.

Malthus, T. R., (1992 [1798]), **An Essay on the Principle of Population**, Cambridge University Press, New York.

Martin, I. W., Mehrotra, A. K., Prasad, M. (2009), **The New Fiscal Sociology: Taxation In Comparative and Historical Perspective**, Cambridge University.

Marx, K., (1890), **Das Kapital**, C:1, Dördüncü Baskı, çev. Hans Ehrbar, http://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/cap1.pdf.

Marx, K. (2011), **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı**, Sevim Belli (çev.), İstanbul:Sol.

McLean, N., (2017), **Democracy In Chains: The Deep History of the Radical Right's Stealth Plan for America**, Penguin Books.

Minsky, H. P., (1986), **Stabilizing an Unstable Economy**, New Haven ve London: Yale University.

Mitchell, D., (2011), "Laffer Eğrisi Doğrultusunda Vergi Oranları, Vergilendirilebilir Gelir ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişkinin Anlaşılması", Sinan Çukurçayır (çev.), **Maliye Dergisi**, 161, Temmuz -Aralık 2011.

Mouffe, C., (2019), **Sol Popülizm**, Aybars Yanık (çev.), İstanbul:İletişim.

Musgrave, R., Peacock, A., (1994 [1958]), "Introduction", **Classics in the Theory of Public Finance** içinde, Der. Richard Musgrave ve Alan Peacock, New York: St. Martin's Press, i –xxi

Musgrave, R., (1959), **The Theory of Public Finance: A Study in Public Economy**, New York: McGraw-Hill.

Mutluer, M. K., Öner, E., Kesik, A., (2018), **Bütçe Hukuku**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Nalbantoğlu, H. Ü., (2009), **Arayışlar: Bilim, Kültür ve Üniversite**, İstanbul: İletişim.

Nadaroğlu, H., (2000), **Kamu Maliyesi Teorisi**, İstanbul: Beta.

O'Connor, J., (2009 [1973]), **The Fiscal Crisis of the State**, Forth Edition, New Jersey:Transaction Publishers.

OECD, (2001), "**The Well-being of Nations: The Role of Human and Social Capital (Education and Skills)**", Organization For Economic Co-Operation And Development.

Offe, C., Ronge, V. (1975), "Theses on the Theory of the State", **New German Critique**, (6), 137-147. doi:10.2307/487658.

Offe, C., (1992), "A Non-Productivist Design for Social Policies", **Der Wohlfahrtsstaat und seine Bürger** içinde, Springer VS, 213-230.

Offe, C., Mückenberger, U., and Ostner, I. (1996). "A Basic Income Guaranteed by the State: A Need of the Moment in Social Policy", **Modernity and the State: East** içinde, West. (Ed.) Claus Offe, Cambridge: Polity Press, 214–218.

O'Hagan, A., (2016), "Gender Challenging the Norms: Gender Budgeting and As Feminist Policy Change", **Feminist Economics and Public Policy** içinde, Der. Jim Campbell ve Morag Gillespie, New York: Routledge, 38-45.

Önder, İ., (2016), "Anayasal İktisat, Anayasal Maliye", içinde: **İktisat Üzerine Düşünceler**, İstanbul: Yordam, 99-111.

Önder, İ., (2016), "Küreselleşmenin Mali Politikalara Yansıması" içinde: **İktisat Üzerine Düşünceler**, İstanbul:Yordam, 47-62.

Özveren, E., (2007), "Kurumsal İktisat: Aralanan Kara Kutu", **Kurumsal İktisat** içinde, Der. Eyüp Özveren, İmge Kitabevi, 15-43.

Paolucci, G., (2014), "The State and Economics: A Bourdieusian Critique", **Re-Thinking Economics: Exploring the Work of Pierre Bourdieu** içinde, Routledge, 61-74.

Piketty, T., (2014), **Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital**, Hande Koçak (çev.), Türkiye İş Bankası Yayınları.

Polanyi, K., (1986), **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, Ayşe Buğra (çev.), İstanbul: Alan.

Poster, M., (1995), **The Second Media Age**, Cambridge, UK: Polity Press.

Poulantzas, N., (2000 [1978]), **State, Power, Socialism**, Londra: Verso.

Rawls, J., (1971), **A Theory of Justice**, Harvard University Press.

Reed-Danahay, D., (2017), "Bourdieu, Social Space, and the Nation-State: Implications for Migration Studies", **Sociologica**, 2/2017, doi: 10.2383/88198.

Rosanvallon, P., (2004), **Refah Devletinin Krizi**, Burcu Şahinli (çev.), Ankara:Dost.

Rousseau, J. J., (2005), **Ekonomi Politik**, Ankara:İmge.

Sarfati, M., (2009), "Ekonomi Politiğin İnsanı Kimdir?", **Çalışma ve Toplum**, 3, 57-96.

Sarfati, M., (2011), "Spinoza-Smith ve İktisat Teorisine Bir Eleştiri", **İktisatta Yeni Yaklaşımlar** içinde, Der. Ercan Eren ve Metin Sarfati, İstanbul:İletişim, 105-134.

Schick, A., (1966), "The Road to PPB: The Stages of Budget Reform", **Public Administration Review**, 26(4), 243-258.

Schick, A., (2003), "The Role of Fiscal Rules in Budgeting," **OECD Journal on Budgeting**, OECD, 3(3), 7-34.

Schick, A., (2014), "The Metamorphoses of Performance Budgeting", **OECD Journal on Budgeting**, 13/2.

Schumpeter, J. A., (1962), **Capitalism, Socialism and Democracy,** New York: Harper& Row Publishers.

Schumpeter, J. A., (1991 [1918]), "The Crisis of Tax State", **Joseph A. Schumpeter: The Economics and Sociology of Capitalism** içinde, Der. R. Swedberg, New Jersey: Princeton University Press, 99-140.

Sennett, R., (2009), **Yeni Kapitalizmin Kültürü,** Aylin Onocak (çev.), İstanbul:Ayrıntı.

Shaikh, A, (2003), "Who Pays for the 'Welfare' in the Welfare State? A Multicountry Study", **Social Research**, 70(2), 531–550.

Sharone, O., (2013), **Flawed System/Flawed Self: Job Searching and Unemployment Experiences**, Chicago: University of Chicago.

Simon, H., (2000), "Bounded Rationality in Social Science: Today and Tomorrow", **Mind & Society,** 1(1), 25–39.

Soederberg, S., (2016), **Borç Refahı Devletleri: Para, Disiplin ve Artık Nüfus**, Eren Karaca (çev.), İstanbul:Nota Bene.

Standing, G., (2007), "Temel Gelir: Küreselleşen Dünyada Yoksullukla Bir Mücadele Yöntemi", **Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru**, Der. Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, İstanbul:İletişim.

Steiner, P., (2011), **Durkheim and the Birth of Economic Sociology**, Princeton: Princeton University Press.

Steinmetz, G., (2013), "Bourdieusian Field Theory and the Reorientation of Historical Sociology", **The Oxford Handbook of Pierre Bourdieu**, Der. Thomas Medvetz and Jeffrey J.Sallaz, NY: Oxford University.

Streeck, W., (2014), "How Will Capitalism End?", **New Left Review,** (87), 35-64.

Streeck, W., (2016a), **Satın Alınan Zaman: Demokratik Kapitalizmin Gecikmiş Krizi**, İstanbul: Koç Üniversitesi.

Streeck, W. (2016b), "The Post-Capitalist Interregnum: The Old System Is Dying, But A New Social Order Cannot Yet Be Born", **Juncture**, 23 (2), 68-77, doi:10.1111/newe.906.

Streeck, W., (2017), "Neoliberal Kapitalizm İçin Sonun Başlangıcı: Bastırılanların Geri Dönüşü", **Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma** içinde, Der. Heinrich Geiselberger, İstanbul:Metis, 182-197.

Streeck, W., (2018), "Between Charity and Justice: Remarks on the Social Construction Of Immigration Policy Rich Democracies", **Culture, Practice &Europeanization** içinde, 3(2), 3-22.

Summers, L. H., (2000), "International Financial Crises: Causes, Prevention and Cures", **American Economic Review**, 1-16.

Swartz, D., (2015), **Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi**, İstanbul:İletişim.

Swedberg, R., (2011), "The Economic Sociologies of Pierre Bourdieu", **Cultural Sociology**, 5(1), 67–82. https://doi.org/10.1177/1749975510389712.

Temelli, S., Önal, A. Y., (2012), "Vergi Yapısındaki Dönüşüm ve Türkiye", İstanbul: Friedrich Ebert Stiftung.

Tilly, C., (2001), **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, Kudret Emiroğlu (çev.), Ankara:İmge.

Tullock, G., Seldon, A., Brady, G. L., (2005), **Government Failure: A Primer in Public Choice**, London : Institute of Economic Affairs.

Varoufakis, Y., Hargreaves-Heap, S. P., (2004), **Game Theory:A Critical Text**, Routledge.

Vincent, J., (2004), "The Sociologist and the Republic: Pierre Bourdieu and the Virtues of Social History", **History Workshop Journal**, 58(1), 128–148.

Wacquant, L. J. D., (1993), "From Ruling Class to Field of Power: An Interview with Pierre Bourdieu on La Noblesse d'État", **Theory, Culture & Society**, 10(3), 19–44, https://doi.org/10.1177/026327693010003002.

Wacquant, L. J. D., (2009), **Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity**, Duke University Press.

Wacquant, L. J. D., (2010), "Crafting the Neoliberal State: Workfare, Prisonfare, and Social Insecurity", **Sociological Forum**, 25(2), 197–220.

Wacquant, L., (2012), "Three Steps to a Historical Anthropology of Actually Existing Neoliberalism", **Social Anthropology,** 20, 66-79.

Wallerstein, I., (2014), "Yapısal Kriz Ya Da Kapitalistler Artık Niçin Kapitalizmi Artık Kazançlı Bulmayabilir?", **Kapitalizmin Geleceği Var Mı?** içinde**,** Der.Immanuel Wallerstein vd., İstanbul:Metis, 19-47.

Walras, L., (1954), **Elements of Pure Economics or the Theory of Social Wealth**, W. Jaffé (çev.), Londra: George Allen and Unwin Ltd.

Weber, M., (1946), **From Max Weber:Essays in Sociology**, Hans Gerth (çev.), ,New York: Oxford University Press.

Wicksell, K., (1994) A New Principle of Just Taxation, **Classics in the Theory of Public Finance** içinde, Der. Richard Musgrave and Alan Peacock, New York:Macmillan, 72–118.

Wood, E. M., (1995), "The Separation of the 'Economic' and the 'Political' Capitalism", **Democracy against Capitalism: Renewing Historical Materialism** içinde, Cambridge: Cambridge University, 19-48.

Yang, S. C. S., (2007), "Do Capital Income Tax Cuts Trickle-Down?", **National Tax Journal**, 60 (3), 551-567.

Yereli A., Ata, A., (2011), "Vergi Adaletine Ulaşma Yöntemleri Çerçevesinde Fayda İlkesinin Teorik Açıdan Değerlendirilmesi", **Maliye Dergisi,** 161, Temmuz-Aralık 2011, 21-32.

Zagler, M., Dürnecker, G. (2003), "Fiscal Policy and Economic Growth", **Journal of Economic Surveys**, 17: 397-418. doi:10.1111/1467-6419.00199

Žižek, Slavoj (2011) **Ahir Zamanlarda Yaşarken**, Erkal Ünal (çev.), İstanbul:Metis.

ÖZET

Tekin, Sema N., Bourdieu ve Bauman'ın Sosyoloji Teorilerinin Kamu Maliyesi Açısından Değerlendirilmesi: Mali Sosyolojiye Eleştirel Bir Katkı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Ceyhun Gürkan, viii, 185 s.

Bu tezde Bauman ve Bourdieu'nün eleştirel sosyal teorileri ve özgün kavramsal çerçeveleri ile mali sosyolojinin odağındaki meselelere yeni bir bakış açısı kazandırılması hedeflenmektedir. Maliye teorisinde ve politikalarında özgün bir kavramsal ve yöntemsel tartışma zemininin eksikliği söz konusudur. Neoklasik iktisadın yoğun etkisiyle biçimlenen neoklasik maliye teorilerine karşı tarihsel, eleştirel ve sosyolojik bir yaklaşım olarak mali sosyoloji, mali meseleleri toplumsal dönüşümlerle nedensellik ilişkisi içinde ele almaktadır. Özellikle yeni mali sosyolojide mali meselelerin nedenselliğine ve bağlandığı tartışma gündeminin zenginleşmesine yapılan vurgu önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda tezin amacı, 2008 sonrası kriz dalgalarıyla yeni politik ve sosyolojik ilgilerin odağına yerleşen kamu maliyesinin özellikle sosyoloji ve siyaset ile temasının artırılması yönünde bir katkı sağlamaktır. Bauman ve Bourdieu'nün eleştirel sosyal teoriye katkıları, neoklasik ve neoliberal maliyenin varsayımlarını kuramsal, kavramsal ve yöntemsel anlamda tartışma imkanı sunmakta, bunun yanında neoliberal dönüşümün birey, toplum ve devlet arasındaki mali ilişkilerdeki yansımalarını ve siyasal sonuçlarını yeniden değerlendirmeyi sağlamaktadır. Bu doğrultuda çalışma belli başlı mali meselelerin düşünürlerin çizdiği çerçeveye sadık kalınarak hem ekonomik, hem politik, hem modernite bağlamında anlamlandırmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Bourdieu, Bauman, Mali Sosyoloji, Simgesel İktidar, Modernite, Neoliberalizm. Devlet.

ABSTRACT

Tekin, Sema N., "Evaluation of Bourdieu and Bauman's Sociological Theories In Terms of Public Finance: A Critical Contribution to Fiscal Sociology", Master's Thesis, Advisor: Assoc. Prof. Dr. Ceyhun Gürkan, viii, 185 p.

This thesis aims to bring a new point of view to the issues focused on by fiscal sociology through Bauman and Bourdieu's critical social theories and distinctive conceptual frameworks. The fiscal theory has a lack of original conceptual and methodological basis for discussion. As a historical, critical, and sociological approach versus the theory of public finance which took shape through the intensive influence of neoclassical economics, fiscal sociology discusses the fiscal and financial matters in relation to causality with societal transformation. The emphasis on the causality of fiscal and financial matters and the enrichment of the agenda of discussion is tied to gains importance especially in new fiscal sociology. Accordingly, this thesis aims to contribute to increasing the contact of sociology and politics with public finance, which came into the limelight of politics and sociology after the economical crisis waves of 2008. The contributions of Bauman and Bourdieu to critical social theory offers the chance to discuss neoclassical and neoliberal fiscal theories theoretically, conceptually and methodologically as well as re-evaluate the implications and political consequences of neoliberal transformation in the fiscal relations between the individual, the society, and the government. Thus this thesis aims to interpret the major fiscal and financial matters in the context of economy, politics, and modernity within the framework constructed by these philosophers.

Keywords: Bourdieu, Bauman, Fiscal Sociology, Symbolic Power, Modernity, Neoliberalism, Government.